

[વિજયકમલસૂરીશ્વરજી પ્રથમાબાનો ૯ મો મણકો]

શ્રી નમસ્કાર મહામંત્ર

લેખક

પૂ. સુનિરાજ શ્રી ભદ્ર કરવિજયજી મહારાજ.

પ્રકાશક

શ્રી દેશરખાઈ જૈન જ્ઞાનમંદિર
૭ નગીનભાઈ હોલ, પાટણ

વીર સ ૨૪૭૩

વિ સ ૨૦૦૩

મૂલ્ય ૨-૮-૦

નકલ ૨૦૦૦

આવૃત્તિ બીજી

મુદ્રા

શાહ ગુલામચંદ લલ્લુભાઈ,
મહારાષ્ટ્ર પ્રી દીન પ્રેસ-આવનગર.

ॐ
 दशम निवागी
 स्व. रोहिणी युनीडाव अभंगगी [भागा ।

ज म स १६४७ काकरवा शु १३
 रवर्वास स २००३ मदा शुदि १३

મને અને મારા કુટુંબીજનોને
 સરકારોનું અમીપાન કરાવ
 નાર મારા પૂ પિતાશ્રીના
 ચરણે

જોશવરનગર
 તા ૧૦-૧૦-૪૭

લિ જાળ,
 કાતિલાલ

“નમસ્કારસમો મત્ર , શત્રુજયસમો ગિરિઃ ।
વીતરાગમમો દેવો, ન ભૂતો ન મવિષ્યતિ ॥ ૧ ॥”

શ્રી જિનશામનમા ઉપયુક્ત મુખાપિત ધાતુ પ્રમિદ છે
ટુકર્મા તેનો અર્થ એ છે કે—‘નવકાર સમાન મ ન, શત્રુજય
સમાન પર્વત અને વીતરાગ મમાન દેવ બૂતકાળમા થયા નથી
અને આગામી કાળમા થનાર નથી’ તાત્પર્ય કે જગતમાં
મત્રો, પર્વતો અને દેવો થયા છે, પરંતુ તેમાં નવકારથી
અદિવાતો એક પણ મત્ર નથી, શત્રુજયથી અધિક એક પણ
પર્વત નથી અને વીતરાગથી ઐહ એક પણ દેવ નથી બીજી
રીતે વિચારતા તેનો પરમાર્થ એ નીકળે છે કે— દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર,
કાળ અને જાવ, એ ચાર વિભાગમાં વહેચાયેલું સમગ્ર વિશ્વ
છે એ વિશ્વમા અનંતાનંત જીવ-પ્રાણનાદિ દ્રવ્યો અનંતાનંત
લોકાલોક પ્રદેશ પ્રમાણ ક્ષેત્રો અનંતાનંત બૂત, અવિષ્ય,
વર્તમાનકાલીન સમયો અને અનંતાનંત ગુણપર્યાયરૂપી જાવો

હે તે બધા દ્રવ્યોમાં ક્રિય દ્રવ્ય કયુ ? બધા ક્ષેત્રોમાં સર્વોચ્ચ ક્ષેત્ર કયુ ? બધા કાળમાં સર્વોત્તમ કાળ કયો ? બધા ભાવોમાં સર્વોત્તમ ભાવ કયો ? એ ચારે પ્રશ્નોનો ઉત્તર જાણે એકજ જ્ઞેષ્ઠમાં મળતો હોય તેમ આ જ્ઞેષ્ઠ જાણીએ છે કે- સર્વ દ્રવ્યોમાં ઉત્તમ દ્રવ્ય વીતગગ દેવ છે સર્વ ક્ષેત્રોમાં ઉત્તમ ક્ષેત્ર ઝાતુજય ત્રિગિરાજ અપરનામ સિદ્ધક્ષેત્ર છે, સર્વ ભાવોમાં ઉત્તમ ભાવ પથ પરમેષ્ઠીઓને નમવાનો ભાવ છે અને સર્વ કાળમાં ઉત્તમ કાળ, 'એ તણ સર્વોચ્ચ છે એવી જોળખાણુ જે કાળમાં થાય છે તે કાળ છે એથી એ સિદ્ધ થયુ કે ' પરમેષ્ઠીઓને નમવાના ભાવ સમાન ભાવ સિદ્ધિએ મળેલા પ્રજ્ઞા જીવોવડે સ્પર્શાએવ સિદ્ધક્ષેત્ર સમાન ક્ષેત્ર અને જીવોને મુખિ મેળવવા માટે પગમ આલ જનનૂન દ્રવ્યોમાં વીતગગદેવ સમાન ઉત્તમ દ્ર વ જીણુ કોષ્ટ વર્તમાન કાળમાં છે નદિ જૂનખાળમાં હતુ નદિ અને ભવિષ્ય કાળમાં થવાનુ નથી ' આ વાત આજમ સુક્તિ, અનુભવ અને પ્રતિદાસ આદિ કાર્ણવણુ પ્રમાણથી જ્યારે સિદ્ધ કરવી હોય ત્યારે સિદ્ધ થઈ શકે તેમ છે

આ મ ર્થનો પ્રસ્તુત વિષય નમરકાગ મત્ર છે જાઓમાં મણિ, મત્ર અને જોષધિઓની સમિત અચિન્ત્ય મનાયેલી છે જેમ મણિ-ગ્લો પાપાણુ જાણિ જતાં તેના મૂલ્યવાનપણાથી તથા તેની પ્રમિદ છે, તેમ 'મત્ર' એ પોદ્ધમણિ સજ્જા દારિ ચ કષ્ટ રોગ, ભય ઉપવાદિના અથ કામ આરોગ્ય, અભિગતિ આદિ અ અપરર્ત આદિ આગામી જ મોના સુખપ્રાપ્ત જૈન સાસનમાં નવકાગ તેના રચનારૂપ પોદ્ધમણિક

બાકરણ શાસ્ત્રમા સર્વ મળીને બાવન અક્ષરો પ્રસિદ્ધ છે જ્યતના તમામ શાસ્ત્રો એ બાવન અક્ષરોનીજ ' પગ્ગપગ વિચિત્ર પ્રકારના સયોગથી ઉત્પન્ન થયેલી રચનાઓ છે ' નવકાગ્ના અડસઠ અક્ષરો પણ એ બાવન અક્ષરોની મહાગ્રંથની માત્ર અક્ષરસંયોગરૂપ તેની રચના બીજા તમામ શાસ્ત્રોથી જુદી પડી જાય છે અને તેજ કારણે તેને મહામત્ર' તરીકે સ્થાન મળ્યું છે તેના પ્રત્યેક અક્ષરો, પદો, મપદાઓ ઈત્યાદિનું સનિસ્તર વર્ણન આ પુસ્તકમાં તેના વ્યાયોગ્ય રથને કરવામા આવ્યું છે સર્વ શાસ્ત્રો અને મત્રોમા આ અડસઠ અક્ષરો નવપદો અને આઠ સ પદાઓવાળા નાનામા નાના શાસ્ત્ર અને મત્રને ' મહાશાસ્ત્ર ' અને ' મહામત્ર ' ની ઉપમા કેમ મળી છે તેનો વિગતવાર ખુવાસો આ પુસ્તકના એકથી મત્ર સુધીના લગભગ બધા પ્રકરણોમા જુદી જુદી રીતે અપાયેલો છે વાચકો તે દૃષ્ટિએ તેને ધ્યાનપૂર્વક અને મનનપૂર્વક વાંચે એવી જાલામણ છે

માત્ર અક્રમકે અક્ષરના સમુદાયમા આવી અચિન્ત્ય શક્તિ મંદ્રિત થયેલી છે એમ અમારે શી રીતે માનવું ? એ પ્રશ્ન આ રથને કદાચ ઉઠશે પરંતુ તેનું સમાધાન એ છે કે અક્ષરો કે-તેના મહુદરૂપ પદો, વાક્યો અને મહાવાક્યો, એ પૌદ્ગલિક અને જડ હોવા છતાં ચૈતન્ય અને જ્ઞાનના અદ્વિતીય વાદન છે શબ્દને અર્થની સાથે જેમ મળે છે, તેમ ચેતન-આત્માના જ્ઞાન અને બાવની સાથે પણ તેને મળે છે જેવો શબ્દ તેનું જ્ઞાન અને જેવો શબ્દ તેવોજ ભાવ થતો આત્મામા પ્રત્યક્ષ અનુભવાય છે સચિ-પચેન્દ્રિય-પર્વામિ-મનુષ્ય અને તિર્યંચ કે-જેઓને શબ્દ શ્રવણ માટેની ' ઇન્દ્રિય ' અને તેનો અર્થ સમજવા માટે સમર્થ એવું ' મન ' મળ્યું હોય છે, તેઓના જ્ઞાન અને ભાવ ઉપર શબ્દ

છે તે બધા દ્રવ્યોમા કોઈ દ્રવ્ય ક્યુ ? બધા ક્ષેત્રોમા સર્વોચ્ચ ક્ષેત્ર ક્યુ ? બધા કાળમા સર્વોચ્ચ કાળ ક્યો ? બધા ભાવોમા સર્વોચ્ચ ભાવ ક્યો ? એ ચારે પ્રશ્નોનો ઉત્તર જાણે એકજ શ્લોકમા મળતો હોય તેમ આ શ્લોક જણાવે છે કે- 'સર્વ દ્રવ્યોમા ઉત્તમ દ્રવ્ય વીતગમ દેવ ■ સર્વ ક્ષેત્રોમા ઉત્તમ ક્ષેત્ર શાનુજય ત્રિગિગજ વપરનામ સિદ્ધદેવ છે, સર્વ ભાવોમા ઉત્તમ ભાવ પય પગમેષ્ટિએને નમવાનો ભાવ છે અને સર્વ કાળમા ઉત્તમ કાળ, 'એ ત્રણ સર્વોચ્ચ છે' એવી ઓળખાણ જે કાળમા થાય છે તે કાળ ■ એથી એ સિદ્ધ થયુ કે 'પગમેષ્ટિએને નમવાના ભાવ સમાન ભાવ, સિદ્ધિએ ગયેલા મણા જીવાવડે સ્પર્શાએવ સિદ્ધક્ષેત્ર સમાન ક્ષેત્ર અને જીવોને મુક્તિ મેળવવા માટે પગમ આલ નનમૂત દ્રવ્યોમા વીતગમ દેવ સમાન ઉત્તમ દ્રવ્ય બીજુ કોઈ વર્તમાન કાળમા છે નહિ, જૂનકાળમા હતુ નહિ અને ભવિષ્ય કાળમા થવાનુ નથી' આ વાત આગમ મુક્તિ, અનુભવ અને પ્રતિદાસ આદિ કાર્ણવશ પ્રમાણથી જ્યારે મિદ્ધ કરવી હોય ત્યારે સિદ્ધ થઈ શકે તેમ છે

આ મ મનો પ્રસ્તુત વિષય નમસ્કાર મત્ર ' છે શાસ્ત્રોમા મણિ, મત્ર અને ઔષધિએની શક્તિ અમિત્ય મનાયેલી ■ જેમ મણિ-રત્નો પાપાણુ જાતિના હોવા છતાં તેના મૂલ્યવાનપણાથી તમા તેની કષ્ટ-રોગદગદિ શક્તિઓથી પ્રસિદ્ધ છે, તેમ 'મત્ર' એ પોદ્ધમનિક ચળદરૂપ હોવા છતાં દુષ્પ દારિદ્ર્ય મ્હ રોગ, ભય ઉપદ્રવાના નાશક તરીકે અને અર્થ, કામ આરોગ્ય, અભિરતિ આદિ આ જ મના કે સ્વર્ગ, અપવર્ગ આદિ આગમી જન્મોના સુખપ્રાપક તરીકે નસિદ્ધ છે જોન સાસનમા નરકારમત્ર ' એટલે તેના અકસઠ અક્ષરોની રચનારૂપ પોદ્ધમનિક ચળદો સર્વ મત્રોમા શિદોમણિમૂત ■

આકાશ શાસ્ત્રમાં સર્વ મળીને બાવન અક્ષરો પ્રસિદ્ધ ।
જમતના તમામ શાસ્ત્રો એ બાવન અક્ષરોનીજ ‘પરપર
વિચિત્ર પ્રકાશના સયોગથી ઉત્પન્ન થયેલી ગ્યનાઓ છે’
નવકાંડના આઠસઠ અક્ષરો પણ એ બાવન અક્ષરોની ગદા
નથી માત્ર અક્ષરમયોગરૂપ તેની રચના બીજા તમામ
શાસ્ત્રોથી જુદી પડી જાય છે અને તેજ કારણે તેને મહામત્ર’
તરીકે રથાન મળ્યું છે તેના પ્રત્યેક અક્ષરો પદો, મપાઓ
ધર્ત્વાદિનું સરિસ્તર વર્ણન આ પુસ્તકમાં તેના યથાયોગ્ય
રથળે કાવામાં આવ્યું છે સર્વ શાસ્ત્રો અને મત્રોમાં આ
આઠસઠ અક્ષરો, નવપદો અને આઠ સપાઓવાળા ગાનામાં
નાના શાસ્ત્ર અને મત્રને મહાશાસ્ત્ર અને ‘મહામત્ર’ ની
ઉપમા કેમ મળી છે તેનો વિષતવાર ખુલાસો આ પુસ્તકના
એકથી સત્તર સુધીના લઘુભાગ બધા પ્રકરણોમાં જુદી જુદી
રીતે અપાયેલો છે વાચકો તે દષ્ટિએ તેને ‘ધ્યાનપૂર્વક’ અને
‘મનનપૂર્વક’ વાંચે એવી બલામણુ છે

માત્ર આઠમઠ અક્ષરના સમુદાયમાં આવી અચિન્ત્ય
શક્તિ મઝદિન થયેલી છે, એમ અમારે શી રીતે માનવું ?
એ પ્રશ્ન આ રથળે કાચ ઉઠશે, પરંતુ તેનું સમાધાન એ છે
કે અક્ષરો કે-તેના મમૂરૂપ પદો, વાક્યો અને મહાવાક્યો,
એ પૌદ્ગલિક અને જડ હોવા છતાં ચિત્તન્ય અને જ્ઞાનના
અદ્વિતીય વાદન છે ચબ્દને અર્થની સાથે જેમ મળે છે,
તેમ ચેતન-આત્માના જ્ઞાન અને બાવની સાથે પણ તેને
સબ્ધ છે જેવો ચબ્દ તેવું જ્ઞાન અને જેવો ચબ્દ તેવોજ
ભાવ થતો આત્મામાં પ્રત્યક્ષ અનુભવાય છે સચ્ચિ-પચ્ચેન્દ્રિય-
પર્યાપ્ત-મનુષ્ય અને તિર્થંચ કે-જેઓને ચબ્દ શ્રવણ માટેની
‘ધ્રિદ્રિય’ અને તેનો અર્થ સમજવા માટે સમર્થ એવું
‘મન’ મળ્યું હોય છે, તેઓના જ્ઞાન અને ભાવ ઉપર ચબ્દ

શક્તિ અચિન્ત્ય અસર ઉત્પન્ન કરે છે એ વાત અનુભવ મિત્ર છે જોએને શબ્દ ઉપરથી અર્થનું જ્ઞાન કરવા જેટલો દ્વયોપસમ હોતો નથી તેઓ ઉપર પણ મારા નગસા અર્થના વાચક શબ્દની સારી નરસી અસર થતી અનુભવી સમાય છે શબ્દોને તેના અર્થોની સાથે જેમ 'વાચ્યવાચક' સંબંધ છે તેમ આત્મા અને તેના પરિણામોની સાથે 'ભાવ્યભાવક' સંબંધ પણ છે શબ્દો 'ભાવક' છે અને આત્મા 'ભાવ્ય' છે આત્મામાં જેમ જ્ઞાનાદિ ગુણો છે, તેમ રાગાદિ ભાવો પણ છે તે બંને ઉપર શબ્દોની અસર છે જો કે બધા જીવો શબ્દોની અસર ઝીલવાને લાયક હોના નથી, તે પણ જો જીવો તેને લાયક છે તેઓના ભાવો ઉપર યોગ્ય-અયોગ્ય શબ્દોની યોગ્ય-અયોગ્ય અમરો નીપજે જ છે શબ્દોમાં યોગ્યતા અને અયોગ્યતા તેના વાચ્ય પાઠોના યોગ્યતા અને અયોગ્યતા ઉપર આધાર મળે છે નવકાર મત્ર ના અડસઠ અક્ષરો અને તેના સંયોગરૂપ નવખંડોથી વાચ્ય અર્થોની યોગ્યતા ધણી ઊંચી છે-સર્વશ્રેષ્ઠ છે, તેથી તેના વાચક અક્ષરો અને ખંડો અર્થાત્ શબ્દોની યોગ્યતા પણ મર્વોત્કૃષ્ટ મનાય છે આત્માના ભાવોને દબાવી નાખવા માટે અશુદ્ધ ભાવોને ટાળી શુદ્ધ ભાવો પ્રમુખતા માટે નવકારના અડસઠ અક્ષરોને અડસઠ તીર્થો, અડસઠ રત્નો કે તેથી જ બીજી ભૌતિક વસ્તુઓની ઉપમાઓ ધણી જ ઓછી પડી જાય છે, એ વાત આ પુસ્તકમાં સમજાવવા નવકારના સ્તોત્રોના વાચન ઉપરથી દુરત જ જણાઈ આવશે

શાસ્ત્રોનું પ્રયોજન બે પ્રકારનું હોય છે એક તો જ્ઞાન પ્રકટાવવાનું અને બીજું ભાવ ઉત્પન્ન કરવાનું કેટલાક કહે છે કે 'નવકાર' તે યૌદ્ધ પૂવના જ્ઞાનનો મગ્ધ કહેવાય છે પણ અમને તેનાથી કંઈ (વિશેષ) જ્ઞાન થતું નથી તઓએ

વિચારવું જોઈએ કે-જોઈ પૂર્વનું જ્ઞાન પણ જે જ્ઞાન આગળ
 એક મિનુટુ તુલ્ય છે તેવું કેવળજ્ઞાન, નવકારમાં જેને નમ
 સ્કાર કરવામાં આવે છે, તે અરિહત અને સિદ્ધોનાથ આત્માને
 પ્રગટ થયેલું છે 'નવકાર' દ્વારા થતી તેઓની ઝોળખાણ
 પોતાના આત્માના કેવળજ્ઞાન સ્વરૂપની પ્રતીતિ અને નિર્ણય
 કરાવે છે તે પ્રતીતિ અને નિર્ણય જેમ જેમ દૃઢ થતા જાય
 છે, તેમ તેમ આત્માનો અનાદિનો મિથ્યાભોદ પ્રિય થતો
 જાય છે અને ભોદના સર્વથા વિલયથી પોતે જ કેવળજ્ઞાન
 સ્વરૂપ બની જાય છે કોઈ કહેશે 'એ જ્ઞાન અમને બીજા
 શાઓથી પણ મળી રહે છે, તો 'નવકાર' માં શું વિશેષતા
 છે?' તેઓને એ ઉત્તર છે કે-એકલા જ્ઞાનથી કોઈ પણ કાર્યની
 સિદ્ધિ થતી નથી જ્ઞાનની પોતાના બાવ ઉપર કેટલી અસર
 થઈ, તેના ઉપર જ્ઞાનની ઉપયોગિતા અવલબેલી જો આત્માના
 બાવ પલગ્વા માટે એટલે અનાદિના મિથ્યાભાવો ટાળીને સમ્યગ્
 ભાવો કરવા માટે બીજા સર્વ શાસ્ત્રો અને બીજા સર્વ
 મત્રો કરતા 'નવકાર' શાસ્ત્ર અને 'નવકાર' મત્ર વધારે
 ઉપકારક છે તેના બે કારણો છે એક તો નવકારની ગચ્છના
 સક્ષિપ્ત હોવાથી તે આનાલગ્નોપાલ સર્વ-જન-પ્રાણ શાસ્ત્ર-
 રૂપ છે અને બીજું તે સર્વ-મત્ર-રત્નોનું ઉત્પત્તિસ્થાન છે
 તેથી સર્વ-મત્ર-સમાહત સ્વરૂપ છે જગતમાં જેટલા સત્ય
 અને સદ્ગુણ મત્રો છે, તે બધામાં બીજા તરીકે 'નવકાર' કે
 તેનો અર્થ રહેતો જ હોય છે અને તેથીજ તેઓ દુર્લભક
 બને છે સર્વ લોકોત્તર મત્રો કે સર્વ લોકોત્તર શાસ્ત્રોનું
 અતિમ તાત્પર્ય આત્માનો ભોદ નાશ કરવાનું હોય છે એ
 ભોદ નાશ કરવાનું કાર્ય જેટલી સહેલાઈથી અને જેટલી
 ઝડપથી 'નવકાર' દ્વારા સિદ્ધ થાય છે તેટલી સહેલાઈથી
 અને તેટલી ઝડપથી અન્ય કોઈ શાસ્ત્રોથી પણ થવું શક્ય

નથી બધા પ્રામાણિક સાચો અને જોન દર્શનના બધા પ્રામાણિક મદાપુરેષો આ વાતનો એકી બવાળે સ્વીકાર કરે છે તેથી 'નવકાર' એ સર્વદેસ અને સર્વ ક્ષણમા જોન સધનો પ્રાણ બની રહ્યો છે

તરી શીકાનો જોન સધ આજે પણ 'નવમા' ને સવારે ઉઠવાથી માંડીને ગરે મુઠ જાવ ત્યાંસુધીમાં એક વાર નહિ પણ સેકડો અને હજારો વાર મળે છે અને તેને ગણ નાગ બધાના પ્રતિદિનની સમગ્ર સખ્યાનુ પ્રમાણ કહવામા આવે તો કેવળ લાખો જ નહિ બલકે કોડો અને તેથી પણ અધિક સખ્યાનુ પ્રમાણ થવા જાય છે જો કે તે મહુનારા બધા જ 'નવમા' નું માદાત્મ્ય સમજીને કે વિચારીને જ મળે છે, એમ નથી તો પણ જોન સધમા બધી વસ્તુઓ કરતાં 'નવમા' નું ધ્યાન કેટલું વિશિષ્ટ છે, તે સમજવા માટે તે એક પ્રતીક છે જો લાગે અને કોડોની સખ્યામાં રાજ નવકાર મણાય જ છે તો તે શુદ્ધ રીતિએ અર્થ સમજીને, બાવાર્થ અને પરમાર્થ પર્ષત પડોચીને મણાય એવી બાવના અને મામના કાની ન હોય ? સૌ કાંઈની હોય તે કાંઈની સિદ્ધિ આ પુસ્તકદ્વારા જોટલા અરી થાય, તેટલા અગે તેને તૈયાર કરવામા થયેલો શ્રમ લેખે મણારો.

અહીં એક વાત લક્ષ્યમા લેવાની છે કે-શાસ્ત્રકારોએ નવકારનું જે અર્થ 'ફળ અને માદાત્મ્ય વધુ બુદ્ધિ છે, તે બાવ નમસ્કાર' ને અગે છે બાવ નમસ્કાર ' પરમાર્થ નમસ્કાર, ' અદ્વૈત નમસ્કાર ' નિશ્ચય નમસ્કાર ' એ બધા એક જ અર્થને કહેનારા જીવંદો છે દ્રવ્યનમસ્કાર ' નામ નમસ્કાર ' ' દ્વૈત નમસ્કાર ' ' વ્યવહાર નમસ્કાર ' એ બધા એનાથી વિપરીત અર્થને કહેનારા છે આ પુસ્તકના પહેલા સોળ પ્રકરણોમા મુખ્યત્વે નમસ્કારનું વ્યવહારિક સ્વરૂપ જતાવવામાં

આવ્યુ છે અને ઊવટના મતરમા પ્રકરણમાં તેનું નિશ્ચય સ્વરૂપ
ખતાવવામા આવ્યુ છે નિશ્ચય એ પરમાર્થ ૩૩ વ્યવહાર તેનું
સાધન છે એમાંથી કોઈની પણ ઉપેક્ષા, મૂળ વસ્તુની જ
ઉપેક્ષામા પરિણમે છે તેથી નવકારના પાઠમાર્થિક સ્વરૂપને
આત્મસાત્ કરવા માટે, બંને સ્વરૂપ તરફ આદરભાવવાળા
બની, બનેનો યથોચિત અભ્યાસ કરી, અનાદિનો યત્ન જે
મોહ-તેનો નાશ કરવા ઉચિત બનવું જોઈએ

ઊવટે એક અગત્યની બીજા કહેવાની રહે ૩૩ અને તે એ
છે કે-જૈન સંઘના બે શીરકા 'નવકાર' ને પહેલા પાંચ પ સ્વરૂપ
કેવળ પાંત્રીસ અક્ષરવાળા માનીને ગણે છે અને મૂર્તિપૂજક
સ્વેતાંબર સંપ્રદાય પાંત્રીસ અક્ષરવાળા મૂળ મંત્ર અને તેની
ચૂલિકાના (તેત્રીસ અક્ષરવાળા) ચાર પદ સહિત કુલ અડસઠ
અક્ષરવાળા માનીને ગણે છે મૂળ મંત્ર ' પાંત્રીસ અક્ષર ' અને
' પાંચ પદ ' પ્રમાણુ છે, એ સબધમા કોઈને કશો પણ મત
બેઠ નથી જે મતભેદ છે, તે ચૂલિકાના ચાર પદ અને તેના
તેત્રીસ અક્ષરોને મૂળ મંત્રમા ગણવા કે નહિ, તે નિષયમા છે
આ પુસ્તકના ત્રીજા પ્રકરણમા છે-ના દસ પૂર્વધર શ્રી વજ્ર
સ્વામી અને તેમણે શ્રી મહાનિશીથ સૂત્રની અદ્વૈત કરેલ
ઉલ્લેખની સાથે આપી સમગ્ર નવકાર મંત્રને નવપદ, આઠસપદ
અને અડસઠ અક્ષરવાળા બતાવ્યો છે * ઇલાકા તેને 'અડસઠ'
અક્ષરપ્રમાણુ માનવાના બદલે ' મડસઠ ' અક્ષરપ્રમાણુ માને
છે પાંચ પદરૂપ કે (' સઠસઠ ' અક્ષરમય) નવપદરૂપ માનીને

* દિવબર સંપ્રદાયના સાહિત્યમા ' મૂલાચાર ' નામનો એક પ્રાચીન
ગ્રંથ છે તેની ૫૧૪ મી બાંધા પણ ' નમસ્કાર મંત્ર ' ની ચૂલિકાને બરાબર
મળતી છે અને તે નીચે મુજબ છે

“ એસો પંચનમોચારો, સચ્ચવાવપણાસજો ।

મગલેસુ ચ સચ્ચેસુ પદમ દુષદિ મગલ ॥ ૧ ॥ ”

પણ જોઓ નવકારને જગમ આદરથી ગણે છે અને નવકાર પ્રત્યે
પોતાની હાદિકંઠ સક્રિત પ્રદર્શિત કરે છે તેઓ અભિનન્દનીય છે
છતાં આ વિષયમાં જે વસ્તુ અમને વિચારણીય લાગી છે, તે
વસ્તુ તેના કારણો મરિત અદ્વી દૂકમા ગ્રન્થ કરીએ છીએ

‘મર્વ’ શાસ્ત્રોની આદિમા મગન અભિધેય સબધ
અને પ્રયોજન, એ ચાગ વસ્તુ જતાવવામા આવે છે એ
ચારને અનુબંધમતુદય’ કહેવામાં આવે છે સર્વ’ સિદ્ધ
પુરુષોએ માન્ય ગએલો એ નિયમ છે એ ચારમા એકેન્ની
પણ હાનિથી શુ દોષો આવે છે તેનું વર્ણન તે તે જ થોમા
તે તે સ્થળોએ વિસ્તારથી કરવામા આવ્યું છે જે મન્યોમા
એ ચાગ કે ચારમાથી કાંઈપણ એકનું વર્ણન નથી હોતું
ત્યાં તેને ઉપસક્ષણથી કે મન્યકારની સિદ્ધતાના પ્રામાણ્યથી
સ્વીકારી લેવામા આવે છે આપણે ઉપર જોઈ અવ્યા કે
‘નવકાર’ એ કેવળ શાસ્ત્ર જ નહિ પણ ‘મહાશાસ્ત્ર’
છે એટલું જ નહિ પણ શાસ્ત્રકારોએ જ્યારે બીજા બધા શાસ્ત્રોને
શ્રુતસ્કંધ તરીકે સંબોધ્યા છે ત્યારે, નવકારને મહા શ્રુતસ્કંધ તરીકે
સંબોધેન છે તેથી તેમા પણ અનુબંધમતુદય’ હોવા અનિવાર્ય છે
નવકાર એ સર્વ જગ-જગ-હિતકારી શાસ્ત્ર છે તેથી સર્વ કાંઈ
તેને સહેલાઈથી સમજી શકે તેવી રીતે તેની રચના હોવી
જોઈએ ઉપસક્ષણથી કે સિદ્ધજનપ્રામાણ્યથી ‘નવકાર’ માં
‘અનુબંધમતુદય’ ગર્ભિત રીતે રહેવાં છે એમ વિદ્વજ્ઞ
વર્મ’ સિવાય બીજા જાગ્યે જ સમજી શકે તેથી પ્રગટપણે તે
(અનુબંધમતુદય)ને રથાન હોવું જોઈએ મગન સબધ
અને અભિધેય તો મૂલમત્રમા આવી જાય છે, માત્ર પ્રયોજન
બાકી ગહે ■ કાંઈપણ શાસ્ત્રમાં પ્રવૃત્તિ કરાવવા માટે શાસ્ત્રનું
પ્રયોજન અને કૃણ’ અવશ્ય જતાવવું જોઈએ જ્યાં સુધી
પ્રયોજન જાણવામાં ન આવે ત્યાં સુધી મહાશુદ્ધિવાળો પણ

તેમાં પ્રવૃત્તિ કરતો નથી કહ્યું છે કે 'પ્રયોજનમનુદ્દિશ્ય
મન્દોઽપિ ન પ્રવર્તતે ।' વળી શુદ્ધિશાળી પુરુષો હમેશા
પ્રધાન કૃણવાળી અર્થાત ઐષ્ટ કૃણવાળી પ્રવૃત્તિમાં જ આદર કરે
છે કહ્યું છે કે, 'ફલપ્રધાના સમારમ્મા ।' એ રીતે મદ્યથી
માડીને શુદ્ધિમાન પર્વત સર્વ જીવોને સદાકાળ માટે 'નવકારમ્મા
પ્રવૃત્તિ' યાવવા માટે નવકારનું પ્રયોજન અને કૃણ નવકારમાં
સાક્ષાત્ કહેવું જોઈએ, જેથી સૌ કોઈની તેમાં સુખે પ્રવૃત્તિ
ધર્મ થકે મદ પ્રવૃત્તિમાં તીવ્રતા લાવવા માટે તથા શિથિલ
પ્રવૃત્તિમાં દૃઢતા ઉત્પન્ન કરવા માટે પણ તેની જરૂર છે એ
કારણે ચૂનિકાના પ્રથમ બે પદમાં નવકારનું પ્રયોજન અને
છેલ્લા બે પદમાં નવકારનું કૃણ સાક્ષાત્ કહીને તેને મૂળમતમાં
સામેલ કરેલ છે મદ્યથી માડી શુદ્ધિમાન પર્વત સર્વ જનની
શ્રદ્ધાને તથા બાવનાને દૃઢ કરવા માટે તથા 'પચ પરમેષ્ઠિ
નમસ્કાર' મંત્રના રમણ તથા જાપના પુરુષાર્થમાં અપૂર્વ
વેગ લાવવા માટે તે અત્યંત કાર્યસાધક બને છે પ્રત્યેક મત્ર
અનુષ્ઠાન તેટલું જ કૃણી થકે કે જોડતું અનુષ્ઠાન કરનાગની શ્રદ્ધા,
બાવના કે પુરુષાર્થમાં જોગ હોય નમસ્કાર મત્ર નિષ્પ્રયોજન
કે નિષ્ફળ નથી પણ મદાપ્રયોજન અને મદાદળને સાધનાર
છે કાગ્ય કે-તેનાથી સર્વ પાપોના નાશ થાય છે તથા તે સર્વ
મગ્ગોમાં ઐષ્ટ મગ્ગ જે આત્મ લાભ, તેની પ્રાપ્તિ કરાવે
છે એ જાતિની શ્રદ્ધા અને બાવના પુરુષાર્થમાં પ્રબળ વેગ
અને બળ લાવનારી થાય છે ચાર મતિરૂપ સંસારમાં ભમતા
જીવોને માટે સર્વ પાપના નાશથી અધિક ઐષ્ટ-કોષ્ટ પ્રયોજન
નથી તથા શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપના લાભથી અધિક મોટું-કોષ્ટ
કૃણ નથી પાપ નાશથી ફરી કદિપણ ન ઉત્પન્ન તે રીતે દુઃખ
નાશ થાય છે અને આત્મલાભથી ફરી કદી પણ નાશ
ન પામે તે રીતે સુખ ઉત્પન્ન થાય છે 'દુઃખ પાપાત્

સુલ્લ ઘર્માત્, સર્વશક્તેષુ સ્થિતિ ।’ અર્થાત્ પાપથી
 દુઃખ અને ધર્મથી સુખ એ સર્વ શિષ્ટ-જન-માન્ય સિદ્ધાંત છે
 નવકારની ચૂલિકામાં તે પ્રગટપણે જતાવેવ ■ તેથી ચૂલિકા
 સંદિગ્ધ સમગ્ર નવકાર મત્ર સર્વ જગત્ દિતકારી મહામત્રની
 ગણનામાં નિર્ગાધ રીતે આવી શકે છે

દિશ્સૂચનરૂપ આટલું જણાવીને કેવળ કથારૂપે કે
 બીજા સામાન્ય પુસ્તકરૂપે આ પુસ્તકને નહિ ગણુના આત્મ-
 લાભનું પગ્મ સાધન માનીને તેના વાંચન મનન અને
 અભ્યાસમાં પ્રયત્નશીલ થવા વિનવીએ છીએ

સિદ્ધક્ષેત્ર,
 આદ્યપદ શુભલા અનુર્થો
 વીર સવત્ ૨૪૭૩

} સુનિ ભદ્ર કરવિજય.

પ્રકાશકનું નિવેદન.

અમારા તરફથી બહાર પડતી શ્રી વિજયમળ સૂરીશ્વરજી અથમાળાનો આ નવમો મથકો છે પૂન મુનિગજ શ્રી ભદ્રકરવિજયજી મહારાજ માહેજે અમારી વિનંતિને ધ્યાનમાં લઈ ‘ધર્મશ્રદ્ધા,’ ‘જૈન માર્ગની પિંછાન,’ વગેરે પુસ્તકો સુગ અને ગભીર ગૈલીમાં લખી આપવા કૃપા કરી છે.

તેમજ અન્ધમાળાનું નૂતન પ્રકાશન ‘શ્રી નમસ્કાર મહામત્ર’ ૨૫ કર્મોનું પુસ્તક પૂન મહારાજશ્રીએ તૈયાર કરી આપી અમારા ઉપર તેમજ વાચકો ઉપર મદદ ઉપકાર કર્યો છે.

પુસ્તકની ઉપયોગિતા તો વાચકોને પુસ્તક જોવા પછી માત્રમ પડશે એટલે તત્સબધી અમારે લખવું ઉચિત નથી.

‘ધર્મશ્રદ્ધા,’ ‘જિનભક્તિ,’ ‘દેવદર્શન,’ ‘પ્રતિમા પૂજન’ વગેરે પુસ્તકો પૂ મહારાજશ્રીની કલમથી લખાએલા છે, તે નાયકવર્ગને ધણા ઉપયોગી નિવડ્યા છે ધણા પુસ્તકોની દાન મામણી હોવા છતાં અમારે માફકોને ના’ લખરી પડે છે.

આ પુસ્તક પ્રકાશનમાં જે જે મદદાશયો તરફથી મળી છે, તે મને આભાર માનવામાં આવે છે.

‘શ્રી નમસ્કાર મહામત્ર’ પુસ્તક બહાર પડતાં અમને ધણો આનંદ થાય છે આશા ગમીએ છીએ કે, સૌ કોઈ કર્મોત્થાઓ પુસ્તકનો સદુપયોગ કરી આત્મકલ્યાણ સાધે એજ પ્રકાશકની મહેચ્છા.

પાટણ
વીર સ ૨૪૭૩

}

લી. સધનો સેવક,
સઘવી નગીનદાસ કરમચંદ
બવરથાપ
શ્રીકેશરબા, જૈન જ્ઞાનમંદિર

અનુક્રમણિકા.

૧ મંગલમ્	૧
૨ શ્રી નમસ્કાર મહામત્ર	૨
૩ શ્રી નવકાર મનનો છંદ	૩
૪ પદ્ય-પદ્યમેતિ-ગીતા	૯
૫ નમસ્કાર સ્તુતિ	૧૪
૬ નમસ્કાર મહામત્ર (સક્ષિત પગિયય)	૨૫
૭ નમસ્કાર મહામત્ર આવશ્યક વિચાર	૪૪
૮ શ્રી નવકાર મનનો વિસ્તૃત પગિયય	૯૧
■ નમસ્કારની ઉત્પત્તિ	૧૩૧
૧૦ નમસ્કારની પ્રશ્નપણા	૧૪૯
૧૧ નમસ્કારની વસ્તુ	૧૬૬
૧૨ નમસ્કારનું પ્રયોજન અને ફળ	૧૯૨
૧૩ શ્રી નવકાર ના ઉપધાન	૨૦૬
૧૪ નમસ્કારનું ધ્યાન	૨૨૫
૧૫ મર્વોત્કૃષ્ટ-ભાવ-મગ્દ	૨૪૭
૧૬ નમસ્કારનો અધિકારી	૨૫૬
૧૭ નમસ્કારનાં સ્તોત્રો	૨૭૨
૧૮ નમસ્કારના પ્રભાવ ઉપર કથાઓ	૩૧૧
૧૯ શ્રી નવકારના ગીતો	૩૩૪
૨૦ શ્રી નમસ્કાર મહાત્મ્ય [ભાવાનુવાદ]	૩૪૫
૨૧ નમસ્કારનું નિશ્ચય સ્વરૂપ [ઉપસહાર]	૩૬૭

પુસ્તકોની યાદી

૫૦ મુનિગજશ્રી ભદ્રકર્વિજયજી મહારાજ સાહેબ દ્વારા સંપાદન કરાયેલા તથા લખાયેલા પુસ્તકોની યાદી નીચે મુજબ છે તેમાંના ધણીખરા પુસ્તકો મળતા નથી છતાં જિજ્ઞાસુ વાચકો પાટણ, ખુલાત, અમદાવાદ આદિ મોટા સ્થળોના જ્ઞાનમંદિરોમાંથી વાચવા માટે મેળવી શકશે

ક્રમ	મથતુ નામ	નકલ	સવત	પૃષ્ઠ સંખ્યા
૪૧	યશોવિજય મુજર્ગ			
	સાહિત્ય સમૃદ્ધ ભાગ ૧ ભો	૧૦૦૦	૧૯૯૨	૬૦૬
૨	ભાગ ૨ ભો	૧૦૦૦	૧૯૯૪	૩૬૬
૪૩	નમસ્કાર મહામત્ર	૧૦૦૦	૧૯૯૪	૩૬૨
૪૪	નાસ્તિકતા નું નિરસન	૧૦૦૦	૧૯૯૫	૨૧૨
૪૫	આરાધનાનો માર્ગ	૧૦૦૦	૧૯૯૫	૨૧૩
૪૬	આસ્તિકતાનો			
	બાંધ	૧ ૦૦	૧૯૯૬	૩૩૨
૪૭	પ્રતિમાપૂજન	૧૦૦૦	૧૯૯૭	૩૪૩
૪૮	દેવદર્શન	૨૦૦	૧૯૯૮	૨૨૬
૪૯	ગિનબકિત	૧૦૦૦	૧૯૯૮	૨૦૩
૪૧૦	ધર્મશ્રદ્ધા	૧૦૦૦	૧૯૯૮	૧૮૭
૧૧	પ્રાર્થના	૨૦૦૦	૨૦૦૦	૫૬
૧૨	જૈનમાર્ગની પિછાન	૧૦૦૦	૨૦૦૧	૧૭૨
૪૧૩	સાધના	૧૦૦૦	૨૦૦૩	૬૪
૧૪	નમસ્કાર મહામત્ર			
	(ખાવૃત્તિ બીજી)	૨૦૦૦	૨૦૦૩	૪૦૦

× આ નિશાનીવાળા પુસ્તકો હાલ મળતાં નથી

પ્રાપ્તિસ્થાન — કેસરબાઈ જ્ઞાનમંદિર,

૬૫ આસરા પાસે, નગીનભાઈ હોલ

પાટણ (જિ. ગુજરાત)

હળવદનિવાસી સ્વ. ધર્મપ્રેમી શેઠ સુનીલાલ
કમળશી [મામા] ની આછી-

જીવન રૂપરેખા

ધર્મપ્રેમી શ્રેષ્ઠિવર્ચના અનુકરણીય ગુણોને ઉચિત
શબ્દોમા ગોઠવવામા આવે તે ખોટું નથી અને જોથી
જીગતી જૈન સુવાન પ્રજાને જોમાથી કંઈ ને કંઈ મળી
રહેશે, એ શુભ આશયપૂર્વક ગહું થોડા જીવનપ્રસંગો
ની નોંધ લખીએ છીએ

‘ મામા ’ના ઉપનામથી ગુજરાત-કાઠિયાવાડમા
ખ્યાતિને પામેલા સ્વ શેઠશ્રી સુનીલાલ કમળશીનો
જન્મ સ ૧૮૪૭ ના ભાદરવા શુદ્ધ ૧૩ ના મંગલદિને
થયો હતો

સુનીમામાએ ગુજરાતી છ ચોપડીનું જ્ઞાન ગોળવી,
મુળર્થ જઈ, નોકરીથી શરૂઆત કરી ધીમે-ધીમે શેઠ
વગેરે મોં કોઈનો પોતાના નિખાલસ અને કૃતજ્ઞ
સ્વભાવથી પ્રેમ સંપાદન કર્યો કેટલાક વર્ષો વીત્યા
બાદ ધર્મપ્રેમી સઘવો શેઠશ્રી નગીનદાસ કરમચંદના
પરિચય અને પ્રેરણાથી જીવનમા ધર્મશ્રદ્ધા અને
ધર્મની લાગણી ખૂબ જગૃત થતી પછી તો ‘ સુની
મામા ’ એ લાડકવાયા નામથી મોં કોઈ સંબોધતા

તેમના જીવનમા લાગણીપ્રધાનતા, ધર્મવૃત્તિ,

ધર્મથદા, સદાચાર, ઉદારતા અને નીતિ-યાય વગેરે ગુણો સૂર્યના કિરણની જેમ જળકી રહ્યા હતા નાનુ કે મોટુ, ગરીબ કે તપગર, જૈન કે ઇતર, સ્ત્રી કે પુરુષ ગમે તે માણસ ગમે તે વખતે, ગમે તેવી મૂઠવણનો ઉકેલ કરવા તેમની પામે પહેલો જાય ત્યારે આવનારને ગોચ્ય શબ્દોમા આવકાર આપી, બેસાડી તેની બધી વાતને બહુ શાંતિ ને ગભીરતાપૂર્વક ગોચ્ય માર્ગ દર્શન આપતા

કોઇનુ ય જરા પણ ગુરૂ થાય એ જાતની બાવના એમના હૃદયમા ક્યારે ય ન હતી પોતાનાથી બહુ થાય અને બીજાનુ સાડ દેખાય એ જાતના વાણી, વર્તન અને વિચારો હતા એ એમના પરિચયમા આવેલા સૌ કોઇ એકી અવાજે કહ્યું છે

પોતાના પરિચયમા આવેલો આત્મા કંઈ ને કંઈ પામી જાય, એ દષ્ટિ એમની સતેજ હતી દેવ, શુક્ર અને ધર્મનો ભક્તિભાવ કોઇ અજોડ હતો ગમે તે ગરજના સાધુ-સાધ્વી મહારાજો હોય પણ તેમની સેવા-ભક્તિ કરવી અને પોતાના જીવનને ધન્ય જનાવણુ, એ એમનામા એક મોટો શુભ હતો સાધર્મિ ભક્તિ કરવાની બાવના પણ જીવનમા વિશેષ તરી આવતી હતી ત્યારે જ્યારે પોતાના ઘેર વ્યવહારિક પ્રસંગો ઉપસ્થિત થયા છે ત્યારે પણ સાથે ધાર્મિક મહોત્સવોને ઉજવી વ્યવહારિક દિવસોને દીપા યા છે જીવનમા જૈન ધર્મ જાણે રામેરામ પરિણમી ગયો હતો જૈન ધર્મની કેમ મુદર પ્રભાવના ને આરાધના થાય, એ જ તેમનુ લક્ષ્યજિન્દુ રહેતુ

ગુણ અનુષ્ઠાનની દૂઠ નોંધ

૧ રોજ નવકારશી, દેવદર્શન, અષ્ટપ્રકારી પૂજા, સામાયિક, પ્રતિક્રમણ વગરે

૨ પર્વતિયિએ શક્તિ પ્રમાણે તપ અને અવસરે પોષધ

૩ ગુરુમહારાજની હાજરીમા રોજ વ્યાખ્યાન શ્રવણ

૪ મ ૧૯૬૦ ની સાલમા પૂ આચાર્યદેવ શ્રીમદ વિજયલક્ષ્મિધસૂરીશ્વરજી મહારાજ સાહેબની નીશ્રામા કુટુંબ અને સગાવહાલાની સાથે ઉપધાન તપની આરાધના કરી

૫ સ ૧૯૬૫ ના દુષ્કાળના કારમા પ્રસંગે પોતે સારી રકમ કાઢી અને બીજાઓની પામેથી સારી રકમ કઢાવરાવી, જનતાને સારી રીતે શક્ત આપી

૬ સ ૧૯૬૬ મા કુટુંબ અને સગાવહાલા સાથે શ્રી સિદ્ધશેખરની વિધિપૂર્વક નવાણું યાત્રા કરી

બીજા નાના મોટા અનેક અનુષ્ઠાનો અને શુભ-પ્રવૃત્તિઓની અહીં નોંધ લેવામા આવી નથી

દ્રવ્યનો સદુપયોગ

રૂા ૧૫૦૦૦ હજાર ખર્ચો, હળવદમા ભેન ઉપામય બ ધાવી આપ્યો

રૂા ૧૧૦૦૦, હજાર ખર્ચો, હળવદમા શ્રી વર્ધમાન તપ આયજિલ ખાતુ શરૂ કરાવ્યું

રૂા ૧૦૦૦૦ હજાર ખર્ચો, નવાણું યાત્રા કરતી વખતે શ્રી સિદ્ધશેખરમા ચતુર્વિધ મઘની ભક્તિ કરી

રૂા ૧૦૦૦૦, શ્રી સિદ્ધમેત્રમા કુટુંબ સામે ચોમાસુ કર્યું, તે વખતે સફળ થયો.

રૂા ૧૦૦૦૦ સ ૧૯૯૫મા હુકાળ વખતે આપ્યા

રૂા ૨૦૦૦ હળવદ જૈન દેરાસરમા છીનો અળકાવી રાખવા માટે આપ્યા

આ સિવાય બીજી નાની મોટી રકમોનો સંવ્યય કર્યો છે. પૂ સાધુ, સાધ્વી ધાવક, ધાવિકા વગેરેની મેવા બક્ષિત કરવામા કે અનુકર્યાદાન કરવામા કમીના રાખી નથી પોતાની બત્રીજી કુમારિકાએ સોળ વર્ષની ઉંમરે બાગવતી પ્રવચ્ચા અગીકાર કરી તે વખતે સારી રકમનો સદુપયોગ કરી દીશાના પ્રમગને ઉજ્જવો હતો.

અતિમ આરાધના

જીવનમા શુભ ભાવપૂર્વક કરેલી ધર્મની આરાધના અતિમ સમયે સમાધિ આપવામા ખૂબ જ મહાયક બને છે એ જ્ઞાનીઓના કથનનો અનુભવ પુન્યથાગી આત્માને બરાબર થયો.

સ ૨૦૦૩ ના મહા ગુની ૧૩ ની મવારે યુની મામાને માનવ દેહ છોડીને આત્મા જવાનું હતું અને તેના બાગવા દિવસે એટલે બારસના દિવસે ધ્રાગધ્રા, વઢવાણ કેમ્પથી કેટલાક બાઈઓ આવ્યા હતા કારણ કે, યુની મામાને ૧૩ ના દિવસે ઘર હહેરાસરમા પ્રભુજી ફરી પધરાવવાના હતા એટલે સૌ સાજે પ્રતિક્રમણ કરીને બેઠા હતા ત્યારે ૧૩ ના દિવસનો કાર્યક્રમ નક્કી કર્યો અને બીજી કેટલીક ધર્મચર્યા કરી દરેક પોતપોતાની પયારીમા સૂઈ ગયા.

પથારીમા સૂતા સૂતા ધ્રાગધ્રાનિવાસી કાતિલાલ
 ગાધીએ કહ્યું કે, 'શુની મામા મારા કુટુંબી કાકાના
 નીકરા વળ્લુભાઈ દી બી ના રોગથી ૩૨ વર્ષની બર
 યુવાન વયે અવમાન પામ્યા પણ છેલ્લા એક માસથી
 તેમના મુખમા 'અરિહ ત નમો, બગવ ત નમો,' એનું જ
 રટણ હતું અને અરિહ તનું નામજ લેતા હતા
 દી બી ના રોગથી બચવાની આશા ઝોછી હતી પણ
 માવના મુદ્દર હતી વળ્લુભાઈએ કહ્યું હતું કે જો હું
 આમાથી બચી જઉં તો હવે પછીની જિંદગી ચારિત્ર
 ધર્મ લઈ પૂરી કરવા બાવના છે સૌ કોઈ તેમના
 કુટુંબી જનોએ મત, તપ, પ્રત્યાખ્યાન વગેરે કહી
 તેમના આત્માની શાંતિ છાંછી અને વળ્લુભાઈને
 આત્મા 'અરિહ ત નમો બગવ ત નમો' એના રટનમા
 જ દેહને છોડી પરલોક મીધાવી ગયો કાતિલાલ
 ગાધીની આ વાત સાંભળી ઊર્મિપૂર્વક શુની મામાએ
 કહ્યું કે, વળ્લુભાઈનું જેવું સમાધિ મૃત્યુ થયું તેવું
 આપણું થાય તો કેવું સાડ ? ત્યારબાદ શેઠ
 છોટાલાલ જમનાદાસ મૃત્યુની અનુમોદના કરી
 વાતો કરતા કરતા સૌ સુઈ ગયા

શુની મામા મવારના ચાર વાગે જામ્યા પાગ વાગ્યા
 એટલે પોતે ાહુ કે, સવારમા વરઘોડા વગેરેનું મોડું
 થયે, માટે સૌને જગાડો બધા પ્રતિક્રમણ કરવા બેઠી
 ગયા પ્રતિક્રમણ કરતી વખતે 'મામા'ને હૃદયમા ગબ
 રામણ થવા લાગી પણ પ્રતિક્રમણ તો પૂરું કર્યું પ્રતિ
 ક્રમણ કરીને પોતે પથારીમા સુઈ ગયા પણ ગબરામણ
 વધવા લાગી મામાએ કહ્યું કે, મને કંઈ સંભળાવે ?

કાતિલાલે ગાંધી ' અરિહંત નમો, બગવત નમો,'
' અરિહંત થવા અરિહંત નમો, ' ' બગવત થવા
બગવત નમો ' અને શ્રી નવમ્ મ ૧ સંભળાવવા લાગ્યા

ત્યાં તો ગલ્લરામણે વધુ જોર પકડ્યું મામાએ
કહ્યું કે, મને પરચખાણ કરાવો પાસે જેડેલા બાઈએ
અભિગ્રહતું પરચખાણ કરાવ્યું

સ્થિતિ ગલ્લર બનતી જોઈ પોતાના સુપુત્ર શ્રી
કાતિલાલે તથા તેમના ધર્મપત્નીએ પરબવ માટે ધર્મતું
ભાતું બધાંયું

ગણતરીની મીનીટોમા તો ' અરિહંત નમો 'ની
આરાધનાપૂર્વક પોતાનો રૂ. ૨૦૦૩ ના મહા શુદ્ધિ
૧૩ ની વહેલી સવારે છોડી દીધો કેવું સમાધિમૃત્યુ ।
પુણ્યવાન જીવોને બવોભવ માગવા જેવું મૃત્યુ શેઠ
ચુનીલાલ કમળશી પામી મથા

મૃત્યુબાદ લોકો શું કરે ? જારમું, તેરમું કે લાડું
કરે પણ ધર્મી કુટુંબે પૂ મુનિરાજ શ્રીમદ્ બદ્ધ કરે
વિજયજી મહારાજશ્રીની નિશામા ધર્મ મહોત્સવ કર્યો
અને શેઠના મૃત્યુને જીવંત રાખા-કુટવાના બ્યવહારો
તો આવા ધર્મી કુટુંબમા હોયજ કયાથી ? એટલે સગા-
વહાલાઓને પણ રાખા-કુટવાની ના લખી દીધી અને
અઠ્ઠાઈમહોત્સવ ઉપર પધારવા માટેનું આમ નવું આપ્યું

કેવું મૃત્યુ, કેવો આત્મા અને કેવું ધર્મી કુટુંબ કે
જેનું અનુકરણ કરવાથી પણ બાળ્યશાળી આત્માઓને
જેડો પાર થઈ જાય

શ્રી
નમસ્કાર મહામંત્ર

‘ મંગલમ્ ’

“ અર્હન્તો મગવન્તે ઇન્દ્રમહિતાઃ
સિદ્ધાશ્ચ સિદ્ધિસ્થિતાઃ,
આચાર્યા જિનશાસનોન્નતિકરાઃ
પૂજ્યા ઉપાધ્યાયકાઃ ।
શ્રીસિદ્ધાન્તસુપાઠકા મુનિવરા
રત્નત્રયારાધકા ,
પશ્ચૈતે પરમેષ્ઠિનઃ પ્રતિદિન
કુર્વન્તુ લો મન્ગલમ્ ॥ ૧ ॥ ”

ઇન્દ્રોવડે પૂજ્ય એવા અરિહંત ભગવતો,
સિદ્ધિસ્થાનમાં રહેલા મિહ ભગવતા, જિનશાસનની
ઉન્નતિ કરનારા પૂજ્ય આચાર્ય ભગવતા, શ્રીસિદ્ધાન્તને
સારી રીતે બધાવનારા ઉપાધ્યાય ભગવતો અને
રત્નત્રયને ધારણ કરનારા મુનિ મહતો, એ પાંચે
પરમેષ્ઠિઓ પ્રતિદિન તમારું મંગલ કરે. ૧

શ્રી નમસ્કાર મહામંત્ર

નમો અરિહતાણં ॥ ૧ ॥

નમો સિદ્ધાણં ॥ ૨ ॥

નમો આયરિયાણ ॥ ૩ ॥

નમો ઉવજ્ઞાયાણં ॥ ૪ ॥

નમો લોણ સવસાદૂર્ણં ॥ ૫ ॥

પદ (૫), સ પદ (૫) ગુરુઅક્ષર (૩) લઘુઅક્ષર (૩૨)
અને કુલઅક્ષર (૩૫)

શ્રી નમસ્કાર મહામંત્રના ચૂલિકા

एसो पचनमुक्तारो ॥ ६ ॥

सवपावप्पणासणो ॥ ७ ॥

मंगलाण च सर्वेसि ॥ ८ ॥

पदमं हवइ मंगल ॥ ९ ॥

પદ (૪) મ પદ (૩), ગુરુઅક્ષર (૪), લઘુઅક્ષર (૨૬)
અને કુલ અક્ષર (૩૩)

ચૂલિકા મહિત સમગ્ર શ્રી નમસ્કાર મહામંત્રના
કુલ અક્ષર (૬૮)

પ્રકરણ પહેલું

શ્રી નવકાર મંત્રનો છંદ

ઢૂંહા

વાહિત પૂરે વિવિધ પરે, શ્રી જિનચાસન સાર,
નિચે શ્રી નવકાર નિત્ય, જપતા જયજયકાર ૧
અડસઠ અક્ષર અધિક ફૂલ, નવ પદ નવે નિધાન,
વીતરાગ સ્વયં મુખ વહે, પદ્ય પરમેશી પ્રધાન ૨
એક જ અક્ષર એક ચિત્ત, સમર્થા સપત્તિ થાય,
સચિત સાગર સાતતા, પાતિક દૂર પલાય ૩
સકલ મત્ર શિર મુકુટમણિ, સદ્ગુણ બાહિત સાર,
સો બવિયા મન શુદ્ધશુ, નિત્ય જપીયે નવકાર ૪

છંદ

નવકાર થકી શ્રીપાલ નરેસર, પામ્યો રાજ્ય પ્રસિદ્ધ,
દમયાન વધે શિવ નામ કુમરને, સોવન પુરસો સિદ્ધ

નવ લાખ જપતા નરક નિવારે, પામે ભવનો પાર,
સો ભવિયાં ભત્તે ચોકૂંખે ચિત્તે,

નિત્ય જપીયે નવકાર. ૧

બાધી વડશાખા શિકે જોસી, હેઠળ કુડ હુતાશ,
તરકરતે મત્ર સમર્થો શ્રાવકે, જીડયો તે આકાશ;
વિધિ રીતે જપતા વિષધરવિષ ટાળે, ઢાળે અમૃતધાર,
સો ભવિયાં ભત્તે ચોકૂંખે ચિત્તે,

નિત્ય જપીયે નવકાર. ૨

બીજોરા કારણ રાય મહાબલ, વ્યતર દુષ્ટ વિરોધ,
જેણે નવકારે હત્યા ટાલી, પામ્યો યક્ષ પ્રતિબોધ,
નવ લાખ જપતા થાયે જિનવર, ધ્રુવો છે અધિકાર,
સો ભવિયાં ભત્તે ચોકૂંખે ચિત્તે,

નિત્ય જપીયે નવકાર. ૩

પદ્મીપતિ શિષ્યો મુનિવર પાસે, મહામત્ર મન શુદ્ધ,
પરભવ તે રાજમિહ પૃથિવીપતિ, પામ્યો પરિગલ રિદ્ધ,
એ મત્ર ધકી અમરાપુર પોહોતો, ચાઝદત્ત મુવિચાર,
સો ભવિયાં ભત્તે ચોકૂંખે ચિત્તે,

નિત્ય જપીયે નવકાર. ૪

સન્યાસી કાશી તપ માધતો, પચાસિ પરજાલે,
દીઠા શ્રી પાર્શ્વકુમારે પત્તગ, અધળતો તે ટાલે

સહસ્રાબ્દો શ્રી નવકાર સ્વયં મુખ, ઇન્દ્રભુવન અવતાર,
સો ભવિયા ભક્તે ચોક્ષે ચિત્તે,

નિત્ય જપીયે નવકાર ૫

મન કુદ્ધે જપતા મયણ્યામુદરી, પામી પ્રિય સ યોગ,
હજી ધ્યાનયત્રી કદ ન્યું ઉંઝરતુ, રક્તપિત્તનો રોગ
નિશ્ચે સુજપતા નવ નિધિ યાયે, ધર્મતણે આધાર,
સો ભવિયા ભક્તે ચોક્ષે ચિત્તે,

નિત્ય જપીયે નવકાર ૬

ઘટમાદિ કુખ્ય ભુજગમ ઘાદ્યો, ધરણી કરવા ઘાત,
પરમેશ્વીપ્રભાવે હાર ફૂલનો, વસુધામાદિ વિષ્ણુઘાત
કમલનતીયે પિંગલ દીપે, પાપ તણે પરિહાર,
સો ભવિયા ભક્તે ચોક્ષે ચિત્તે,

નિત્ય જપીયે નવકાર ૭

ગયણાગણ જાતિ રાખી ગહીને, પાડી જાણપ્રહાર,
પદ પદ્ય મુણતા પાડુપતિ ઘર, ત મર્ધ કુત્તા નાર
એ મત્ર અમૂલક મહિમા મઠિર, ભવદુખ ભગણુહાર,
સો ભવિયા ભક્તે ચોક્ષે ચિત્તે,

નિત્ય જપીયે નવકાર ૮

કળક સખલે કાદવ કાઢ્યા, શકટ પાસસે માન,
દીધે નવકારે ગયા દેવલોકે, વિલમે અમર વિમાન

એ મત્ર થકી સપત્તિ વસુધામા લહી, વિલસે જૈન વિહાર,
એા ભવિયા ભત્તે ચોફળે ચિત્તે,

નિત્ય જપીયે નવકાર. ૯

આગે ચોવીઝી હુમ્મ અનતી, હોશે વાર અનત,
નવકાર તણી કોઈ આદિ ન જાણે, એમ જાણે અરિહતા
પૂરવ દિશિ ચારે આદિ પ્રપચે, સમરે સપત્તિ ધાય,
એા ભવિયા ભત્તે ચોફળે ચિત્તે,

નિત્ય જપીયે નવકાર. ૧૦

પરમેષ્ઠિ સુરપદ તે પલ્લ પામે, જે કૃત કર્મ કઠોર,
પુકગિકગિરિ ઉપર પ્રત્યક્ષપેખ્યો મણિધરને જોઈ મોર
સહજુર સન્મુખ વિધિયે સમરતા, સફલ જનમ સસાર,
એા ભવિયા ભત્તે ચોફળે ચિત્તે,

નિત્ય જપીયે નવકાર ૧૧.

શુભિકારોપલ્લ તરકર કીધો, લોહખરો પરસિદ્ધ,
તિહા શેઠે નવકાર મુણાવ્યો, પામ્યો અમરની રિદ્ધ,
શેઠને ઘર આવી વિદ્ય નિવાર્યા, સુરે કરી મનોહાર,
એા ભવિયા ભત્તે ચોફળે ચિત્તે,

નિત્ય જપીયે નવકાર. ૧૨

પચ પરમેષ્ઠી જ્ઞાન જ પચહ, પચ દાન ચારિત્ર,
પચ સંજગાય મહામત પચહ, પચ સમિતિ સમકિત

પચ પ્રમાદ વિષય તમે પચક, પાલો પચાચાર,
 એ સવિયા ભત્તે ચોકુએ ચિત્તે,
 નિત્ય જપીયે નવકાર.

કલશ (છપ્પચ)

નિત્ય જપીયે નવકાર, માર સપત્તિ સુખદાયક,
 સિદ્ધમંત્ર એ શાશ્વતો, એમ જપે શ્રી જગનાથક
 શ્રી અરિહંત મુચિદ્ધ, શુદ્ધ આચાર્ય ભણીને,
 શ્રી ઉવજાયા સુસાધુ, પચ પરમેષ્ઠી ધૂણીને
 નવકાર સાર સ સાર છે, કુરાલક્ષ્મી વાચકે કહે,
 એક ચિત્તે આરાધતા, વિવિધ ઋદ્ધિ વાછિત લહે

ઉપાધ્યાય યશોવિજયજી વિરચિત

પદ્ય-પરમેષ્ઠિ-ગીતા

(થોડાક પદો)

આલિ

નમસ્કાર અરિહંતને વાસિત જેહનું ચિત્ત,
ધન્ય તેહ કૃતપુણ્યને, જીવિત તાસ પવિત્ત,
આર્તધ્યાન તસ નવિ હુએ, નવિ હુએ દુરગતિ વાસ,
ભવક્ષય કરતા રે સમરતા, લહીએ સુકૃતિ અભ્યાસ ૧

આલિ

નમસ્કાર તે સિદ્ધને, વામિત જેહનું ચિત્ત,
ધન્ય તે કૃતપુણ્ય તે, જીવિત તાસ પવિત્ત,
આર્તધ્યાન તસ નવિ હુએ, નવિ હુએ દુરગતિ વાસ,
ભવક્ષય કરતા રે સમરતા, લહિયે સુકૃત ઉદ્ધાસ ૨

આનિ

આચાર્ય નમુસ્કારે, વાસિત જેહનું ચિત્ત,
ધન્ય તેહ કૃત-પુણ્ય તે, જીવિત તાસ પવિત્ત,

આર્તધ્યાન તસ નવિ હુએ, નવિ હુએ દુરગતિ વાસ,
ભવ-ક્ષય કરતા રે સમરતા, લહિયે સુકૃત ઉદ્ધાસ ૩

આલિ

નમસ્કાર ઉવજાગને, વાસિત જેહનુ ચિત,
ધન્ય તેહ કૃતપુણ્ય તે, જીવિત તાસ પવિત,
આર્તધ્યાન તસ નવિ હુએ, નવિ હુએ દુરગતિ વાસ,
ભવક્ષય કરતા સમરતા, લહિયે સુકૃત ઉદ્ધાસ ૪

આલિ

નમસ્કાર આણુગાગને, વાસિત જેહનુ ચિત,
ધન્ય તેહ કૃતપુણ્ય તે, જીવિત તાસ પવિત,
આર્તધ્યાન તસ નવિ હુએ, નવિ હુએ દુરગતિ વાસ,
ભવખય કરતા રે સમરતા, લહીએ સુકૃત અન્ધાસ ૫

ફહા

પચ નવકાર એ સુમકાશ, એહથી હોએ સવિ પાપ નાશ,
સર્વ મંગલતણ એહ મૂલ, મુજગ વિદ્યા વિવેકાનુકૂલ ૬

નવકાર મત્રનો મહિમા

આલિ

શ્રી નવકાર સમે જગિ, મત્ર ન ચત્ર ન અન્ય,
વિદ્યા નવિ ઓપધ નવિ, એહ જપે તે ધન્ય;
કદ દેયા બહુ એહને, નાપે તૂરત કિદ,
એહના જીજની વિદ્યા, નમિ-વિનમીને સિદ્ધ ૭

કુહા

સિદ્ધ ધર્માસ્તિકાયાદિ દ્રવ્ય,

તિમજ નવકાર એ ભણે બાળ્ય,

સર્વ શ્રતમા વઠો એ પ્રમાણ્યો, -

મહાનિશીથે ભલિ પરિ વખાણ્યો ૮

આલિ

ગિરિમાહિ જિમ સુરગિરિ, તરુમાહિ જિમ સુરસાલ,

સાર સુગધમા અદન, નદન વનમા વિશાલ,

મૃગમા મૃગપતિ ખગપતિ, ખગમા તારા અદ્ર,

ગગ નદીમા અનગ સરૂપમા દેવમા ઇદ્ર ૯

કુહા

જિમ સ્વયંભૂરમણ ઉદ્ધિમાહિ,

શ્રી રમણ જિમ સકલ સુભટમાહિ,

જિમ અધિક નાગમાહિ નાગરાજ,

શબ્દમા જલહ ગલીર ગાળ ૧૦

આલિ

રસમાહિ જિમ ઇંકખુરસ, કુલમા જિમ અરવિહ,

ઔષધમાહિ સુધા વસુધા-ધવમા રધુનહ,

સત્યવાહિમા યુધિષ્ઠિર, ધીરમા દ્રુવ અવિકપ,

મગલમાહિ જિમ ધર્મ, પરિચ્છદ સુખમા સપ ૧૧

કુહા

ધર્મમાહિ દયા ધર્મ મોટો, પ્રદામતમાહિ વજ્રર કછોટો,

હાનમાહિ અભયદાન રૂડું, તપમાહિ જેઠહેવુ ન કૂડું ૧૨

ચાલિ

સ્વતત્માહિ સારો હીરો, નીરોગી નરમાહિ,
 શીતલમાહિ ઉમીરો, ધીરો મત-ધરમાહિ,
 તિમ સવિ મત્રમા સારો, ભાખ્યો શ્રી નવકાર,
 કદા ન જાયેરે એહના, જેહ છે જહુ ઉપકાર ૧૩

ફહા

તજે એ સાર નવકાર મત્ર,
 જે અવર મત્ર સેવે સ્વતત્ર,
 કર્મ પ્રતિકૂલ જાઉલ સેવે,
 તેહ સુરતરૂ ત્યજી આપ ટેવે ૧૪

ચાલિ

એહને બીજેરે વાસિત, હોયે ઉપાસિત મત,
 બીજો પશ્ચિ દુલ્હાયક, નાયક છે એ તત,
 અમૃત ઉદધિ કુસારા, સારા હરત વિકાર,
 વિષના તે શુષ્ક અમૃતનો, પવનનો નહીરે લગાર ૧૫

ફહા

જેહ નિર્બીજ તે મત્ર જૂઠા,
 દેવે નહીં સાહમૂ હુમ અપુઠા,
 જેહ મહામત્ર નવકાર સાધે,
 તેહ દોઅ લોક અલવે આરાધે ૧૬

ચાલિ.

રતનતણી જિમ પેટી, બાર અદ્ય ભહુ મૂલ,
ચોદ પૂરવનુ સાર છે, મત્ર એ તેહને તુલ,
સકલ સમય અવ્યતર, એ પદ પથ પ્રમાણ,
મહમુઅ-ખધ તે જાણો, ચૂલા સહિત મુજાણ ૧૭

ફુલ

પથ પરમેષ્ઠિ શુણ ગણ પ્રતીતા,
જિન ચિદાનંદ મોજે ઉઠીતા,
શ્રી યશોવિજય વાચક પ્રણીતા,
તેહ એ સાર પરમેષ્ઠિ ગીતા. ૧૮

પ્રકરણ બીજું

નમસ્કાર સ્તુતિ

શ્રુતસ્થવિર મહર્ષિ પ્રણીત આર્જુનકૃત્ય

“ નિસાચિરામમિ વિશુદ્ધણ

સુસાયણ ગુણમાયરેણ ।

દેવાદિદેવાણ જિણુત્તમાણ

કિચો વળામો વિહિણાયરેણ ॥ ૧ ॥ ”

આર ધડી રાત્રિ બાકી રહે ત્યારે નિદ્રા રહિત થઈને, અશુદ્ધતાદિ ધણા ગુણોને ધારણ કરનાર મુઝાવડે, ભવનપતિ આદિ દેવો અને તેમના અધિપતિ ઇન્દ્રોને પણ પૂજનિક તથા સામા ય કેવલિઓમા ઉત્તમ એવા દેવાધિદેવ શ્રી જિનેશ્વર ભગવતોને, બહુમાનપૂર્વક પ્રણામ કરવો ૧

“ સિજ્ઞાદ્વાણં પમુત્તૂણ
ચિદ્વિજ્ઞા ધરણીયલે ।

માવનઘુ જગન્નાદ
નમુક્કાર તઓ પઢે ॥ ૨ ॥ ”

શર્યાસ્થાન-પદ્યકાઢિને છોડીને જીલો થાય
અથવા ધરણીતલ ઉપર જોસે અને સર્વત્ર સહાયકારક
હોવાથી પરમાર્થ બધુ તુલ્ય, અપ્રાપ્ત શુષ્કોને પ્રાપ્ત
કરાવનારા અને પ્રાપ્ત જ્ઞાનાદિ શુષ્કોનુ રક્ષણ કરનારા
વિશ્વસ્વામિને નમસ્કાર બજો અથવા પરાવર્તન કરે ૨

“ મતાણ મત્તો પરમો ઇમુત્તિ,
ધેયાણ ધેય પરમ ઇમુત્તિ ।

તત્તાણ તત્ત પરમ પવિત્ત,
સસારસત્તાણ દુદ્ધાહયાણ ॥ ૩ ॥ ”

(શારીરિક અને માનસિક દુ જોથી તથા રાગદ્વેષ-
દિક તાપોથી સતત થયેલા આર ગતિમા રહેલા બબ્બ
જીવોને માટે) આ નવકાર દ્રવ્ય-ભાવ ઉભાય પ્રકાગ્ના
વિષને હરનારો હોવાથી ગાઝઢિકાદિ સર્વ મત્રોમા
પ્રધાન મત્ર છે, સર્વ અર્થનો સાધક હોવાથી સકલ
ધ્યેયોમા પરમ ધ્યેય છે અને કર્મમલના કલકને દૂર
કરનાર હોવાથી સર્વ તત્ત્વોમા એટલે પરમાર્થજૂત
પદાર્થોમા, પરમ એટલે અતિશય પવિત્ર તત્ત્વ છે ૩

“ તાણ અન્ન તુ નો અત્થિ,
 જીવાણ મવસાયરે ।
 બુદ્ધતાણ રમ મુત્તુ,
 નમ્મકાર સુપોયય ॥ ૪ ॥ ”

ભવસાગરમાં પૃડતા જોવા જીવોને, આ તવ
 કારણથી નાવને ઊડીને, ધીનુ કોઈ ત્રાણ જોઈએ
 રક્ષણ આપનાર નથી ૪

“ અણેગજમતરસચિયાણ,
 દુદ્ધાણ સારીરિયમાણસાણ ।
 કપ્પો અ મન્વાણ મવિજ્ઞ નામ્મો,
 ન જાણ પપ્પો નવકારમત્તો ॥ ૫ ॥ ”

ભવ જીવોના અનેક જન્માતર સચ્ચિત શારી
 રિક અને માનસિક રોગ-સોપાનક દુખો અને તેના
 કારણબૂત કર્મો, જ્યાં સુધી નવકાર મત્ર પ્રાપ્ત નથી
 થયો, ત્યાં સુધી કેવી રીતે નાશ પામે ? ૫

આગમમાં કહ્યું છે કે—

“ જલણાદ મય સઘ્વ (સેસ)
 દુષ્ટુ એગપિ જહા મહારયણ ।
 અહવાડરિમય મિન્દહ
 અમોહસત્થ જહ તહેહ ॥ ૬ ॥ ”

“ મુત્તુપિ ચારસગ,
સ એવ મરણમિ કીરણ જમ્હા ।
અરિહતનમુકારો,
તમ્હા સો ચારસગત્થો ॥ ૭ ॥ ”

અગ્નિ આદિના ભય વળતે, કણુ-કપાસાદિ સઘણુ મૂકીને જેમ વૈડ્યુદિ એક મહારત્નને અથવા દુસ્મનના ભય વળતે, શક્ત્યાદિ અમોઘ શસ્ત્રને શત્રુણુ કરવામા આવે છે, તેમ શુતકેવલી પણ મરણસમયે દ્વાદશાગ શુતને છોડીને તેનુ જ એક સ્મરણુ કરે છે તેથી આ અરિહત નમસ્કાર અને ઉપલક્ષણથી સિદ્ધાદિ પરમેષ્ઠિઓનો નમસ્કાર એ દ્વાદશાગનો અર્થ, રહસ્ય અથવા સાર છે ૬-૭

“ તપ્પર્ણેણ તમ્હા
અણુસરિયઘો સુહેણ ચિત્તેણ ।
એસો વ નમુકારો
કયન્નુય મન્નમાણેણ ॥ ૮ ॥ ”

તેટલા માટે આ નમસ્કારને, સૂત્રથી પ્રણયન કરનારા ગણધર ભગવતો અને અર્થથી પ્રદાશન કરનારા તીર્થ કર ભગવતો પ્રત્યે આત્માની કૃતજ્ઞતા અથવા કૃતાર્થતા માનવાવડે, શુભ ચિત્તથી સ્મરવો જોઈએ, ધ્યાવવો જોઈએ ૮

“ નવકારઓ અઓ

સારો મતો ન અતિય તિયલોણ ।

તમ્હા હુ અણુદિણ ચિય

પઢિયલો પરમમત્તીણ ॥ ૯ ॥ ”

ત્રણ લોકમા નવકારથી સારમૂલ અન્ય ઠાઈ
મત્ર નથી તેટલા માટે તેને પ્રતિદિન પરમ ભક્તિથી
ભણવેા જોઈએ ૯

“ ઊરગાર્ણ વિ મતા

અવિહીણ ઉ અહિજિયા ।

વિસ જઓ ન નાસતિ

તમ્હા ઉ વિહિણા પટે ॥ ૧૦ ॥ ”

સર્પાદિના મત્રો પણુ આવેધિથી ભણેલા વિષ
વિગેરેના નાશ કરતા નથી, તેથી વિનયબહુમાનાદિ
વિધિપટે નવકારતુ પઠન, સ્મરણ, પરાવર્તન કે
અધ્યયન કરવું ૧૦

“ ઇહલોગમિ તિદહી

સાદિધ માઠલિંગવણમેવ ।

પરલોણ ચઢર્પિંગલ—

હુડિયજક્ષો ય દિદ્ધતા ॥ ૧૧ ॥ ”

નવમરનો પાઠ કરનારને આજ જન્મમા ત્રિદ ડીથી
ઉપલક્ષિત શિવકુમાર નામના શ્રાવકપુત્રને સુવર્ણ

પુરુષ, શ્રીમતી નામની શ્રાવક પુત્રીને, દેવતાનું સાન્નિધ્ય અને બીજોશના વનથી સૂચિત જિનદાસ નામના શ્રાવકને જીવિતવ્ય મળ્યું હતું, એ આ લોકના ફક્ત પ્રતિપાદન કરનારા દષ્ટાતો કદાચ પર-લોકમાં જોટલે અન્ય ભવમાં ફક્ત પ્રતિપાદન કરનારા દષ્ટાતો ચક્રિગણ નામનો ચોર અને હુડિક નામનો યક્ષ, તેના છે આ સર્વ ઉદાહરણોનો ભાવાર્થ પુલિદ્રમિથુનના કથાનકથી બાળી લેવો ૧૧

મહાધારીય શ્રી હેમચન્દ્રસુરિકૃત ઉપદેશમાલા
અથવા પુષ્પમાલા.

“ ઉકોસો સજ્જાઓ,

ચઠદસપુત્રીણ ચારસગાદ ।

તત્તો પરિહાણીણ,

જાવ તયથ્યો નમોક્કારો ॥ ૧ ॥”

ઉત્કૃષ્ટ સ્વાધ્યાય ચોદ પૂર્વધરોને બાર અગનો હોય છે મહાપ્રાણધ્યાન વિગેરેના પ્રભાવે ચોદ પૂર્વધરો અતર્મુહૂર્ત આદિ કાળમાં ચોદ પૂર્વોનું પરાવર્તન કરે ૬ દશપૂર્વધરોને દશ પૂર્વોનો સ્વાધ્યાય, નવ પૂર્વધરોને નવ પૂર્વનો, એમ અનુક્રમે ઘટતા ઘટતા ત્યાં સુધી બાણવું કે જેને બીજી કાંઈ પણ નથી આવડતું, તેને પણ પરમેષ્ઠિ નમસ્કારનો સ્વાધ્યાય હોય છે; કારણ કે તે દ્વાદશાગનો અર્થ અથવા માર છે (૧)

“ જલણાઈ મળ સેસ,

મોતુ ઇક્કપિ જહ મહારયણ ।

ધિપ્પઈ સગામે વા,

અમોહમત્થ જહ તહેહ ॥ ૨ ॥

મોતુપિ વારસગ

સ એવ મરણમિ ફીરણ જમ્હા ।

અરહન્તનમોક્કારો,

તમ્હા સો વારસગત્થો ॥ ૩ ॥ ”

અગ્નિ આદિનો બચ આવી પડે ત્યારે શેષ વસ્તુ મૂકીને જોઈ પણ મહારત્નને શ્રદ્ધા કરાય છે કારણ કે તેમ કરવાથી ખલાયત આદિ ક્રિયા સુખ પૂર્વક થઈ શકે છે અથવા સગામની અદર લાકડી, તલવાર, બાલા વિગેરેને છોડી અમોઘ જોવા બાણુને કે શક્તિ આદિ શસ્ત્રને શ્રદ્ધા કરવામા આવે છે, તેમ અહીં પણ મરણ આવી પડે ત્યારે તે અવસ્થામા સ્મરણ કરવાને અશક્ય જોવા દ્વાદશાગને છોડીને, તેજ અર્હઈ આદિ પરમૈશ્વિઓનો નમસ્કાર કરવામા આવે છે દ્વાદશાગના સ્થાને જે કરાય તેને દ્વાદશાગનો અર્થ માનવો જોઈએ (૨-૩)*

* અથવા જ્ઞાન દશ ન ચારિત્ર જોજ નાર અગ્નિ સાર છે અને તે અરિદત આદિ પાપમાજ રહેલા છે, પણ બીજો

“ સદ્વપિ ચારસગ

પરિણામવિશુદ્ધિહેતુમિત્તાગ ।

તત્કારણમિત્તાઓ

કિંહ ન તયધ્યો નમોક્કારો ? ॥ ૪ ॥ ”

સર્વ પણુ દ્વાદશાગ પરિણામની વિશુદ્ધિ માટેજ રચાયેલું છે, તેથી પરિણામવિશુદ્ધિ માત્રના કારણ ભૂત એવા નમસ્કારને દ્વાદશાગાર્થ કેમ ન ઠહેવાય ? નમસ્કાર એ પરમપુરુષ પરમેષ્ઠિઓના નામોત્કીર્તનરૂપ હોવાથી પરિણામવિશુદ્ધિના કારણમાત્ર સ્વરૂપ છે, તેથી તેને બાર અગના અર્થભૂત કે રહસ્યભૂત અવશ્ય ઠહેવાય (૪)

“ ન હુ તમિ દેસકાલે,

સક્ષો ચારસવિહો સુપક્ષ્મન્ધો ।

સદ્ધો અણુચિન્તેહ,

ઘન્તપિ સમત્યચિત્તેણ ॥ ૫ ॥ ”

જ્યારે મરણ આદિ આવે છે ત્યારે તે દેશ-કાળમા અત્યંત સમર્થ ચિત્તવાળાથી પણુ સઘળા દ્વાદશાગ શ્રુતસ્કન્ધનુ અનુચિ તન થઈ શકતું નથી,

નહીં અહીં પચ્ચપરમેષ્ઠિ નમસ્કારમાં નમસ્કાર દ્વાગએ તે અરિહત આદિ પામને નમાય છે, તેથી આ નમસ્કારમાં દ્વાદશાગાર્થતા એટલે બાર અગનુ સારપણુ પરમાર્થથી ગહેલું છે, એ વિગેરે વિચારીને પરમ મહર્ષિઓએ નવકારની દ્વાદશાગાર્થતા માનેલી છે

તેથી તે અવસ્થામાં બાર અગથી સાધ્ય અર્ધને।
સાધક હોવાથી અને સુખપૂર્વક રમરણ કરી શકાય
તેવો હોવાથી, નમસ્કાર એ જ રમરણ કરવા લાયક છે (૫)

“ નામાઈ મગલાળ,

પદમ ચિય મગલ તમોકારો ।

અવળેઈ વાહિત્તકર-

જલળાઈ મયાઈ સગ્ગાઈ ॥ ૬ ॥ ”

નામમ ગળ-સ્થાપનામ ગળ-દ્રવ્યમ ગળ વિગેરે
મગળોમાં આ નમસ્કાર એ પ્રથમ મગળ છે તથા
બ્યાધિના કયો, ચોરના કયો અને આગ્નિ આદિના
સર્વ કયોને દૂર કરે છે (૬)

“ હરઈ દુહ કુળઈ સુહ,

જળઈ જસ સોસણ મવસમુદ-

દહલોયપારલોદય,

સુદાળ મૂલ નમોકારો ॥ ૭ ॥ ”

હુ ખને હરે છે, સુખને કરે છે, યશને ઉત્પત્ત
કરે છે, જવસમુદને શોષવે છે તથા આ નમસ્કાર
આ લોક અને પરલોકના સઘળા સુખોનું મૂળ છે (૭)

“ નમિઝળ અસુરસુરગરુલધુયગપરિવન્દિય ।

ગયકિલેસઅરિહ, સિદ્ધાયરિયવજ્ઞાયસાહ્ય ॥ ૮ ॥

અસુર, સુર, ગરુડ અને બુજ ગોવટે પરિવહિત
તથા કલેશ રહિત એવા અરિહતો, સિદ્ધો, આચાર્ય,
ઉપાધ્યાય અને સાધુઓને નમસ્કાર કરોને (૧)

મ ગળાચરણ-શ્રી ચ દ્રમજસિસૂત્ર

શ્રી રત્નશેખર સૂરિવિરચિત શ્રી શ્રાદ્ધવિધિ
પ્રકરણ.

નાસેદ્ ચોરસાવય,

વિસહરજલજલણવધનમયાહ ।

ચિન્તિજ્ઞાન્તો રક્તસ-

રણરાયમયાહ માવેણ ॥ ૧ ॥

ભાવથી ચિંતાન કરાતો આ નમસ્કાર ચાર-
શ્વાપદ-વિપદ-જલ-અગ્નિ-ગધન-રાક્ષસ રણસ શ્રામ
અને રાક્ષ તરફથી થતા ભયોને નાશ કરે છે (૧)

(શ્રી મહાનિશીથ)

સિદ્ધાઠાણે પમુત્તૂણ,

ચિદ્વિજ્ઞા ધરણીપલે ।

માવવન્ધુ જગન્નાહ,

નમોષ્કાર તવો પઠે ॥ ૨ ॥

સુવાના સ્થાનને છોડીને તથા ધરણીપલે ઉપર-

ઘેશીને પરમાર્થ બન્ધુભૂત અને ત્રણ જગતના નાથ
શ્રી પરમેષ્ઠિ ભગવતોને નમસ્કાર બાણે (૨)

(આર્ષદિનકૃત્ય)

જામિણિ પચ્છિમ જામે,

સઠ્ઠે જગન્તિ ચાલવુદ્ધાદ ।

પરમિટ્ટિપરમમત,

મળન્તિ સત્તદ્ધવારાઓ

॥ ૩ ॥

રાત્રિના પાછલા પ્રહરે ભાલ, વૃદ્ધ આદિ સધળા
મુનિઓ જામત થઈ જાય છે અને પરમેષ્ઠિ-પરમ
મત્રને સાત આઠ વાર બાણે છે (૩)

(ચતિદિનચર્યા)

મહારણ ત્રીજી

નમસ્કાર મહામત્ર (અક્ષર પગિચ્ચ)*

પચપરમેષ્ઠિમહામત્રરૂપ નમસ્કાર સૂત્રમા અક્ષરો
અડસઠ છે પાચ પદોના પાત્રીસ અક્ષર અને શૂલિ
કાના ચાર પદોના તેત્રીસ અક્ષર મળીને કુલ અડસઠ
અક્ષરોમા પચપરમેષ્ઠી નમસ્કાર મહામત્ર સમાસ
ધાય છે નવકારના નવ પદો ગણાય છે, તે 'વિમલત્વન્ત
વદમ્।' 'જેને છેડે વિભક્તિ છે, તે પદ ગણાય
છે' એ અર્થમા નહિ, કિન્તુ 'નમો અરિહતાળ' ઇત્યાદિ
વિવક્ષિત અવધિયુક્ત પદો નવકારમા નવ છે, જોમ
સમજવાતું છે નવકારના નવ પદોના પ્રથમ પદમા
સાત અક્ષર, બીજા પદમા પાચ, ત્રીજા પદમા સાત,
ચોથા પદમા સાત, પાચમા પદમા નવ, છઠ્ઠા પદમા

* શ્રી મહાનિશિથ આદિ સિદ્ધાંતોને આધારે

આઠ, સાતમા પદમા આઠ, આઠમા પદમા આઠ ને
 નવમા પદમા નવ અક્ષર છે એ રીતે પ્રત્યેક પદમા
 અક્ષરો મળીને કુલ સંખ્યા અડસઠની થાય છે નવ
 પદોવાળા નવકારની સંપદાઓ આઠ છે સંપદા એટલે
 વિશ્રાન્તિસ્થાનો અથવા મહાપદો એ કારણે નવકારના
 ઉપધાનની વિધિમા નવકારને આઠ અધ્યયનસ્વરૂપ
 ગણીને, પ્રત્યેક અધ્યયન દીઠ એકેક આયગિલ કરવા
 દ્વારા, કુલ આઠ જ આયગિલ કરવા કરમાન કથું
 છે નવ પદોની આઠ સંપદાઓ કેવી રીતે ગણવી ?
 એનો ઉત્તર બે પ્રકારે છે પ્રથમ ઉત્તરમા સાત સંપ
 દાઓ પ્રથમના સાત પદોની પદ સમાન છે અને
 આઠમી સંપદા છેલ્લા બે પદોની મળીને સત્તર અક્ષર
 પ્રમાણ છે જેમકે ‘ મગલાળ વ સચ્ચેસિ, પદમ દ્વદ્વ
 મગલ । ’ બીજા ઉત્તરમા છઠ્ઠી સંપદા બે પદ પ્રમાણ
 સોળ અક્ષરવાળી છે, જેમકે-‘એલો પવ નમુક્કારો, સચ્ચવા
 વપ્પનાવળો । ’ એ રીતે નવપદમય, અને પાત્રીસ અક્ષર
 પ્રમાણ મૂળ મંત્ર અને તોત્રીસ અક્ષર પ્રમાણ વ્યૂલિકા,
 કુલ અડસઠ અક્ષર પ્રમાણ પચ્ચપરમેષ્ઠી નમસ્કાર
 મહામંત્રને, આઠ સંપદાઓ વડે ભક્તિ સહિત લાલુ
 વાથી, શાશ્વત સ્થાનની પ્રાપ્તિ થાય છે એમ શ્રી
 ચૈત્યવદનભાષ્ય, શ્રી પ્રવચનસારોદ્ધાર, શ્રી
 નમસ્કારપંજિકા આદિ અનેક શાસ્ત્રોમા ફરમાવ્યું
 છે શ્રી મહાનિરૂપિય સિદ્ધાંતમા પણ નવકારને
 સ્પષ્ટ રીતિએ અડસઠ અક્ષરવાળો જણાવ્યો છે ત્યા

કહ્યું છે કે—‘એ રીતે પચમગલ મહાશ્રુતસ્કધનુ
 વ્યાખ્યાન મહાપ્રબધવડે સૂત્રથી પૃથગ્બૂત નિર્ધુક્તિ,
 ભાષ્ય અને ચૂર્ણિવડે અનત ગમપર્યવ સહિત, જેવી
 રીતે અનતજ્ઞાન દર્શનને ધારણ કરનાર તીર્થંકર
 દેવોવડે કરાયેલું છે, તેવી રીતે સક્ષેપથી કરાયું હતું
 પરંતુ કાલપરિહાણિના દોષથી તે નિર્ધુક્તિ, ભાષ્ય
 અને ચૂર્ણિઓ વિરોધ પામી છે વ્યતીત યતા કાલ
 સમયમાં મોટી ઋદ્ધિને વરેલા, પદાનુસારીલબ્ધિ અને
 દ્વાદશાગધ્રુતને ધારણ કરનારા શ્રી વજ્રસ્વામી યમા
 તેમણે આ શ્રી પચમગલ મહાશ્રુતસ્કધનો ઉદ્ધાર
 મૂલસૂત્ર (શ્રી મહાનિશીથ)ના અદર લખ્યો મૂલસૂત્ર,
 સૂત્રધી ગણધર ભગવતોએ અને અર્થથી ત્રૈલોક્ય
 પૂજ્ય ધર્મતીર્થંકર અરિહત ભગવત શ્રીવીર-
 જિનેન્દ્રે પ્રરૂપેલું છે, એવો વૃદ્ધ સપ્રદાય છે મૂલ
 સૂત્રમાં જ્યાં સૂત્રાલાપકો એક પદની સાથે બીજા
 પદને અનુલગ્ન ન મહે, ત્યાં ખોટું લખ્યું છે, એવો
 દોષ શ્રુતધરોએ ન દેવો, પરંતુ મથુરા નગરીમાં
 સુપાર્શ્વનાથ સ્વામીના સ્થુલ-સ્તૂપ આગળ પહર
 ઉપવાસ કરવાથી પ્રસન્ન થયેલ શાસનદેવતાએ, ઉધેહી
 આદિ વડે ખડ ખડ થયેલી અને સડી ગયેલા પત્તા
 વાળી પૂર્વ પ્રતને જેવી આપી તેવી શ્રદ્ધણ કરી અને
 આચાર્ય હરિભદ્રસૂરિએ અચિન્ત્યચિન્તામણિકંપ
 આ શ્રી મહાનિશીથ શ્રુતસ્કધને સમસ્ત પ્રવચનના
 સારબૂત, પરમતત્ત્વબૂત, અને અતિશયવાળા અત્યંત

મહાન્ અધોના સમુદાયવાળું બાણીને, પ્રવચનવત્સ
 હતાથી તથા જ્ય સત્વોના ઉપકારની જુદીથી આત્મ
 હિત અર્થે જેવું તે પ્રતમા જોયું, તેવું સર્વ સ્વમતિથી
 શોધીને લખ્યું છે તેવું બીજા પણ શ્રી સિદ્ધ
 સેન, વૃદ્ધવાદી, યક્ષસેન, દેવગુપ્ત, યશોવર્ધન
 ક્ષમાશ્રમણ શિષ્ય રવિગુપ્ત, નેમિચદ્ર, જિનદામ
 ગણિ ક્ષમાશ્રમણ, સત્યશ્રી વગેરે યુગપ્રધાન શ્રુતધ
 રોએ બહુમાન કરેલું છે શ્રી મહાનિશીથ સિવા
 યના બીજા વર્તમાન આગમમા આ રીતે નવ પદ
 અને આઠ સ પદાદિ પ્રમાણવાલો નમસ્કાર બીજા દેહ
 જગ્યાએ કહેલો દેખાતો નથી શ્રી ભગવત્તરિ સૂત્રની
 આદિમા માત્ર પાંચ જ પદો કહ્યા છે પ્રત્યાખ્યાન
 નિર્ધુક્તિમા 'નમો અરિહતાણ ।' એમ કહી નવકારમીતું
 પચ્ચખખાણું પારવાતું કર્યું છે તે નિર્ધુક્તિની સૂચિમા
 કહ્યું છે કે તે નવકારના અનુક્રમે પદો દશ અથવા
 છ ૬ પદો 'નમો અરિહતસિદ્ધઆચારિયત્તવચ્ચાયણ ।'
 એ પ્રમાણે અને દશ પદો 'નમો અરિહતાણ, નમો
 સિદ્ધાણ ।' એ રીતે 'નમો' સહિત પાંચ પદો સમ
 જવા નમસ્કાર નિર્ધુક્તિમા એ રી (૮૦) પદ
 પ્રમાણ બીજા વીંચ ગાથાઓ છે, જેમકે 'અરિહતનમુક્કારો,
 જીવ મોરહ મવસહસ્સાઓ ।' -છત્યાદિ તે તો નવકારના
 માહાત્મ્યને પ્રતિપાદન કરનારી ગાથાઓ છે પણ નવ
 કાર ૩૫ થવાને યોગ્ય નથી, કારણ કે તે ઘણા પદ
 સ્વરૂપ છે અને નવકાર તો કેવળ નવપદ સ્વરૂપ જ છે

એ રીતે પચ્ચાગમસૂત્રાતર્ગત શ્રી વજ્રસ્વામી
વગેરે દશ પૂર્વધરાદિ બહુશ્રુત સવિમ્ન સુવિહિતસૂરિ
પુરંદરોએ કરેલી વ્યાખ્યાઓ દ્વારા આદર કરાયેલો,
અને અતિમ પદમા 'હવદ' એ પ્રમાણેના પાઠયુક્ત
અઠસઠ વર્ણ પ્રમાણ પગિપૂર્ણ નવકારસૂત્રનું અધ્યયન
કરવું જોઈએ તે આ મુજબ—

નમો	અરિહતાણ	॥ ૧ ॥
નમો	સિદ્ધાણ	॥ ૨ ॥
નમો	આયરિયાણ	॥ ૩ ॥
નમો	ઉચ્ચક્ષાયાણ	॥ ૪ ॥
નમો	લોપ સત્ત્વસાહુણ	॥ ૫ ॥
एसो	पंच नमुकारो	॥ ६ ॥
सध्वावपणासणो		॥ ७ ॥
मगलाण	घ सव्वेस्मि	॥ ८ ॥
पढम	हवद मगल	॥ ९ ॥

એનું વ્યાખ્યાન શ્રી વજ્રસ્વામી આદિ શ્રુત
ધરાએ જે રીતે છેદશન્યાદિ આગમોમા લખ્યું છે
તે રીતે લક્ષિત બહુમાનના અતિશયથી અને ભવ્ય
પ્રાણીઓને વિશેષે કરીને ઉપકારક છે, એમ જાણીને
અહીં બતાવીએ છીએ—

અર્પન—હૈ ભગવન્ ! આ અચિન્ત્ય ચિન્તામણિ
કદપ શ્રી પચ્ચમગલમહાશ્રુતસ્કંધ સૂત્રનો શો
અર્થ કહેલો છે ?

ઉત્તર—હે ગૌતમ ! આ અચિન્ત્ય ચિન્તામણિ
 કદમ શ્રી પદ્યમગલ મહાશ્રુતસ્કંધ સૂત્રનેા અર્થ
 આ પ્રમાણે કહેવો છે આ પદ્યમગલ મહાશ્રુત
 સ્કંધ જેમ તલમા તેલ, કમલમા મકરદ અને સર્વ
 લોકમા પચાસ્તિકાય રહેલ છે, તેમ સકલ આગમોમા
 અતર્ગત રહેલ છે અને તે યથાર્થક્રિયાનુવાદસાશ્રુત
 શુશ્રુકીર્તન સ્વરૂપ તથા યથેચ્છદ્વલપ્રસાધક પરમસ્તુતિ
 વાદરૂપ છે પરમસ્તુતિ સર્વજગતમા ઉત્તમ હોય તેની
 કરવી ભેદબે સર્વ જગતમા ઉત્તમ જે કોઈ યર્થ
 ગયા, જે કોઈ યાય છે અને જે કોઈ યશે, તે સર્વે
 અરિહંતાહિ પાત્ર જ છે તે સિવાય બીજા નથી જ
 તે પાત્ર અનુક્રમે અરિહંત, સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય
 અને સાધુ છે તે પાથેનો મર્વાર્થસાધવાવ બોટદે
 પરમ સદસ્યભૂત અર્થ નીચે સુજળ છે

અરિહંત

આઠ મહાપ્રાતિકાર્યોની પૂજા વડે (દેવાસુરમનુષ્ય
 સહિત) સમસ્ત જગતને વિષે પ્રસિદ્ધ, અનન્યસદશ,
 અચિન્ત્ય, અપ્રમેય, દેવતાધિષ્ઠિત અને પ્રવર-ઉત્તમ
 તત્ત્વરૂપ અરિહંત છે કહ્યું છે કે- 'વચન નમસ્કારને
 યોગ્ય, પૂજા સત્કારને યોગ્ય અને સિદ્ધિગમનને
 યોગ્ય હોય, તે અરિહંત છે ' વચનવડે સ્તુત્યાહિ,
 તે વદન છે અને કાયાવડે અવનામનાહિ, તે નમન
 છે વદન-નમન વળતે બહુમાનાહિ સુશ્રુત પ્રશ્નિધાનાહિ

તે સમ્યગ્ ધ્યાનાદિ છે પુષ્પમાલ, મુગધી મૂપ, વામ્ર અને પ્રદીપાદિવડે થાય તે મૂળ છે વસ્ત્રભૂષણાદિ-વડે કરાય તે સત્કાર છે અને તથાસવ્યત્વપરિપાકાદિ-વડે પરમ અરિહંત પદવીના ઉપલોગપૂર્વક મિદિ પામનારા હોય છે, માટે તેઓ અહંન્ત કહેવાય છે તેમને મારો નમસ્કાર થાઓ.

નમસ્કાર બે પ્રકારનો છે દ્રવ્ય સંકેતરૂપ અને અને ભાવ સંકેતરૂપ કરશિરાદિનો સંકેત તે દ્રવ્ય નમસ્કાર છે નમસ્કારના યોગમા ચતુર્થી વિભક્તિના બહુલે પછી વિભક્તિ વાપરી છે, તે પ્રાકૃત ભાષાના કારણે ■ સર્વકાલના અરિહંતોનું અહંશુ કરવાને માટે બહુવચન છે, અતીત કાલમા થઈ ગયેલા દેવદક્ષિણી વગેરે, અનાગત કાલમા થનારા પદ્મનાભાદિ અને વર્તમાન કાલમા થયેલા ઋષ્યભાદિ અથવા વિદ્યમાન સીમધર્માદિ

અથવા અહંતોને એટલે સ્તવનાદિને યોગ્ય, સર્વને વિષે પ્રધાનપણે સ્તુતિ કરવાને લાયક- 'દેવાસુરમણુષ્ણુ અરિહં, પુઆરુદ્ધતમા જમ્હા ।' 'દેવ અસુર અને મનુષ્યોને વિષે પૂજાને યોગ્ય અને ઉત્તમ છે, માટે અહંત છે' સર્વ ગુણથી સંપૂર્ણ હોવાથી સર્વોત્તમ અથવા ગુણપ્રકર્ષને પામેલા હોવાથી સ્તુતિ કરવાને લાયક અથવા લાયકર બવાટવીમા પરિભ્રમણુ કરવાથી લાયકીત થયેલા પ્રાણીઓને અનુપમ આનંદ-

રૂપ પરમપદના પથને દેખાડવા વડે કરીને સાર્થવા
હાદિ સ્વરૂપ હોવાથી પરમ ઉપકારી શ્રી નમસ્કાર
નિર્ધુક્તિમા કહ્યું છે કે —

“ સદ્ગીર વેસિમણ, તદેવ નિજ્જામયા સમુદમિ ।
છદ્ધાયરવવ્રજદ્ધા, મહનોયા તેજ કુર્ચતિ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થાત—જવ અટવીમા સાર્થવાહ, જવ સમુદમા
નિર્ધામક અને છદ્ધાય જવના રક્ષક હોવાથી મહા
ગોપ કહેવાય છે

જવઅટવીમા સાર્થવાહ — પ્રત્યવાય સહિત
અટવીમા માર્ગદર્શકના કહેવા મુજબ ચાલવાથી જેમ
ઈન્દ્રિય પુરની પ્રાપ્તિ થાય છે, તેમ જવઅટવીમા
પણ જીવો જિનેશ્વરોએ ઉપદેશોના માર્ગે ચાલવાથી
નિવૃત્તિપુરને પ્રાપ્ત કરે છે તેથી જિનેશ્વરોનું જવ
અટવીમા માર્ગદર્શકપણું સિદ્ધ થાય છે નિર્વિઘ્નપણે
અટવીના પારને પામવાની ઇચ્છાવાળો જેમ સાર્થ
વાહને પરમ ઉપકારી માનીને ભક્તિપૂર્વક નમસ્કાર
કરે છે, તેમ મોક્ષાર્થિઓને પણ રાગ-મદ-મોહથી
રહિત શ્રી જિનેશ્વરદેવ જાવપૂર્વક નમસ્કાર કરવા
યોગ્ય છે મિત્રાત્વ અને અજ્ઞાનથી મોહિત માર્ગ
વાળી સસાર-અટવીમા જેમણે માર્ગદર્શકપણું ઠર્યું
છે, તે અવિહતોને હું નમસ્કાર કરું છું સમ્યક્
દર્શનથી જોઈને, સમ્યક્જ્ઞાનથી સારી રીતે ઓળખીને
તથા ચરણચરણરૂપ સમ્યક્ચારિત્રથી પ્રકર્યેણ ચાલીને

શ્રી જિનેશ્વરદેવો સિદ્ધિ સ્થાનને-નિર્વાણ સુખને તથા શાશ્વત, અવ્યાબાધ અને અજરામર ધામને પ્રાપ્ત થયેલા છે

ભવસમુદ્રમા નિર્યામક —જેમ નિર્યામકો સમ્યક્ પ્રકારે સમુદ્રના પારને પામે છે, તેમ શ્રી જિનેન્દ્રો ભવસમુદ્રના પારને પામે છે, તેથી તેઓ પૂજાને યોગ્ય છે મિથ્યાત્વ રૂપી કાવિકાવાત-પ્રતિકૂળ વાયુના વિરહમા તથા સમ્યક્ત્વ રૂપી ગર્જ્ભવાત-અનુકૂળ વાયુની વિદ્યમાનતામા ઓ જિનવરેન્દ્રો એક જ સમયમા સિદ્ધિસ્થાન રૂપી પત્તનને પ્રાપ્ત થયા છે અમૂઢજ્ઞાન અને મતિરૂપી કર્ણધાર, ત્રિવિધે ત્રણ દડથી વિરામ પામેલા, એક નિર્યામક એવા શ્રી જિનવરેન્દ્રોને વિનયથી નમ્ર બનેલો એવો હું બક્ષિતપૂર્વક વદન કરું છું

છકાય જીવોના ગોવાળ—જેમ ગોપાલકો શ્વાપદાદિ દુર્ગેથી ગાયોનું રક્ષણ કરે છે, અને પ્રચુર તૃણ અને જલચુક્ત વનોને વિષે તેને પહોચાડે છે, તેમ શ્રી જિનવરેન્દ્રો પડ્જીવનિકાયરૂપી ગાયોનું જરા-મરણના ભયથી રક્ષણ કરે છે, તથા નિર્વાણસુખને પમાડે છે તેથી મહાગોપ-પરમ ગોવાળ કહેવાય છે એ રીતે ભગ્ય જીવલોકના પરમોપકારી હોવાથી તથા સર્વ લોકોને વિષે ઉત્તમ હોવાથી શ્રી જિનવરેન્દ્રો સર્વને નમસ્કાર કરવા યોગ્ય છે પચપરમેષ્ઠિમા પહેલો

નમસ્કાર અરિહતોને એટલા માટે છે કે અરિહતોના ઉપદેશથી જ મિહિદાદિતુ સ્વરૂપ જાણી શકાય છે

‘ અરિહત ’ ગાળના પાઠાતરો—અરિહત ગાળના ત્રણ પાઠાતર છે અરહત, અરિહત અને અરુહત અરહત એટલે સર્વ લોકમા ઉત્તમ હોવાથી પ્રથમ પૂજાને યોગ્ય અરિહત એટલે અત્યંત દુર્જય એવા સમસ્ત આઠ પ્રકારના કર્મરૂપી શત્રુઓને હણુ નારા, નિર્દોષપણે ઠલી નાખનારા, પીલી નાખનારા, શમાવી અને હરાવી દેનારા અરુહત એટલે અશ્વેષ કર્મનો ક્ષય થવાથી ભવમા ઉત્પન્ન કરનાર અકુર નેમનો બળી ગયો છે, તેથી હવે ફરીને ભવમા નહિ ઉત્પન્ન થનારા—નહિ જન્મ લેનારા એ રીતે અરિહત પદનું વ્યાખ્યાન અનેક પ્રકારે થાય છે શ્રી ભગવતી આદિ સૂત્રોમા અરિહત પદનું આખ્યાન, પ્રખ્યાન, પ્રરૂપણ, પ્રજાપન, દર્શન, ઉપદર્શન, નિદર્શન આદિ અનેક પ્રકારે કર્યું છે તેમાનું કાંઈક અહીં જતાવ વામા આવે છે

અરિહત પદનું વિશેષ આખ્યાન

૧ ‘ અરહ્યદમ્પ । ’ નેમને ‘ રહ ’ એટલે એકાન્ત રૂપ સ્થાન તથા અતર એટલે ગિરિશુદ્ધાદિનો મધ્ય ભાગ, પ્રચ્છન્ન નથી સર્વવેદી હોવાથી સમસ્ત વસ્તુસમૂહ, તેના પર—અપર ભાગ ઇત્યાદિ નેમને પ્રગટ છે, તે અરિહત છે

૨ ‘અરહત્ ।’ એ શબ્દના નિરુક્તિ-પદભજન વશાત્ નીચે મુજબ અનેક અર્થો નીકળે છે —

(અ) ‘અત્યર્થે રાજતે ।’ સમવસરણાદિ બાહ્ય લક્ષ્મી અને સંજ્ઞાનાદિ આત્મર લક્ષ્મી વડે જેઓ અત્યંત શોભે છે

(ર) ‘રાતિ સદર્શનાદિ ।’ સમ્યગ્દર્શનાદિ જેઓ આપે છે

(હ) ‘પ્રતિ મોહાવીન્ ।’ મોહાદિને જેઓ હથે છે

(દ) ‘ગચ્છન્તિ મન્યોપકૃત્યૈ ગ્રામાનુગ્રામ ।’ ભગ્ય જીવોના ઉપકાર માટે જેઓ ગ્રામાનુગ્રામ વિચરે છે

(ત) ‘તન્વતિ ધર્મદેશના ।’ ભગ્ય જીવોના બાધ માટે જેઓ નિરતર ધર્મદેશના આપે છે

(તા) ‘તાયતે તારયતિ ચા સર્વજીવાન્ ।’ જેઓ મોહાદિ શત્રુઓથી સર્વ જીવોનું રક્ષણ કરે છે, અથવા સર્વ જીવોને જેઓ ભવસમુદ્રથી તારે છે

(૩) ‘અરહ્યદમ્ય ।’ ‘વચ્ચિદપિ આસક્તિમગચ્છદમ્ય’ ‘રહ ગતૌ’ इति वचनात् । પ્રવૃદ્ધ રાગાદિના હેતુભૂત મનોર-અમનોર વિષયોનો સંપર્ક થવા છતાં કોઈ પણ સ્થળે આસક્તિ નહીં ધારણ કરનારા-ક્ષીણરાગ અને ક્ષીણમોહ

૪ અરહ્યદ્યમ્ । ' આત્મસ્વાયમત્વજદ્યમ્ રહ
ર્યાગ ' इति वचनात् । सिद्धि अतिने विवे ज्ञानादि
આત્મસ્વભાવને નહીં ઊઠનારા-અનત જ્ઞાન દર્શનાદિ
શુભોત્તે ધારણ કરનારા

૫. ' અરહ્યદ્યમ્ । ' મયમપ્યેડિતિદ્યમ્ ।। સ્થિતૌ
इति वचनात् । ' सर्व कर्म कथं यवाना अनतर समये
લોકાકામે જનાર હોવાથી ભવમા નહિ રહેનારા

૬ ' અરહ્યતેમ્ । રય શબ્દ સકલ પરિશ્રદ્ધના
ઉપલક્ષણભૂત છે અત એટલે વિનાશ શબ્દ જરાદિના
ઉપલક્ષણભૂત છે જેઓ સકલ પરિશ્રદ્ધના ત્યાગી છે,
તથા જરા મરણાદિને છૂટી જનારા છે

૭ અરમમાનેમ્ । ' રમ એટલે રાખસિઠ વૃત્તિ
આદિથી નિવૃત્ત થયેલા, અતુલ્ય સ્વચ્છનાદિ પરમ
વિશુદ્ધ ભાવને વરેલા

અહીં સુધી ' અરહત ' પદના અર્થ લખ્યા
હવે અરિહત ' અને ' અરહત ' પદના કેટલાક અર્થ
જણાવે

૮ અરિહત્યમ્ । ' ઇદ્રિય, વિષય, કથાય, પરિ
પક્ષ, વેદના, ઉપસર્ગ, રાગ, દ્વેષ અને કર્મ આદિ
ભાવ શત્રુઓને હણનારા

૯ ' અરિણ-ધર્મચરેણ માંત । ' અરિ એટલે ધર્મ-

અહ વડે શોભતા ધર્મઅહ શબ્દથી ઉપવક્ષિત અન્ય સકલ શાસ્ત્રોનો ત્યાગ કરનારા

૧૦ 'અદ્વૈતાણા' સર્વથા બીજ બળી જવા પછી જેમ અકુર ઉત્પન્ન થતો નથી, તેમ કર્મબીજ બળી જવાથી ભવરૂપી અકુર જેઓને ઊગતો નથી

૧૧ 'અરુપસક્ષિતપીઠાદિ તત્કારણકર્માનાદિભૂતં ચ પ્લવ્નતિ।' અહ શબ્દથી ઉપલક્ષિત સઘળી પીઠાઓ અને તેના કારણભૂત અનાદિ કર્મસતતિને હણનારા

૧૨ 'અરુપદશ્ય ।' સસારમા હવે જેમને ઠાઠ રૂપનાર-રોકનાર નથી અર્થાત્ જાવનો ત્યાગ કરનારા

સિદ્ધપદ્ધતુ વિશેષ આખ્યાન.

૧ 'નિરુપમમુખાણિ સિદ્ધાણિ એસિં તિ સિદ્ધા ।' નિરૂપમ સુખો જેમના સિદ્ધ થયા છે, અર્થાત્ નિઃપ્રક્રપ શુકલધ્યાનાદિના અચિન્ત્ય સામર્થ્યથી સ્વછવવીર્યરૂપ યોગનિરોધ નામના મહાપ્રયત્ન વડે જેમને પરમાનંદ સ્વરૂપ મહાન ઉત્સવ અને કલ્યાણના કારણભૂત નિરૂપમ સુખો સિદ્ધ થયા છે, તે સિદ્ધો

૨ 'મદ્વપયારકમ્મરુક્ષણ સિદ્ધીસદ્દામ એસિં તિ સિદ્ધા ।' આઠ પ્રકારના કર્મોનો ક્ષય થવાથી સિદ્ધિને પામેલા તે સિદ્ધો

૩ 'સિય-વદ કમ્મ, ક્ષાય-મસમીભૂયમેણિમિતિ

સિદ્ધા । ' દીર્ઘકાળથી ઉપાસન કરેલા આઠ પ્રકારના કર્મ જેઓના બરમીભૂત થયા છે, તે સિદ્ધો

૪ સિદ્ધે નિદિષ્ટ સચ્ચત્વમોચનમાદ દર્શનમિતિ સિદ્ધા ।' સિદ્ધ અર્થાત્ નિષ્ઠિત, પરિપૂર્ણિત થયા છે સકલ પ્રયોજનભૂત-સર્વ પ્રયોજનોનો સમુદાય જેમનો, તે સિદ્ધો તે તીર્થસિદ્ધ, અતીર્થસિદ્ધ, વિનસિદ્ધ, અગ્નિ સિદ્ધ, શૂદ્ધિલિંગસિદ્ધ, અ યલિંગસિદ્ધ, મુનિલિંગસિદ્ધ, સ્ત્રીસિદ્ધ, પુરુષસિદ્ધ, નપુસકસિદ્ધ, પ્રત્યેકબુદ્ધસિદ્ધ, સ્વયંબુદ્ધસિદ્ધ, બુદ્ધબોધિતસિદ્ધ, અનેકસિદ્ધ, એકસિદ્ધ, ઇત્યાદિ અનેક લેહોવાળા છે

૫ (ક) ' વિષ્ણુ ગણા । ફરી પાછું ન આવવું પડે તે રીતે નિર્વૃત્તિપુરીમા ગયેલા

(ખ) ' વિષ્ણુ સરાદ્ધી । ' સિદ્ધ થયેલા, નિષ્ઠિતાર્થ થયેલા

- (ગ-ઘ) વિષ્ણુ જાણમાગયયો ।' જેઓ અતુચાસ્તા થયા અથવા સ્વયં મામદ્ય રૂપતાને પામ્યા, તે સિદ્ધો

(ઙ) સિદ્ધા-નિત્યા ।' અપર્યવસાન સ્થિતિવાળા હોવાથી નિત્ય

(ચ) ' સિદ્ધા- પ્રસ્થાતા ।' શુભસંદોહને પામેલા હોવાથી જાન્ય જીવોને વિષે પ્રસિદ્ધ

ઉપર્યુક્ત છ અર્થોને કહેનાર નીચેની એક ગાથા છે

“દ્ધમાત્ સિત્ત યેન પુરાણકર્મ્મ,
યો વા ગતો નિર્વૃત્તિસૌઘમૂર્ધ્ન ।
રુયાતોઽનુશાસ્તા પરિનિષ્ઠિતાર્થો,
યઃ સોઽસ્તુ સિદ્ધઃ કૃતમગલો મે ॥ ૧ ॥

સિદ્ધો અવિનાશી જ્ઞાન, સુખ, વીર્યાદિ શુદ્ધ
યુક્ત હોવાથી, બળ્ય આત્માઓને સ્વ વિષયક અતીવ
પ્રમોદના પ્રકર્ષને ઉત્પન્ન કરનારા છે, અને એ રીતે
બળ્ય જીવોને પરમ ઉપકાર કરનારા છે, તથા
નમસ્કરણીય છે

આચાર્યપદનું વિશેષ આખ્યાન.

૧ જ્ઞાનાદિ છત્રીસ આચારોને અહર્નિશ પ્રતિ
સાષ્ઠ આચરવાથી, તથા ઉપદેશવાથી સાવાચાર્ય

૨ બીજાઓનું તથા પોતાના આત્માનું હિત
આચરનારા હોવાથી આચાર્ય

૩ સર્વ સર્વો અથવા શિષ્યગણોનું હિત
આચરનારા હોવાથી આચાર્ય

૪ પ્રાણપરિત્યાગે પણ પૃથ્વીકાયાદિના સમા-
રભને જેઓ આચરતા નથી, બીજા પાસે આચરાવતા
નથી અને આચરનારાને મનથી પણ સારા જાણતા
નથી, તેથી આચાર્ય

૫ પોતા ઉપર અત્યંત ઠેાપ કરનાર પ્રત્યે
પણ મનથી જે પાપને આચરતા નથી, તે આચાર્ય

૬ ' આ મર્યાદિયા ચર્ય-ત-સેવ્ય-તે દ્વાચાર્યા ' ।
શ્રી જિનશાસન સંબંધી તત્ત્વોના ઉપદેશકો હોવાથી
તેના અર્થી આત્માઓ વડે જેઓ વિનયાદિ મર્યાદા
પૂર્વક સેવાય, તે આચાર્ય

૭ ' આચારો જ્ઞાનાચારાદિ તત્ર સાધવ આચાર્યા ' ।
જ્ઞાનાચારાદિ ખાત્ર પ્રકારનો બાવ આચાર, તેનું સ્વયં
પાલન કરવામા અને અન્ય અર્થી આત્માઓને પાલન
કરાવવામા સાધુ-કુશળ, તે આચાર્ય

૮ ' આ મર્યાદિયા માનકસ્વાદિરૂપયા ચારા વિહાર તત્ર
સાધવ । માસકદ્વિપાદિરૂપ મર્યાદા વડે જે ચાર એટલે
વિહાર, તેમા સાધુ અર્થાત્ નિપુણ, તે આચાર્ય

૯ ' આ રૂપત્ત નપરિપૂર્ણા રચયે ચારા -દેરિકા ચાર
કયા રત્યય, તેનું સાધવ । ' યુક્તાયુક્ત વિભાગનું
નિરૂપણ કરવામા અસમર્થ એવા જે અનિપુણ શિષ્યો,
તેને વિષે શાસ્ત્રોક્ત ઉપદેશને દેનારા હોવાથી સાધુ-
સુદર, તે આચાર્ય

૧૦ ઉપર્યુક્ત વર્ણન બાવાચાર્યનું છે એ સિવાય
નામાચાર્ય, સ્થાપનાચાર્ય, દ્વંધાચાર્ય આદિ અનેક
પ્રકારના આચાર્યો છે, તેમા જે બાવાચાર્યના કારણ
રૂપ આચાર્ય છે તે ઉપાદેય છે, શેષ અનુપાદેય છે
બાવાચાર્યો બાબત જીવોને જ્ઞાનાદિ આચારના ઉપદેશક
હોવાથી ઉપકારી છે, નમસ્કરણીય છે અને પૂજનીય છે.

ઉપાધ્યાયપદ્ધતિ વિશેષ આખ્યાન.

૧ આશ્રવના દ્વારેને સારી રીતે રોકીને તથા મન વચન કાયાના યોગેને સારી રીતે વશ કરીને જેઓ વિધિ પૂર્વક સ્વર, વ્યંજન, માત્રા, બિંદુ, પદ અને અક્ષરવડે વિશુદ્ધ એવા દ્વાદશાગશ્રુતનું અધ્યયન અને અધ્યાપન કરે છે, તથા તે દ્વારા સ્વ પરના મોક્ષના ઉપાયોને ધ્યાને છે, તે ઉવજ્ઞાય

૨ ચિરપરિચિત એવા દ્વાદશાગ શ્રુતજ્ઞાનને જેઓ અનત ગમપર્યયો વડે ચિતવે છે, વારંવાર સ્મરણ કરે છે અને એકાગ્ર મનથી ધ્યાન કરે છે, તે ઉવજ્ઞાય

એ રીતે અનેક પ્રકારે ઉપાધ્યાય પદ્ધતિ આખ્યાન કરાય છે સૂત્રપ્રદાન દ્વારા ભગ્ય ભવેના ઉપકારક હોવાથી નમસ્કરણીય છે

સાધુપદ્ધતિ વિશેષ આખ્યાન.

અત્યંત કષ્ટકારી, ઉગ્રતર અને ઘોર તપશ્ચરણાદિ અનુષ્ઠાનો કરવા વડે અનેક ઋતો, નિયમો, ઉપવાસો અને વિવિધ પ્રકારના અભિશ્રદ્ધો યુક્ત સયમનુ પાલન કરવા વડે તથા સમ્યક્ પ્રકારે પરિવહ ઉપસર્ગાદિ કષ્ટોને સહન કરવા વડે જેઓ સર્વ દુષ્ટોનો અત્યંત કરનાર મોક્ષને સાધે છે, તે સાધુઓ

અન્ય રીતે પણ સાધુ પદ્મ આખ્યાન થાય ॥
સયમના પાલન વડે સયમમા સહાયકારક હોવાથી
સયમના અર્થી આત્માઓને નમસ્કરણીય ॥

નમસ્કારમંત્રની ચૂલિકાનુ આખ્યાન.

એ પાપને કરેલો નમસ્કાર શું કરે ? સર્વ પાપ
જ્ઞાનાવરણીયાદિ અગ્રેષ્ઠ કર્મોનો પ્રકર્ષ કરીને, જાડો
જાડ કરીને દ્વિશોદિશ નાશ કરે છે ચૂલિકાનો
આ પહેલો ઉદ્દેશો છે વળી એ નમસ્કાર કેવો છે ?
માર્ગ જોટલો નિર્વાણ સુખને સાધવાને સમર્થ એવો,
સમ્યગદર્શતાદિની આરાધના સ્વરૂપ અહિં સાલક્ષણ
ધર્મ, તેને લાવે, તે મગલ અથવા મને લવથી
સસારથી ગાળે-તારે, તે મગલ અથવા જહા, મ્પદ,
નિધત્ત અને નિકાચિતાદિ આઠ પ્રકારની મારી કર્મ
શક્તિને ગાળે-શમાવે, તે મગલ આ સર્વ અને
બીજા પણ મગલો, તેને વિષે પ્રથમ જોટલો આદિ
મગલ, કારણ કે-અરિહતાદિની સ્તુતિ પરમ મગલ
રૂપ છે તથા ઐકાન્તિક અને આત્મન્તિક ફળદાયી
હોવાથી લાવમગલ છે

સર્વ પાપનો પ્રણાશ કરનાર અને મગલ
રૂપ કહેવાથી પ્રયોજનાદિ પણ કહેવાઈ ગયા પચ
પરમેષ્ઠિનમસ્કારનુ પ્રયોજન-અનંતરકાર્ય, કર્મોનો હાથ
અને મગલનુ આગમન છે તથા ફળ-પરપરકાર્ય,
આ લોક અને પરલોકને વિષે જોમ જે પ્રકારનુ છે

આ લોકમા અર્થ, કામ, આરોગ્ય અને અભિરતિની નિપ્પત્તિ તથા પરલોકમા સિદ્ધિ, સ્વર્ગ, મુકુળમા ઉત્પત્તિ અને જોધિની પ્રાપ્તિ વળી કહ્યું છે કે—

“ તાત્ર ન જાયદ્ ચિત્તેણ,
ચિંતિય પત્થિય ચ વાયાણ ।
કાણ સમાઢત્ત,
જાવ ન સરિઓ નમ્મકારો ॥ ૧ ॥ ”

ચિત્તથી ચિત્તવેલું, વચનથી પ્રાર્થેલું અને કાયાથી આરબેલું કાર્ય ત્યામુધી જ સિદ્ધ થતું નથી કે જ્યાં મુધી શ્રીપદપરમેષ્ઠિનમસ્કારને સ્મરવામા નથી આંચે।

પ્રકરણ ચોથું.

નમસ્કાર મહામત્ર આવશ્યક વિચારક

પ્રશ્ન૦ ‘શ્રી પદ્ય-પરમેષ્ઠિ-નમસ્કાર’-એ પદને
અર્થ શું ?

ઉત્તર૦ પરમ પદે વિશાલમાન શ્રી અરિહત,
શ્રી સિદ્ધ, શ્રી આચાર્ય, શ્રી ઉપાધ્યાય અને શ્રી
સાધુ-, એ પાદ્ય પરમેષ્ઠિએને નમવાની ક્રિયાનું નામ,
શ્રી પદ્ય-પરમેષ્ઠિ નમસ્કાર છે

પ્રશ્ન૦ એ પાદ્યને પરમેષ્ઠિએ કેમ કહેવાય છે ?

ઉત્તર૦ પરમ અર્થાત્-ઉત્કૃષ્ટ સ્થાનમા સ્થિત
હોવાથી, શ્રી અરિહતાદિ પાદ્યને પરમેષ્ઠિએ
કહેવામા આવે છે

* આવશ્યક નિયુક્તિ આદિ પ્રાચીન સામ્રાજ્યના આધારે

પ્રશ્ન૦ શ્રી પચ્ચ પરમેષ્ઠિ નમસ્કાર મંત્રને ‘નવ-
કાર મંત્ર’ કેમ કહેવાય છે ?

ઉત્તર૦ ‘નવસુ પદેષુ કારા ક્રિયા યસ્મિન્
સ નવકાર ।’ અથવા ‘નવ કારા ક્રિયા યસ્મિન્
સ નવકારઃ ।’ અર્થાત્—“જેના નવે પદોમાં (પૂર્વાનુપૂર્વી,
પશ્ચાનુપૂર્વી અને અનાનુપૂર્વી દ્વારા ગણવારૂપ) ક્રિયામાં
લેઈ છે અથવા જેમાં (ગણવારૂપ) નવ ક્રિયાઓ છે,
તેને નવકાર કહે છે એ કારણે શ્રી પચ્ચ પરમેષ્ઠિ
નમસ્કાર મહામંત્રનું ણીજી નામ ‘શ્રી નવકાર મંત્ર’
પણ છે ”

પ્રશ્ન૦ શ્રી નવકાર મંત્રમાં ‘નમો ।’ એ પદનો
પ્રથમ અક્ષર ‘ન ।’ સમજવો કે ‘ણ ।’ સમજવો ?

ઉત્તર૦ પ્રાકૃતમાં સર્વત્ર (આદિમાં તથા
અન્તમાં) ‘નકાર’ ના સ્થાનમાં ‘ણકાર’ આદેશ
વિકલ્પે થાય છે, તેથી ‘નમો ।’ અને ‘ણમો ।’
એ બંને પદો શુદ્ધ હોવા છતાં ‘ણકાર’ એ (છન્દ
શાસ્ત્રમાં નિષિદ્ધ) દબ્ધાક્ષર છે, તેથી ‘નમો ।’ પદનું
ઉચ્ચારણ જ શુદ્ધ માનેલું છે કેટલાક ‘ણકાર’ ને
જ્ઞાનનો વાચક માની, દબ્ધાક્ષર હોવા છતાં તેને
મગલસ્વરૂપ માને છે અને ‘ણમો ।’ પદનું ઉચ્ચારણ
ઠરે છે, પરંતુ તે બહુ પ્રચલિત નથી

પ્રશ્ન૦ ‘નમો ।’ એ પદનો સંક્ષેપમાં શું
અર્થ છે ?

ઉત્તર૦ ‘નમ ।’ એ નૈપાતિક પદ દ્રવ્ય અને ભાવના સંકેત (સંક્ષેપ) અર્થમાં વપરાયેલું છે. હાથ, પગ અને મસ્તકાદિ શરીરના અવયવોની પ્રહણ, ઠપ્પન અને ચલનાદિ ક્રિયાઓને રોકવી, નિયમિત કરવી, એ દ્રવ્યસંકેત છે અને વિશુદ્ધ મનને નિયોગ (મનનું શુદ્ધ પ્રવિધાન) એ ભાવસંકેત છે. અર્થાત્-‘નમઃ ।’ એ પદથી દ્રવ્ય અને ભાવ ઉભય પ્રકારના નમસ્કારનું ઘોષન થાય છે.

પ્રશ્ન૦ ‘નમો અરિહતાણ ।’ એ પાઠની જગ્યાએ ‘અરહતાણ ।’ અને ‘અરુહતાણ ।’ પાઠ પણ મળે છે, તો એ ત્રણમાંથી કયો પાઠ સાચો છે?

ઉત્તર૦ ‘નમો અરિહતાણ ।’ એ જ પાઠ સાચો છે, તો પણ શ્રી અરિહત પરમાત્માના લુહા લુહા ગુણોની અપેક્ષાએ અર્થથી ત્રણે પાઠો એક જ અર્થને કહેનારા છે. તો પણ પાઠભેદ ન થવાની ખાતર ‘નમો અરિહતાણ ।’ પદનું ઉચ્ચારણ જ શુદ્ધ માનેલું છે.

પ્રશ્ન૦ અરિહત, અરહત અને અરુહત-એ ત્રણે પદોના અર્થોમાં શું તફાવત છે?

ઉત્તર૦ પ્રથમ શ્રી ‘અરિહત’ પદનો સંક્ષિપ્ત અર્થ વિચારીએ ‘અરિ’ એટલે ‘દુરમન’ તેને ‘હત’

એટલે ‘હણુનાર’—એવો અર્થ થાય છે એ સબધી શાસ્ત્રોમા કહ્યું છે કે—

“અદ્વિહપિ ય કમ્મ, અરિભૂઅ હોઈ સઘ્વજીવાણ ।
ત કમ્મમરિં હતા, અરિહતા તેણ ચુચ્ચન્તિ ॥૧॥”

“આઠ પ્રકારના કર્મ એજ સર્વ જીવોને અરિભૂત છે તે કર્મ રૂપ શત્રુઓનો નાશ કરનારા હોવાથી શ્રી ‘અરિહત’ કહેવાય છે”

—અથવા—

“રાગદોસકસાણ, હૃદિયાણિ અ પચ વિ ।
પરિસહુવસગ્ગે, નામયતા નમોઽરિહા ॥ ૧ ॥”

“રાગ, દ્વેષ, કપાય, પાપ ઇન્દ્રિયો, પરિષદ અને ઉપસર્ગોને નમાવનારા શ્રી અરિહતો નમસ્કારને યોગ્ય છે”

—અથવા—

“હૃદિયવિસયકસાયે પરીસહે વેયણા ઉવસગ્ગે ।
ણ અરિણો હતા, અરિહતા તેણ ચુચ્ચન્તિ ॥૧॥”

“ઇન્દ્રિય, વિષય, કપાય, પરિષદ, વેદના અને ઉપસર્ગ, એ દુશ્મનો છે એ દુશ્મનોને હણુનારા હોવાથી શ્રી અરિહત કહેવાય છે”

આ ત્રણે ગાથાઓનો સમુચ્ચય અર્થ એ છે કે-“ આ સસારરૂપી ગહન વનમાં જીવોને અનેક પ્રકારના દુષ્ટો દેવાવાળા રાગ-દ્રેષ-મેહાદિક દોષો છે તેથી એ દોષોને ઉત્પત્ત કરનાર ઇન્દ્રિયોના વિષયો, ક્રોધાદિક કપાયો, બાવીસ પ્રકારના પરિવર્તો, અનેક પ્રકારની શારીરિક અને માનસિક વેદનાઓ તથા દેવ, મનુષ્ય અને તિર્મચાદિના ઉપસર્ગો, એ જીવોના પારમાર્થિક શત્રુઓ છે તેના યોગે જીવ અનન્ત જાવમાં જામણ કરાવનાર જ્ઞાનાવરણીયાદિ આઠ પ્રકારનાં દુષ્ટ કર્મોના બધ કરે છે, તથી જીવના જ્ઞાનાદિ શુભોત્ત, મેધથી જેમ સૂર્યમડલનું આંધ્રાદન થાય તેમ, આંધ્રાદન થાય છે અને એ આંધ્રાદન જ જીવને અરિહત છે તેનું સર્વથા ઉ મૂલન કરનારા હોવાથી ‘અરિહત’ કહેવાય છે

હવે બીજા શ્રી ‘અરહત’ પદનો ંયુત્પત્તિ સિદ્ધ અર્થ વિચારીએ તે એ છે કે-

“અશોકાદિઅષ્ટમહાપ્રાતિહાર્યરૂપપૂજામર્હન્તીતિ અર્હન્ત.”

“સુરવરનિર્મિત અશોકવૃક્ષાદિ આઠ મહાપ્રાતિ હાર્યરૂપ પૂજાને જે યોગ્ય છે, તે ‘અર્હત’ છે ”

એ સબધી યાઓમાં કહ્યું છે કે-

“અરિહતિ વદનનમસણાહ, અરિહતિ પૂયસકાર ।
સિદ્ધિગમણ ચ અરિહા, અરહતા તેણ વુન્નચતિ ॥ ૧ ॥”

“ વન્દન-નમસ્કારાદિને જેઓ યોગ્ય છે, જેઓ પૂજા અને સત્કારને યોગ્ય છે, તથા જેઓ સિદ્ધિગમનને યોગ્ય છે, તેઓ અરહત (અર્હત) કહેવાય ॥ ”

શ્રી ‘ચતુઃશરણુપ્રકીર્ણક’ મા કહ્યું છે કે-

“ ધુઢવદળમરહતા, અમરિંદનરિંદપૂયમરહતા ।

સાસપસુહમરહતા, અરહતા દુતુ મે સરણ ॥ ૧ ॥ ”

“ જેઓ સ્તુતિ અને વન્દનને યોગ્ય છે, અમરેન્દ્રો અને નરેન્દ્રોની પૂજાને યોગ્ય છે તથા શાશ્વત સુખને યોગ્ય છે, તે શ્રી અરહત ભગવતો મને શરણ આપનારા થાઓ ”

‘અરહન્ત’ શબ્દના પ્રાકૃતમા ‘અરહોન્ત’ અને ‘અરહાન્ત’ રૂપો પણ જાણી શકે છે તેનો ભાવ એ છે કે ‘રહ’ એટલે એકાન્ત સ્થાન અને ‘અન્ત’ એટલે ગિરિગુફાદિનો મધ્ય ભાગ, જેઓની દૃષ્ટિથી પર નથી અર્થાત્-જેઓ અતિ શુભ વસ્તુસમૂહને પણ જાણી શકે છે, તેઓ ‘અરહોન્ત’ કહેવાય છે અથવા ‘રહ’ એટલે રથ (ખાણ પરિશ્રદ્ધ) અને ‘અન્ત’ એટલે વિનાશના કારણ (જરા-મૃત્યુ આદિ અવસ્થા) જેને નથી, તેને ‘અરહાન્ત’ કહેવાય છે અથવા ‘અરહતાણ’ એ પ્રાકૃત પદનું સંસ્કૃતમા ‘અરહયદ્મ્યઃ’ એવું રૂપ થાય છે તેનો

અર્થ એ રીતે થાય છે એક ‘અરહત્ત્વમ્ય ।’ એટલે ‘અત્યજદમ્ય ।’ પ્રકૃષ્ટ રાગાદિના કારણભૂત મનોરથ વિખરેના સ પર્ક થવા છતાં પણ, જેઓ પોતાના વીત રાગતાદિ સ્વભાવનો ત્યાગ કરતા નથી, તે અરહત છે અને બીજા ‘અરહત્ત્વમ્ય ।’ એટલે ‘અગચ્છદમ્ય ।’ ગત્યર્થક ધાતુઓ પ્રાપ્ત્યર્થક પણ બને છે, તેથી વીતરાગતાદિ સ્વભાવને છોડી સરાગતાદિને કહી પણ નહિ પામનારા હોવાથી થી અરહત કહેવાય છે

આ રીતે ‘અરહત્ત્વ’ શબ્દના બીજા પણ નિર્ણય ક્ષિતસિદ્ધ અનેક અર્થો થાય છે, કિન્તુ વિસ્તારવાયથી તે સઘળા અહીં આપવામાં આવતા નથી પડિત શ્રી ગુણુરત્નમુનિજીએ એક સ્થળે શ્રી ‘અરહત્ત્વ’ પદ ના ૧૧૦ અર્થ કરેલા છે

કલિકાવસર્વજ્ઞ આચાર્યજગવાન શ્રીમદ્ હેમ ચ દ્રમૂર્તીશ્વરજી મહારાજાએ પુષ્પોદરાદિક િ પેઠે શ્રી અરહત્ત્વ પદના ત્રણ સામાસિક અર્થો કર્યા છે ‘અરિ હનનાત્ ।’-‘રજોહનનાત્ ।’ તથા ‘રહસ્વાડમાવાત્ ।’ ઉપરથી ‘અરહત્ત્વ’ પદ સિદ્ધ થાય છે તેનો અર્થ ‘અરિહત્ત્વ’ પદનો અર્થ કર્યો, તેને લગભગ મળતો છે તેમાં પ્રથમ ‘અરિહનનાત્’ અરહતનો અર્થ એ છે કે-“સ સારસ્વ ગહન વનને વિષે મોહાદિક શત્રુઓને હણનાર હોવાથી ‘અરહત્ત્વ’ છે” બીજા ‘રજોહનનાત્ ।’ અરહતનો અર્થ એ છે કે-“જેમ

વાદલા સૂર્યમહાને ઢાકી મૂકે છે, તેમ ચાર ઘાતિ કર્મરૂપી રજ આત્માના સ્ફટિક જેવા સ્વચ્છ જ્ઞાનાદિ શુદ્ધોને ઢાકી મૂકે છે તે ઘાતિકર્મરૂપી રજને દૂર કરનારા હોવાથી 'અરહંત' છે" ત્રીજો 'રહ-સ્વાઽમાચાત્।' અરહંતનો અર્થ એ છે કે—“નિર-વશેષ જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મનું પારતત્ય દૂર થવાથી અને કૌંઠથી પણ ન હણી શકાય એવું અત્યદ્ભુત કેવલજ્ઞાન અને કેવલદર્શન પ્રગટ થવાથી લોકલોકના સમસ્ત લાવોને નિરંતર પ્રત્યક્ષપણે જાણનારા અને જોનારા શ્રી અરહંત ભગવંતોને રહસ્ય એટલે કૌંઠ પણ શુભ વાતનો સર્વંયા અભાવ છે અર્થાત્-જેઓ-ના જ્ઞાનથી કાંઈ પણ છાત્ર નથી, તે અરહંત છે”

હવે ત્રીજા 'અરહંત' પદનો સક્ષિપ્ત અર્થ વિચારીએ તે એ છે કે—“ળીજ ળગી જવા પછી જેમ અકુર ઉત્પન્ન થતો નથી, તેમ કર્મરૂપ ળીજ અર્વથા હવે થઈ જવાથી જેઓને હવે ભવરૂપ અકુર ઉગતો નથી, તેઓ શ્રી 'અરહંત' કહેવાય છે”

પ્રશ્ન૦ ઉપર્યુક્ત લક્ષણોથી યુક્ત શ્રી અરિહંત ભગવંતોને નમસ્કાર કરવાનું પ્રધાન પ્રયોજન શું છે ?

ઉત્તર૦ સસારરૂપ મહાભયકર ગહન વનમાં બ્રમણ કરી કરીને સતત (દુષિત-શ્રમિત) થયેલા છોએને શ્રી અરિહંત ભગવતો પરમ પદનો માર્ગ બતાવે છે, એ કારણે સર્વ છોએના

પકારી હોવાથી, શ્રી અરિહંત પરમાત્માએ પ્રથમ
પદે નમસ્કાર કરવા યોગ્ય છે આ સબધમાં શ્રી
'નમસ્કારનિયુક્તિ'માં કહ્યું છે કે—

“ અહર્વાણ દેસિયત્ત, તદેવ નિજ્ઞામયા મમુદમિ ।
હ્રકાચરસ્વભાવા, મહમોવા તેણ વુચતિ ॥ ૧ ॥ ”

“ શ્રી અરિહંત પરમાત્માએ જાણાવ્યું છે કે માર્ગ-
દેશક હોવાથી, જાણસમુદ્રમાં નિર્મામકો હોવાથી તથા
પદ્મકાય છવેરૂપી ગાયેના પાલક હોવાથી મહાભોપ,
મહાનિર્મામક અને મહાસાર્થવાહ કહેવાય છે ”—
એ કારણે તેઓ નમસ્કાર કરવાને પરમ પાત્ર છે

અનંત વ્યાખ્યાના નિયમાનુસાર ‘નમસ્’ શબ્દના
શબ્દના યોગમાં ચતુર્થી વિભક્તિ આવવી જોઈએ,
છતાં અહીં પછી વિભક્તિનો પ્રયોગ કેમ કરાયો છે ?

ઉત્તરે પ્રાકૃતમાં ચતુર્થી વિભક્તિ થતી જ
નથી, કિન્તુ ચતુર્થીના સ્થાને પછી વિભક્તિનો જ
પ્રયોગ કરવામાં આવે છે કહ્યું છે કે—

“ વહુવચણેણ દુવચણ,
છદ્ધિવિમચીણ મણ્ણહ ચઉત્થી ।
જહ હત્થા તહ પાયા,
નમોત્થુ દેવાહિદેવાણ ॥ ૧ ॥ ”

“ પ્રાકૃતમાં દ્વિવચનના સ્થાને બહુવચનનો

તથા પછી વિભક્તિના સ્થાને ચતુર્થી વિભક્તિનો પ્રયોગ થાય છે જેમ કે—‘હસ્તૌ’ અને ‘પાદૌ’ ના બદલે ‘હત્વા’ અને ‘પાયા’ નો પ્રયોગ થાય છે તથા ચતુર્થીના અર્થમાં ‘નમોત્યુ દેવાદિદેવાણ ।’ એ શીતિએ પછીનો પ્રયોગ થાય છે ॥

પ્રશ્ન૦ ‘નમો અગ્નિદેવાણ ।’ એ પદમાં પછી વિભક્તિના બહુવચનનો પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો છે, તેનું પ્રયોજન શું છે ?

ઉત્તર૦ બહુવચનનો પ્રયોગ કરવામાં ત્રણ મુખ્ય કારણો નીચે મુજબ છે—

૧—‘અરિહત’ એક નથી કિન્તુ ઘણા (અનન્તકાળની અપેક્ષાએ અનન્ત) છે, એ દર્શાવવા માટે

૨—વિષયબહુત્વ દ્વારા નમસ્કાર કરનારને ફક્ત તિશય(અતિશયકૃત)ની પ્રાપ્તિ થાય છે, એ બતાવવા માટે તથા—

૩—ગૌરવ બતાવવા માટે પણ—

બહુવચનનો પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો છે

આ જ ત્રણ કારણો પછીના પદોમાંના પણ બહુવચનના પ્રયોગ માટે સમજી લેવા અને તેવા જ બીજા પણ સંબંધિત કારણો પોતાની બુદ્ધિથી કદખી લેવા જેમ કે—‘અદ્વૈતવાદનો વ્યવચ્છેદ’ વિગેરે.

પ્રશ્ન૦ શ્રી સિદ્ધ પરમાત્માને નમસ્કાર કરવાનું પ્રયોજન શું છે ?

ઉત્તર૦ શ્રી અરિહંત પરમાત્માએ! જેમ ભવરૂપ અટવીમા ‘ માર્ગદેશક ’ હોવાથી ઉપકારક છે, તેમ શ્રી સિદ્ધ પરમાત્માએ! અવિનાશી એવા અનંત ચતુષ્ઠય(અનંતજ્ઞાન, અનંતદર્શન, અનંતચારિત્ર અને અનંતવીર્ય)ને ધારણ કરનારા હોવાથી, બંધ આત્માઓને અતિશય પ્રમોદ ઉત્પન્ન કરનારા છે એ કારણે તેઓ બંધ આત્માઓના અત્યંત ઉપકારક છે અને એથી તેઓ પણ નમસ્કાર કરવાને યોગ્ય છે

પ્રશ્ન૦ શ્રી સિદ્ધ ભગવતોનું ધ્યાન કેવા પ્રકારે કરવું જોઈએ ?

ઉત્તર૦ શ્રી સિદ્ધ પરમાત્માઓનું ધ્યાન ઉદય પામતા સૂર્યના વર્ણુ મમાન રક્ત વર્ણુ દરવું જોઈએ

પ્રશ્ન૦ ‘ નમો આચરિયાણા ’ એ ત્રીજા પદમા શ્રી આચાર્યોને નમસ્કાર કરાયો છે, તેમનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર૦ ‘ આ । ’ એટલે મર્યાદાએ ‘ ઘડતે ’ એટલે સેવાય અર્થાત્-શ્રી જિનશાસનના ઉપદેશક હોવાથી, તે ઉપદેશની આકાંક્ષા કરનારા આત્માઓ વડે જેઓ વિનયપૂર્વક સેવા કરાય, તેઓ આચાર્ય છે એ સળધમા કહ્યું છે કે—

“સુતત્યવિરુલમ્ભણ, — જુતો ગચ્છમ્મ મેદિધૂઓ અ ।
ગણતત્તિપિપ્પમ્મકો, અત્યં વાણ્ઠ આયરિઓ ॥૧॥”

“સૂત્ર—અર્થ ઉભયના જાણ, લક્ષણ, સુક્ત,
ગચ્છના નાયક હોવાથી ગચ્છને માટે મેદિ (સ્થાન)
સમાન અને ગચ્છની તપ્તિ (ચિન્તા) થી મર્યાદા
વિરુદ્ધ હોવા આચાર્ય ‘અર્થ’ નો ઉપદેશ આપે છે ”
અથવા ‘આ ।’ એટલે મર્યાદાએ ‘ચાર’ એટલે
‘વિહાર’ તે આચાર તો પાળવામા સાધુ તે
આચાર્ય અથવા પાથ પ્રકારના જ્ઞાનાચારાદિ આચારને
પાળવામા સાધુ એટલે ચતુર તે આચાર્ય તથા
બીજાને તે આચાર પાળવાનો ઉપદેશ દેનાર હોવાથી
અને સાધુ પ્રમુખને તે આચારને દેખાડનાર હોવાથી
‘આચાર્ય’ છે એ મળે છે ત્રી આવગયક
મૂત્રાન્તર્ગત નમસ્કાર નિર્ચુષ્ટિમા કહ્યું છે કે—

“ પચ્ચિહ આયાર, આયરમાણા તહા પમાસતા ।
આયાર દસતા, આયરિયા તેણ વુચ્ચતિ ॥ ૧ ॥ ”

“ પાથ પ્રકારના આચારને સ્વયં આચરનારા,
પ્રયત્નપૂર્વક બીજાની આગળ તે આચારને પ્રકાશ
નાગ (ઉપદેશનારા) તથા સાધુ પ્રમુખને પાથ
પ્રકારના આચારને દેખાડનારા હોવાથી ‘આચાર્ય’
કહેવાય છે ” અથવા ‘આ ।’ એટલે ઈપત્ (અપરિ-
પૂર્ણ) જે ચાર ।’ કહેતા ‘ચરણ’ (ચારિત્ર) તેને

પાળનાર, અર્થાત્-સુકલાસુકતના વિભાગનું નિરૂપણ કરવામા અનિપુણ એવા વિનેય (શિષ્ય) પ્રત્યે સાધુ, યથાર્થ-શાસ્ત્રાર્થ-ઉપદેશકપણાએ કરીને ઉપકારક, તે આચાર્ય છે

ઉક્ત લક્ષણવાળા આચાર્ય નિત્ય અપ્રમત્તપણે ધર્મનો ઉપદેશ આપે છે, વિક્રયાઓના ત્યાગી હોય છે, દેશ-કાલને ઉચિત ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારના ઉપાયો દ્વારા શિષ્યોને પ્રવચનનો અવયાસ કરાવે છે અને શ્રી વીર્ય કરદેવરૂપી સૂર્ય તથા સામાન્ય કેવળીરૂપી ચંદ્ર શ્રી જ્ઞેનશાસનરૂપી ગગનમહાગમાથી અસ્ત પાગી ગયા ગાઠ, ત્રણ લોકમા રહેલા પદાર્થોને પ્રકાશિત કરવા માટે જેઓ દીપકની ગરજ સારે છે, તે શ્રી આચાર્ય ભગવતોને નમસ્કાર કરવાનું સૌભાગ્ય ધન્યપુરુષોને જ પ્રાપ્ત થાય છે એ સૂરિ પુગવોને કરેલો નમસ્કાર, શીઘ્રાતિગ્રીઘ ભવભયનો ક્ષય કરનારો થાય છે

પ્રશ્ન૦ શ્રી આચાર્યભગવતોનું ધ્યાન કેવી રીતે કરવું ?

ઉત્તર૦ શ્રી આચાર્યભગવતોનું ધ્યાન સુવર્ણના વર્ણ સમાન પીત વર્ણથી કરવું જોઈએ

પ્રશ્ન૦ 'નમો યચ્છાયાણ ।' એ પદ્યથી શ્રી ઉપાધ્યાય ભગવાનોને નમસ્કાર થાય છે, તો શ્રી ઉપાધ્યાય ભગવાનોનું સ્વરૂપ શું છે ?

“ઉપા” ‘ઉપ’ ઉપસર્ગ સમીપ અર્થમાં આવેલો છે જેઓની સમીપમાં રહીને અગર આવીને શિષ્યજન અધ્યયન કરે છે, તેઓને ઉપાધ્યાય કહેવાય છે અથવા જેઓ સમીપમાં રહેલા અગર આવેલા માધુ આદિ જનોને સિદ્ધાન્તનુ અધ્યયન કરાવે છે, તે ‘ઉપાધ્યાય’ કહેવાય છે અથવા જેઓના સમીપપણાથી મૂરના અધ્યયન દ્વારા શ્રી જિનપ્રવચનનુ અધિક જ્ઞા તથા સ્મરણ થાય છે, તે ઉપાધ્યાય કહેવાય છે એ સળધમાં શ્રી જિનાગમમાં કહ્યું છે કે—

“ધારસગો જિણસ્વાઓ, મજ્ઞાઓ કહિઓ પુહેહિં ।
ત ઉવડસન્તિ જમ્હા, ઉવજ્ઞાયા તેણ વુચ્છતિ ॥૧॥”

શ્રી જિનેશ્વરદેવકથિત “ શ્રી દ્વાદશાંગી (ના અધ્યયન) ને પઠિતપુરુષો સ્વાધ્યાય કહે છે તેનો ઉપદેશ કરનારા હોવાથી ‘ ઉપાધ્યાય ’ કહેવાય છે ” અથવા “ ઉપ ઉપયોગેન આ સમન્તાત્ ધ્યાયન્તીતિ ઉપાધ્યાયા । ”

અર્થાત્—“ જેઓ ઉપયોગપૂર્વક ધ્યાન કરે છે, તેમનું નામ ઉપાધ્યાય છે

શ્રી આવશ્યકનિર્ચુકિતમાં શ્રુતકેવલી ભગવાન શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામિજી મહારાજને પણ કરમાવ્યું છે કે—

“ ઉત્તિ ઉવશ્રોગકરણે,
 જ્ઞાતિ અ જ્ઞાણસ્મ હોદ નિદેસે ।
 દાણ હોદ ઉજ્ઞા,
 દસો અન્નોડવિ પજાઓ ॥ ૧ ॥ ”

“ ઉવશ્રોગ (ઉપાધ્યાય) નો ‘ ઉજ્ઞા ’ એવો
 પણ પર્યાય શબ્દ છે તેમા ‘ હ ’ એ ‘ ઉપયોગકરણ ’
 અર્થમા વપરાયેલ છે અને ‘ જ્ઞ ’ એ ‘ જ્ઞાન ’ અર્થનું
 કયન કરે છે અર્થાત્-જેઓ ઉપયોગપૂર્વક જ્ઞાન
 કરે છે, તેઓ ‘ ઉજ્ઞા ’ (ઉપાધ્યાય) કહેવાય છે ”
 અથવા “ ઉપ સમીપે અધિવસનાત્ શ્રુતસ્યાયો
 લામો ભવતિ ચેમ્યસ્તે ઉપાધ્યાયાઃ । ”

અર્થાત્-“ જેમની સમીપે નિવાસ કરવાથી
 શ્રુતનો આય, અર્થાત્ લાભ થાય છે, તેઓને ઉપાધ્યાય
 કહેવાય છે ” અથવા ‘ ઉપાધ્યાયો ચેમ્યસ્તે ઉપા
 ધ્યાયાઃ । ’

અર્થાત્-“ જેમના દ્વારા ઉપાધિ (શુભ વિશે
 પશ્ચાદિયુક્ત પત્રી) ની પ્રાપ્તિ થાય, તેમને ઉપાધ્યાય
 કહેવાય છે ”

અથવા-“ ઉપહન્યતે આધેર્માનસ્યા દ્યથાયા
 આય પ્રાપ્તિર્યસ્તે ઉપાધ્યાયા । ” યદ્વા “ ઉપહન્યતે
 અધિય પુરુષેરાય પ્રાપ્તિર્યસ્તે ઉપાધ્યાયા । ” યદ્વા
 “ ઉપહન્યતે અધ્યાયો દુર્ચ્ચાનિ ચેસ્તે ઉપાધ્યાયાઃ । ”

“ જેઓ દ્વારા (વડે) માનમિક પીડા, કુબુદ્ધિ અને દુર્ધ્યાન નાશ પામે છે, તે ઉપાધ્યાયો છે ”

પ્રશ્ન૦ ઉક્ત લક્ષણોવાળા શ્રી ઉપાધ્યાય ભગવતોને નમસ્કાર કરવાનું શું પ્રયોજન છે ?

ઉત્તર૦ ઉક્ત લક્ષણોવાળા શ્રી ઉપાધ્યાય ભગવન્તો શ્રી જિનોકત દ્વાદશાંગીનું અધ્યયન કરનારા હોવાથી તથા સૂત્ર અને અર્થ ઉભયનો વિસ્તાર કરવામા ગસિક હોવાથી તથા શુરુપરમ્પરાએ પ્રાપ્ત થયેલ શ્રી જિનવચનનું અધ્યાપન કરાવવામા તત્પર હોવાથી, ભવ્ય આત્માઓ ઉપર મહાન ઉપકારને કરનારા છે શિષ્યોને વિનય શુણ્ણને શીખવાડનાર છે, એ કારણે પણ તેઓ ભવ્ય છવોવડે નમસ્કાર કરવા લાયક છે

પ્રશ્ન૦ શ્રી ઉપાધ્યાય ભગવાનોનું ધ્યાન કયી રીતે કરવું ?

ઉત્તર૦ શ્રી ઉપાધ્યાયભગવાનોનું ધ્યાન મરકત-મણિ સમાન નીલ વર્ણથી કરવું જોઈએ

પ્રશ્ન૦ ‘ નમો લોવ સઘ્નસાદ્ગુણ । ’ એ પદનો અર્થ—‘ હોકમા રહેલા સર્વ સાધુઓને નમસ્કાર યાઓ ’ એવો છે, તો એ સાધુઓનું શું સ્વરૂપ છે ? અર્થાત્—સાધુઓ કાને કહે છે ?

ઉત્તર૦ જેઓ ઝાનાદિ શક્તિઓ દ્વારા મોક્ષ

માર્ગને સાધે તે સાધુઓ ॥ અથવા જેઓ ત્રસસ્થાવર
સર્વ પ્રાણિઓ ઉપર સમાનબુદ્ધિને ધારણ કરનારા છે,
તે સાધુઓ છે જે સખધી શ્રી આવશ્યકનિયુક્તિ
મહાશાસ્ત્રમા પ્રતિપાદન કરેલું છે કે—

“નિચ્ચાગમાદ્ય જોગે, જમ્હા સાહન્તિ સાહુણો ।
સમા ય સ્વરભૂણસુ, તમ્હા તે માવમાહુણો ॥૧॥”

“ નિર્વાણસાધક યોગો(સયમક્રિયાઓ) વડે
જેઓ મોક્ષતુ સાધન કરે છે અને સર્વ પ્રાણિઓ
ઉપર સમવૃત્તિને ધારણ કરે છે, તે કારણ માટે તેઓ
'ભાવ સાધુ' કહેવાય છે ”

—અથવા—

“વિસયસુહનિપત્તાણ, વિસુદ્ધચારિત્તનિયમજુત્તાણ ।
તથાગુણમાહમાણ, સદા ય કિંચુજયાણ નમો ॥૧॥”

“સાધુઓ પાત્ર ઈન્દ્રિયોના વિષયમુખધી નિવર્તના
હોય છે, વિશુદ્ધ મૂલ-ઉત્તર શુભોને ધારણ કરનારા
હોય છે, તથા (સત્ય) શુભોને સાધનારા હોય છે
તથા મુકિતમાર્ગમા સહાય કરવાના કૃત્યમા નિરતર
હોય છે તેવા સાધુપુરુષોને વારંવાર નમ
સ્કાર થાઓ । ”

—અથવા—

“ અમહાં મહાયત્ત, કરતિ મે સજમ કરિન્તસ્મ ।
અણ કારણેણ, નમામિહ સન્નમાહુણ ॥ ૧ ॥”

“ (ધર્મકૃત્યમા) અસહાય એવા મને સયમ-
પાલનમા સહાય કરનારા હોવાથી હું મર્વ સાધુઓને
નમસ્કાર કરું છું ”

પ્રશ્ન૦ ઉક્ત શુભવિશિષ્ટ સાધુઓને નમસ્કાર
કેવાનું શુ પ્રયોજન છે ?

ઉત્તર૦ માધુપુરુષો મોક્ષમાર્ગમા સહાયક
હોવાથી, લગ્ય આત્માઓને પગમ ઉપકારક છે, એ
કારણે સર્વ માધુઓને નિરતર નમસ્કાર કરવો
ઉચિત છે

વગી જેમ જમર વૃક્ષના સુગન્ધિત પુષ્પો ઉપર
એમીને તેની થોડીક પરાગ ગ્રહણ કરે છે અને પડી
બીજા પુષ્પ ઉપર ચાલ્યો જાય છે તથા ત્યાંથી
થોડીક પરાગ લઈ અન્ય પુષ્પ ઉપર જાય છે એ
રીતે અનેક પુષ્પો ઉપર જમણ કરીને તથા પ્રત્યેકની
થોડી પરાગ ગ્રહણ કરીને પોતાના આત્માને મન્તો
પિત કરે છે, કિન્તુ કોઈ પણ પુષ્પને બાધા (કિલ્લા
મણા) ઉત્પન્ન કરતો નથી તેની જેમ સાધુઓ પણ
ગૃહસ્થોના અનેક ઘરોમા પગિજમણ કરી બેતાલીસ
દોષગ્રહિત શુદ્ધ આહારની ગવેષણા કરે છે અને
સયમસાધક પોતાના શરીરનું પોષણ કરે છે પાચે
દ્વિયોના ત્રેવીસ વિષયો અને તેના બનો બાવન
(૨૫૨) વિષયોને વશ થતા નથી અર્થાત્-
શુભાશુભ વિષયોમા રાગદોષયુક્તા પ્રવૃત્તિનો

ત્યાગ કરે છે. ધૃતકાય જીવોનું પોતાના પ્રાણથી પણ અધિક સંસ્પર્શ કરે છે તથા બીજાઓ પાસે કરાવે છે. સત્તર લેદાથી વિશિષ્ટ સમયનું સમ્યક્ આરાધન કરે છે. સર્વ જીવો ઉપર નિરંતર દયાના પરિણામ રાખે છે. અદાર હૃદય રીલાગરૂપ રથ ઉપર આરૂઢ થઈને તેને અસ્ખલિતપણે ચલાવે. નવ પ્રકારની બ્રહ્મશુભિ (બ્રહ્મચર્યની વાટો) નું પાલન કરે છે. બાર પ્રકારના તપમા પુરુષાર્થને ફેરવે છે. આત્માના ઠંઠાણ તરફ સદા લક્ષ્ય રાખે છે. તેમજ જનરજન અને લોકપૂજનની કામનાથી સર્વથા વિરક્ત રહે છે. તેવા સાધુ-સત્પુરુષોને નમસ્કાર કરવો, એ સર્વથા સમુચિત છે.

પ્રશ્ન૦ સાધુઓનું ધ્યાન કયી રીતે કરવું ?

ઉત્તર૦ સાધુઓનું ધ્યાન આવાદી મેઘના સમાન રયામ વર્ણથી કરવું જોઈએ.

પ્રશ્ન૦ ‘નમો લોપ સમ્યસાદ્ગુણ ।’ એ પદમાં ‘લોપ ।’ શબ્દનો સન્નિવેશ શા માટે કર્યો છે ?

ઉત્તર૦ ‘લોપ ।’ એ પદ મધ્ય મગજને માટે છે. ‘લોહ વર્ણને ।’ એ ધાતુથી ‘લોક ’ શબ્દ બનેલો છે તથા સવળા ‘દર્શનાર્થક’ ધાતુઓ ‘જ્ઞાનાર્થક’ હોય છે અને જ્ઞાન એ મગજસ્વરૂપ છે. એટલા માટે મધ્ય મગજ કરવાને અર્થે ‘લોપ ।’

પદ મૂકવામા આન્યુ છે ‘લોપ ।’ પદનો બીજો ભાવ એ છે—અઢી દોષ પ્રમાણ લોકમા સાધુઓ નિવાસ કરે છે, તે સર્વ સાધુઓને નમસ્કાર થાઓ.

પ્રશ્ન૦ ‘નમો લોપ સમ્વસાહુણ ।’ એમા ‘સમ્વ ।’ પદની શુ જરૂર છે? ‘સાહુણ ।’ એ જાહેવચનનો પ્રયોગ જ સર્વ સાધુઓનો સમ્રહ કરનાર છે અને એ જ કારણે પહેલા ચાર પદોમા ‘સમ્વ ।’ શબ્દનો પ્રયોગ કરવામા આવ્યો નથી.

ઉત્તર૦ ‘સમ્વ ।’ શબ્દનો પ્રયોગ કરવાના અનેક કારણો પૈકી કેટલાક નીચે જણાવવામા આવે છે —

૧—પ્રમત્તા, અપ્રમત્તા, સ્થવિરકલ્પિક, જિન કલ્પિક, પ્રતિમાકલ્પિક, યથાલ્પદકલ્પિક, પરિહારવિ શુદ્ધિકલ્પિક, સ્થિતકલ્પિક, સ્થિતાસ્થિતકલ્પિક, તથા કલ્પાતીત આદિ સર્વ લેહવાળા સાધુઓનું સ્પષ્ટતથા પ્રહણ થઈ શકે, તે માટે ‘સમ્વસાહુણ ।’ પદ વાપરવામા આન્યુ છે તદ્વપરાત ‘સમ્વ ।’ શબ્દથી પ્રત્યેક બુદ્ધ, સ્વયંસ બુદ્ધ તથા બુદ્ધબોધિતા આદિ લેહવાળા, બારત, ઐરવત, મહાવિદેહ આદિ શેત્રોવાળા તથા મુખમદ્ધુ પમાદિકાસવાળા સર્વ સાધુઓનું પ્રહણ થઈ શકે છે ‘સર્વ’ શબ્દ મૂકવામા ન આવ્યો હોત તો એ રીતે અપ્રમત્તાદિ અને બારત-ઐરવતાદિ સર્વ લેહો યુક્ત ગુનિસમુદાયનો સ્પષ્ટતથા બોધ થઈ શકત નહિ

અહીં એટલું ચાલ રાખવું જોઈએ કે—“ શ્રી આચાર્ય પદ અને શ્રી ઉપાધ્યાયપદમા તે તે પદે રહેલા માત્ર સ્થવિરકલ્પિક સાધુઓનો જ સમાવેશ થાય છે ”

૨—‘ સમ્વસાદૂણ । ’ એ પ્રાકૃત પદનો અનુવાદ સસ્કૃતમા અનેક રીતે થઈ શકે છે ‘ સમ્ય । ’ શબ્દ નહિ મૂકવાથી એમાતા એક પણ અર્થનું બહુ થઈ શકત નહિ

‘ સમ્વસાદૂણ । ’ એનો અનુવાદ સસ્કૃતમા ‘ સાર્વસાધૂનામ્ । ’ એવો પણ થઈ શકે છે સર્વેભ્યો દિત્તા સાર્વા । ’ અર્થાત્-સર્વ જીવોને દિત કારી એવા સાધુઓને નમસ્કાર થાઓ

—અથવા—

“ સર્વેર્નયૈર્વિશિષ્ટાત્ સર્વોઽર્હસ્મ , તન્ન મવાઃ
(તત્સ્વીકર્તા) સાર્વાઃ । ”

અર્થાત્—‘ સાર્વ ’ એટલે સર્વ નથોથી વિશિષ્ટ જે ‘ અર્હ’દર્મ ’ છે, તેનો સ્વીકાર કરનારા સાધુઓ, તેમને નમસ્કાર થાઓ

—અથવા—

“ સાધનરૂપત્વાત્સર્વેષુ (શુભેષુ યોગેષુ) યે વર્તન્તે
તે સાર્વા , મર્દન્ત , તાન્ દુર્નયન્તિરાસેન સાધયન્તિ,
આરાધયન્તિ, પ્રતિષ્ઠાપયન્તિ યેતિ સાર્વસાધયસ્તેભ્યો
નમઃ । ”

અર્થાત્—સર્વ શુભ યોગોને જેઓ સિદ્ધ કરે

છે, તે 'સાર્વ' એટલે 'અરિહન્ત' કહેવાય છે એવા શ્રી અરિહતોનું જે સાધન કરે અર્થાત્ આજ્ઞા પાલન દ્વારા તથા દુર્નયોના નિરાકરણ દ્વારા શ્રી અરિહતોની આરાધના તથા પ્રતિષ્ઠાપના કરે, તે માર્ગસાધુઓને નમસ્કાર થાઓ.

'સવ્યસાહુણ ।' એ પ્રાકૃત પદને 'શ્રવ્યસાધૂ-
નામ્ ।' તથા 'સવ્યસાધૂનામ્ ।' એવો પણ સંસ્કૃ-
તમાં અનુવાદ થાય છે તેમાં 'શ્રવ્ય ।' શબ્દને
અર્થ 'શ્રવણ કરવા યોગ્ય' એવો થાય છે અર્થાત્-
શ્રવણ કરવા યોગ્ય જે વાક્ય, તેને વિષે સાધુ (સાવ-
ધાન), તે 'શ્ર ય સાધુ' છે

'સવ્ય ।' શબ્દને અર્થ દક્ષિણ અથવા અનુ-
કૂલ થાય છે અર્થાત્ મોક્ષને અનુકૂળ કાર્યને વિષે
જેઓ 'સાધુ' એટલે 'નિપુણ' છે, તેઓને નમસ્કાર
થાઓ.

૩ — 'નમો લોપ સવ્યસાહુણ ।' એ પદમાં
'લોપ' શબ્દથી અઢી દ્વીપવર્તી મનુષ્યલોકનું શ્રદ્ધા
થાય છે, કે જે ઉર્ધ્વભાગમાં નવસો યોજન પ્રમાણ
છે તથા અધોભાગમાં એક હજાર યોજનપ્રમાણ છે
એટલે કેટલાક લઘિવિશિષ્ટ સાધુઓ યાવત મેરુપર્વ
તની ચૂલિકા પર્યંત તપસ્યા કરે છે, તે સહિત મનુષ્ય
લોકમાં જ્યાં જ્યાં સાધુઓ છે, તે સર્વને નમસ્કાર
થાઓ, એ સર્વ શબ્દનું તાત્પર્ય છે

મદ્દન૦ આ શ્રી પત્ર-પરમેષ્ઠિ-નમસ્કાર સહોપથી કર્તવ્ય છે કે વિસ્તારથી ? જો સહોપથી કર્તવ્ય છે, તો કેવલ 'સિદ્ધ' અને 'સાધુ' જો જો પદને જ નમસ્કાર કરવો જોઈએ કારણ કે-અરિહંત, આચાર્ય અને ઉપાધ્યાયનો 'સાધુ' પદથી સંબંધ થઈ જાય છે. અર્થાત્ શ્રી અરિહંતાદિ ત્રણમા સાધુત્વનો ત્યાગ થતો નથી તથા જો વિસ્તારપૂર્વક નમસ્કાર કર્તવ્ય હોય તો શ્રી 'ઋષભાદિ' યોગીસ તીર્થકરો, શ્રી 'પુઠ્ઠીકાદિ' (૧૪૫૨) ગણધરો આદિ પ્રત્યેકનું વ્યક્તિશ ઉચ્ચારણપૂર્વક અલગ કરવું જોઈએ અર્થાત્-પૃથક્ પૃથક્ નામ લઈને સર્વને નમસ્કાર કરવો જોઈએ

ઉત્તર૦ શ્રી અરિહંતને નમસ્કાર કરવાથી જે ફલની પ્રાપ્તિ થાય છે, તે ફલની પ્રાપ્તિ સાધુઓને નમસ્કાર કરવાથી થઈ શકતી નથી જેમકે-રાજાદિકને નમસ્કાર કરવાથી જે ફલની પ્રાપ્તિ થાય છે, તે મનુષ્ય માત્રને નમસ્કાર કરવાથી થઈ શકતી નથી એ કારણે ફલની વિશેષતાને લઈને સાધુઓને નમસ્કાર કરવા છતાં શ્રી અરિહંતને પ્રથમ નમસ્કાર કરવો યોગ્ય ॥

મદ્દન૦ પ્રથમ નમસ્કાર જે સૌમા સુખ્ય હોય તેને કરવો જોઈએ શ્રી અરિહંતાદિ પાસે પરમેષ્ઠિ યોગી સર્વથા કૃતકૃત્ય હોવાથી શ્રી સિદ્ધો સુખ્ય છે, તેથી 'યથાપ્રધાન' ન્યાયને અનુસરીને પ્રથમ શ્રી સિદ્ધ

નમસ્કાર કર્યા બાદ રાત્રીને પ્રણામ કરવાનો રીવાજ નથી, કિંતુ રાત્રીને પ્રણામ કર્યા બાદ જ પર્યટને પ્રણામ કરવાનો રીવાજ છે તે જ રીતે અહીં પણ પર્યટારૂપ શ્રી આચાર્ય આદિને નમસ્કાર કરીને રાત્રી ૧ શ્રી અરિહંતને પછી નમસ્કાર કરવો તે યોગ્ય નથી કિંતુ રાત્રી ૫ શ્રી અરિહંતને નમસ્કાર કર્યા બાદ જ પર્યટારૂપ શ્રી આચાર્ય આદિને નમસ્કાર કરવો, એ સુક્તિયુક્ત છે એ સળધમા કહ્યું ॥ કે-

“ પુશ્યાણુપુશ્વિ ન કમો,

નેવ ય પચ્છાણુપુશ્વિ એસ મથે ।

સિદ્ધાદ્યા પદ્મા,

શીઝાણ સાહુણી આઈ ॥ ૧ ॥

અરહંતુવણેણ, સિદ્ધા નઝનિ તેણ અરિહાઈ ।

નવિ કોઈ પરિસાણ, પળમિત્તા પળમહ રણ્ણો ॥૨॥ ”

શ્લોકા—“ શ્રી નમસ્કાર મંત્રનો ક્રમ પૂર્વાત્ પૂર્વી હોય તો ‘ સિદ્ધો ’ ને પ્રથમ નમસ્કાર કરવો જોઈએ અને પશ્ચાત્ પૂર્વી હોય તો ‘ સાધુઓ ’ ને પ્રથમ નમસ્કાર કરવો જોઈએ ” ૧

સંભાધાન—“ શ્રી અરિહંતોના ઉપદેશથી સિદ્ધાત્માઓનું જ્ઞાન થાય છે તથા પરિવર્તને પ્રણામ કરીને કોઈ રાત્રીને પ્રણામ કરતું નથી, એ કારણે

રાજના સ્થાને શ્રી અરિહતોને જ આદિ નમસ્કાર કરવો યોગ્ય છે ” ૨

પ્રશ્ન૦ ‘ એસો પચનમુકારો, સવ્વપાવપ્પણાસણો ।
મગલાણં ચ સવ્વેસિં, પદમ હવદ્દ મંગલ ॥ ’

અર્થાત્—‘જો પાપોને કરેલો નમસ્કાર સર્વ પાપનો પ્રણાશ (પ્રકર્ષે નાશ) કરનાર છે તથા સર્વ પ્રકારના મગળોમા પ્રથમ મગળ છે ’—જો ચાર પદોમા નમસ્કારના ફળનું વર્ણન છે આમ ફળના વર્ણનને મૂળ મત્ર કહેવો, જો શુ યોગ્ય છે ?

ઉત્તર૦ શ્રી નમસ્કાર મત્રના છેલ્લા ચાર પદો, જો શ્રી નમસ્કાર મત્રની ચૂલિકા છે ચૂલિકાને મૂળ મત્રથી વિજ્ઞ ગણવી, જો યોગ્ય નથી ફળનું વર્ણન, જો પણ શ્રી નમસ્કારનું જ વર્ણન છે અન્યત્ર નામ સ્તવાધ્યયનાદિમા પણ ફળવર્ણન સહિત સંધા પદો અધ્યયનરૂપ ગણાયા છે ‘ફલમધ્યાના સમારમ્મા ।’ જો ન્યાયે જેના ફળનું જ્ઞાન નથી, તેમા વિદ્વાનોની પ્રવૃત્તિ પણ થતી નથી જો કારણે ચૂલિકા સિવાયનો શ્રી નમસ્કાર મત્ર, જો અપૂર્ણ અને વિદ્વાનોની પ્રવૃત્તિ માટે અયોગ્ય છે શ્રી આગમ શ્રન્ધોમા પણ ચૂલિકા સહિત સમગ્ર શ્રી નવકાર મત્રનું મહામત્ર તરીકે પ્રતિપાદન કરેલું છે

પ્રશ્ન૦ શ્રી નમસ્કાર મત્ર, કોઈ પણ વર્તમાન

આગમ સૂત્રમા નવ પદ, આઠ સપદા અને અડસઠ અક્ષર પ્રમાણ છે, એમ કહેલું નથી, પરંતુ શ્રી લાગવતી આદિ મિદાન્તમા શ્રી નમસ્કારના પાત્રીસ અક્ષર પ્રમાણ પ્રથમ પાચ જ પદો કહેલા છે તેથી કેટલાકે શ્રી નમસ્કાર મંત્રને નવપદાત્મક નહિ કિંતુ પચપદાત્મક જ માને છે, તો તે વ્યાજળી છે ?

ઉત્તર૦ ભગવાન શ્રી વજ્રસ્વામિજી વિગેરે દશપૂર્વધરાદિ બહુશત, સવિગ્ન અને સુવિહિત મહા વિંઓઅ છેદસૂત્રાદિની વ્યાખ્યા પ્રસંગે શ્રી નમસ્કાર મંત્રને નવ પદ, અષ્ટ સપદા અને અડસઠ અક્ષરાત્મક કહેવો છે તેથી તેને પચપદાત્મક નહિ પણ નવપદાત્મક માનવો તે જ વ્યાજળી છે શ્રી મહાનિશીથ નામના શ્રુતસ્કધની અદર પદાનુસારી લગ્નિધને ધરનારા દશપૂર્વધર ભગવાન શ્રી વજ્રસ્વામિજીએ શ્રી પચમગલ મહાશ્રુતસ્કધને અડસઠ અક્ષર અને નવપદાત્મક વર્ણવેલો છે શ્રી મહાનિશીથ સૂત્ર, શ્રી જિનમતમા સમસ્ત પ્રવચનના પરમ સારભૂત તથા અતિશયવાળા મહાન અર્થોથી ભરેલું છે શ્રી મહાનિશીથ સૂત્રને ભગવાન શ્રી હરિભદ્રસૂરિજીએ સ્વયં સ્વમતિ અનુસાર શોધીને લખેલું છે, અને બીજા પણ શ્રી મિહ્મએન ત્રિવાકર, વૃહ્દવાદી, યક્ષએન, દેવદત્ત, રવિગુપ્ત, નેમિચદ્ર, જિનદામ ગણિ, મત્યશ્રી આદિ યુગપ્રધાન અને શ્રતધર સૂરિપુગવોએ

તેનું અતિશય બહુમાન કરેલું છે, તેથી શ્રી જિન-
મતમા તે એક પરમ પ્રામાણિક સૂત્રમન્ય છે

પ્રશ્ન૦ મગળ શબ્દનો શું અર્થ છે ?

ઉત્તર૦ ‘મગતિ હિતાર્થ સર્પતીતિ મગલમ્ ।’
અથવા ‘મગતિ દુરદષ્ટમનેન અસ્માદ્દેતિ મગલમ્ ।’
અર્થાત્—જે સર્વ પ્રાણીઓના હિતને માટે હોડે છે
અથવા જેના દ્વારા (જેનાથી) દુરદષ્ટ (દુર્લભ-દુર્ભાગ્ય)
દુર આશુ જાય છે, તેને મગલ કહેવાય છે અર્થાત્—
હિતાર્થની પ્રાપ્તિ અને અહિતાર્થની નિવૃત્તિ, એ
મગળનું કાર્ય છે

પ્રશ્ન૦ ‘શ્રી પદ્ય પરમેષિને કરેલો નમસ્કાર
સર્વ મગળોમા પ્રથમ મગળ છે’—એ અર્થને
જણાવનારા પદોનું શું તાત્પર્ય છે ?

ઉત્તર૦ મગળ એ પ્રકારના છે દ્રવ્ય (લૌકિક)
મગળ અને ભાવ (લોકોત્તર) મગળ દધિ, દૂર્વા,
અક્ષત, શ્રીફળ, ચન્દન, કેસર, કુંકુમાદિ લૌકિક
મગળ છે અર્થાત્—ફળ આપવામા તે ઐકાન્તિક
(અવશ્ય) કે આત્યન્તિક (સર્વશ્રેષ્ઠ) નથી એ જ
રીતિએ નામમગળ અને સ્થાપનામગળ (મગળ
એનું નામ અથવા મગળની સ્થાપના) પણ વાંછિત
અર્થની સિદ્ધિ પ્રત્યે અનેકાતિક (બ્યભિચારી) તથા
અનાત્યતિક (અપૂર્ણ) છે એથી વિપરીત લોકોત્તર

(ભાવ) મગળ સર્વ અભિપ્રેત અર્થની સિદ્ધિ માટે
 ઐકાંતિક (અબ્યસિચારી) અને આત્યન્તિક (સંપૂર્ણ) છે
 અર્થાત્-સર્વમા અને સર્વદા મગળરૂપ છે એ કારણે
 નામ, સ્થાપના ચા દ્રવ્ય મગળની અપેક્ષાએ ભાવ
 મગળ એ પૂજનીય અને પ્રધાન છે એ ભાવમગળ
 તપ, જપ, યમ, નિયમાદિ અનેક પ્રકારે છે એ
 સર્વમા પણ ‘શ્રી પદ્ય-પરમેષ્ઠિ-નમસ્કાર’ એ ઉત્કૃષ્ટ
 (સોધી મોટું) મગળ છે કારણ કે-એમા ને પરમેષ્ઠિ
 એને નમસ્કાર કરવામા આવ્યો છે, તે પરમેષ્ઠિએ પરમ
 મગળરૂપ, પરમ લોકોત્તમરૂપ અને પરમ શરણાગત
 વાસણરૂપ છે એ સબધી થાઓમા ઠણું છે કે—

‘ ચત્તારિ મગલ । અરિહતા મગલ, સિદ્ધા મગલ,
 સાદ્ધ મગલ, કેવલિપપ્પત્તો ધમ્મો મગલ । ’

“ચત્તારિ લોગુત્તમા । અરિહતા લોગુત્તમા, સિદ્ધા
 લોગુત્તમા, સાદ્ધ લોગુત્તમા, કેવલિપપ્પત્તો ધમ્મો
 લોગુત્તમો । ”

“ ચત્તારિ સરણ પવજ્ઞામિ । અરિહતે સરણ
 પવજ્ઞામિ, સિદ્ધે સરણ પવજ્ઞામિ, સાદ્ધસરણ પવજ્ઞામિ,
 કેવલિપપ્પત્ત ધમ્મ સરણ પવજ્ઞામિ । ”

અર્થાત્-“ ચાર વસ્તુઓ મગળરૂપ છે શ્રી
 અરિહતો મગળરૂપ છે, શ્રી સિદ્ધો મગળરૂપ છે,
 શ્રી સાધુઓ મગળરૂપ છે, કેવલિપપ્પત્ત (કેવલિ
 કથિત) ધર્મ મગળરૂપ છે

“ ચાર વસ્તુઓ લોકોત્તમ છે શ્રી અરિહતો લોકોત્તમ છે, શ્રી સિદ્ધો લોકોત્તમ છે, શ્રી સાધુઓ લોકોત્તમ છે, કેવલિકથિત ધર્મ લોકોત્તમ છે ”

“ ચાર વસ્તુઓ શરણરૂપ છે શ્રી અરિહતો શરણરૂપ છે, શ્રી સિદ્ધો શરણરૂપ છે, શ્રી સાધુઓ શરણરૂપ છે, કેવલિપ્રરૂપિત ધર્મ શરણરૂપ છે ”

પ્રશ્ન૦ શ્રી નમસ્કાર મહામત્રના અક્ષરો કેટલા છે ?

ઉત્તર૦ શ્રી નમસ્કાર મહામત્રના કુલ અક્ષરો ૧૮ છે તેમા પ્રથમના પાચ પદો એ મૂલ મત્ર સ્વરૂપ છે તેમા વ્યજનસહિત લઘુ (૩૨) અને ગુરુ (૩) મળી કુલ ‘૩૫’ અક્ષરો છે છેલા ચાર પદો ચૂલિકાના છે તેમા મૂલ મત્રના પ્રભાવતુ વર્ણન કર્યું છે તેમા વ્યજનસહિત લઘુ (૨૬) અને ગુરુ (૪) મળી કુલ ‘૩૦’ અક્ષરો છે એ બેને સંખ્યાને નોંઠવાથી થી નમસ્કાર મત્રના કુલ અડસઠ અક્ષરો થાય છે

પ્રશ્ન૦ કેટલાક લોક ‘હવદ મંગલ’ ના સ્થાને ‘હોદ મંગલ’ કહે છે, તે બરાબર છે ?

ઉત્તર૦ ‘હવદ’ શબ્દના સ્થાને ‘હોદ’ કહેવાથી યદપિ અથ મા કોઈ ભેદ થતો નથી, તો પણ ‘હોદ’ શબ્દ બોલવાથી ચૂલિકાના ‘૩૩’ વર્ણના બદલે ‘૩૨’ વર્ણ થાય છે તેથી શ્રી નમસ્કારના કુલ

‘૬૮’ અક્ષરની સંખ્યા મળતી નથી શ્રી ‘મહા નિશીથ’ સૂત્રમા કહ્યું છે કે-

‘તદેવ દ્વિત્વસપ્તપરિચ્છિન્નતિઆલાયગતિ
ત્રીસઞ્જગત્પરિમાણ, યસો પચામુકારો, સમ્પાવ
પ્પણાસણો, મગલાણ ચ સદ્યેસિં, પદ્મ દ્વિત્વ મગલ
તિચ્છલમ્ ।’

અર્થાત્-“ શ્રી પચપરમેષ્ઠિ-નમસ્કારરૂપ મૂલ
મ ન અગિયાર પદો તથા તેત્રાસ અક્ષર પ્રમાણુ ત્રણ
આલાયવાધી યુક્ત છે અર્થાત્ મૂલ મત્રના પ્રભાવને
ગતાવનાર પાંચવા ચાર પદોના અક્ષરોનું પરિમાણ
‘તેત્રીસ’ છે, અને આલાયક ‘ત્રણ’ છે ”

શ્રી ‘નમસ્કારાવલિકા’ ગ્રન્થમા પણ કહ્યું
છે કે-“કોઈ કાર્યવિશેષ ઉપસ્થિત થવાથી જ્યારે
શૂલિકા ॥ જ માત્ર ચાર પદોનું ધ્યાન કરવું હોય,
ત્યારે જત્રીસ પાખડીનું કમલ કંપીને એક એક
અક્ષરને એક એક પાખડી ઉપર સ્થાપન કરવે અને
તેત્રીસમો અક્ષર મધ્ય કર્ણિકામા સ્થાપન કરીને
ધ્યાન કરવું જોઈએ ”

‘દ્વિત્વ મગલ ।’ એવો પાઠ માનવામા આવે,
તો એ ધ્યાન કદાપિ થઈ શકે નહિ, કારણકે અક્ષરો
જત્રીસ થઈ જાય એ કારણે ‘દ્વિત્વ મગલ ।’ એ
પાઠ જ શાસ્ત્રસિદ્ધ ॥

પ્રશ્ન- શ્રી નવકાર મત્રની શૂલિકાના તેત્રીસ
અક્ષરો માનવાથી હન્ડોલજનો દોષ આવતો નથી ?

ઉત્તર૦ બત્રીસ વર્ષના સ્ત્રીકની જેમ તેત્રીસ વર્ષના સ્ત્રીક પણ છન્દ શાસ્ત્રમા માનેલા છે શ્રી આગમગ્રંથોની અદર એ રીતે તેત્રીસ વર્ષના સ્ત્રીકો અનેક આવે છે દાખલા તરીકે શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્રની નીચેની ગાવાઓ —

“જહા દુમસ્મ પુષ્પેસુ, મમરો આવિયદ્ રસ ।
નય પુષ્પ કિલામેદ્, સો અ પીણેદ્ અપ્પય ॥૧॥
અહ ચ મોગરાયસ્સ, ત ચ સિ અધગગ્ગિહ્વો ।
મા કુલે ગધણા હોમો, સજમ નિહુઓ ચર ॥૨॥”

ધર્ત્યાદિ

પ્રશ્ન૦ ‘શ્રી પદ્ય-પરમેષ્ઠિ-નમસ્કાર મંત્રને ૧૦૮ વાર જાપ કરવો જોઈએ, કારણકે શ્રી પદ્ય પરમેષ્ઠિઓના ગુણ ૧૦૮ છે’ એમ જે કહેવામા આવે છે, તો તે શ્રી પદ્ય પરમેષ્ઠિઓના એકસો ને આઠ ગુણો કયા અને કેવી રીતે છે ?

ઉત્તર૦ શાસ્ત્રોમા કહ્યું છે કે—

“વારમગુણ અરિહન્તા, સિદ્ધા અદ્રેવ સ્વરિ છત્તીસ ।
ઉગ્ગજ્ઞાયા પળરીસં, સાહ સત્તવીસ અદ્વસય ॥૧॥”

અર્થાત્—“શ્રી અરિહંતોના બાર ગુણ છે, શ્રી સિદ્ધોના આઠ ગુણ છે, શ્રી આચાર્યોના છત્રીસ ગુણ છે, શ્રી ઉપાધ્યાયોના પચીસ ગુણ છે અને શ્રી

સાધુઓના મત્તાવીસ શુભ છે પાથે પરમેષ્ઠિના કુલ શુભ એકસો ને આઠ છે ”

એ એકસો આઠ શુભોનું વર્ણન વિસ્તારથી શ્રી નવપદ આરાધન વિધિ આદિ પુસ્તકોમા ઘણી જગ્યાએ છપાઈ ગયેલું છે, તેથી અહીં આપતા નથી

અ^ન૦ ‘નમસ્કાર’નો શબ્દાર્થ શું છે ?

ઉત્તર૦ “ નમસ્કારો મતિકરણમુચ્યતે । તત્તુ કર્તારસયોગાદિસ્વાપકર્વયોઘકલ્યાપારવિશેષઃ । ”

અર્થાત્-નમનક્રિયાનું નામ નમસ્કાર છે એના દ્વારા નમસ્કાર્યની સન્મુખ પોતાની હીનતા (ન્યૂનતા-નમ્રતા) પ્રગટ કરાય છે એ નમ્રતા પ્રગટ કરવાની ક્રિયાને નમસ્કાર કહેવાય છે અર્થાત્-હાથ, પગ અને મસ્તકાદિના સયોગ દ્વારા પોતાની ન્યૂનદશાને પ્રગટ કરવાવાળો એક પ્રકારનો વ્યાપાર (એટલે વિશેષ) તે નમસ્કાર છે

અ^ન૦ શ્રી નવકાર ૩૫મા ‘ઋરિદતાજ નમો ।’ ઇત્યાદિ પાઠ નહિ રાખતા, ‘નમો ઋરિદતાજા’ ઇત્યાદિ પાઠ કેમ રાખવામા આવ્યો છે ? પ્રથમ નમસ્કાર્યનું પ્રતિપાદન કરી, પછી ‘નમ ।’ શબ્દનો પ્રયોગ ધણી સ્થળે જોવામા આવે છે

ઉત્તર૦ ‘ન ।’ કાર અક્ષર જ્ઞાનનો વાચક છે અને જ્ઞાન એ મગલરૂપ છે, તેથી આદિમગલના હેતુભૂત ‘ન ।’ કારને આદિમા રાખવામા આવ્યો છે

જગત--કલ્યાણકારી પ્રતિપાદ વિષયનું પ્રતિપાદન કરતી વખતે આદિ, મધ્ય અને અંતમાં મગલ કરવું જોઈએ, એવું આસકથન છે એ રીતે ત્રિવિધ મગલ કરવાથી એના પઠક, પાઠક અને ચિન્તકોનું સદૈવ મગલ થાય છે તથા પ્રતિપાદ વિષયની નિર્વિઘ્ન પરિસ્થિતિ થઈને સદૈવ તેની પ્રવૃત્તિ ચાલુ રહે છે 'ન।' કાળ દ્વારા જેમ આદિ મગલ કરવામાં આવ્યું છે, તેમ 'લોપ।' એ પદ દ્વારા મધ્ય મગલ કરવામાં આવ્યું છે અને 'મગલ।' એ પદ દ્વારા અંતિમ મગલ કરવામાં આવ્યું છે.

પ્રશ્ન૦ પ્રધાનતાનો અપેક્ષાએ શ્રી તમસ્કાર મંત્રના પાંચે પદોમાં જ્યેષ્ઠાનુજ્યેષ્ઠ ક્રમ રાખવામાં આવ્યો છે, તે જરા વિગતથી સમજાવો.

ઉત્તર૦ શ્રી અરિહન્તોના ઉપદેશથી જ શ્રી સિદ્ધોનું જ્ઞાન થાય છે તથા લગ્ન્યાત્માઓ આરિત્રનેા આહર કરી કર્મરહિત થઈ સિદ્ધિને પ્રાપ્ત કરે છે તથા શ્રી આચાર્યદિકને ઉપદેશ દેવાનું સામર્થ્ય પણ શ્રી અરિહન્તોના ઉપદેશથી જ પ્રાપ્ત થાય છે, તેથી શ્રી અરિહન્ત પ્રથમ છે દેશથી કૃતકૃત્યની અપેક્ષાએ સર્વથા કૃતકૃત્ય હોવાથી શ્રી સિદ્ધ જીન છે શ્રી આચાર્યોથી શિક્ષા પ્રાપ્ત કરીને શ્રી ઉપાધ્યાયો સ્વકર્તવ્યનું પાલન કરે છે, તેથી આચાર્ય ત્રીજા છે તથા સાધુજન શ્રી આચાર્ય અને શ્રી ઉપાધ્યાય તર-

કૃથી દશવિધ યતિધર્મનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી સ્વકર્તવ્યનું પાલન કરે છે, તેથી શ્રી ઉપાધ્યાય થોધા છે અને શ્રી માધુ પાચમા છે એ રીતે શ્રી અરિહંત આદિ પાચેમા ઉત્તર-ઉત્તરની અપેક્ષાએ પૂર્વપૂર્વની પ્રધાનતા દ્વારાએ જ્યેષ્ઠાનુજ્યેષ્ઠ ક્રમનો સ્વીકાર કરી પ્રથમ શ્રી અરિહંતોને, પછી શ્રી સિદ્ધોને, પછી શ્રી આચાર્યોને, પછી શ્રી ઉપાધ્યાયોને અને છેવટે શ્રી સાધુઓને નમસ્કાર કર્યો છે

પ્રશ્ન૦ ‘વસો પચનમુક્કારો ।’ એ પદના બેઠે કેટલાકે ‘વસો પચનમોક્કારો ।’ એ પદ બોલે છે, તો બેમા સત્ય શું સમજવું ?

ઉત્તર૦ સંસ્કૃતમા નમસ્કાર ।’ શબ્દ છે તેના માદૃતમા બે રૂપો થાય છે એક તો- ‘મમોક્કાર ।’ અને બીજું નમુક્કાર । બે માધી એક પણ રૂપ અસત્ય નથી, કિન્તુ બે રૂપો વ્યાકરણના નિયમથી સિદ્ધ છે તો પણ પાઠભેદ ન થાય એ કારણે ‘વસો-પચનમુક્કારો ।’ એ એક જ પાઠ બોલવો બ્યાજબી લાગે છે મત્રાક્ષરોના ઉચ્ચારણમા વારવાર પાઠભેદ કરવો, એ ઉચિત નથી

પ્રશ્ન૦ ‘નમો અરિહતાણ ।’ એ પદમા અદ્ધ મહાપ્રાતિક્ષાર્યાદિ બાર શુષ્ઠે યુક્ત શ્રી તીર્થ કરદેવોનું અહણ થાય છે, તો પછી શ્રી તીર્થ કરદેવો સિવાયના શ્રી કેવલજ્ઞાની મહર્ષિઓનું અહણ કયા પદથી સ્વીકારવું ?

ઉત્તર૦ સામાન્ય ડેવલપ્પાનિઓનું શ્રદ્ધા
‘નમો લોપ સદ્યસાદ્ધન ।’ એ પદથી થઈ જાય છે
એ પદમાં ‘લોપ ।’ અને ‘સદ્ય ।’ એ જો શબ્દો
લોકમાં રહેલા સર્વ પ્રકારના મુનિવરોના સશ્રદ્ધ અર્થે
વપરાયેલ છે તેમાં ડેવલપ્પાનિઓ, પરમાવધિજ્ઞાનિઓ,
વિપુલભૂતિ અને ત્રિભુવન ભગ પર્યાય-જ્ઞાનિઓ,
ચતુર્દશપૂર્વધરો, દશપૂર્વધરો, એકાદશાગના ધારક,
શ્રી જિનકદંપને ધરનારા ક્ષીરામ્બરી, મધ્વામ્બરી, સર્પિ
રામ્બરી, મલિનસ્રોત-આદિ લલિતઓના ધારક,
કૌંઠભુદ્ધિ, બીજભુદ્ધિ, પદાનુમારિ-લલિત, આગળ-
લલિત, વૈદ્ય-લલિત આદિને ધરનારા સઘળા મુનિ
વરોનો સશ્રદ્ધ થઈ જાય છે એટલે તે માટે જુદા
પદની આવશ્યકતા નથી

પ્રશ્ન૦ અહીંદાદિ પાત્ર નમસ્કાર્ય પરમોષ્ઠિઓમાં
પ્રત્યેકની સાથે ‘નમો ।’ પદ રાખ્યું છે, તેના બદલે
આદિમાં એકવાર ‘નમો ।’ પદનું કથન કરવામાં
આવે, તો શેષ પદોમાં સ્વયં ‘નમ ।’ એ પદ
અધ્યાહાર થઈ શકે છે, તો પછી પ્રત્યેક વખત
‘નમ ।’ પદનું કથન કરવાનું પ્રયોજન શું છે ?

ઉત્તર૦ શ્રી નમસ્કાર મંત્રને ગણવાની રીત
ત્રણ પ્રકારની છે પૂર્વાનુપૂર્વી, અનાનુપૂર્વી અને
પશ્ચાનુપૂર્વી એ ત્રણ રીતોએ શ્રી નમસ્કારનો જાપ થઈ

શકે છે તેમા પૂર્વાનુપૂર્વીની રીતિએ ગણુતા પ્રથમ પદના 'નમસ્કાર' શબ્દનો પ્રયોગ શેષ ચારે પદોમા અધ્યાહારથી આવી શકે છે, પરંતુ પશ્ચાત્તુપૂર્વી અને અનાતુપૂર્વીએ શુણુન કરતી વખતે આદિના 'નમ ।' પદનો અન્વય પાચે નમસ્કાર્યોની સાથે દરેક ભગોમા ધર્મ શકતો નથી, એ કારણે પાચે પદોમા 'નમ ।' શબ્દનો પ્રયોગ કરવો જરૂરી છે

પ્રશ્ન૦ ત્રણ પ્રકારની ગણુવાની રીત (આતુપૂર્વી) કહી, તેનો અર્થ શુ છે ?

ઉત્તર૦ ક્રમથી પદોનુ શુણુન કરવું, તે પૂર્વાનુ પૂર્વી છે જેમકે, ૧-૨-૩-૪-૫-૬-૭-૮-૯ ઉત્ક્રમથી પદોનુ શુણુન કરવું, તે પશ્ચાત્તુપૂર્વી છે જેમકે, ૯-૮-૭-૬-૫-૪-૩-૨-૧ તથા ક્રમ અને ઉત્ક્રમને છોડી બાકીના સર્વ ભગોની શુણુનક્રિયાનુ નામ અનાતુપૂર્વી છે: જેમકે, ૬-૭-૮-૫-૬-૩-૪-૧-૨ ઇત્યાદિ નવ પદની પૂર્વાનુપૂર્વીનો એક ભગ છે, પશ્ચાત્તુ પૂર્વીનો એક ભગ છે અને અનાતુપૂર્વીના ત્રણ ભાગ, બાસક હજાર, આઠ સો ને અઠોસેર (૩૬૨૮૭૮) ભગો ■ કુલ ૩૬૨૮૮૦ ભગો નવપદના થાય છે કેટલા પદના કેટલા ભગ થાય, તેને કાઢવાની ગણિતની રીત નીચે મુજબ છે જેટલા પદ હોય તેને ૫૨૨૫૨ શુણુવા જોઈએ જેમકે-પાચ ભગ હોય તો-

$$૧ \times ૨ \times ૩ \times ૪ \times ૫ = ૧૨૦$$

છ ભાગ હોય તો $૧૨૦ \div ૬ = ૨૦$ એ રીતે નેટલા પદ હોય તેના પરસ્પર ગુણાકાર કરવાથી નેટલી સંખ્યા આવે, તેટલા તેના ભાગ થાય છે તેમા પ્રથમનો અને છેવટનો પૂર્વાનુપૂર્વીનો તથા પશ્ચાત્તુપૂર્વીનો ભાગ છોડીને બાકી બાકા ભાગ અનાનુ પૂર્વીના ગણાય છે આ સળધી વિશેષ માહિતી ગુરુગમથી સમજવા પ્રયત્ન કરવે.

પ્રશ્ન૦ ‘વસો પચનમુક્તારો ।’ એ પદનો શો અર્થ છે ?

ઉત્તર૦ ‘વસો પચનમુક્તારો ।’ એ તત્પુરુષ સમાસ છે, કિન્તુ દ્વિગુ (સમાહાર-દ્વન્દ્વ) સમાસ નથી ‘પચ્ચાના સમ્યગ્ચે, પચ્ચમ્યો ચા નમસ્કાર इति पच्यनमस्कार ।’ અર્થાત્-‘ પાચેને કરેલો નમસ્કાર ’ એવો અર્થ થાય છે એના બદલે ‘એ પાચ નમસ્કાર’ એવો અર્થ કરવામા આવે, તો સમાસ સમાહાર-દ્વિગુ-દ્વન્દ્વ બની જાય એ અવસ્થામા દ્વિગુ સમાસનો પ્રયોગ સ્ત્રીલિંગ મા નપુસકલિંગમા કરવો નોંધએ નોંધકે-‘ ત્રિલોકી । ’ ‘ ત્રિમુવનમ્ । ’ ‘ પચ્ચપાત્રમ્ । ’ ઇત્યાદિ પન્તુ અર્હાયા તો પુલ્લિંગનો નિર્દેશ છે, એ કારણે એને તત્પુરુષ સમાસ સમજી ‘ એ પાચેને કરેલો નમસ્કાર-’ એવો અર્થ કરવો નોંધએ

પ્રશ્ન૦ ઉક્ત પદમા 'વચ્ચ ।' શબ્દને પ્રયોગ નિર્રથક છે, કારણ કે—'વસો નમુક્કારો ।' કહેવાથી પણ 'પાથેને નમસ્કાર' એવો બોધ થઈ શકે છે

ઉત્તર૦ 'વચ્ચ ।' શબ્દને પ્રયોગ સ્પષ્ટતાને માટે જ બીજી કારણ એ પણ છે કે—'વસો ।' એ 'વત્ત્વ ।' સર્વનામનું રૂપ છે તથા 'વત્ત્વ ।' શબ્દ પ્રત્યક્ષ અને આસન્નવર્તી પદાર્થનો વાચક છે કહ્યું છે કે—

“દમસ્તુ સન્નિકુટે, સમીપતરવર્તિ ચૈતદોરૂપમ્ ।”

એ કારણે 'વચ્ચ ।' શબ્દને પ્રયોગ કરવામાં ન આવ્યો હોત, તો સમીપતરવર્તી સાધુઓને નમસ્કારની જ સંભાવના થાત જ્યારે 'વચ્ચ ।' શબ્દના પ્રયોગથી નિર્ભાન રીતિએ પાથેના નમસ્કારની સંભાવના થઈ શકે છે

પ્રશ્ન૦ સાતમું પદ 'સ્વચ્ચપાયપ્પણાસણો ।' છે, એ પદના કથનની શું આવશ્યકતા છે? આકંઠા અને નયમા પદમાં કહ્યું જ છે કે—(આ પાથ નમસ્કાર) સર્વ મગલીમાં પ્રથમ મગલ છે તેથી અર્ધાપત્તિ પ્રમાણુદ્વારા એ વાત સ્વયં સિદ્ધ થઈ જાય છે કે— 'નમસ્કાર સર્વ પાપોનો નાશક છે'—કારણ કે સર્વ પાપોનો નાશ થયા વિના મગજ થઈ શકતું જ નથી એ કારણે સાતમા પદનો પ્રયોગ નિર્રથક એવો લાગે છે

ઉત્તર૦ અર્થાપત્તિ પ્રમાણદ્વારા—‘ સર્વ પાપોનો નાશ થાય છે ’ એ વાત સમજી શકાય તેવી હતી, તો પણ એ પાપોનો સમૂહ ક્ષય થાય છે કે અશ-ક્ષય થાય છે, એ વાત નિશ્ચિત થઈ શકતી નહોતી નાથ ત્રણ પ્રકારનો છે ક્ષય, ઉપશમ અને ક્ષયોપશમ એના સમૂહ નાશને ક્ષય કહેવામા આવે છે શ્રી નદીમૂળમા કહ્યું છે કે—‘ ક્ષયો નિર્મૂલમપગમ । ’ અર્થાત્—નિર્મૂલ નાશનું નામ ક્ષય છે, કે જે યવાથી પાપનો ફરી ઉદ્ભવ થતો નથી ઉપશમ શાન્તાવસ્થાને કહેવામા આવે છે જેમકે—‘ અનુક્રેષાપશ્યોપશમ । ’ અગ્નિના અગારાને રાખથી દળાવી દેવામા આવે તેના જેવી શાન્તાવસ્થા છે રાખના હટ્ટી જવાથી એજ અગ્નિ વાયુસસર્ગ આદિથી પ્રળળ બની દહન કરવાનું કાર્ય કરે છે, તેની માફક ઉપશમ અવસ્થાને સમજવી નોંધએ જેમા વસ્તુના એક દેશ(ભાગ)નો ક્ષય (નિર્મૂલ નાશ) થાય અને બીજા દેશની ઉપરામા વસ્થા થાય, તે ક્ષયોપશમ છે એ અવસ્થામા પણ કારણ—સામગ્રી મળી વતથ તો ફેર પાપની વૃદ્ધિ થાય છે એ કારણે સાતમું પદ કથન કરવાનું પ્રયોજન એ છે કે—આ નમસ્કાર સમસ્ત પાપોનો ઉપશમ યા ક્ષયો-પશમ કરતો નથી, કિન્તુ ‘ વ્યજાસજો । ’ પ્રકરે નાશ—નિર્મૂલ કહે છે, કે જેથી એ પાપોનો ફરી ઉદ્ભવ કદી પણ થઈ શકે નહિ

મ્રનં ‘સવ્વપાપ્પણાસણો ।’ એ પદમા
 ‘સવ્વ ।’ શબ્દનો પ્રયોગ કરવામા ન આવે, તો પણ
 ‘પાપાનિ પ્રણાશયતિ ।’ એ વ્યુત્પત્તિદ્વારા-‘સર્વ
 પાપોનો સમૂલ નાશ કરનાર છે-’ એવો અર્થ સિદ્ધ
 થઈ શકે છે, પણ ‘સવ્વ ।’ શબ્દની શું જરૂર છે ?

ઉત્તરે અહીં પણ ‘સવ્વ ।’ શબ્દ સ્પષ્ટતા
 માટે ॥ વ્યુત્પત્તિદ્વારા ચતારા અર્થનું જ્ઞાન વિદ્રેહ
 ગમ્ય છે, એટલું જ નહિ પણ-‘પાપ પ્રણાશયતિ
 इति पापप्रणाशन ।’-એવી વ્યુત્પત્તિ પણ થઈ શકે છે
 એ સ્થિતિમા-‘એક પાપનો નાશ કરે છે, ઘોડા
 પાપોનો નાશ કરે છે કે સમસ્ત પાપોનો નાશ
 કરે છે ?’ એ શકા જિભી જ રહે છે એ શકા
 જિભી ન રહે એ ખાતર તથા સર્વસાધારણની
 બુદ્ધિમા પ્રતીત વાચ એ ખાતર, ‘સવ્વ ।’ શબ્દનો
 પ્રયોગ પરમ આવશ્યક છે

મ્રનં આઠમા પદમા ‘સવ્વેસિ ।’ પદનો
 પ્રયોગ નિરર્થક છે નવમા પદમા ‘મગ્ગણ ।’ એ
 બહુવચનાન્ત પદથી જ સર્વ શબ્દનું જ્ઞાન થઈ શકે છે

ઉત્તરે જગદ્વિતકારી વિષયનો સર્વ સાધારણને
 સુખપૂર્વક અને જમરહિત ભોધ થવા માટે, અહીં-
 પણ ‘સવ્વેસિ ।’ પદની આવશ્યકતા છે બીજું
 કારણ એ પણ છે કે-લોકમા મગ્ધોની સખ્યા એક

નથી કિન્તુ અનેક છે તેમાથી કેટલાક મગલોનો બોધ કરાવવા માટે પણ 'મગલાળ' એ બહુવચનાન્ત પદનો પ્રયોગ થઈ શકે છે એ કારણે-કેટલાક મગલો નહિ, કિન્તુ સર્વ મગલોનું ગ્રહણ કરવા માટે, એના વિશેષણ રૂપ 'સર્વ' શબ્દનો પ્રયોગ કરવો પરમ આવશ્યક છે

પ્રશ્ન-૦ આઠમા પદનું કથન કર્યા સિવાય જ નવમા પદનું કથન કંવામા આવે, તો પણ (નવમા પદમા આવેલ પ્રથમત્વની અન્યથાસિદ્ધિથી જ) અર્થાપત્તિ પ્રમાણુદ્વારા આઠમા પદના અર્થની પ્રતીતિ થઈ જાય છે જેમકે- 'પ્રથમ મગલ છે ' એનો અર્થ જ એ છે કે- ' સર્વ મગલોમા પ્રથમ મગલ છે '

ઉત્તર-૦ અર્થાપત્તિ પ્રમાણુદ્વારા અર્થની પ્રતીતિ કેવલ વિદ્વાનોને જ થઈ શકે છે મામાન્ય જનોને ઉક્ત અર્થની પ્રતીતિ કરાવવા માટે આઠમા પદની પણ પરમ આવશ્યકતા છે બીજું કારણ એ પણ છે કે-આઠમા પદનું કથન કર્યા સિવાય જ 'પદમ દ્વન્દ્વ મગલ' એમ કહેવામા આવે, તો વ્યાક-ણાદિ ગ્રન્થોના અનુસાર 'પ્રથમ' શબ્દ ક્રિયાવિશેષણ પણ બની જાય અને તેનો એવો અર્થ પણ થાય કે- (આ પદ નમસ્કાર) પ્રથમ અર્થાત્ પૂર્વકાલમા (કિન્તુ ઉત્તરકાલમા નહિ) મગલરૂપ છે ' એ અનિષ્ઠ અર્થની સમજાવતા હોવાથી, પશ્ચનમસ્કારનું સાર્વ

કાલિક મગલરૂપત્વ અસિદ્ધ ન બની જાય, એ ખાતર આક્રમા પદની આવશ્યકતા છે

પ્રશ્ન૦ નવમા પદમા ‘પદમ દ્વય મગલ ।’ એ પદદ્વાય ‘પ્રથમ’ શબ્દનો પ્રયોગ કર્યો, તેના બદલે ઉત્તમ, ઉત્કૃષ્ટ કે પ્રધાન આદિ શબ્દોમાથી કોઈપણ એક શબ્દનો પ્રયોગ કર્યો હોત, તો શુ દરખાસ્ત હતી ?

ઉત્તર૦ ‘ઉત્તમ’ આદિ શબ્દોનો પ્રયોગ નહિ કરતા ‘પ્રથમ’ શબ્દનો પ્રયોગ કર્યો છે, એનું કારણ એ છે કે-‘પ્રથમ’ શબ્દ ‘પૃથુ વિસ્તારે ।’ એ ધાતુ ઉપરથી બનેલો છે તેથી એ ધ્વનિ નીકળે છે કે-આ પદ્ય નમસ્કાર એ સર્વ મગલોમા ઉત્તમ મગલ છે એટલું જ નહિ કિંતુ તે મગલ પ્રતિદિન વૃદ્ધિને પ્રાપ્ત થઈને વિસ્તીર્ણ થતું રહે છે અર્થાત્-તેમા કદી પણ હોસ (ન્યૂનતા-કમીપણું) થતું નથી, પ્રચુત વૃદ્ધિ જ થયા કરે છે એ પ્રથમ શબ્દના પ્રયોગને બદલે ઉત્તમાદિ શબ્દોમાથી કોઈ એક શબ્દનો પ્રયોગ કર્યો હોત તો આ ધ્વનિ નીકળી શકત નહિ

પ્રશ્ન૦ નવમા પદમા દ્વય ।’ ક્રિયાપદનો પ્રયોગ ન કર્યો હોત તો પણ અધ્યાહારથી ‘દ્વય ।’ ક્રિયાપદનો અર્થ જાણી શકાતો હતો વાક્યોમા પ્રાય ‘અસ્તિ ।’ ‘મયતિ ।’ ઇત્યાદિ ક્રિયાપદોનો અધ્યાહાર રહીને તેનો અર્થ જાણી શકાય છે

ઉત્તર૦ અધ્યાહારથી અર્થ લાણી શકાય છે, તો પણ ‘દ્વચ્છા’ ક્રિયાપદના પ્રયોગનું પ્રયોજન છે અને તે એ છે કે-ઉદ્ધત મગલની ભવન (ધવારૂપ) ક્રિયા, અર્થાત્-સત્તા, નિરન્તર વિદ્યમાન રહે છે તાત્પર્ય એ છે કે-આ પદ્ય નમસ્કાર સર્વ મગલોમા વૃદ્ધિ પામતું ઉત્કૃષ્ટ મગલ છે તથા તે મગલ નિરન્તર વિદ્યમાન રહે છે યદિ ‘દ્વચ્છા’ એ ક્રિયાપદનો પ્રયોગ કરવામા આવ્યો ન હોત, તો આ અર્થ નીકળવો કઠી પણ શક્ય નહોતો.

પ્રશ્ન૦ નવમા પદના અન્તમા ‘મગલ ।’ એ પદનો પ્રયોગ ન કર્યો હોત, તો પણ ‘મગલ ।’ પદનો અધ્યાહાર થઈ શકતો હતો. અર્થાત્-‘ (આ પદ્ય નમસ્કાર) સર્વ મગલોમા પ્રથમ છે ’ એમ કહેવાથી ‘ પ્રથમ મગલ છે ’-એ વાત સિદ્ધ થઈ શકતી હતી જેમકે- ‘ જ્ઞાના કાલિદાસ એષ્ટ ।’ ઇત્યાદિ વાક્યોમા ‘ કવિ ’ આદિ શબ્દોનો પ્રયોગ (વ્યવહાર) નહિ કરવાથી પણ એના અર્થની પ્રતીતિ સ્વયમેવ થઈ શકે છે.

ઉત્તર૦ ‘ મગલ । ’ એ પદનો પ્રયોગ કયાં સિવાય પણ એના અર્થની પ્રતીતિ થઈ શકતી હતી, તો પણ આપણે ઉપર કહી આવ્યા છીએ કે-‘ જગત્ કલ્યાણકારી પ્રતિપાદ વિષયના પ્રતિપાદનમા આદિ, મધ્ય અને અન્ત્ય મગલ કરવું, એ આસનિર્દિષ્ટ

(આસન્નમત) છે એ કરવાથી બણવાવાળાને, બણા
વવાવાળાને તથા ચિન્તવન કરવાવાળાને સદેવ મંગલ
થાય છે તથા પ્રતિપાદ વિષયની નિર્વિઘ્ન પરિસ્થિતિ
થઈને તેની સદેવ પ્રવૃત્તિ (પ્રચાર) ચાલુ રહે છે
એ કારણે અહીં અતિમ મંગલ કરવા માટે મંગલાર્થ
વાચક ‘ મંગલ ’ શબ્દો સાક્ષાત્ પ્રયોગ કરવામાં
આવ્યો છે

પ્રકરણ પાંચમું

શ્રી જિનભદ્રગણિ ક્ષમાશ્રમણ વિગ્ધિત
શ્રી વિશેષાવશ્યક મહાભાષ્ય આદિ
ગ્રન્થોના આધારે—

શ્રી નવકાર મંત્રનો વિસ્તૃત પરિચય .

પથપરમેષ્ઠિઓને નમસ્કાર કરવારૂપ મહામંત્ર,
શ્રી ‘નવકાર મંત્ર’ તરીકે શ્રી જૈનશામનમા સુપ્ર
સિદ્ધ છે શ્રી જૈનશામનના મતબ્ધ મુજબ, એ શ્રી
‘નવકાર મંત્ર’ સર્વ માગલિકોનું મૂળ છે, સમસ્ત
શ્રી જૈનશાસનનો સાર છે, અગિઆર અગ અને
ચૌદ પૂર્વનો ઉદ્ધાર છે તથા સદૈવ શાશ્વત છે

એ શ્રી ‘નવકાર મંત્ર’ નું ધ્યાન આપતા શ્રી
‘પ્રવચનમારોહ્તા’ વૃત્તિકાર કરમાવે ૬૬—

“ સર્વમન્ત્રરત્નાનામુત્પત્ત્યાકરસ્ય પ્રથમસ્ય કલ્પિત
પદાર્થકરણૈકકલ્પદ્રુમસ્ય વિષવિષધરશાકિનીઢાકિની-
યાકિન્યાદિનિમ્નહરિષમદ્વસ્યમાનસ્ય, સકલજગદ્વશી
કરણાકૃષ્ટાદ્યવ્યભિચારિપ્રોઢપ્રભાવસ્ય, ચતુર્દશપૂર્વાણા
સારભૂતસ્ય, પશ્ચપરમેષ્ઠિનમસ્કારસ્ય મહિમાઽત્યદ્ભુત
ઘરીર્ગતેતે ત્રિજગત્યાકાલમિતિ નિષ્પ્રતિવક્ષમેતત્સર્વ
સમયવિદામ્ ॥ ”

“ સવ મન્ત્રરત્નોની ઉત્પત્તિનું મૂળ સ્થાન,
સર્વ ઉન્નિષ્ઠિત પદાર્થોને પૂર્ણ કરવા માટે અદ્વિતીય
કલ્પવૃક્ષ, વિષ-વિષધર-શાકિની-ઢાકિની-યાકિની આદિ
ઉપદ્રવોનો નિમ્નહ કરનાર, સકલ જગતનું વશીકરણ
કરવા માટે અવ્યભિચારી, પ્રોઢપ્રભાવસ પત્ત, ચોઢ
પૂર્વના રહસ્યભૂત શ્રી પશ્ચપરમેષ્ઠિ-નમસ્કારનો મહિમા
ત્રણે જગતમા સર્વ કાળ માટે સોથી ઐહ અને અતિ
અદ્ભુત છે, એ વાત સર્વ સિદ્ધાન્તવેદિઓ નિર્વિવાદ
પણે સ્વીકારે છે

લોકમા જેમ ધર્માસ્તિકાયાદિ વડ્ દ્રવ્ય-પ્રસિદ્ધ
અને સ્વયન્નિદ્ધ છે, તેમ શ્રી નવકાર મત્ર પણ
સમસ્ત લોકમા પ્રસિદ્ધ અને સ્વયન્નિદ્ધ (અદ્વિતીય)
છે અતિ ગભીર જોવા શ્રી મહાનિશીથ નામના
ઉદસૂત્રમા શ્રી નવકાર મત્રની બાર પ્રશ્ન સા કરવામા
આવી છે અને સર્વ શ્રુતસ્ક ધોમા, તેને મહાશ્રુતસ્ક ધ
તરીકે વર્ણવવામા આવ્યો છે શ્રી વિશેષાવશ્યક
મહાભાષ્યમા પણ પચમગલ મહાશ્રુતસ્ક ધાતમક

શ્રી નવકાર મંત્રની સર્વશ્રુતાભ્યન્તરતા અનેક પ્રકારે સિદ્ધ કરવામા આવી છે ‘ પચ્ચ-પરમેષ્ઠિ-નમસ્કાર ’ એ સર્વ મંગલોમા પ્રથમ મંગલ છે, તેથી તે સર્વ શ્રુતની અભ્યંતર મમાર્થ જાય છે એટલું જ નહિ પરંતુ શ્રી નદીજી સૂત્રમા સર્વ શ્રુતસ્કન્ધોનું વર્ણન કરતી વખત પચ્ચ નમસ્કારાત્મક પચ્ચમંગલ મહા શ્રુતસ્કન્ધને પૃથક્ શ્રુતસ્કન્ધ તરીકે વર્ણવેલ નથી, તેથી પણ તે સર્વ શ્રુતાભ્યન્તર છે, એમ સ્પષ્ટ સિદ્ધ થાય છે

શ્રી નવકાર મંત્રનો જે મહિમા શાસ્ત્રોમા વર્ણવેલો છે, તેની કાંઈક આખી કરાવવા માટે પરમેષ્ઠિ કારી ઉપાધ્યાયજી શ્રી યશોવિજયજી મહારાજ ગુર્જર ગિરામા શુદ્ધિત પદ્યગદ્ય શ્રી ‘ પચ્ચ-પરમેષ્ઠિ-ગીતા ’ મા અલંકારિક રીતે શ્રી નવકાર મંત્રનો મહિમા વર્ણવતા કરમાવે છે કે—

“ પર્વતમા જેમ મેરુ, વૃક્ષમા જેમ કંદપતરુ,
સુગન્ધમા જેમ ચન્દન, વનમા જેમ નન્દન, મૃગમા
જેમ મૃગપતિ (સિંહ), ખગમા જેમ ખગપતિ
(ગરુડ), તારામા જેમ ચંદ્ર, નદીઓમા જેમ સુગન્દી
(ગંગા), રૂપવાનમા જેમ અનંગ (કામદેવ), દેવમા
જેમ ઇન્દ્ર, ઉદ્ધિમા જેમ સ્વયંભૂરમણ, સુમટમા
જેમ ત્રિપાદધિપતિ શ્રીરમણ (વાસુદેવ), નાગમા
જેમ નાગરાજ (શેષનાગ), શબ્દમા જેમ આષાઢી
મેધનો ગાજ (ગર્જના), રસમા જેમ મધુરસ, ફૂલમા

જેમ અરવિદ (કમલ), ઔષધિઓમા જેમ સુધા (અમૃત), વસુધાપતિ(રાજાઓ)મા જેમ રઘુનદન (રામચંદ્ર), સત્યવાદિમા જેમ યુધિષ્ઠિર, ધીરતામા જેમ નિમ્બકમ્પ કુવ, માગલિક વસ્તુઓમા જેમ ધર્મ, સામુદાયિક સુખમા જેમ સુમપ, ધર્મમા જેમ દયા ધર્મ, વ્રતમા જેમ જ્ઞાનચર્યોવન, દાનમા જેમ અભયદાન, તપમા જેમ સત્ય, રતનમા જેમ વજ્રરતન (હીરો), નરમા જેમ નિરોગી નર, શીતવતામા જેમ હિમ અને ધીરતામા જેમ ધીર વ્રજધર, તેમ સર્વ મત્રોમા શ્રી નવકાર મત્ર એ સારભૂત અને ઐહ છે એના સમળા ઉપકાર સહસ્ર સુખથી પશુ ઠી ઠી શમય તેવા નથી ”

સર્વત્રેષ એવા શ્રી નવકાર મત્રની પ્રાપ્તિ થવા પછી પશુ જે આત્માઓ અન્ય મત્રોની અભિવાધા રાખે છે, તેઓ ાી કરેણુ દશાનો ચિનાર આપતા, તેઓશ્રી દર્શમાવે છે કે—

“ તજે એ સાઁ નવકાર મત્ર,
જે અવર મત્ર એવે સ્વતત્ર,
કર્મ પ્રતિકૂલ બાઉલ એવે,
તેહ સુરતરુ ત્યજી આપ દેવે. ”

‘ એ સારભૂત નવકાર મત્રનો ત્યાગ કરીને જેઓ સ્વતત્ર રીતિએ અન્ય મત્રોની ઉપાસના કરે છે, તેઓનુ કર્મ જ, ખરેખર પ્રતિકૂલ છે અથા,

સર્વ ઇચ્છિતોના દાતાર સુરતરુનો ત્યાગ કરી દુ.ખકર
એવા કટકોને દેનાર બાવલ વૃક્ષની ઉપાસના કરવાનું
મન તેમને કેવી રીતે ધાય ?

બીજા જે કોઈ મત્ર જગત્મા ફેલને દેનારા
છે, તે બધા એજ શ્રી નવકાર મત્રના બીજથી
વાસિત થયેલા છે અર્થાત્-શ્રી નવકાર મત્રના
બીજથી જે મત્રો વામિત નથી, તે અન્યથિચારિ
ફેલ દેનાર પણ નથી એ જ વાતનું નિરૂપણ કરતા
તેઓશ્રી દ્વરમાવે છે કે—

એહને બીજે રે વાસિત, હોવે ઉપાસિત મત્ર,
બીજે પણ ફેલદાયક, નાયક છે એહ તત્ર,
અમૃત ઉદધિ કુસારા, આરા હગ્ત વિકાર,
વિપના તે શુણુ અમૃતનો, પવનનો નહિ રે લગાર.

મર્વ મત્રોમા શ્રી નવકાર મત્ર, એ નાયક છે
શ્રી નવકાર મત્રના બીજથી વાસિત મત્રની ઉપામના
કરવામા આવી હોય, તોજ તે ફેલદાયી ધાય છે
અન્યથા નિરૂજ જાય છે, એમ શ્રી સર્વજ્ઞશાસ્ત્રોત્ત
કથન છે અમૃતસાગરના કુસારાથી મર્વ પ્રકારના
વિપના વિકાર નાશ પામે છે, તે શુણુ અમૃતનો છે,
નહિ કે-કુસારાઓને લાવનાર પવનનો ! તેમ અન્ય
મત્રોને પણ ફેળીબૂત કરનાર શ્રી નવકાર મત્રનું
બીજ છે અર્થાત્-બીજરૂપે રહેલ શ્રી નવકાર મત્ર છે
એ બીજથી રહિત મત્રો નિ સાર છે એ જ વાતને

તેઓથી નીચેના શબ્દોમા ફરમાવે છે—

“જેહ નિર્જાજ તે મન જૂઠા,
ફેલે નહીં સાહસુ હુઈ અપૂઠા,
જેહ મહામત્ર નવકાર માધે,
તેહ દોઅ લોક અલ્લવે આરાધે.”

શ્રી નવકાર મહામત્રરૂપી બીજથી સ્થિત મત્ર સંધના જૂઠા છે તે ફળતા તો નથી, કિન્તુ સુકશાન કરનારા પણ ધ્યાય ॥ એ કારણે જે આત્માઓ શ્રી નવકાર મહામત્રનું આરાધન કરે છે, તે આત્માઓ ઉભય લોકને સંપૂર્ણ ફત્વાઈ કરનારા ધ્યાય છે

શ્રી નવકાર મત્રના વિશેષ શુભોાનુ વર્ણન કરતા, તબ્સોશ્રી છેલ્લે ઉલ્લેખે ફરમાવે છે કે—

“રતન તણી જેમ પેટી, બાર અદપ બહુ મૂલ્ય,
ચોદ પૂર્વનુ સાર છે, મત્ર એ તેહને સુલ્ય,
સકલ સમય અલ્પતર, એ પદ પચ પ્રમાણ,
મહસુઅખ ધ તેળણો, ચૂલા સહિત ઝુળણ ”

રત્નોથી બરેલી પેટીનું વજન અતિ અદપ હોય છે, કિન્તુ મૂલ્ય અગણિત હોય છે, તેમ શ્રી નવકાર મત્ર એ શબ્દોવડે ટૂંકો છે, કિન્તુ અર્થવડે અનન્ત છે, ચોદ પૂર્વનો સાર છે, સર્વ સિદ્ધાન્તની અદર એ પાચ પદો પ્રમાણબૂત માનવામા આવેલ છે અને ચૂલિકાસહિત મમસ્ત શ્રી નવકાર મત્રને મહા

શ્રુતસ્કંધ તરીકે વર્ણવવામા આવેલ છે શ્રી નવકાર સિવાય અન્ય શાસ્ત્રોને મહાશ્રુતસ્કંધ નહિ, કિન્તુ કેવળ શ્રુતસ્કંધ તરીકે વર્ણવેલ છે

શ્રી નવકાર મંત્રની ઉત્પત્તિ

શ્રી નવકાર મંત્ર શબ્દાત્મક છે અને શબ્દો એ દ્રવ્યતયા નિત્ય હોવા છતાં પર્યાયતયા અનિત્ય છે, તેથી શ્રી નવકાર મંત્ર પણ દ્રવ્યતયા નિત્ય માનવો જોઈએ અને પર્યાયતયા અનિત્ય માનવો જોઈએ દ્રવ્યભાષા એ પુદ્ગલાત્મક છે અને પુદ્ગલના પર્યાયો અનિત્ય હોવાથી ભાષાના દ્રવ્યો પણ અનિત્ય જ છે કિન્તુ ભાષાભાષા, જે આત્માના ક્ષયોપશમરૂપ છે, તે આત્મદ્રવ્યની જેમ નિત્ય છે

આ રથજે એ સમજી લેવું જોઈએ કે-શ્રી નૈન દર્શને માનેલ કોઈ પણ નિત્ય પદાર્થ એ કૂટસ્થ નિત્ય નથી, કિન્તુ પરિણામી નિત્ય છે એટલે આત્મદ્રવ્ય પણ પરિણામી નિત્ય છે ભાષાભાષા, એ આત્મશુદ્ધરૂપ હોવાથી તે પણ પરિણામી નિત્ય છે

શ્રી નવકાર મંત્ર દ્રવ્ય-ભાષ ઉભાય સ્વરૂપે શાશ્વત છે અથવા શબ્દથી અને અર્થથી તે નિત્ય છે, જોમ જે ઠહેવાય છે, તેની પાછળ અનેક અપેક્ષાઓ રહેલી છે નૈન શાસ્ત્રકારો શ્રી નમસ્કાર મંત્રને શાશ્વત યાને અનુત્પન્ન માને છે, તે સર્વ સચ્ચાહી

નેગમ નયની અપેક્ષાએ છે વિશેષજાહી નેગમ, જલ્પ સૂત્ર કે શબ્દાદિ નયોની અપેક્ષાએ સી નમસ્કાર મત્ર, એ ઉત્પન્ન પણ છે આ વાતને વધારે સ્પષ્ટપણે સમજવા માટે નેગમાદિ નયોનું સ્વરૂપ પણ દૂકમા સમજી લેવું જોઈએ

કેાઈપણ વસ્તુનું જ્ઞાન એ પ્રકારે થાય છે પ્રમાણ દ્વારા અને નયદ્વારા મનુષ્યને મનુષ્ય તરીકે પણ જોળખી શકાય છે અને એ જ મનુષ્યને એક જૈન યા જ્ઞાણી યા અન્ય કેાઈ તરીકે પણ જોળખી શકાય છે એમા મનુષ્યને મનુષ્ય તરીકે જોળખવો, એ પ્રમાણજ્ઞાન છે અને એને જૈન યા જ્ઞાણી આદિ તરીકે જોળખવો, એ નયજ્ઞાન છે પ્રમાણ વસ્તુને પૂર્ણ રૂપથી ઘટણ કરે છે અને નય તે વસ્તુને તેના એકાદ અંશદ્વારા ઘટણ કરે છે પ્રમાણજ્ઞાન કેાઈ પણ ઇન્દ્રિય યા મનદ્વારાએ થઈ શકે છે, જ્યારે નયજ્ઞાન કેવળ મનદ્વારાએ થઈ શકે છે

નય એ પ્રમાણ પણ નથી અને અપ્રમાણ પણ નથી, કિંતુ પ્રમાણનો જ એક અંશ છે જેમ સમુદ્રનું બિન્દુ એ સમુદ્ર નથી અને સમુદ્રની બહાર પણ નથી, કિંતુ સમુદ્રનો એક અંશ છે કારણ કે-એક બિન્દુને જ એ સમુદ્ર માની લેવામા આવે, તો બાકીના બિન્દુઓ અસમુદ્ર બની જાય છે અને પ્રત્યેક બિન્દુને સમુદ્ર માની લેવામા આવે તો એક સમુદ્ર કોડે!

સમુદ્રરૂપ બની જાય છે એ કારણે મમુદ્રના એક જિન્દુને સમુદ્ર કે અસમુદ્ર કહેવાના બદલે સમુદ્રનો એક અંશ કહેવો, એજ વ્યાજબી છે

વસ્તુને પૂર્ણ રૂપથી વિષય કરનાર જ્ઞાન, એ પ્રમાણુ છે અને અશરૂપથી વિષય કરનાર જ્ઞાન, એ નય છે તે ઉપરથી વાક્યોના પણ બે ભેદ પડી જાય છે એક પ્રમાણુવાક્ય અને બીજું નયવાક્ય પ્રમાણુવાક્ય અને નયવાક્ય વચ્ચેનું અંતર માત્ર શબ્દોથી નહિ, કિન્તુ ભાવોની વિવક્ષાઓથી સમજાય છે એક જ શબ્દદ્વારા જ્યારે મ પૂર્ણ વસ્તુનું કથન કરાય છે, ત્યારે તે સંકલાદેશ યાને પ્રમાણુવાક્ય બની જાય છે અને તેજ શબ્દદ્વારા જ્યારે વસ્તુનો એક જ ધર્મ કથન કરાય છે, ત્યારે વિકલાદેશ યાને નયવાક્ય બની જાય છે પ્રત્યેક શબ્દદ્વારા વસ્તુનો એક જ ધર્મ કથન કરી શકાય છે, પરન્તુ એ એક ધર્મદ્વારા અનેક ધર્મવાલા ધર્મોનો બોધ કરવો, તે પ્રમાણુનો વિષય છે અને એ એક જ ધર્મનો બોધ કરવો, તે નયનો વિષય છે જેમ જીવ શબ્દથી જીવના જીવનધર્મના બોધનું પ્રયોજન હોય, ત્યારે તે વિકલાદેશ બની જાય છે અને જીવનધર્મ ઉપરાત બાણુવુ, દેખવુ આદિ અનેક ધર્મયુક્ત જીવ પદાર્થના બોધનું પ્રયોજન હોય, ત્યારે તે સંકલાદેશ બની જાય છે

અહીં એ પ્રશ્ન થવો સંભવિત છે કે—‘વસ્તુ

અનેક ધર્માત્મક છે અને નય વસ્તુના એક જ ધર્મને શ્રદ્ધા કરે છે, તો તેવા અધુરા જ્ઞાનને સમ્યજ્ઞાન કેવી રીતે કહી શકાય ? ' એનો જવાબ એ છે—' વસ્તુના એક અશુભ જ્ઞાન પણ બાકીના અશુભ નિષેધક ન હોય, તો તેને સમ્યજ્ઞાન કહેવામાં ફરક નથી જે અશુભ રોપ અશુભ નિષેધક હોય છે, તેજ મિથ્યાજ્ઞાન કહી શકાય છે એને શાસ્ત્રોમાં નવાબાસ કે મિથ્યાનય કહેવામાં આવે છે '.

નયવાદ.

અનેક ધર્માત્મક વસ્તુને, અન્ય ધર્મોના નિષેધ કર્યા મિવાય, એક ધર્મવડે જાણવી યા કયન કરવી, તેને નયજ્ઞાન યા નયવાદ કહેવામાં આવે છે વસ્તુના મૂળ ધર્મો એ છે—એક દ્રવ્ય અને બીજો પર્યાય એ કારણે મૂળ નયો પણ એ છે એક દ્રવ્યાર્થિક અને બીજો પર્યાયાર્થિક એ એ મૂળ નયોના પેટાસેડ સાત અથવા સાત સો રજુ છે અથવા તો જેટલા જેટલા જાણવાના યા કયન કરવાના પ્રકાર, તે સધળા જ નયના પેટાસેડો છે છતાં પણ તેને સ્પષ્ટપણે સમજવા માટે શાસ્ત્રકારોએ સર્વ નયોને સાત લેદોમાં ગ્રહી લીધા છે એ સાત લેદોના નામો છે—નૈગમ, સશ્લ, વ્યવહાર, ઋણસૂત્ર, સામ્રત, સમશિરૂદ અને એવભૂત આ સાત મુખ્ય નયો છે.

અહીં એક વસ્તુનું સમાધાન કરી લેવું જરૂરી

છે ' એક જ વસ્તુને એકી સાથે અનન્તધર્માત્મક માનવામા ન આવે તો હરકત શુ આવે છે ? '—આ પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થવો સહજ છે પરન્તુ દ્રવ્ય-પર્યાય ઉભયાત્મક વસ્તુના સ્વરૂપને સમજનાર આત્માને, એનું સમાધાન પણ તેટલું જ સહજ છે વસ્તુ દ્રવ્ય-પર્યાય ઉભય ધર્મયુક્ત હોય છે અને વસ્તુના ત્રિકાલવર્તી પર્યાયો અનંતા હોય છે એક કાળે પણ વસ્તુ અનેક પર્યાયવાળી હોય છે એક જ ફેરીના રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શાદિ એ મહાબાની યાને યુગપદ્ધાવી પર્યાયો છે અને નવ પુરાણાદિ, એ ક્રમવાવી યાને અયુગ પદ્ધાવી પર્યાયો છે એ રીતે એક જ વસ્તુના સ્વપરકૃત પર્યાયો, અપેક્ષાકૃત પર્યાયો, સંજઘકૃત પર્યાયો, શબ્દકૃત પર્યાયો અને અર્થકૃત પર્યાયો અનેકાનેક છે એ રીતે વસ્તુનું એકી સાથે અનેક ધર્માત્મકપણું સિદ્ધ થાય છે અને ત્રિકાલવર્તી પર્યાયો અનન્તાન્ત ળને છે

એવી અનન્તાન્ત ધર્માત્મક વસ્તુને ઠેાઠું પણ એક ધર્મવડે કથન કરવી, તે વચનાત્મક નય છે અને જાણવી એ જ્ઞાનાત્મક નય છે જ્ઞાનાત્મક નયને જ્ઞાવનય કહેવાય છે અને વચનાત્મક નયને દ્રવ્યનય કહેવાય છે દ્રવ્યનય એ ઔપચારિક છે અને જ્ઞાવનય એ તાર્કિક છે

દ્રવ્યાર્થિક નય એ સામાન્યને વિષય કરે છે,

જ્યારે પર્યાયાર્થિક નય એ વિશેષને વિષય કરે છે
વસ્તુ સામાય-વિશેષ ઉભવાત્મક હોવાથી, નયજ્ઞાનના
પણ એ લેદો પડી જાય છે તેમા દ્રવ્યાર્થિક નયના
પ્રથમના ત્રણ ચા ચાર લેદો છે અને છેલ્લા ચાર ચા
ત્રણ એ પર્યાયાર્થિક નયના લેદો છે

નૈગમનય

સકલ્પ માત્રને વિષય કરવાવાળો નય, નૈગમનય
કહેવાય છે 'નિગમ' શબ્દનો અર્થ સકલ્પ પણ થાય છે,
તેથી સકલ્પને વિષય કરવાવાળા નયને પણ નૈગમ
શબ્દથી સંબોધવામા આવે છે એ નૈગમના ત્રણ
લેદો છે ભૂતનૈગમ, ભાવિનૈગમ અને વર્તમાનનૈગમ
અતીત કાલમા વર્તમાનકાલનો સકલ્પ કરવો, તે
ભૂતનૈગમ છે જેમકે- 'આજે શ્રી વીરપરમાત્માનો
જન્મદિવસ છે' અહીં 'આજ' શબ્દનો અર્થ
'વર્તમાન દિવસ' હોવા છતાં, એનો સકલ્પ અહીં
હજાર વર્ષ પહેલાના સૈન શ્રુદ્ધિ ૧૩ માં કરવામા
આવ્યો, માટે એ ભૂતનૈગમ કહેવાય છે ભવિષ્યકાલમા
વર્તમાનકાલ માં ભૂતકાલનો સકલ્પ કરવો, તે ભાવિ
નૈગમ છે રાજકુવરને રાજા કહેવો, એ ભવિષ્યકાલમા
ચતાર રાજાનો વર્તમાનમા સકલ્પ છે અને ભૂતકાલમા
ચયેલ અરિહતને સિદ્ધ કહેવા, એ ભૂતકાલનો ભવિષ્યમા
સકલ્પ છે કોઈ કાર્ય ચરૂ કરવામા આવ્યું હોય
અને તે પૂર્ણ થયું ન હોય, તે પહેલાં તેને 'પૂર્ણ'

યથુ ' એમ કહી દેવુ, તે વર્તમાનનૈગમ છે જેમકે-
રસોઈની શરૂઆતમા જ એમ કહેવુ કે- ' આજે
કસાર બનાવ્યો છે '

'નિગમ' શબ્દની વ્યુત્પત્તિ બીજી પણ અનેક
રીતિએ કરવામા આવી છે

“ નિગમ્યન્તે પરિચિઙ્ચન્તે इति निगमा,
लौकिका मर्था । तेषु निगमेषु भयो योज्यवसायः,
ज्ञानाख्यः स नैगमः । यथा लोको व्यवहरति तथानेन
व्यवहर्तव्यम् । लोकश्चोपदिष्टै प्रकारै समस्तैर्व्यवहरति । ”

અર્થાત્—“ નિગમ એટલે જાણવા લાયક
લૌકિક પદાર્થો તેને વિષે જ્ઞાનરૂપ અધ્યવસાય તે
નૈગમ લોક જે કાઈ પ્રકારે વ્યવહાર કરે તે રીત
વ્યવહાર કરવો, તે નૈગમનયનુ કાર્ય છે લોક ઉપદિષ્ટ
સર્વ પ્રકારોવડે વ્યવહાર કરે છે, તેથી નૈગમ પણ
સર્વ પ્રકારવડે વ્યવહાર કરે છે ”

—અથવા—

“ નિગમેષુ ચેડમિદિતા શબ્દા તેષામર્થઃ શબ્દાર્થ
પરિજ્ઞાન ચ દેશસમગ્રગ્રાહી નૈગમ । ”

“ નિગમ એટલે જનપદો (દેશો), તેમા થયેલા
એટલે પ્રચાર પામેલા હોય, તે નૈગમ અર્થાત્-જુદા
જુદા દેશોમા વપરાતા જુદા જુદા ઘટાદિ શબ્દો તે
નૈગમ એ ઘટાદિ શબ્દોના અર્થોનુ જ્ઞાન અથવા

જલધારણા સમર્થ અર્થનો વાચક આ ધર્માદિ
શબ્દ છે એવું જ્ઞાન, તે નેગમ નય ”

—અથવા—

“ નેકે ગમા -ચોધમાર્ગા યસ્યાઽસ્યૌ નૈગમઃ । ”

અર્થાત્—જેના બોધમાર્ગો એક નથી પણ
અનેક છે, તે નેગમ

શ્રી પ્રભાણુનયતત્વાલોકાલકારમા શ્રી
વાદિદેવસૂરિજી મહારાજ દ્વરમાલે છે કે—

“ ધર્મયોર્ધમિનોર્ધર્મધર્મિનોસ્થ પ્રધાનોપસર્જન-
માત્રેન વઙ્ગિવક્ષણ સ નેકગમો નૈગમ । ”

“ ધર્મ એટલે પર્યાય, ધર્મો એટલે દ્રવ્ય અને
ધર્મ-ધર્મો એટલે દ્રવ્ય અને પર્યાય બે પર્યાય, જે
દ્રવ્ય અથવા એક દ્રવ્ય અને પર્યાયનું ગોણુ-મુખ્ય
ભાવે વિવક્ષણ તે નેગમ ”

અર્થાત્—નેગમનય ધર્મ-ધર્મો ઉભયને શ્રદ્ધણુ
કરે છે પ્રભાણુજ્ઞાન પણ ધર્મ-ધર્મો ઉભયનું શ્રદ્ધણુ
કરે છે પરંતુ તદ્વાવત એટલો છે કે-પ્રભાણુ એ ધર્મ
અને ધર્મો ઉભયને મુખ્યરૂપે શ્રદ્ધણુ કરે છે, જ્યારે
નેગમનય બેમાથી એકને મુખ્ય અને બીજાને ગોણુ
બતાવી શ્રદ્ધણુ કરે છે

આ બધી બ્યુત્પત્તિઓનું તાત્પર્ય એક જ છે

કે-રાખેના જેટલા અને જેવા અર્થ લોકમા મનાય છે, તે બધાને માન્ય રાખના, એ નૈગમ નયની દૃષ્ટિ છે, તથા તેનો વિષય પછીના બધા નયો કગ્તા મોટી માટે છે નૈગમ નય સામાન્ય-વિશેષ ઉભયની યથેજ પ્રધાનતાએ વર્તે છે સામાન્ય II પ્રધાનતા હોય, ત્યારે તે સમગ્રબ્રાહ્મી ગણાય છે અને વિશેષની પ્રધાનતા હોય, ત્યારે તે દેશબ્રાહ્મી ગણાય છે આ રીતે નૈગમનય લોકમા રહેલ જવાજવાદિ પદાર્થોને જાણવાના અનેક પ્રકારોમા કુશળ છે બીજા નયોને વસ્તુ જાણવાના પ્રકાર અને નથી કિન્તુ એક છે, જ્યારે નૈગમનયને વસ્તુ જાણવાનો પ્રકાર એક નથી પણ અનેક છે, એ બીજા નયો અને નૈગમનય વચ્ચેનો તફાવત છે

‘ નૈગમનયને વસ્તુનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાના પ્રકાર એક નથી પણ અનેક છે ’-એ વસ્તુને સ્પષ્ટ કરવા માટે શાસ્ત્રકારો નીચેના ત્રણ પ્રશ્નો હાલો આપે છે

‘ નિલયન ’ નું ઉદાહરણ

કોઈએ પ્રશ્ન કર્યો કે-‘ તમે કયા રહો છો ? ’
આ પ્રશ્નના ઉત્તરમા કહેવું કે-‘ હું લોકમા રહું છું ’
ફરી પ્રશ્ન કરે કે-‘ લોકમા કયા ? ’ તો કહેવું કે-
‘ તિર્થલોકમા ’ એ રીતે પ્રતિપ્રશ્નનો ઉત્તર આપ્યા કવો, તે નૈગમનયને માન્ય છે ‘ તિર્થલોકમા કયા ? ’
‘ મનુષ્ય ક્ષેત્રમા ’ તેમા પણ જ બૂદ્ધીપમા, ભરત

દ્વેષમા, મધ્યજડમા, પાટલિપુત્ર નગરમા, અમુક શ્રેરીમા, અમુક મકાનમા, અમુક ઓરડામા, અમુક શબ્દા ઉપર, અમુક આકાશપ્રદેશમા તથા છેવટે જ્યાં મારો આત્મા છે, ત્યાં વસુ છું । આ જઘા પ્રકારો નૈગમનયને વસ્તુનો પરિવેશ કરાવનાર તરીકે સ્વીકાર્ય છે

‘ પ્રસ્થક ’ નું ઉદાહરણ

કાણે જનાવેલું ધાન્ય માપવાનું જે માન વિશેષ, તેને ‘ પ્રસ્થક ’ કહેવાય છે જે માટે જગલમા લાકડું કાપતો હોય, ત્યારે કહે છે કે-“ હું ‘ પ્રસ્થક ’ કાપુ છું ” જેજ રીતે માર્ગમા રક ધે ચઢાવેલ લાકડાને, જે લાકડાને ચીરતી વખતે, ધડતી વખતે, છોલતી વખતે, સુવાળું કરતી વખતે અને છેવટે ધાન્ય માપવા માટે તૈયાર થઈ ગયા ગાઠ યાવત ધાન્ય માપતી વખતે-“ આ ‘ પ્રસ્થક ’ છે ” જેમ કહેવું તે નૈગમનયને માન્ય છે

‘ ગ્રામ ’ નું ઉદાહરણ :

સીમાપર્યન્તની જમીન, કિલ્લા સુધીનો ભાગ, માત્ર પ્રજાનો સમૂહ અથવા પ્રજાનો કેાઈ મુખ્ય પુરુષ,-આ સર્વ પ્રકારોમા નૈગમનય ‘ ગ્રામ ’ તરીકેનો વ્યવહાર કરે છે અર્થાત્-જે સર્વને ‘ ગ્રામ ’ તરીકે મા ય રાખે છે

વસ્તુને જાણવાના અનેક પ્રકારો હોવા છતાં,

નૈગમનય એકાશથાહી છે કિન્તુ પ્રમાણની જેમ સર્વાશથાહી નથી, એનું કારણ ઉપર સમજાવવામાં આવ્યું છે, તે પણ તેની અધિક સ્પષ્ટતા માટે જરા નિગતમાં ઉતરવાની આવશ્યકતા છે

વસ્તુપરિચ્છેદ કરવા માટે નૈગમનયના અનેક પ્રકારો હોવાથી, તેના અનુક્રમે મુખ્ય ત્રણ ભેદો પડી જાય છે સામાન્યવાદી નૈગમનય, સામાન્ય-વિશેષવાદી નૈગમનય અને વિશેષવાદી નૈગમનય પ્રથમ ભેદ નિર્વિકલ્પ મહામત્તા નામનો છે, તે અશુદ્ધ છે બીજો ભેદ પશુત્વ, ગોત્વ, ગજત્વાદિ સામાન્ય-વિશેષવાદિનો શુદ્ધાશુદ્ધ છે અને ત્રીજો ભેદ વિશેષવાદિનો સર્વથા વિશુદ્ધ છે

નૈગમનય સામાન્ય-વિશેષ ઉભયને માને છે, પણ બન્નેને પરસ્પર વિજ્ઞ માને છે કારણકે-‘સામાન્ય’ એ ‘સત્’ ‘સત્’ એવા ‘સામાન્ય’ ના જ્ઞાન અને ‘સામાન્ય’ ના વચનનો હેતુ હોવાથી, વિશેષથી સર્વથા વિજ્ઞ છે એજ રીતે ‘વિશેષ’ એ ‘વિશેષ’ એવી બુદ્ધિ અને વચનનો હેતુ હોવાથી, સામાન્યથી સર્વથા વિજ્ઞ છે સામાન્ય અને વિશેષનું કાર્ય આ રીતે વિજ્ઞ વિજ્ઞ હોવાથી, વિજ્ઞ વિજ્ઞ કાર્યવાળા ઘટ પટાદિની જેમ અત્યન્ત વિજ્ઞ છે

સામાન્ય-વિશેષ જેમ પરસ્પર વિજ્ઞ છે, તેમ

સામાન્ય-વિશેષના આશ્રયબૂત ગાય, પરમાણુ આદિ
દ્રવ્યોથી પણ સામાન્ય-વિશેષ ભિન્ન ■

“ દ્રવ્યગુણકર્મસુ સત્તા । ”

એ વચન એમ સિદ્ધ કરે છે કે-પરસ્પર
વિરુદ્ધ એવા દ્રવ્ય, ગુણ અને કર્મમા જે સત્ત્વ
છાની ખુદિ થાય છે, તંતું કારણ એ ત્રણમા વહેવ
સત્તાનો સમવાય છે એ સત્તા સામાન્ય જો દ્રવ્ય-
દિધી અભિન્ન જ હોય, તો પરસ્પરની જેમ (ભિન્ન
હોવાથી) સર્વત્ર દ્રવ્યાદિમા ‘ સત્ત્વ ’ એવી અભિન્ન
પ્રતીતિ થવી જોઈએ નહિ ભિન્ન પદાર્થોથી અભિન્ન-
ખુદિ કદી ઉત્પન્ન થાય જ નહિ ભિન્ન પદાર્થોથી
પણ અભિન્ન-ખુદિ જો ઉત્પન્ન થઈ શકતી હોય, તો
ધર્મ-પદ-સ્તરમાદિથી પણ એવી અભિન્ન યાને એક
તાની ખુદિ ઉત્પન્ન થવી જોઈએ, પણ તે તો અનુભવ
વિરુદ્ધ છે અને ભિન્ન પદાર્થોમા અભિન્ન-ખુદિ તો
અવશ્ય ઉત્પન્ન થાય જ છે એ અભિન્ન-ખુદિનું કારણ
કોઈ માનવું જ જોઈએ અને ત ‘ સત્ત્વ ’ ની ખુદિ
કરાવનાર સામાન્ય સિવાય અન્ય કોઈ નથી, તેથી
તે દ્રવ્યાદિ ત્રણથી ભિન્ન ■

એજ રીતે પશુત્વ, ગોત્વ, ગજત્વ આદિ
અવાન્તર-સામાન્યો, સામાન્ય-વિશેષ ઉભયાત્મક છે
કારણ કે-તે પોતાના આશ્રય પશુ, ગાય અને ગજ

આદિમા અનુગતાકાર બુદ્ધિ કરાવે છે અને મનુષ્ય, અશ્વ, મહિષાદિથી લે- પાડે છે એ અવાન્તર-સામાન્યો યાને સામાન્ય-વિશેષો પણ પોતાના આશ્રયભૂત દ્વ્યોથી મર્વયા ભિન્ન છે

સામાન્ય-વિશેષ-ઉભયને માનવા છતા તે બેને પરસ્પર અત્યન્ત ભિન્ન અને પોતાના આધારથી પણ અલગ માનવાથી નૈગમનય એકાશગ્રાહી સિદ્ધ થાય છે અને તેથી સર્વાશ-ગ્રાહી પ્રમાણનો વિષય અને તેનો વિષય એક બની શકતો નથી એટલું જ નહિ પણ શેષ અશોનો તિરસ્કાર કરવા જાય, તો તેજ નૈગમનય નૈગમનયાલાસ બની જાય છે યાવત્-તે મમ્યગૂઝાન મટી મિથ્યાજ્ઞાન ધર્મ જાય છે

સામાન્ય અને વિશેષને પરસ્પર નિરપેક્ષ માનવાથી સામાન્યને વિશેષપણું અને વિશેષને સામાન્યપણું પ્રાપ્ત થાય છે અને તેથી “દ્રવ્યગુણકર્મસુ સામાન્યમ્” એ વચન અમલ્ય કરે છે

‘અય ગૌ ।’ ‘અય ગૌ ।’ ઇત્યાદિ કથન સામાન્ય ॥ બુદ્ધિ અને સામાન્યના વચનનો હેતુ હોવાથી, તે સામાન્ય કહેવાતું હોય તો ‘અય વિશેષઃ ।’ ‘અય વિશેષ ।’ ઇત્યાદિ કથન પણ સામાન્ય બુદ્ધિ અને સામાન્ય વચનનો હેતુ હોવાથી વિશેષ પણ સામાન્ય કહેવાશે પરન્તુ તેમ માનવાથી ‘સામાન્ય’ ની

વૃત્તિ દ્રવ્યશુષ્ક કર્મમા જ છે પણ વિશેષમા સામાન્ય હોતું નથી, એ મત ટકી શકતો નથી

વળી ‘સત્તા-સામાન્ય’ પણ ગોત્વાહિ ‘અવાન્તર-સામાય’ થી બુદ્ધિ અને વચનમા લેદ પાડે છે અને ‘અવાન્તર-સામાય’ ગોત્વાહિ પણ ‘સત્તા-સામાન્ય’ થી બુદ્ધિ અને વચનમા લેદ પાડે છે માટે ‘સત્તા-સામાન્ય’ અને ‘અવાન્તર-સામાન્ય’ પણ લેદક-વિશેષક જનવાયો વિશેષ જની જાય છે

એ જે દાવો ઉપરાન્ત ત્રીજો દોષ એ પ્રાપ્ત થાય છે કે-ગોત્વ, ગજત્વાદિ ‘અવાન્તર-સામાય’ ને પણ ‘સામાન્ય’ ની પ્રાપ્તિ થશે કારણ કે-‘ઈદ સામાન્ય ।’ ‘ઈદ સામાન્ય ।’ એવી બુદ્ધિ અને વચનની પ્રવૃત્તિ તેમા થાય છે તેથી ‘સામાન્ય સામાન્યર-હિતમ્ । એ સિદ્ધાન્ત પણ બાધિત થાય છે

આ રીતે વિશેષને સામાયપણ્ પ્રાપ્ત થવાથી, સામાન્ય પણ અન્ય વિશેષની જેમ લેદક જની જવાથી તથા સામાન્યને પણ સામાન્યપણ્ પ્રાપ્ત થવાથી, સામાન્ય-વિશેષ-પરસ્પર અથવા તેના આશ્રયભૂત દ્રવ્યોથી સર્વથા ભિન્ન છે, એ મત આપો આપ અસત્ય કરે છે

અહીં વિશેષ પદાર્થ સબધી નૈગમનયની માન્યતા શુ છે, તે પણ જોઈ જવી પ્રસ્તુત છે સર્વ

પરમાણ્વો સમાન આકાર, ગુણ અને ક્રિયાવાળા છે, છતાં તે પરમાણ્વ દ્રવ્યમા યોગિપુરુષોને જે અન્યત્વ બુદ્ધિ થાય છે, તેનું કારણ અન્ય વિશેષ છે અને એ અન્ય વિશેષ જ સમાન ગુણ, ક્રિયા અને આકૃતિ વાળા પરમાણ્વોમા અસમાન બુદ્ધિનો હેતુ હોવાથી, અણ્વોથી સર્વથા ભિન્ન છે તમામ પાર્થિવ પરમાણ્વોનો આકાર પરિમંડલ છે, સર્વેની પ્રથમ ક્રિયા અદ્વૈતવડે જ કરાય છે તથા એકજ પ્રદેશમા ધત્તુ ગતાગત પણ તમામનું સમાન છે

સત્તા એટલે સામાન્ય, તેને એક સ્વતંત્ર પદાર્થ માંડી, એ સત્તાના સમવાયથી પદાર્થોને ‘સત્’ માનવાથી બીજા પણ અનેક દોષો પ્રાપ્ત થાય છે તેમાના કેટલાક ઉપર નજર નાખી જવી અહીં અપ્રસ્તુત નથી

પહેલો દોષ—સત્તાના યોગથી સત્પણું પ્રાપ્ત થાય છે, તો તે સત્પણું સ્વરૂપે વિદ્યમાન પદાર્થનું પ્રાપ્ત થાય છે કે અવિદ્યમાન પદાર્થનું પ્રાપ્ત થાય છે ? અવિદ્યમાન પદાર્થનું પ્રાપ્ત થતું હોય તો અવિદ્યમાન એવા ‘અપુણ્ય’ને પણ સત્પણું પ્રાપ્ત થશે વિદ્યમાન પદાર્થનું માનવામા આવતું હોય તો સ્વરૂપથી વિદ્યમાનને બીજી સત્તાની રીત જરૂર છે ? અર્થાત્ સત્તાને માન્યા સિવાય જ વસ્તુનું સત્પણું છે, તો ‘સત્તા’ને માનવાની કાંઈ આવશ્યકતા રહેતી નથી

ગીજો દોષ—સત્તા-સામાન્યને એક, નિત્ય, નિરવયવ, નિષ્ક્રિય અને સર્વગતત્વાદિ ધર્મયુક્ત માનવામા આવે છે અને દરેક વસ્તુમા તે વિશ્વમાન છે એમ પણ માનવામા આવે છે, તેથી નીચેના દોષો ઉભા થાય છે

(ક) ‘ સત્તા-સામાન્ય ’ દરેક વસ્તુમા હોય, તો તે દરેક વસ્તુસ્વરૂપ હોવાથી એક નહિ કહી શકાય

(ખ) ઘણા દ્રવ્યોમા રહેલ છતાં તે એક જ છે એમ કહેવાથી, તેને સાવયવપણું પ્રાપ્ત થશે નિરવયવીની વૃત્તિ ઘણા દ્રવ્યોમા પરમાણુની પેઠે હોઈ શકે નહિ

(ગ) સાવયવી માનવાથી તેને સામાન્ય જ નહિ કહેવાય કારણકે—અવયવનો લેહ યતા તેનાથી અભિન્ન એવા અવયવીનો પણ લેહ થાય છે છતાં—

(ઘ) સામાન્ય દરેક વસ્તુમા વર્તે છે અને એક જ એમ કહેવામા આવે, તો તે દરેક વસ્તુથી ભિન્ન જણાતું નહિ હોવાથી, ‘ ખરગૃગ ’ ની જેમ અસત્ છે એટલું જ નહિ પણ—

(ઙ) જે આકાશની પેઠે સર્વગત અને વસ્તુથી સર્વથા ભિન્ન હોય, તે કોઈનું પણ ઉપસક્ષણ (ઓળખાવનાર) બની શકતું નથી

ત્રીજો દોષ—સામાન્ય-વિશેષકૃત જ્ઞાન અને વચન, સામાન્ય-વિશેષથી પ્રવર્તે છે કે સામાન્ય અને વિશેષયુક્ત પદાર્થથી પ્રવર્તે છે ? સામાન્ય અને

વિશેષથી જ પ્રવર્તતા હોય, તો ઉપર જણાવી ગયા મુજબ સામાન્યમા પણ અન્ય સામાન્ય અને વિશેષમા પણ અન્ય વિશેષની પ્રાપ્તિ થાય છે જેમકે 'ગોત્વ, ગજત્વાદિ।' સામાન્યમા પણ 'શ્દ સામાન્ય' 'શ્દ સામાન્ય।' ઇત્યાદિ જ્ઞાન અને વચન તથા વિશેષમા પણ 'અય વિશેષ।' 'અય વિશેષ।' એવું જ્ઞાન અને વચન પ્રવર્તે છે એ હોયનું નિવારણ કરવા માટે સામાન્ય-વિશેષ સિવાય તેના વિષયભૂત પદાર્થોથી જ સામાન્ય-વિશેષનું જ્ઞાન અને વચન પ્રવર્તે છે, એમ કહેશે તો તે સામાન્ય-વિશેષ-નિમિત્તક ન થયા પણ 'પર-નિમિત્તક' એટલે પદાર્થ-નિમિત્તક થયા તેથી એ નિયમ ન રહ્યો કે- 'સામાન્ય-વિશેષની પ્રતીતિ સામાન્ય-વિશેષવિષયક જ્ઞાન અને વચનથી જ થાય છે' -પરંતુ એમ નહીં થયું કે-તેના આશ્રયભૂત પદાર્થોથી પણ સામાન્ય-વિશેષ ॥ જુદા અને વચન થાય છે

આ રીતે એકાન્ત નિરપેક્ષ સામાન્ય-વિશેષ માનવાથી અનેક દૂષણો આવે છે તત્ત્વથી વસ્તુસ્વરૂપ એવું છે કે-ગાય આદિ પદાર્થના ખરી, સ્કંધ, પુન્છ, ગૃગ, કમ્બલાદિ રૂપ જે સદૃશ પચાંચો, તેજ સામાન્ય છે અને એજ ગાય વગેરે પદાર્થના શ્યામતા, સ્વેતતાદિ અન્ય વિસદૃશ પચાંચો, એજ વિશેષ છે આ સામાન્ય-વિશેષરૂપ પચાંચો ગાય આદિ

પદાર્થોથી ભિન્નાભિન્ન છે, કિન્તુ એકાન્તે ભિન્ન યા એકાન્તે અભિન્ન નથી આથી એક, નિત્ય, નિરવયવ, નિશ્ક્રિય અને સર્વગતત્વાદિ ધર્મથી યુક્ત 'સામાન્ય' અને કેવળ વિશેષક 'અન્ય વિશેષ' નિર્વિધય હોવાથી 'ખપુખ' ની જોમ અસત છે, એ વાત સિદ્ધ થાય છે.

અહીં એ વાત પણ સમજી લેવી જોઈએ કે- 'પ્રત્યેક વસ્તુ અનન્ત ધર્માત્મક હોવાથી અને ત્ય એ વસ્તુના એક દેશ (અંશ)ને જણાવનાર હોવાથી નયો પણ અનન્તા છે, તો પણ સર્વસાક્ષી સત્તાને વિષય કરનાર સશક્ત નયના અભિપ્રાયથી તે અનન્ત નયોને માત્ર નયોમા સશક્તી લેવામા આવ્યા છે તેથી એ સાત નયો પણ મર્વ અભિપ્રાયોનો સશક્ત કરનારા જની જાય છે કારણ કે-અભિપ્રાય એ રીતે પ્રવર્તે છે અર્થદ્વારા અથવા શબ્દદ્વારા અભિપ્રાય પ્રવર્તવાની આ સિવાય ત્રીજી કોઈ રીત છે નહિ અર્થ એ પ્રકારના છે એક સામાન્યરૂપ અને જીજ્ઞ વિશેષરૂપ શબ્દ પણ એ પ્રકારના છે એક રૂઢિથી પ્રવર્તનારા અને જીજ્ઞ વ્યુત્પત્તિથી પ્રવર્તનારા વ્યુત્પત્તિ પણ એ પ્રકારનો છે એક સામાન્ય-નિમિત્ત-પ્રયુક્ત અને જીજ્ઞ તત્કાલ-ભાવિ-નિમિત્ત-પ્રયુક્ત તેમા જેટલા અર્થનિરૂપણમા તત્પર અભિપ્રાયો છે, તે સર્વે નૈગમ, સશક્ત, વ્યવહાર અને ઋણુસૂત્ર, એ ચાર નયોમા અતર્લાવ પામે છે.

નેગમ-નય સામાન્ય-વિશેષ ઉભય સ્વરૂપ અર્થને ઇચ્છે છે, પરન્તુ તે જને પરસ્પર અર્થયા વિન્ન છે, એમ માને છે .

સથક-નય કેવલ સામાન્યને ઇચ્છે છે

શાસ્ત્રીય સામાન્ય-વિશેષની અપેક્ષા રાખ્યા વિના, કેવળ લોકવ્યવહારમા આવતા ઘટપટાદિક પદા-થેને ઇચ્છનાર વ્યવહાર-નય છે .

કેવળ ક્ષણક્ષયી-પરમાણુલક્ષણ-સ્વલક્ષણને માનનાર ઋણુસૂત્ર-નય છે

શબ્દ-નય રૂઢિથી શબ્દોની પ્રવૃત્તિ ઇચ્છે છે

બ્યુત્પત્તિથી શબ્દોની પ્રવૃત્તિને ઇચ્છનાર સમલિરૂઢ-નય છે

અને જે કેવળ વર્તમાનકાવમાવિ-બ્યુત્પત્તિ-નિમિત્તને ઉદ્દેશીને જ શબ્દોના પ્રવૃત્તિ ઇચ્છે છે, તે એવભૂત-નય છે

આથી એ સિદ્ધ થાય છે કે-વસ્તુવિષયક કોઇ પણ એવો વિકલ્પ કે અભિપ્રાય બાકી રહી જતો નથી, કે જે સાત નયોમા અતર્જાત્ર પામતો ન હોય તેથી આ સાત નયોને સર્વ અભિપ્રાયોનો સથક કરનાર તરીકે માનવામા આવેલા છે

સમહનય

નૈગમનયનું સ્વરૂપ આપણે ઉપર વિસ્તારથી જોઈ આંખ્યા, તેમ સશ્વદાદિ નયોની પણ માન્યતા કાંઈક વિગતથી જોઈ જવી આવશ્યક છે ‘એક’ શબ્દ દ્વારાએ ‘અનેક’ પદાર્થોનું શ્વેદ કરવું, તે મશ્વદનય છે જેમકે-‘જીવ’ શબ્દ કહેવાથી સર્વ પ્રકારના જસ-સ્થાવર જીવોનું શ્વેદ કરવું એ ‘મશ્વદ’ ના જે હોદ છે એક ‘પર’ અને જીજ્ઞે ‘અપર’ ‘પર’ સશ્વદને ‘સામાન્ય’ પણ કહેવાય છે અને ‘અપર’ સશ્વદને ‘વિશેષ’ પણ કહેવાય છે સર્વ દ્રવ્યોનું શ્વેદ કરવાવાળો નય ‘સામાન્ય-સશ્વદનય’ છે જેમકે-‘દ્રવ્ય’ શબ્દથી જીવ, અજીવ સર્વનો મશ્વદ થઈ જાય છે ઘોડા દ્રવ્યોનો સશ્વદ કનાર નયને ‘વિશેષ-સશ્વદનય’ કહેવાય છે જેમકે-‘જીવ’ શબ્દ કહેવાથી સર્વ ‘જીવ-દ્રવ્યો’ નો મશ્વદ તો થઈ જાય છે, પરંતુ ‘અજીવ-દ્રવ્યો’ જાડી રહી જાય છે, તેથી તેને વિશેષ સશ્વદ કહેવાય છે

સશ્વદનય એ માત્ર ‘સામાન્ય’ ને માને છે તેના મને સામાન્યરહિત વિશેષોનો ‘અપ્રમુખવત્’ અભાવ છે ‘સત્’ એમ કહેવાથી ત્રિભુવનાન્તર્ગત સર્વ વસ્તુની પ્રતીતિ થાય છે વિશ્વમા કોઈ એવી વસ્તુ નથી, કે જે સત્ કહેવાથી ભુદિમા પ્રતિભા

સમાન ન થતી હોય, માટે સત્તાથી અતિરિક્ત બીજી કાર્થ છે નહિ

‘સામાન્ય’ના પર-અપર એમ જે જે ભેદ પડે છે, તેમા અપર-સામાન્ય, અનુગમ અને વ્યતિરેક ઉભયસ્વરૂપ છે અનુગત સામાન્ય આકારનું પ્રતિપાદન તે ‘અનુગમ’ છે અને પરપણાને નિષેધ કરના વિશેષનું પ્રતિપાદન તે ‘વ્યતિરેક’ છે દૂકમા સમ્રહ નય સર્વ વસ્તુઓને સામાન્યરૂપે એકઠી કરે । અથવા સમ્રહનયવડે સર્વ ભેદો સામાન્યરૂપે સમ્રહ હાય તે અથવા-સમ્રહિત અને પીઠિતાર્થવાળુ વચન તે સમ્રહનય છે સમ્રહિત એટલે સામાન્યાભિમુખ પછે સ્રહણ કરાએલ અને પીઠિત એટલે એક જાતિ પણાને પમાડાયેલ અથવા સત્તારૂપ મહાસામાન્ય તે સમ્રહિત અને ગોત્વાહિ અવા તર-સામાન્ય પીઠિત સમ્રહનયના મતે ‘સામાન્ય’ એક, નિત્ય નિરવયવિ, અક્રિય અને સર્વગત છે સર્વત્ર હોવાથી એક છે, અવિનાશી હોવાથી નિત્ય છે, દેશરહિત હોવાથી નિરવયવિ છે, દેશાન્તરગતિશૂન્ય હોવાથી અક્રિય ॥ અને અક્રિય હોવાથી સર્વગત છે

વ્યવહારનય

સમ્રહનયથી સ્રહણ કરાયેલ પદાર્થોનો ભેદક યોગ્ય રીતિથી વિભાગ કરવાવાળો વ્યવહાર નય છે

એના પછી બે લેદ છે એક સામાન્યલેદક અને બીજો વિશેષલેદક સામાન્ય સશ્લક્ષ્મા લેદ કરવાવાળો સામાન્યલેદક વ્યવહાર છે જેમકે-દ્રવ્યના બે લેદ છે એક જીવ અને બીજો અજીવ વિશેષ સશ્લક્ષ્મા લેદ કરવાવાળો વિશેષલેદક વ્યવહાર છે જેમકે-જીવના બે લેદ છે એક સસારી અને બીજો મુક્ત ન્યા ઝીતે વ્યવહાર એ સામાન્યનો તિરસ્કાર કરે છે, તેથી પછી તેને વ્યવહાર કહેવાય છે અથવા લોક એ વિશેષથી વ્યવહારમા જ તત્પર છે, તેને વિષય કરનાર હોવાથી પછી એ નય વ્યવહાર કહેવાય છે આ નયના મતે 'સત્' એ વિશેષોથી જુદું નથી કારણ કે- 'સત્' શબ્દથી વ્યવહાર કરવા લાયક વિશેષોનું જ શ્લક્ષ્ણ થાય છે વિશેષોથી સિદ્ધ સામાન્યની ઉપવચ્છિધ થતી નથી, તેથી વિશેષ એ 'ખદ્વુસુગવત્' અમત છે, એમ આ નય માને છે ઘટપટાદિ વિશેષો એ સૌને સ્વમત્સક્ષ છે તથા જલાહરણાદિ લોકવ્યવહાર પછી વિશેષોવડે જ કરાય છે આ નય વ્યવહારને જ મુખ્ય માનતો હોવાથી, પાંચ વર્ણવડે મુક્ત હોવા છતાં, જમરાદિનો શ્યામવર્ણ સ્પષ્ટ હોવાથી, તેને માત્ર શ્યામવર્ણવાળો જ માને છે

ઋતુમૂનનય

ઋતુ એટલે અવક, અર્થાત્-વસ્તુને અવકપણે

સરળતાથી, સૂત્ર જોટલે કહે તે ઋણસૂત્ર અવકનો અર્થ અહીં ‘પ્રત્યુત્પન્ન (વર્તમાનકાલીન) અને ‘સ્વકીય’ (ચોતાની) એવો વિવક્ષિત છે વર્તમાન-કાલીન સ્વકીય વસ્તુ, જે આ નયનો વિષય છે અતીત વસ્તુ નાશ પામેલ છે, અનાગત વસ્તુ ઉત્પન્ન થયેલ નથી તથા પરકીય વસ્તુ ‘પર-ધન’ની જેમ ઉપયોગમાં આવતી નહિ હોવાથી નિષ્પ્રયોજન છે, તેથી જે ત્રણે પ્રકારની વસ્તુને આ નય ‘અસત્’ યાને ‘અવસ્તુ’ માને છે તે કહે છે કે-જો સંઘવહારો પલઘ્નિ-રહિત હોવાથી સામાન્યને ‘અસત્’ માનવામાં આવતું હોય, તો અતીત, અનાગત અને પરકીય પણ અનુપયોગી હોવાથી ‘અસત્’ જ માનવું જોઈએ વસ્તુનો વર્તમાનકાલીન સ્વકીય પર્યાય માત્ર જ ‘સત્’ છે એના જે ભેદ છે એક સૂક્ષ્મ અને બીજો સ્થૂલ સૂક્ષ્મ ઋણસૂત્રનય ‘સમય’ માત્રના વર્તમાન પર્યાયને ગ્રહણ કરે છે અને માને છે જેમકે-ક્ષણિકથી પદાર્થ સ્થૂલ ઋણસૂત્ર નય અનેક સમયના વર્તમાન પર્યાયને ગ્રહણ કરે છે અને માને છે જેમકે-સો વર્ષનો મનુષ્યપર્યાય એ રીતે સૂક્ષ્મ-સ્થૂલ સાપ્રત-કાલીન, નામ-સ્થાપનાદિચુક્ત સ્વકીય વસ્તુને જ ઋણસૂત્ર નય વસ્તુ તરીકે સ્વીકારે છે

અહીં સુધીના ચાર નયો, જે અર્થનય છે અને હવે પછીના ત્રણ નયો, જે શબ્દનય છે જો કે-સાતે

નયો જ્ઞાનાત્મક અને શબ્દાત્મક છે, (પરાર્થ-પ્રતિ
પાદનમા શબ્દાત્મક બની જાય છે અને સ્વાર્થ-
પ્રકાશનમા જ્ઞાનાત્મક રહે છે) તો પણ અહીં
બાકીના ત્રણ નયો શબ્દનય છે, એમ જણાવવામા
આવ્યું છે એનું તાત્પર્ય એ છે કે-નૈગમાદિ ચાર
નયો ‘ અર્થ ’ પ્રધાન છે અને શબ્દાદિ ત્રણ નયો
‘ શબ્દ ’ પ્રધાન છે એ કે-સાતે નયો અર્થનું જ
પ્રતિપાદન કરે છે, તો પણ નૈગમાદિ નયો શબ્દના
લિંગાદિનું પરાવર્તન થઈ જવા માત્રથી અર્થમા
પરાવર્તન માનતા નથી, જ્યારે શબ્દાદિ ત્રણ નયો
શબ્દના લિંગાદિના પરાવર્તનથી અર્થનું પણ પરા
વર્તન સ્વીકારે છે

શબ્દનય

શબ્દોમા લિંગાદિના ભેદે અર્થનો ભેદ ગતાવનાર
‘ શબ્દ ’ નય છે શબ્દોમા જે લિંગાદિનો વ્યવહાર
થાય છે, તે અર્થનો અપેક્ષાએ હોય છે અર્થમા
જે લિંગ હોય છે, તેના સમાન લિંગનો વ્યવહાર
પ્રાય શબ્દમા પણ થાય છે અને એજ લિંગને
શબ્દનું વિગ્ર મળી લેવામા આવે છે એ કારણે
શબ્દનયની એ માયતા છે કે-‘ જ્યાં લિંગ આદિ
કનો ભેદ છે, ત્યાં અર્થમા પણ અવશ્ય ભેદ પડી
જાય છે જેમકે-પહાડ અને પહાડી, નદ અને નદી,
નળો અને નળી ઇત્યાદિ મોટા પહાડને પહાડ અને

નાના પહાડને પહાડી કહેવાય છે જોય રીતિએ મોટી નદીને નદ અને નાની નદીને નદી તથા મોટા નળાને નળો અને નાના નળાને નળી કહેવામા આવે છે જોયી સિદ્ધ થાય છે કે-લિંગલેદ એ અર્થલેદમા કારણ છે ' જોય રીતે સખ્યા, પુરુષ ઉપસર્ગ, કાળ, કારક આદિના લેદથી અર્થલેદને સ્વીકારનાર આ નય છે

વર્તમાનકાલીન-પ્રત્યુત્પન્ન વસ્તુને ઋણસૂત્ર નય માને છે તેને જ શબ્દનય વિશેષતર માને છે એને શબ્દનય એટલા માટે કહેવામા આવે છે કે-તે પ્રધાન પછે શબ્દના વાચ્યાર્થને ગ્રહણ કરે છે અર્થાત્ શબ્દના વાચ્યાર્થને ગ્રહણ કરનાર નયને પણ ઉપચારથી શબ્દનય કહેવામા આવે છે આ નય શબ્દના વાચ્યાર્થને જ પ્રધાનપછે માનતો હોવાથી, તેના મતે ' ઘટ ' શબ્દવડે કેવલ ' ભાવ ' ઘટનું જ ગ્રહણ થાય છે આ નયના મતે ' જલાહરણાદિ ' ક્રિયામા સમર્થ હોય તે જ ' ઘટ ' કહેવાય નામાદિ ઘટો ' જલાહરણાદિ ' ક્રિયામા સમર્થ નથી, માટે તેને ' ઘટ ' ન કહેવાય જો અતીત, અનુત્પન્ન અને પરકીય, જો નિષ્પ્રયોજન હોવાથી ઘટરૂપ ' વસ્તુ ' ન મનાય, તો નામ-સ્થાપનાદિ ઘટો પણ ' જલાહરણાદિ ' સ્વપ્રયોજન માટે અસમર્થ હોવાથી, ઘટરૂપ ન જ મનાય અર્થાત્-આ નયના મતે ' ઘટ ' શબ્દથી નામ-

સ્થાપનાદિરહિત કેવળ 'ભાવ ઘટ' નું જ મહત્વ થાય છે

તદુપરાન્ત સામાન્યપણે પ્રત્યુત્પન્ન વસ્તુને વસ્તુ તરીકે માનનાર ઋણુસૂત્ર નય કરતા શબ્દનય તેને ' સમભિગ્ની '—'ભિન્નલિંગ '—' સિન્નવચન ' આદિ વડે વિશેષતર માને છે તો પણ 'સમભિરૂઢ' નયની જેમ શબ્દના પર્યાયલેદે વસ્તુનો લેહ શબ્દનય માનતો નથી

સમભિરૂઢ નય

જ્યા શબ્દનો લેહ છે, ત્યા અર્થનો લેહ અવરય છે, એમ માનનાર સમભિરૂઢ નય છે શબ્દનય તો અર્થલેહ ત્યા જ કહે છે, કે જ્યા લિંગ આદિનો લેહ હોય પરન્તુ આ નય તો પ્રત્યેક શબ્દના અર્થ જુદા જુદા માને છે પછી વચે તે શબ્દો પર્યાયવાચી હોય અને તેના લિંગ, વચન આદિ પણ સમાન હોય 'ઇન્દ્ર' શબ્દથી ઐશ્વર્યનો અનુભવ કરનાર અને 'પુરન્દર' શબ્દથી પુર-નગરીનો ભાગ નાર, એવો ભોધ થાય છે ઇન્દ્ર અને પુરન્દર, એ બે શબ્દોનો આધાર એક જ વ્યક્તિ હોવાથી તે પર્યાયવાચી જની જાય છે, તો પણ તે જનેના અર્થ જુદા જુદા છે એ રીતે પ્રત્યેક શબ્દમા પૃથક્ અર્થ જતાવવાનું સામર્થ્ય છે, એમ આ નય માને છે

‘ઘટ’ શબ્દથી જે અર્થ વાચ્ય છે, તે અર્થ કુટ, કુમ્ભ, કલશાદિ શબ્દોથી વાચ્ય હોતો નથી અને જો તેમ માનવામા ન આવે તો સકરાદિ અનેક દોષોની પ્રાપ્તિ થાય છે એક ‘ઘટાદિ’ વસ્તુનો અન્ય ‘કુટાદિ’ વસ્તુમા સક્રમ યદ્ય શકતો હોય, તો ઘટાદિ અર્થમા પટાદિ અર્થનો પણ સક્રમ યતો માનવો જોઈએ અને એ રીતે થાય તો અશય, વિપર્યય, એકતા અને સક્રીર્ણતાદિ અનેક દોષોનો સમૂહ ઉત્પન્ન થાય છે જેમકે—‘આ ઘટ છે કે પટ છે ?’—એવો સશય અગર ‘ઘટમા જ પટના નિશ્ચયરૂપ’ વિપર્યય અથવા ઘટપટાદિ પદાર્થોના ભેદાભાવ—એકતા અથવા મેચક મણિની જેમ ઘટપટાદિ અર્થની સક્રીર્ણતા આવીને ઉભી રહે છે

તાર્પર્યાર્થ એ કે—ઘટ, કુટ, કુમ્ભાદિ શબ્દોથી વાચ્ય પદાર્થનો પરસ્પર ‘અભેદ’ માનવો, એ યોગ્ય નથી કિન્તુ ભેદ માનવો એજ યુક્ત છે કારણ કે—જેમ વાચક(શબ્દ)ના ભેદથી ઘટ, પટ, સ્તમ્ભાદિ શબ્દોથી વાચ્ય ઘટ, પટ, સ્તમ્ભાદિ પદાર્થો ભિન્ન છે, તેમ ઘટ, કુટ, કુમ્ભાદિમા પણ વાચક શબ્દોનો ભેદ છે, માટે તે ભિન્ન છે ખોજી વાત એ છે કે—લિંગ અને વચનાદિની વિભિન્નતાથી જો અર્થની વિભિન્નતા સ્વીકારમા આવે છે, તો પછી ઘટ, કુટ, કુમ્ભ, કલશાદિ શબ્દોના ભેદથી વાચ્ય અર્થોનો ભેદ

શા માટે સ્વીકારવામા ન આવે ? ક્વનિનો જોડ ઉભયત્ર સમાન છે અથવા તો એક ગણમા અનેક અર્થોની પ્રવૃત્તિ જ સર્જવી શકતી નથી, એવો સમગ્રિ રૂઢ નયનો સિદ્ધાન્ત છે એ સિદ્ધા ત સ્વીકારવાનું પ્રયોજન આપણે ઉપર જોઈ આવ્યા છીએ

આ નય દેશ-પ્રદેશાદિની ભિન્ન કટપનામા 'મધી' સમાસ માનતો નથી, કિન્તુ 'કર્મધારય' સમાસ માને છે એના મતે ધર્માસ્તિકાય વગેરે 'દેશી' તેજ 'દેશ' છે 'દેશ' એ દેશીથી અત્યંત ભિન્ન-સ્વતંત્ર વસ્તુ નથી 'દેશી'થી 'દેશ' ભિન્ન માનવામા આવે, તો અત્યંત ભિન્ન વિન્ધ્ય અને સદ્દાની જેમ બનેનો સંબંધ કેવી રીતે થટે ?

એજ રીતે આ નય કર્તાથી ક્રિયાને અવ્યતિરિક્ત માને છે કુબ્જકારથી કુબ્જ કરવાની ક્રિયા ભિન્ન નથી કર્તા સંબંધી ક્રિયાનો સંબંધ કર્તાથી વ્યતિરિક્ત 'ઘટરૂપ કર્મ' માં પણ માનવામા આવે, તો પરસ્પર 'એકતાદિ' દોષોની પ્રાપ્તિ થાય માટે કર્તા સંબંધી ક્રિયાનો સંબંધ કર્તામા જ માનવો, કિન્તુ કર્માદિમા ન માનવો, એવો સમગ્રિરૂઢ નયનો સિદ્ધાન્ત છે

એનબૂત નય

જે શબ્દનો અર્થ જે ક્રિયાને દર્શાવતો હોય, તે ક્રિયામા તત્પર પદાર્થને જ તે શબ્દનો વાચ્ય

માનવો, એ એવજૂત નયનો વિષય છે જેમકે-પૂજા કરતી વખતે જ તેને ‘પૂજારી’ માનવો, સેવા કરતી વખતે જ તેને ‘સેવક’ માનવો, અને યુદ્ધ કરતી વખતે જ તેને ‘યોદ્ધો’ માનવો. પ્રત્યેક શબ્દનો અર્થ કોઈને કોઈ ક્રિયાની સાથે સંબંધ રાખનાર હોય જ છે. શાક્યટાચનનો ભત છે કે-પ્રત્યેક શબ્દની ઉત્પત્તિ કોઈ ને કોઈ ધાતુ ઉપરથી જ થયેલી છે. કોઈપણ ભાષામાં મોટે ભાગે ધાતુથી સંબંધ નહિ રાખનાર શબ્દ મળી શકવો અશક્ય છે તાત્પર્ય કે-પ્રત્યેક શબ્દ કોઈ ને કોઈ ક્રિયાથી સંબંધ રાખે છે જ સમભિરૂદ નય કોઈ એક સમયે ક્રિયા જોઈને, એ વસ્તુ માટે, એજ શબ્દનો પ્રયોગ સર્વદા કરશે, પરંતુ એવજૂત નય, જ્યારે અને જ્યાં સુધી ક્રિયા થઈ રહી હોય, ત્યારે અને ત્યાં સુધી જ તેને તે શબ્દથી જોલાવશે. આ નય શબ્દના અર્થમાં શબ્દ-નય અને સમભિરૂદ-નય કરતા વિશેષ તત્પર છે. એવજૂત-નય ઘટ શબ્દને એણવાન અર્થવડે અને તે ‘એણરૂપ અર્થને’ ‘ઘટ’ શબ્દવડે નિયત કરે છે. જેવો અભિધાયક હોય, તેવા જ અભિધેયની પ્રતિપત્તિ થાય છે. જો શબ્દ પ્રમાણે અર્થજોધ ન થતો હોય, તો સંશય, વિપર્યય, એકત્વ અને સંકીર્ણતાદિ દોષોની પ્રાપ્તિ થવી જોઈએ. માટે ‘શબ્દ’ ના વશથી ‘અભિધેય’ છે અને ‘અભિધેય’ ના વશથી ‘શબ્દ’ છે, એવો એવજૂત નયનો સિદ્ધાંત છે ‘ઘટ’ શબ્દ

થી વાચ્ય એવા અર્થને ‘ઘટન ચેષ્ટા’ રહિત દશામા ‘ઘટ’ રૂપે માનવાની આ નય સાફ ના પાડે છે. ઘટ, કુટ, કુમ્ભાદિ પર્યાય-શબ્દોથી અર્થનો ભેદ માન્ય હોય, તો ‘ચેષ્ટા’ રહિત અવસ્થામા પણ તેને ઘટ કેવી રીતે માનો શકાય ? આ નયના મતે ‘જીવ’ શબ્દથી દશવિધ પ્રાણુ ધારણ કરનાર જીવને જ જીવ કહી શકાય સિદ્ધતા જીવોને જીવ નહિ પણ સર્વ, આત્મા આદિ ‘અન્વર્થ’ નામોથી જ સંબોધી શકાય.

આ નયના મતે ‘દેશી’ અને ‘દેશ’ બે ભિન્ન નથી, તેમ એક પણ નથી કિન્તુ સર્વ વસ્તુઓ અખંડ સ્વરૂપવાળી છે સમસિદ્ધ નયના મતે જો દેશીને જ દેશ માનવામા આવે, તો તે જ નેને દેશી-દેશ એવા પર્યાયવચનની પ્રાપ્તિ થાય છે. એથી પુનરિક્તિ, આનર્થ્ય, વસ્તુનો સંક્રમ, સ્વપક્ષવિધાતાદિ દોષો આવીને ઉભા રહે છે.

આ સાતે નયોમા પહેલા પહેલાનો નય, સૂક્ષ્મ યાને ઘણા વિષયવાલો છે અને પછી પછીનો નય સૂક્ષ્મ યાને અદ્ય વિષયવાળો છે. નૈગમ નય ‘સત્’ અને ‘અસત્’ ઉભય પદાર્થોને વિષય કરે છે. કારણકે-સંકર્ય ‘સત્’-‘અસત્’ ઉભયમા થઈ શકે છે સમ્યક્ નયમા માત્ર ‘સત્’ને જ વિષય કરવામા આવે છે. વ્યવહાર ‘સત્’ના જ એક વિભાગને બાંધે છે. ઋણસૂત્રમા ક્ષણ વર્તમાન કાલનો

સૂક્ષ્મ યા સૂક્ષ્મ પર્યાય જ વિષય થાય છે ‘શબ્દ’ નય
ઋણસૂત્રથી પણ અદ્ય વિષયને શરૂ કરે છે, કારણ કે
ઋણસૂત્રમાં તો હિંગ આદિકનો ભેદ હોવા છતાં
અર્થભેદ માનવામાં નથી આવતો, જ્યારે શબ્દમાં તે
માનેલો છે શબ્દથી સમભિરૂઢ અને સમભિરૂઢથી
એવભતનો વિષય તો તદ્દન અદ્ય જની જાય છે, એ
વાત ઉપરના વિવેચનથી અપદ સમજી શકાય તેમ છે

ઋણસૂત્ર પર્યાન્તના ચાર નયો અર્થને મુખ્ય
માની અને શબ્દને ગોણું માની વસ્તુનું પ્રતિપાદન
કરે છે પછીના શબ્દાદિ ત્રણ નયો શબ્દને મુખ્ય
માની તથા અર્થને ગોણું માની વસ્તુનું પ્રતિપાદન કરે છે
પરસ્પર વિરોધનું સમાધાન

સર્વ નયો પરસ્પર વિરૂદ્ધ હોવા છતાં, જેમ રાજા
એવકાને તથા ન્યાયાધીશ (મધ્યસ્થ) વાદીપ્રતિવાદીને
વિરોધરહિત બનાવે છે, તેમ અહીં પણ સમ્યગ્જ્ઞાની
થી તીર્થ કરદેવ યા જૈનમુનિ પરસ્પર વિરૂદ્ધ એવા ધણા
નયોને, તેમના એકાન્ત નિશ્ચયરૂપ વિરોધના કારણોને
દૂર કરીને એકઠા કરે છે, અથવા પ્રોઢ મત્રવાદી
વિષના અશોને વિપરહિત બનાવે છે, તેમ સમ્યગ્જ્ઞાની
પણ નયોના પરસ્પર એકાન્ત આશરૂપી વિષને
હટાવી, તેમને નિર્વિષ બનાવે છે હોઠમાં પણ એ
વાત પ્રસિદ્ધ છે કે—મત્રવાદીનો યોગ મળી જાય તો
વિષ પણ અમૃતપાર્થુ પામી જાય છે અને કુષ્ઠાદિ

રોગોને દૂર કરનારૂં થાય છે, તેમ નયોતુ એકાત વિષ પછુ દૂર થઈ જવાથી, તે સમ્યગ્જ્ઞાન બની જાય છે

દરેક નવ વસ્તુને એક દેશ (અશ) થી જણાવનાર હોવાથી, મતિશ્રુતાદિક જ્ઞાનની જેમ એક જ વસ્તુને બિજા બિજા રીતે જણાવનાર બને છે તથા એકઠા થયેલા તે સર્વ નયો કેવળજ્ઞાનની પેઠે સમસ્ત વસ્તુને જણાવનારા થાય છે

અથવા હાથીના બિજા બિજા અવયવોમા હાથીની પ્રતિપત્તિ કરનાર અધપુરૂષોની જેમ અનન્તધર્માત્મક વસ્તુના બિજા બિજા ધર્મો-અશોમા પછુ સપૂર્ણ વસ્તુની પ્રતિપત્તિ કરનાર નયો મિથ્યાદષ્ટિ છે અને સમુદિત થયેલા એજ નયો, હાથીના સર્વ અવયવસમુદાયને હાથી કહેનાર દેખતા મનુષ્યની જેમ, સમસ્ત પર્યાયાત્મક વસ્તુને જણાવનાર હોવાથી, મમ્યજ્વાહી છે

અથવા જેમ છૂટા પડેલા મણિરત્નો, એ રત્ન માળા કહેવાતા નથી, તેમ જૂદા જૂદા નયો સ્વતત્ર પછે વસ્તુના હીપક બની શકતા નથી પરન્તુ તેજ રત્નો એકત્રિત કરીને સૂત્રમા પરોવેલા હોય તો રત્નમાળા કહેવાય છે, તેમ સમુદિત નયો પરસ્પર સાષેક્ષ બનવાથી સમસ્ત વસ્તુના જ્ઞાપક થઈ શકે છે

અનેક ધર્મોથી યુક્ત પદાર્થને શ્રદ્ધા કરનાર

જ્ઞાન એ પ્રમાણ છે અને તેજ પદાર્થનો એક ધર્મ દ્વારાએ પરામર્શ કરનાર તથા ણાક્રીના ધર્મોના સ્વીકાર થા તિરસ્કાર નહિ કરનાર નય છે ધર્મો અનન્ત હોવાથી નયો પણ અનન્ત છે, તો પણ સર્વસાધારણ અભિપ્રાયની કલ્પનાએ તેના સાત લેક માન્યા છે એજ નય સ્વાભિપ્રેત ધર્મના અવધારણથી અને શેષ ધર્મોના તિરસ્કારથી પ્રવર્તે, ત્યારે દુર્નય સજ્ઞાને પામે છે

જેટલા ઇતર દર્શનો પ્રવર્ત્યા છે, તે ણધા આ દુર્નયોના પ્રતાપે જ પ્રવર્ત્યા છે જેમકે—નૈયાયિક અને વૈશેષિક દર્શન નૈગમ નયના અભિપ્રાયે પ્રવર્ત્યુ છે સમ્રળાય અદ્વૈતવાદો અને સાખ્યદર્શન એ સમ્રહ નયના અભિપ્રાયથી પ્રવર્તેલા છે ચાર્વાક દર્શન મોટે ભાગે વ્યવહાર નયને અનુમરનાર છે જોદ દર્શન ઋણુસૂત્ર નયના અભિપ્રાયે પ્રવર્તેલુ છે, રૂઢિથી શબ્દોની પ્રવૃત્તિ ઇચ્છનાર મીમાસક દર્શન શબ્દ નયથી પ્રવર્તેલુ છે અને વ્યુત્પત્તિ આદિ દ્વારાએ શબ્દોની પ્રવૃત્તિ ઇચ્છનારા વૈયાકરણાદિ પ્રવાદો સમભિરૂઢ અને એવજૂત નયોથી પ્રવર્તેલા છે

નયવિજ્ઞાનમા કુશળ આત્મા આ રીતે એક એક નયના અભિપ્રાયથી પ્રવર્તેલા દર્શનોનો અય ધાર્ધતાને સારી રીતિએ જાણી શકે છે, તેથી તે

સ્વસિદ્ધાન્તમા સ્થિર રહી શકે છે અને બીજાઓને સ્થિર કરી શકે છે

જોય વસ્તુમા ઠેાઠ પક્ષ જાતિનો સડેલ થવા ન પામે, તે ખાતર સર્વ નયોનુ જ્ઞાન મેળવવું-એ અતિ આવશ્યક બને છે નયોનુ ચથાર્થ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરનાર આત્મા સત્યાસત્યના વિભાગને કરી શકે છે અને એક નયાનુસારો દર્શનોનુ અમત્ય જાણી શકે છે એટલું જ નહિ કિન્તુ સત્યનો જ એક પક્ષ કરનાર ક્યાદ્રાઢ સિદ્ધાન્તને ખોટી રીતે દ્વષિત છ નાર વ્યક્તિઓના ઉદ્દેખશેખરોના શુક્તિપૂર્વક નિરાસ કરી શકે છે અને એ રીતે સત્ય સિદ્ધાન્તની આશાતનાથી સ્વયં બચી શકે છે અને બીજાને બચાવી શકે છે

પ્રકરણ ૬ ઠું

નમસ્કારની ઉત્પત્તિ

સર્વસગ્રાહી નગમ નય નમસ્કારને અનુત્પન્ન માને છે, જ્યારે બીજા સર્વ નયો નમસ્કારને ઉત્પન્ન માને છે સર્વસગ્રાહી નૈગમ અને સગ્રહ નય સામાન્ય માત્રતુ જ અવલગન કરતા હોવાથી, તેના અભિપ્રાયે સર્વ કાષ્ઠ ઉત્પાદ-વ્યયરહિત છે શેષ નયો એટલે વિશેષગ્રાહી નૈગમ અને વ્યવહારાદિ બીજા નયો વિશેષગ્રાહી હોવાથી, વસ્તુને ઉત્પાદ-વ્યયસહિત માને છે

નમસ્કારને ‘ઉત્પન્ન’ માનનાર નયોમાના પ્રથમ મના ત્રણ નયો-નૈગમ, સગ્રહ અને વ્યવહાર, તેની ઉત્પત્તિના ત્રણ કારણો માને છે સમુત્થાન, વાચના અને લઘ્વિ સમુત્થાન એટલે જેનાથી સમ્યગ્ ઉત્પત્તિ થાય તે પ્રકૃતમા નમસ્કારના આધારરૂપ દેહ, એટલે

શરીર, વાચના એટલે શુરુ સમીપે યવજ્ઞાદિ અને
લઙ્ગિય એટલે તદાવરણીય કર્મનો ક્ષયોપશમ

અબ્ધુસૂત્ર નયના મતે સમુત્થાન સિવાય માત્ર
વાચના અને લઙ્ગિયો જ નમસ્કાર ઉત્પન્ન થાય છે
કારણ કે-વાચના અને લઙ્ગિયરૂપ કારણની ખીન
ક્રયાતિમા શરીર રૂપ કારણના સદ્ભાવ માત્રથી
નમસ્કારની ઉત્પત્તિમા વ્યભિચાર છે

શબ્દાદિ નણુ નયો એક લઙ્ગિયને જ કારણ માને
છે કારણ કે-લઙ્ગિય રહિત એટલે તદાવરણીય કર્મના
ક્ષયોપશમરહિત અભવ્ય જીવને વાચના અને કેહ
ઉભય કારણોની ક્રયાતિ હોવા છતાં નમસ્કારની ઉત્પત્તિ
થતી નથી અને લઙ્ગિયયુક્ત પ્રત્યેકજુદાદિ મહા
પુરુષોને વાચનાના અભાવે પણ નમસ્કારની ઉત્પત્તિ
થઈ શકે છે

સામાન્ય વાદિનો મત

સત્તા-માત્ર-શાહી સર્વસશાહી નૈગમ અને
સમ્યક્ના મતે ‘નમસ્કાર’ સર્વદા ‘સત્’ થાને
વિદ્યમાન છે જે સર્વદા ‘સત્’ છે, તે આકાશની
પેઠે કદી ઉત્પન્ન થતું નથી જો નિત્યનો પણ ઉત્પાદ
માનવામા આવે તો ઉત્પન્નનો પણ ઉત્પાદ થવાનો
પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય અને તેથી ‘અનવસ્થા’ નામના
મહાદોષની આપત્તિ આવે વળી જે નિત્ય વિદ્યમાન

હોય તે કદી પણ નાશ પામે નહિ કારણ કે-નાશ અને નિત્યતાનો નિત્ય વિરોધ છે

શકાં નમસ્કાર વિદ્યમાન છે, તો તે જીવની મિથ્યાત્વદશામાં દેખાતો કેમ નથી ?

સમાધાનઃ વિદ્યમાન એવો પણ નમસ્કાર નહિ દેખાવાનું કારણ, તદાવારક કર્મનો સદ્ભાવ છે અતીન્દ્રિય જ્ઞાનિપુરુષો મિથ્યાત્વદશાયુક્ત જીવમાં પણ પ્રવૃત્તિપણે રહેલા નમસ્કારને જોઈ શકે છે તે સિવાયના આત્માઓ જોઈ શકતા નથી સર્વદા વિદ્યમાન ‘આત્મસ્વરૂપ’ અમૂર્ત હોવાથી, જેમ કેવળજ્ઞાની મહર્ષિઓ સિવાય તેને કોઈ જોઈ શકતું નથી, તેમ મિથ્યાત્વ અવસ્થામાં પણ જીવની અદર સત્તારૂપે રહેલ નમસ્કાર કેવળજ્ઞાનાવરણથી આવૃત્ત (છદ્મય) આત્માઓવડે જોઈ શકાતો નથી

વિશેષ વાદિઓનો મત

જે વસ્તુ ‘સત્’ છે, તે ઘટની પેઠે ઉત્પાદ, વ્યય અને પ્રોત્યયુક્ત જ છે ઉત્પાદ-વ્યયરહિત વસ્તુ ‘પ્રાપુષ્પવત્’ ‘અસત્’ છે વિદ્યમાન નમસ્કાર આવરણના ઉદયથી નથી જણાતો એમ નથી, કિન્તુ છે નહિ માટે જણાતો નથી આવરણાદિની કલ્પના એ કલ્પિત છે

મનનઃ નમસ્કાર અવિદ્યમાન જ હોય તો કોઈ

પણ જગ્યાએ તે દેખવામા આવવો જોઈએ નહિ, કિંતુ અન્યત્ર તે દેખાય છે જ : તો તેનો નહિ દેખાવા માત્રથી સર્વથા અભાવ છે, એમ કેમ મનાય ? અન્યત્ર પણ સત્તા હોય તે વસ્તુ વિદ્યમાન જ હોય અસત્તા સત્તા કોઈ પણ જગ્યાએ હોય નહિ

ઉત્તર ૨૦ અ ॥ સન્તાનવર્તિ વસ્તુ અન્યની છે, એમ કહેવાય નહિ તેમ માનવાથી ધનવાનતા ધન વડે નિર્ધારિતે પણ ધનવાળો માનવો જોઈએ કિંતુ અન્યના ધન વડે અન્ય ધનવાન બનતો નથી કે કહેવાતો નથી અન્યત્ર વિદ્યમાનની સત્તા અન્યત્ર સ્વીકારવામા આવે, તો એક નમસ્કારવાન સમ્યગ્દષ્ટિ આત્માની અહર્દાહિ-બક્ષિતુ રૂળ, નમસ્કારરહિત મર્વ મિથ્યાદષ્ટિઓને પ્રાપ્ત થવું જોઈએ એટલું જ નહિ કિંતુ દાન-ધ્યાન અને દ્વિસા-મૃધાવાદ આદિ શુભ-અશુભ ક્રિયાઓનું રૂળ પણ સર્વસાધારણ બની જવું જોઈએ એમ થવાથી તો કૃતનાશ અને અકૃતા નગાદિ બનેજાનેક દોષોની પ્રાપ્તિ થયા સિવાય રહે નહિ

અથવા-સમ્યગ્દષ્ટિ જીવોના મતાનુપ્રવાહની અપેક્ષાએ પણ નમસ્કાર નિત્ય નથી કારણ કે-સમ્યગ્દષ્ટિ જીવોનો સત્તાન પણ ઉત્પાદ, વ્યય અને પ્રોવ્યયુક્ત છે તેથી સમ્યગ્દષ્ટિથી અભિસ્ટ એવો

નમસ્કાર પણ ઉત્પાદવ્યયાદિને પામનારો જ છે,
કિન્તુ મર્ત્યા નિત્ય નથી

નિત્યાનિત્યત્વ-સિદ્ધિ

આ વસ્તુ વિગતથી સમજવા માટે—‘નમસ્કાર’
એ શું છે, એ સમજવું જોઈએ આત્માના શ્રુતોપયોગ
રૂપ નમસ્કાર એ જ્ઞાનરૂપ છે ‘નમોઽરિહતાણ ।’
ઈત્યાદિ પદોપચારરૂપ નમસ્કાર એ શબ્દ રૂપ છે
અને શિરોનમન, હસ્તયોજન, અવયવસંક્રાંત્યાદિ
ક્રિયારૂપ નમસ્કાર, એ ક્રિયારૂપ છે એ રીતે જ્ઞાન,
શબ્દ અને ક્રિયારૂપ નમસ્કારત્રિકત સયોગ રૂપ
નમસ્કાર પણ ચાર પ્રકારનો છે જેમકે—(૧) જ્ઞાન
અને શબ્દ રૂપ, (૨) જ્ઞાન અને ક્રિયા રૂપ, (૩)
શબ્દ અને ક્રિયા રૂપ તથા (૪) જ્ઞાન, શબ્દ અને
ક્રિયા રૂપ એ રીતે કુલ સાત પ્રકારનો નમસ્કાર
છે એ જ્ઞાન-શબ્દાદિ નિત્ય પણ છે અને અનિત્ય
પણ છે, તેથી નમસ્કાર પણ નિત્યાનિત્ય ઉભયસ્વરૂપ છે
જ્ઞાનની નિત્યત્વ સિદ્ધિ.

નિત્ય જીવથી જ્ઞાન અભિન્ન છે, તેથી જ્ઞાન
પણ નિત્ય છે જ્ઞાન આકાશની પેઠે અમૂર્ત હોવાથી
ઉત્પાદાદિરહિત અર્થાત્ નિત્ય છે સર્વ જીવોને
અક્ષર (કેવળજ્ઞાન) નો અનન્તમો ભાગ નિત્ય
ઉદાઠો છે, તેથી પણ તે નિત્ય છે આકાશદ્રવ્યના

અવગાહગુણની પેઠે, જ્ઞાન એ અરૂપી આત્મદ્રવ્યનો ગુણ હોવાથી નિત્ય છે અથવા ‘જ્ઞાન’ ‘શબ્દ’ ઇત્યાદિ સર્વ કાંઈ આવિર્ભાવ-તિરોભાવ ધર્મવાળું હોવાથી સર્વદા નિત્ય ॥

શબ્દની નિત્યત્વ-સિદ્ધિ

(૧) શબ્દપ્રયોગ પરપ્રત્યાયક હોવાથી શબ્દ સદા અવસ્થિત (નિત્ય) છે જે બીજા માટે વપરાય તે બ્યાપારકાળની પૂર્વે અવસ્થ હોય જ છે વૃક્ષ છેડવા માટે વપરાતો કુહાડો, એ છેડન-ક્રિયા-કાળની પૂર્વે અવસ્થ હયાતિ ધરાવે છે તેની જેમ, શબ્દ પણ પરપ્રત્યાયન ક્રિયા કરાવનાર હોવાથી, એ ક્રિયાકાળની પૂર્વે પોતાની હયાતિ સિદ્ધ કરે છે

(૨) મેત્ર, સ્વર્ગાદિ સાશ્વત પદાર્થો અભિધેય રૂપ હોવાથી, તેના અભિધાયક શબ્દો પણ કેવળજ્ઞાનની જેમ નિત્ય છે જે શબ્દ સ્વયં અનિત્ય હોય તે નિત્ય એવા મેત્ર આદિ પદાર્થોની સાથે વાચ્ય-વાચક ભાવ સંબંધ ધરાવી શકે નહિ સંકેતના વશથી વાચ્ય-વાચકભાવનો સંબંધ ઇન્દ્રિયમાદ્ય ઘટપટાદિ અનિત્ય પદાર્થોમાજ રૂક્ય છે અતીન્દ્રિય પદાર્થોમા સંકેત યઈ શકતા નથી તેથી મેત્ર આદિ પદાર્થો સાથે શબ્દનો અનાદિસસિદ્ધ, અમૃતક વાચ્ય-વાચક સંબંધ રહેલો છે એક જમ્યાએ શબ્દનું નિત્યપણું સિદ્ધ છે,

તો અન્યત્ર પણ તેનું નિત્યત્વ સિદ્ધજ છેઃ કારણકે-
શબ્દપણું મર્વત્ર સમાન છે

(૩) સૂર્ય-ચન્દ્રાદિ નિત્ય અને ઘટપટાદિ
અનિત્ય પદાર્થોના વાચક સઘળાચ શબ્દો અનાદિકાળથી
તદ્રાચકપણે સિદ્ધ છે, તેથી તે નિત્ય છે ઘટાદિ
વાચક શબ્દો સાકેતિક હોવાથી અનાદિકાળ સસિદ્ધ
નથી, એમ કહેવું યુક્તિરહિત છે કારણકે-સકેત કરી
શકાતો જ નથી જે શબ્દવડે સકેત કરાય, તે શબ્દ
જીવત સકેતકારક શબ્દની અપેક્ષા રાખેજ છે એમ
પ્રત્યેક સકેતકારક શબ્દ અન્ય અન્ય શબ્દોની અપેક્ષા
રાખતો હોવાથી, અનવચ્ચા (અપ્રામાણિક અનત
પદાર્થોની કલ્પના) નો દોષ પ્રાપ્ત થાય છે તેથી
પ્રત્યેક શબ્દોના સકેત અનાદિકાળથી સ્વયંસિદ્ધ જ
માનવા યુક્તિયુક્ત છે

ઉપર્યુક્ત રીતિએ ઘટાદિ પદાર્થો સાથે શબ્દોના
વાચ્ય-વાચકભાવ સંબંધ નિત્ય છે, તેથી તે સંબંધનો
સંબંધી શબ્દ પણ નિત્ય સિદ્ધ થાય છે સંબંધી
'શબ્દ' નિત્ય હોય, તો વાચ્ય-વાચકભાવ સંબંધ
પણ નિત્ય ઘટી શકે છે.

જ્ઞાનની અનિત્યતા મિદ્ધિ

જે કારણથી જ્ઞાન જીવથી અભિન્ન છે, તે

કારણથી જ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે, કારણ કે-જીવ પણ દેવાદિભાવે વારંવાર ઉત્પન્ન થાય છે, તેથી જ્ઞાન પણ ઉત્પન્ન થાય છે અક્ષરનો અનન્તનો ભાગ નિત્ય ઉઘાડો-અનાવૃત્ત કહ્યો છે, તે અવિશિષ્ટ જ્ઞાનસામાન્યને ઉદ્દેશીને કહ્યું છે અહીં સમ્યગ્જ્ઞાનના પ્રસંગમાં તેનો અધિકાર નથી 'નમસ્કાર' સમ્યગ્જ્ઞાનાત્મક હોવાથી તે ઉત્પન્ન થાય છે આકાશ દિના અવગાહના વગેરે શુદ્ધો, શુદ્ધો હોવાથી નીલરક્તાદિ શુદ્ધોની પેઠે ઉત્પાદાદિધર્મવાળા છે, તેથી નમસ્કારાદિ જીવના શુદ્ધો પણ ઉત્પાદાદિ ધર્મવાળા છે અથવા અવગાહક દ્રવ્યની અનિત્યતા સિદ્ધ થયા પછી અવગાહની અનિત્યતા આપોઆપ સિદ્ધ થાય છે આકાશની સાથે ઘટપટ્ટાદિનો સંયોગ તે અવગાહ છે અને એ સંયોગ 'મિ આગળીના સંયોગ' ની પેઠે અવશ્ય ઉત્પાદાદિ ધર્મવાળો છે એજ પ્રમાણે 'ગતિઉપકારાદિ' ધર્માસ્તિકાયાદિ દ્રવ્યોના શુદ્ધો પણ ઉત્પાદાદિ સ્વભાવવાળા જ છે આકાશનો ધર્માદિ સાથે સંયોગ તથા પરમાણુના વર્ણગદ્યાદિ પર્યાયો, આકાશ અને પરમાણુ દ્રવ્યથી એકાન્ત બિન્ન નથી, કિન્તુ કથયિત્ અબિન્ન પણ છે પર્યાયનો નાશ થવાથી પર્યાયી દ્રવ્યનો પણ નાશ માનવો જ નોર્મએ કારણ કે-પર્યાય પર્યાયીથી સર્વથા બિન્ન નથી, કિન્તુ કથયિત્ અબિન્ન છે તેથી આકાશાદિ

ઓયો પણ સર્વથા નિત્ય છે એમ કહેવું એ સર્વથા
ખોટું છે

પદ્માદિની અનિત્યતા સિદ્ધિ

શબ્દ નિત્ય નથી, કિન્તુ ઉત્પાદ-વ્યયયુક્ત છે
કારણ કે-શબ્દ એ ઘટપટાદિ પદાર્થોની જેમ ઇન્દ્રિય
આદ્ય છે, પ્રયતનજન્ય છે અને પુદ્ગલસમૂહાત્મક છે

શબ્દની જેમ જ્ઞાન પણ અનિત્ય છે નિમિત્તના
સહકાવથી ઉત્પન્ન થનારી વસ્તુઓ ઘટપટાદિની જેમ
હ મેંશા અનિત્ય જ હોય છે

શબ્દ અને જ્ઞાનની જેમ શિરોનમનાદિ ક્રિયા
પણ અનિત્ય છે કારણ કે-તે પણ સ્વ-સ્વ-નિમિત્તથી
ઉત્પન્ન થનારી હોય છે અને જે નિમિત્તથી ઉત્પન્ન
થાય છે, તે ઘટપટાદિની જેમ અનિત્ય જ છે

જ્ઞાન, શબ્દ અને ક્રિયા એ ઉત્પત્ત્યાત્મક સિદ્ધ
ધવાધો, તદાત્મક નમસ્કાર પણ ઉત્પત્તિ આદિ ધર્મથી
યુક્ત છે, એ આપોઆપ સિદ્ધ થાય છે ઉત્પત્તિમત્
વસ્તુ પોતાની ઉત્પત્તિમા કોઈ ને કોઈ નિમિત્તનો અપેક્ષા
અવશ્ય રાખે છે એ કારણે નમસ્કારની ઉત્પત્તિમા
ત્રિવિધ નિમિત્તો ઇચ્છેલા છે, જે આપણે ઉપર જોઈ
આવ્યા છીએ તો પણ અધિક સ્પષ્ટતા માટે તેને
જરા વિસ્તારથી જોઈ જવાની આવશ્યકતા છે

ઉત્પત્તિના ત્રિવિધ નિમિત્તો :

દેહ, વાચના અને લબ્ધિ, જે નમસ્કારની ઉત્પત્તિના નિમિત્ત છે, જેમ આદિના નૈગમાદિ ત્રણ નયો માને છે. ઘટાદિ પદાર્થો પૂર્વે ઉત્પન્ન થયેલા છે, તો પણ તેને પ્રગટ કરવા માટે દીપકાદિની આવશ્યકતા પડે છે. તેમ પૂર્વે ઉત્પન્ન થયેલા ‘નમસ્કાર’ ને પણ આ જાવમા ઉત્પન્ન થવા માટે, આ જાવના શરીરની આવશ્યકતા રહે છે જ. જાવપ્રત્યયિક અવધિ જ્ઞાનને જેમ જાવધારણીય દેહનું સમુત્થાન હેતુરૂપ છે, તેમ પૂર્વે ઉત્પન્ન થયેલા ‘નમસ્કાર’ને પણ વર્તમાન જાવના દેહનું સમુત્થાન અર્થાત્ શરીર જે હેતુ છે.

જ્ઞાનસૂત્ર નથનો મત એવો છે કે-‘નમસ્કાર’ જે પૂર્વજાવમા ઉત્પન્ન થયો હોય, તો પછી તેને આ જાવનું શરીર (સમુત્થાનરૂપ કારણ) કાઈ ઉત્કાર કરી શકતું નથી. તેના મતે ઉત્પન્ન થયેલાને કારણની અપેક્ષા હોવી નથી. જે ‘નમસ્કાર’ આ જાવમા ઉત્પન્ન થાય છે, તેમા વાચના અને લબ્ધિ સિવાય બીજા કોઈ કારણની આવશ્યકતા રહેતી નથી. નમસ્કારનો લાભ કા સ્વથી થનારો હોય છે, કા પરથી થનારો હોય છે. જે સિવાય ત્રીજી ગતિ નથી. જે પરથી થાય તો વાચના કારણ છે અને સ્વથી થાય તો ક્ષયોપશમ કારણ છે. પૂર્વજાવમા ‘નમસ્કાર’

ઉત્પન્ન થયો હોય, તો તે પણ વાચના અને લઙ્ઘિ સિવાય કોઈ ત્રીજા કારણથી નથી થયો, એમ જ માનવું રહ્યું કારણ કે-તે જન્મમા પણ જો પરથી લાભ થયો હોય તો વાચનાથી અને સ્વથી એટલે સ્વયં લાભ થયો હોય, તો લઙ્ઘિથી થયો છે એ સિવાય ત્રીજું સમુત્થાનાદિ કારણ માનવાની કોઈ આવશ્યકતા રહેતી નથી : કારણ કે-વાચના અને લઙ્ઘિ સિવાય, કેવલ દેહથી, નમસ્કારની ઉત્પત્તિમા પ્રત્યક્ષ વ્યભિચાર છે

શબ્દાદિ ત્રણ નયોના મત એવો છે કે-‘ગદ્ગદ કર્મો’ છવ વાચના છતાં પણ નમસ્કાર નથી પામતો અને લઘુકર્મો આત્મા વાચના વિના પણ ક્ષયોપશમ થી અવશ્ય પામે છે, માટે લઙ્ઘિ જ હેતુ છે કિન્તુ વાચના હેતુ નથી ’ ‘ નમસ્કારની ઉત્પત્તિમા વાચના-જન્ય મતિજ્ઞાનાવરણનો ક્ષયોપશમ કારણ છે અને તેથી પરપરાએ વાચના પણ નમસ્કારનું કારણ છે ’-એમ જો કહેવામા આવે, તો તે અયોગ્ય છે કારણ કે-શુકકર્મો આત્માને વાચના પણ યથોક્ત ક્ષયોપશમ કરનારી થતી નથી તેથી વાચના એ નમસ્કારની ઉત્પત્તિમા એકાન્તિક નથી કિન્તુ અનેકાન્તિક છે અથવા જેને વાચનાથી ક્ષયોપશમ થાય છે, તેને તે વાચના પણ માત્ર મતિજ્ઞાનાવરણીય કર્મના ક્ષયોપશમનું કારણ છે, કિન્તુ

નમસ્કારાવરણીય કર્મના ક્ષયોપશમથી પ્રાપ્ત થવા યોગ્ય 'નમસ્કાર' તુ કારણ નથી

નમસ્કારાવરણીય કર્મનો અર્થ અહીં 'નમસ્કાર' રૂપ સમ્યક્જ્ઞાનને આવરનાર કર્મ વિવક્ષિત છે કારણતુ કારણ હોવાથી નમસ્કારતુ કારણ છે, એમ કહેવામા આવે, તો ભૂમિ, શયન, આસન, આહાર, વસ્ત્ર, પાત્ર આદિ સર્વ બાહ્ય વસ્તુઓ ક્ષયોપશમને ઉપકારી હોવાથી, પરમ્પરાએ નમસ્કારતુ કારણ થયે 'વાચના નિકટતુ ઉપકારી છે, માટે તે કારણ છે અને આસન-શયનાદિ નિકટના ઉપકારી નથી, માટે તે કારણ નથી' એમ કહેવામા આવે, તો એક લઘિ જ તેતુ નિકટતુ અને એકાન્તિક કારણ છે, એમ સ્વીકારી લેવુ એજ વ્યાજ્ઞી છે કારણકે-તેજ એક નમસ્કારતુ અનન્તર અને અવ્યભિચારિ કારણ છે જો એમ માનવામા ન આવે, તો કારણ તરીકે વાચના માત્રનો નિયમ સિદ્ધ થતો નથી, કિન્તુ પરમ્પરાએ ઉપકારી ભૂમિ, વસ્ત્ર, પાત્રાદિ સર્વને કારણ માનવાનો પ્રસંગ જિથો યાય છે

એ રીતે પ્રથમના ત્રણ નયો ત્રણ પ્રકારના કારણોને, ઋણસૂત્ર તથા બે પ્રકારના કારણોને અને શબ્દાદિ ત્રણ નયો એક લઘિ (ક્ષયોપશમ) ને જ 'નમસ્કાર' તુ કારણ માને છે

નિર્દેષ દ્વાર.

નિર્દેષ શબ્દનો અર્થ 'સ્થાપન કરવુ' એવો

થાય છે સ્થાપન કરવું, આરોપણ કરવું, ન્યાસ કરવો, ઇત્યાદિ નિક્ષેપના જ પર્યાયશબ્દો છે શબ્દનો અર્થમાં અથવા અર્થનો શબ્દમાં આરોપ કરવો, એનું નામ નિક્ષેપ છે ‘પ્રત્યેક શબ્દના કમળીમાં કમળી ફેટલા અર્થ થઈ શકે છે ?’—એ પ્રશ્નનો ઉત્તર નિક્ષેપદ્વારા મળી શકે છે કેઈ શબ્દના બલે સેકડો અર્થ થતા હોય, અર્થાત્ સેકડો અર્થમાં એનો નિક્ષેપ કરવામાં આવે, તો પણ એના નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય અને ભાવ,—એ ચાર અર્થો તો અવશ્ય થાય જ છે એનેજ ચાર નિક્ષેપ કહેવામાં આવે છે ‘નમસ્કાર’ શબ્દના પણ નામ—નમસ્કાર, સ્થાપના—નમસ્કાર, દ્રવ્ય—નમસ્કાર અને ભાવ—નમસ્કાર,—એ ચાર અર્થો થઈ શકે છે અર્થાત્—એ ચાર અર્થોમાં ‘નમસ્કાર’ શબ્દ વાપરી શકાય છે

નામ અને સ્થાપના

‘નમઃ।’ એવું નામ, તે નામ નમસ્કાર છે અને ‘નમઃ।’ એવા બે અક્ષરો લખવા અથવા નમસ્કાર કરવાને પ્રવર્તેલા શાસ્ત્ર આદિનો ‘સંકેચિત કર-ચરણાદિયુક્ત ચિત્રકર્માદિગત આકાર’ તે સ્થાપના નમસ્કાર છે

દ્રવ્ય—નમસ્કાર

દ્રવ્ય—નમસ્કાર બે પ્રકારનો છે આગમથી અને

નો-આગમથી ઉપયોગરહિત ' નમસ્કાર ' એવો શબ્દ બોલનાર આગમથી દ્રવ્ય-નમસ્કાર ॥ નો-આગમથી દ્રવ્ય-નમસ્કાર- ' જીશરીર, જીવ્યશરીર અને તદ્વ્યતિરિક્ત- ' -એમ ત્રણ પ્રકારે છે

૧ જ્ઞાનાનો મૃતદેહ, એ નો-આગમથી જીશરીર દ્રવ્ય-નમસ્કાર છે

૨ જીવજ્યમા જીવજીનારનું શરીર, એ નો-આગમથી જીવ્યશરીર દ્રવ્ય-નમસ્કાર ॥

૩ તદ્વ્યતિરિક્ત દ્રવ્ય નમસ્કારના અનેક પ્રકારો છે જેમકે-

(ક) મિથ્યાત્વથી ઉપદ્રુત નિહ્વાદિનો જીવ-નમસ્કાર પણ દ્રવ્ય-નમસ્કાર છે

(ખ) ઉપયોગરહિત સમ્યક્ત્વવાનનો નમસ્કાર પણ દ્રવ્ય-નમસ્કાર છે

(ગ) પૌંડ્રભક્તિ દ્રવ્યને માટે કરતો દેવાદિકનો નમસ્કાર પણ દ્રવ્ય-નમસ્કાર છે

(ઘ) જાયાદિના કારણે બિખારી રાજાને નમસ્કાર કરે, તે પણ દ્રવ્ય-નમસ્કાર છે

(ઙ) અસચિત્તે જીવથી કરેલો નમસ્કાર પણ દ્રવ્ય-નમસ્કાર છે

ભાવ-નમસ્કાર

ભાવ નમસ્કાર પણ બે પ્રકારે છે એક આગમથી અને બીજો નો-આગમથી ‘નમસ્કાર’ ના અર્થને જાણનાર અને તેમા ઉપયોગવાન આત્માનો નમસ્કાર, એ આગમથી ભાવ-નમસ્કાર છે

મન વડે ‘નમસ્કાર’ મા ઉપયોગવાન, ‘નમો અરિહતાણા’—એમ વચન વડે બોલનાર તથા હાથ, પગ, મસ્તકાદિના સંકેતો વડે કાયાથી નમનક્રિયા કરનારનો નમસ્કાર ‘નો-આગમથી ભાવ-નમસ્કાર’ છે અહીં ‘નો’ શબ્દ નિષેધવાચક નથી, કિન્તુ મિશ્રવાચક છે ઉપયોગ રૂપ ‘આગમ’ અને વચન—કાયાની ક્રિયારૂપ ‘આગમભાવ’ ઉભયથી મિશ્ર હોવાથી, તેને નો-આગમથી ભાવ-નમસ્કાર કહેવાય છે નિષ્કેપનો નયો વડે વિચાર.

શબ્દાદિ ત્રણ નયો વિશુદ્ધ હોવાથી, કેવળ ‘ભાવ’ને જ ધરાવે છે અને ઋણસૂત્રાદિ ચાર નયો અવિશુદ્ધ હોવાથી ચારે પ્રકારના નિષ્કેપને ધરાવે છે પ્રથમના ચારે નયો ચારે પ્રકારના નિષ્કેપને ધરાવે છે, તેનું કારણ એ છે કે—નૈગમ નય વસ્તુને જાણવાના મર્વ પ્રકારોને ધરાવનારો છે તેના બે ભેદ છે એક સર્વસગ્રાહી અને બીજો અસર્વસગ્રાહી (દેશસગ્રાહી) સર્વસગ્રાહી નૈગમ સામાન્યવાદી છે અને અસર્વ

સગ્રાહી નૈગમ વિશેષવાદી છે બીજા શબ્દોમા સર્વ સગ્રાહી નૈગમ અને સમ્બંધ નય, એ બે એક જ માન્યતાવાળા છે તથા અસર્વસગ્રાહી નૈગમ અને વ્યવહાર નય, એ બે પણ સમાન માન્યતાવાળા છે આથી નૈગમ નયનો સમ્બંધ-વ્યવહાર નયમા અતર્ભાવ થઈ જાય છે અથવા સમ્બંધ અને વ્યવહાર નયનો નૈગમ નયમા અતર્ભાવ થઈ જાય છે નૈગમ નય ચારે નિરૂપને ઇચ્છે છે, તો સમ્બંધ અને વ્યવહાર પણ તેનાથી અભિજ્ઞ હોઈ ચારે નિરૂપને ઇચ્છે છે, એમ સુતરા સિદ્ધ થાય છે વિશેષ એટલેા છે કે- સમ્બંધ નય 'સ્થાપના સામાન્ય'ને ઇચ્છે છે અને વ્યવહાર નય 'સ્થાપના વિશેષ'ને ઇચ્છે છે

ઋણુસૂત્ર નય પણ ચારે નિરૂપને ઇચ્છે છે કારણ કે-ઋણુસૂત્ર નય પણ વર્તમાન દ્રવ્યસ્થાવિ દ્રવ્યને માને જ છે જે નય 'અનાકાર' એવા દ્રવ્યને ભાવહેતુક માનીને ઇચ્છે, તે નય ભાવના વિશેષ હેતુભૂત 'સાકાર' એવી સ્થાપનાને કેમ ન માને ? એ જ રીતે ઋણુસૂત્ર નય દ્રવ્યને માનનાર હોવાથી, નામને પણ માને છે જ વાચ્યાર્થશૂંય સજ્ઞા માત્ર નામને પણ ભાવનું કારણ માની જે નય માને અને ઇચ્છે, તે નય ભાવના સવિશેષ કારણભૂત સ્થાપનાને ન માને, એ બને જ કેમ ? અથવા ઋણુસૂત્ર નય, ઇન્દ્રાદિકની સજ્ઞારૂપ નામ ભાવઇન્દ્રમા છે, તેથી જે નામને ઇચ્છતો હોય તો દ્રવ્ય અને સ્થાપના પણ

ભાવધન્દ્રમા નામ કરતા નજીકના હેતુ છે, માટે તેને સવિશેષપણે માનવા જોઈએ શબ્દરૂપ નામ, એ તો બાહ્યતર હેતુ છે, બ્યારે ધન્દ્રમૂર્તિ રૂપ દ્રવ્ય અને તેની વિશિષ્ટ આકૃતિરૂપ સ્થાપના, એ જને ધન્દ્રરૂપ પર્યાયની સાથે કથયિત તાદાત્મ્ય સંબંધે રહેલા હોવાથી વધારે નજીકના હેતુ છે શબ્દ રૂપ નામ અથવા નામ રૂપ શબ્દ, એ તો વાચ્ય-વાચકભાવ માત્રના સંબંધ રૂપે જ રહેલ છે છતાં તે ભાવનું કારણ જની શકે છે, તો પછી સ્થાપના અને દ્રવ્ય તો તેનાથી મંત્રીપતર હોવાથી, તેથી પણ વિશેષ ભાવના હેતુરૂપ જને, એમા ઠશુ જ આશ્ચર્ય નથી અર્થાત્-નામ અને ભાવને માનનાર ઋણસૂત્રનય સ્થાપના અને દ્રવ્ય નિરૂપણને ન સ્વીકારે, એ આશી શકે તેમ નથી

પદદ્વાર

જે વહે અર્થ જણાય તે ‘પદ’ કહેવાય છે તેના પાંચ પ્રકાર છે નામિક, નૈપાતિક, ઔપસર્ગિક, આખ્યાતિક અને મિશ્ર જેમકે-‘અથ્થા’-‘ગૌ’ આદિ નામિક પદો છે ‘યવ’-‘સ્રુ’ ઇત્યાદિ નૈપાતિક પદો છે ‘અનુ’-‘પરિ’ આદિ ઔપસર્ગિક પદો છે ‘ગચ્છતિ’-‘ધાવતિ’ ઇત્યાદિ આખ્યાતિક પદો છે અને ‘સયત’-‘નિયત’ આદિ મિશ્ર પદો છે ‘નમઃ’ એ અહીં નૈપાતિક પદ છે પદની આદિમા તથા અતમા પદે તે નિપાત કહેવાય અને ‘નિપાત’ શબ્દને સ્વાર્થમા ‘અ’ પ્રત્યય આવવાથી નૈપાતિક જની જાય છે

પદાર્થદ્વાર

‘પદાર્થ’ એટલે પદનો અર્થ ‘નમ ૧’ એ પદ પૂર્ણ અર્થમાં છે તે પૂર્ણ એ પ્રકારે છે દ્રવ્ય-મકોચ રૂપ અને ભાવ-સકોચ રૂપ હોય, પગ, મસ્તક વગેરેનો સકોચ તે દ્રવ્ય-સકોચ અને ‘અર્હંદાદિના શુદ્ધોભા વિશુદ્ધ મનનો પ્રવેશ’ તે ભાવ-સકોચ દ્રવ્ય-સકોચ અને ભાવ-સકોચની ચતુર્ભંગી બને છે (૧) દ્રવ્ય-સકોચ હોય અને ભાવ-સકોચ ન હોય (૨) દ્રવ્ય-સકોચ ન હોય અને ભાવ-સકોચ હોય (૩) દ્રવ્ય-સકોચ હોય અને ભાવ-મકોચ પણ હોય તથા (૪) દ્રવ્ય અને ભાવ-ઉભય સકોચ ન હોય છેદ્વૈ ભગ શૂન્ય છે બીજો અને ત્રીજો ભગ આદરણીય છે અને પ્રથમ ભગ અનાદરણીય છે

દ્રવ્ય અને ભાવ-સકોચમાં ‘ભાવ-મકોચ’ એ જ પ્રધાન છે, કારણ કે-તે જ એક એકાતિક દેખાને આપનારો છે ભાવ-સકોચ વિનાનો દ્રવ્ય-સકોચ પાલકાદિની જેમ નિષ્ફળ છે તથા દ્રવ્ય-સકોચ વિનાનો ભાવ-સકોચ અતુત્તર સુરાદિની જેમ દેખાવાળો છે, તો પણ દ્રવ્ય-સકોચયુક્ત ભાવ-સકોચવાનને પ્રાય જે વિશુદ્ધિ થાય છે, તે વિશુદ્ધિ દ્રવ્ય-સકોચ રહિત કેવલ ભાવ-સકોચવાનને થતી નથી તેથી ઉભય સકોચ, એ જ ઇષ્ટ અને શ્રેષ્ઠ છે તથા શાળકુમારાદિની જેમ તત્કાળ ઇષ્ટસિદ્ધિને અર્પનાર થાય છે

પ્રકરણ સાતમું.

નમસ્કારની પ્રરૂપણા.

કોઈ પણ પદાર્થની પ્રરૂપણા કરવી હોય, ત્યારે તે છ પ્રકારે યા નવ પ્રકારે કરવી, એ શાસ્ત્રીય પદ્ધતિ છે એ પદ્ધતિની રીતિ એવી છે કે-તમા પદાર્થને લગતી લગભગ અર્ધ ચર્યાઓ સમાઈ જાય છે ‘પૃથ્વ-શત-પ્રકરણ’ ના રચયિતા અને અપૂર્વ સમ્રાટકાર તરીકેની પ્રસિદ્ધિને પામેલા વાચકમુખ્ય શ્રી હિમાલય-તિલ મહારાજ શ્રી ‘તત્ત્વાર્થાધિગમ સૂત્ર’ મા અધિગમના ઉપાય દર્શાવતા, એ ઉભય પ્રકારની પ્રરૂપણાઓને નીચેના સૂત્રોથી જણાવે છે -

“નિર્દેશસ્વામિત્વસાધનાધિકરણસ્થિતિવિધાનતઃ।”

(અધ્યાય ૧, સૂત્ર ૭) તથા-

“સત્સન્ધ્યાક્ષેત્રસ્પર્શનકાલાન્તરમાવાલ્પચક્રત્વૈશ્વ।”

(અધ્યાય ૧, સૂત્ર ૮)

ક્રોધ પશુ વસ્તુનું પરિપૂર્ણ જ્ઞાન મેળવવું હોય તો તેના નિર્દેશાદિ જાણવા જોઈએ એ ન્યાયે 'નમસ્કાર'નું પશુ સાચોપાગ જ્ઞાન કરવા માટે અહીં તેના નિર્દેશાદિ જણાવવા માટે કિચિત્ પ્રયાસ કરવામાં આવે ॥

નિર્દેશ

નિર્દેશ એટલે નમસ્કારનું સ્વરૂપ અર્થાત્-
'નમસ્કાર એ શું છે?'-તેનું જ્ઞાન 'નમસ્કાર'નું જ્ઞાન કરવા માટે 'નમસ્કાર' એ છવ ॥ કે અછવ, એ જાણવું જોઈએ અહીં 'નમસ્કાર' એ છવનો શુષ્ક હોવાથી છવ છે, ઢિન્તુ અછવ નથી દ્રવ્યાર્થિક નયથી 'છવદ્રવ્ય' રૂપ નમસ્કાર ॥ અને પર્યાયાર્થિક નયથી 'છવશુષ્ક' રૂપ નમસ્કાર છે સુવિશુદ્ધ નેગમ અને સમગ્ર નય સમસ્ત વસ્તુને એક જ માનનાર હોવાથી, તેના મતે 'નમસ્કાર' એક જ છે અવિશુદ્ધ નેગમ અને વ્યવહાર નય એક નમસ્કારવાન છવને એક નમસ્કાર અને બહુ નમસ્કારવાન છવને બહુ નમસ્કાર ધરાવે છે ઋણસૂત્રાદિ ચારે નયો વર્તમાન સમયવર્તિ સ્વકીય વસ્તુને જ માને છે, તેથી તે પ્રત્યેકના જુદા જુદા નમસ્કાર માને છે વિશેષ એટલે ॥ કે-શબ્દાદિ ત્રણ નયોના મતે નમસ્કારના પરિણામવાળો છવ 'નમસ્કાર' કહેવાય છે અને શેષ નેગમાદિ નયોના અભિપ્રાયે 'નમસ્કાર' મા

ઉપયોગરહિત હોય, તો પણ નો લઘિસહિત હોય
અથવા લઘિને યોગ્ય હોય, તેવા જીવને પણ
'નમસ્કાર' કહેવાય છે

સ્વામિત્વ

સ્વામિત્વ એટલે નમસ્કારનો સ્વામી કોણ છે ?
અથવા નમસ્કાર કોનો છે ? એ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે
કે—નમસ્કારનો સ્વામી એક જીવ પણ છે અને અનેક
જીવ પણ છે પ્રતિપદમાન એક અથવા અનેક હોય
છે અને પૂર્વપ્રતિપક્ષ તો અવશ્ય અનેક હોય છે
માત્ર સત્ય નય સામાન્યવાદી હોવાથી, 'પ્રતિપદમાન
અને પ્રતિપક્ષ ઉભય પક્ષમાં બહુત્વ નથી માનતો
બીજી રીતે પણ સ્વામિત્વનો વિચાર કરી શકાય છે
'નમસ્કાર નમસ્કાર્યનો કે નમસ્કાર કરનારનો ?'
એ પ્રશ્નનો ઉત્તર જુદા જુદા નયવાદિઓ જુદી જુદી
રીતે આપે છે

નૈગમ-વ્યવહારનો ઉત્તર

નૈગમ નય તથા વ્યવહાર નયના અભિપ્રાયે
નમસ્કારનો સ્વામી 'નમસ્કાર્ય' આત્મા છે, કિન્તુ
નમસ્કાર કરનાર જીવ તેનો સ્વામી નથી કારણ
કે—દાન કરાયા પછી વસ્તુ દાતાની કહેવાતી નથી
કિન્તુ ગ્રાહકની કહેવાય છે તેમ નમસ્કારનું પણ
પૂજ્ય એવા નમસ્કાર્યને દાન કરવામાં આવે છે તેથી

તે પૂજ્યનો જ ગણાય છે અથવા ‘નમસ્કાર’ એ પૂજ્યની પ્રતીતિ કરાવનાર હોવાથી પૂજ્યનો ધર્મ છે જે જેની પ્રતીતિ કરાવે, તે તેનો ધર્મ છે ઘટનુ રૂપ ઘટની પ્રતીતિ કરાવે છે, માટે તેને ઘટનો ધર્મ કહેવામા આવે છે તેની જેમ ‘નમસ્કાર’ પણ ‘નમસ્કાર્ય’ની પ્રતીતિ કરાવનાર હોવાથી, ‘નમસ્કાર્ય’ નો ધર્મ છે, નહિ કે-નમસ્કાર કરનારનો અથવા ‘નમસ્કાર’ નો પરિણામ ‘નમસ્કાર્ય’ તુ નિમિત્ત પાત્રીને ઉત્પન્ન થાય છે ઘટના નિમિત્તે ઉત્પન્ન થતુ ઘટ-જ્ઞાન અને ઘટ-અભિધાન એ જેમ ઘટનુ કહે વાય છે, તેમ ‘નમસ્કાર્ય’ ના નિમિત્તે ઉત્પન્ન થનાર ‘નમસ્કાર’નો પરિણામ પણ ‘નમસ્કાર્ય’ નો જ પર્યાય માનવો બ્યાજબી છે અથવા નમસ્કાર કરનાર નમ સ્કાર્યનુ હાસત્વ પામે છે, તેથી તે નમસ્કાર ઉપર નમસ્કાર કરનારનો અધિકાર નથી ‘મારા હાસે ખર ખરીદો,’ તેથી તે હાસ અને ખર ઉભય જેમ તેના સ્વામિના છે, તેમ ‘ખર’ ના સ્થાને ‘નમસ્કાર’ અને ‘હામ’ ના સ્થાને તેનો ‘કરનાર’ ઉભય ‘નમસ્કાર્ય’ એવા પૂજ્ય અર્હંહાદિકના જ છે એ કારણે પણ નમસ્કાર, નમસ્કાર કરનારનો નથી, કિન્તુ નમસ્કાર્ય નો જ છે પૂજ્ય વસ્તુ બે પ્રકારની છે એક જીવ રૂપ અને બીજી અજીવરૂપ જીવરૂપ પૂજ્ય વસ્તુ શ્રી જિનેશ્વરાદિ અને મુનિવરાદિ છે અજીવરૂપ પૂજ્ય વસ્તુ શ્રી જિનપ્રતિમાદિ અને ચિત્રપટાદિ ॥

સમગ્ર નયનો ઉત્તર

‘નમસ્કાર કેનો છે?’—એ વિષયમાં સમગ્ર નયનો ઉત્તર—‘જીવ સામાન્યનો નમસ્કાર છે’—એ છે સમગ્ર નય સામાન્ય માત્ર ગ્રાહી હોવાથી જીવનો નમસ્કાર, અજીવનો નમસ્કાર, ઝવેનો નમસ્કાર કે પરનો નમસ્કાર, ઈત્યાદિ કોઈને સ્વીકારતો નથી એ નય વિશેષરહિત સત્તા માત્ર રૂપે નમસ્કારને માને છે, તેથી તેના મતમાં સ્વ-પર આદિ કોઈયુક્ત નમસ્કાર છે નહિ. સમગ્ર નયના મતે યાદી વિભક્તિથી નિર્દિષ્ટ ભિન્નાધિકરણ છે જ નહિ કિન્તુ સામાના ધિકરણ જ છે, તેથી સત્તા સામાન્ય રૂપે એક જ નમસ્કાર છે, એમ તે કહે છે ‘જીવ સામાન્યનો નમસ્કાર છે’—એવો ઉત્તર જે ઉપર આપવામાં આવ્યો છે, તે પણ અશુદ્ધતર સમગ્ર નયના મતનો છે.

ઋણસૂત્ર નયનો ઉત્તર

ઋણસૂત્ર નય નમસ્કારને નમસ્કાર્યનો નહિ માનતા, નમસ્કારને તેના કરનારનો માને છે. કારણ કે—નમસ્કાર ત્રણ પ્રકારનો છે એક જ્ઞાનરૂપ, બીજો શબ્દરૂપ અને ત્રીજો ક્રિયારૂપ. જ્ઞાનરૂપ નમસ્કાર જીવથી અલિપ્ત છે, તેથી જીવ સિવાય અન્ય જડ પ્રતિમાદિનો તે ન જ હોઈ શકે. શબ્દરૂપ અને ક્રિયારૂપ નમસ્કાર પણ શબ્દ કરનાર અને ક્રિયા

કરનારનો ધર્મ ■ તે ધર્મ અન્ય દ્રવ્યમા કેવી રીતે જઈ શકે ? અન્યના ધર્મ પણ અન્યમા જઈ શકતા હોય, તો સકરાદિ મહાદેવોની પ્રાપ્તિ થાય એટલું જ નહિ, પણ પૂજકે કરેલો નમસ્કાર પૂજ્યનો માનવામા આવે, તો કૃતનારા, અકૃતાગમ આદિ દેવોની પણ પ્રાપ્તિ યઈ જાય

શકા૦ અન્ય દ્રવ્યમા રહેલી વસ્તુ પણ અન્ય દ્રવ્યની કહી શકાય છે જેમકે-તિળેરીમા રહેલું દ્રવ્ય એ દેવદત્તનું દ્રવ્ય છે, એમ કહી શકાય છે

સમાધાન૦ અન્યત્ર રહેલી વસ્તુ અન્યની છે, એવો વ્યવહાર માત્ર દ્રવ્યમા જ યઈ શકે છે કિન્તુ શુદ્ધોની અદર તેવો વ્યવહાર યઈ શકતો નથી નમસ્કાર, એ પૂજકનો શુદ્ધ છે, તે પૂજ્યનો કેવી રીતે બની શકે ?

શકા૦ અન્યના શુદ્ધનો લોગવટો અન્ય કરી શકે છે જેમકે-પટનો લોખ્ખા દેવદત્ત છે, તો તે પટના શુક્લત્વાદિ શુદ્ધોનો લોખ્ખા પણ છે જ તેમ પૂજકના નમસ્કારનો માનીક પૂજ્ય કેમ કહી શકાય નહિ ?

અમાધાન૦ પટના શુક્લત્વાદિ શુદ્ધોનો લોખ્ખા જેમ દેવદત્ત બની શકે છે, તેમ પૂજકના નમસ્કાર-શુદ્ધનો લોખ્ખા પૂજ્ય બની શકતો નથી કારણ કે

નમસ્કારનું અનન્તર કે પરમ્પર ઉભય કૃણ પૂજ્યને નહિ, પણ પૂજકને જ પ્રાપ્ત થાય છે

શ કાં પૂજકનું પૂજરૂપ કૃણ તો પૂજ્યને જ સાક્ષાત્ જણાય છે, કિન્તુ પૂજકને જણાતું નથી તો પછી નમસ્કાર પૂજ્યનો માનવામા વાધો શો ?

સમાધાન૦ પૂજ્ય એ આકાશની જેમ પૂજરૂપ કૃણના ઉપજીવી નથી, તેથી પૂજકની પૂજરૂપ કૃણ પૂજ્યનું નથી જે જેનો અનુપજીવી હોય, તેનું તે કૃણ ન કહેવાય જેમ દદ્યમાન અગર કર્પૂરાદિનો ધૂપ પ્રસરે, તો તેની સુવાસાદિનું કૃણ આકાશનું નથી કહેવાતું, કિન્તુ તેના ઉપજીવક દેવદત્તનું જ કહેવાય છે તેમ અહીં પણ શ્રી વીતરાગાદિ તેમની પૂજના અનુપજીવક હોવાથી તેમની પૂજાનું કૃણ તેમનું નથી, કિન્તુ પૂજકનું જ છે પ્રત્યક્ષ દેખાતો નમસ્કાર પણ નમસ્કાર્યના ઉપકાર માટે થાય છે એમ નથી, કિન્તુ નમસ્કાર કરનારના ઉપકાર માટે જ થાય છે, તેથી તે નમસ્કાર કરનારનો જ છે નમસ્કારનું અનન્તર કૃણ પરિણામની વિશુદ્ધિ છે અને પરમ્પર કૃણ સ્વર્ગાપવર્ગાદિની પ્રાપ્તિ છે એ ઉભય કૃણ પૂજકને જ પ્રાપ્ત થાય છે, તેથી નમસ્કાર એ પૂજ્યનો ન કહેવાય, કિન્તુ પૂજકનો જ કહેવાય એજ વાતને ટુંકાણુમા નીચે સુજળ કહી ચકાય

૧ નમસ્કાર કરનારનો છે કરનારને આધીન

હોવાથી જે જેને આધીન હોય તે તેનું જ કહેવાય છે, ધનની જેમ

૨ નમસ્કાર કરનારનો છે કરનારના શુભ (જ્ઞાન, ક્રિયા અને શબ્દ) રૂપ હોવાથી

૩ નમસ્કાર કરનારનો છે નમસ્કારના દુર્ગનો ભોક્તા કરનાર હોવાથી

૪ નમસ્કાર કરનારનો છે નમસ્કારના કારણુ ભૂત કર્મનો ક્ષયોપશમ કરનારમા જ હોવાથી કાર્ય કારણુ સિવાય અન્યત્ર હોઈ શકે નહિ

૫ નમસ્કાર કરનારનો છે કરનારના પરિણામ રૂપ હોવાથી

શબ્દાદિ નયોનો ઉત્તર

શબ્દાદિ નયોના મતે નમસ્કારના ઉપયોગરૂપ જ્ઞાન એજ નમસ્કાર છે, કિન્તુ શબ્દ અને ક્રિયા એ નમસ્કાર નથી આ નયો માત્ર જ્ઞાનવાદી હોવાથી, ઓ જિનેશ્વરાદિ યા તેમની પ્રતિમાદિનો નમસ્કાર છે, એમ વિશેષે ઠરીને માનતા નથી માત્ર તદુપયોગવાન પૂજકનો જ નમસ્કાર છે, એમ સ્વીકારે છે

સાધન

‘ નમસ્કારનું સાધન શું છે ? ’ અથવા ‘ નમસ્કાર શાથી પ્રાપ્ત થાય ? ’—એ ત્રીણુ પ્રશ્નજ્ઞાનુ દ્વાર છે

એનો ઉત્તર એ છે કે-‘ નમસ્કારાવરણીય કર્મ ના ક્ષયોપશમથી નમસ્કાર પ્રાપ્ત થાય છે એ ક્ષયોપશમ નિર્ગમથી પણ થાય છે અને અધિગમથી પણ થાય છે ’

પ્રશ્ન૦ નમસ્કારાવરણીય કર્મ એટલે શું ?

ઉત્તર૦ નમસ્કારને આવરનાર કર્મ મતિજ્ઞાનાવરણ, શ્રુતજ્ઞાનાવરણ અને દર્શનમોહનીય છે એને જ નમસ્કારાવરણીય કર્મ કહેવામા આવે છે એ કર્મના સ્પર્ધકો (રમવિશેષો) બે પ્રકારના છે એક સર્વઘાતિ અને બીજા દેશઘાતિ સર્વઘાતિ સ્પર્ધકો સર્વથા નાશ પામવા જોઈએ દેશઘાતિ સ્પર્ધકોમા પણ ઉદિતનો ક્ષય અને અનુદિતનો ઉપશમ થવાથી, અનુક્રમે વિશુદ્ધિ થતા ‘ ન ’ કારાદિ અક્ષરોની પ્રાપ્તિ થાય છે અને અધિક વિશુદ્ધિ થતા સમસ્ત નવકારની પ્રાપ્તિ થાય છે નમસ્કાર સ્વયશ્રુતરૂપ છે, શ્રુત મતિપૂર્વક હોય છે અને એ બંને સમ્યક્દષ્ટિને હોય છે તેથી નમસ્કારનો લાભ થાય ત્યારે એકી માથે મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને સમ્યક્ત્વનો લાભ થાય છે

અધિકરણ

‘ અધિકરણ ’ એટલે સ્થાન નમસ્કારને રહેવાનું સ્થાન કયું ? ‘ અધિકરણ દ્વાર ’ ને શાસ્ત્રીય પરિભાષામા ‘ કસ્મિન્ દ્વાર ’ પણ કહેવામા આવે છે આ વિષયમા નૈગમાદિ નયોનો, સ્વામિત્વ દ્વારની જેમ, બુદ્ધો બુદ્ધો

અભિપ્રાય છે નૈમિત્તિક તથા વ્યવહાર નયના મતે
જીવ-અજીવો (પૂજ્ય અને પૂજ્યોની પ્રતિમા આદિ)
સર્વત્ર નમસ્કાર રહી શકતો હોવાથી પૂજ્યમા નમસ્કાર
રહે છે, એમ માનવામા કોઈપણ ભૂતિની હરકત નથી

સમગ્ર નવ સામાયમાત્રમાંથી હોવાથી, નમ-
સ્કારને અવિશિષ્ટ સામાન્ય આધારમા માને છે
અથવા આ નયની-‘જીવ એજ નમસ્કાર છે’-એવી
સમાનાધિકરણની માન્યતા હોવાથી, ‘જીવમા
નમસ્કાર’ એવો વ્યધિકરણસમાસ તેને માન્ય નથી
અશુદ્ધતર સમગ્ર નવ-‘જીવમા નમસ્કાર’ એમ
માને છે, કિંતુ જીવ સિવાય અન્યમા તો તે પણ
માનતો નથી

ઋગ્વેદસૂત્ર નવ નમસ્કારને કર્તાથી અર્થાન્તર
(સિદ્ધ) માનતો નથી શુદ્ધ શુદ્ધીથી બહાર
હોય જ નહિ, કિંતુ શુદ્ધીની અહર જ હોય,
અન્યથા સાકર્માદિ દોષોની પ્રાપ્તિ થાય ઋગ્વેદસૂત્ર
સિદ્ધ આધારને માને છે, પરંતુ તે દ્રવ્યની બાબતમા,
નહિ કે-શુદ્ધની બાબતમા એ વાત ઉપર સ્પષ્ટ યર્થ
ગ્રહ છે શુદ્ધની બાબતમા તો તે શુદ્ધ-શુદ્ધીનું
સિદ્ધાધિકરણ સ્વીકારતો નથી જ

શબ્દોદિ નવો જ્ઞાનને જ નમસ્કાર તરીકે ગ્રહી
કારતા હોવાથી અને શબ્દક્રિયાત્મક નમસ્કારને

મસ્કાર તરીકે નહિ સ્વીકારતા હોવાથી, નમસ્કાર રનારથી બાહ્ય અધિકરણમાં નમસ્કારને માનતા નથી

શ કાં તો પછી ઋણુસૂત્ર અને આ નયોની માન્યતામાં ભેદ શો ?

અમાધાન૦ ઋણુસૂત્ર ક્રિયારૂપ અને શબ્દરૂપ નમસ્કારને પણ નમસ્કાર માને છે, તેથી તેના મતે નમસ્કાર કરનારના શરીરમાં પણ નમસ્કાર ॥ શબ્દાદિ નયો નમસ્કારને ઉપયોગરૂપ જ માને છે, તેથી તેઓના મતે નમસ્કાર શરીરની અંદર નહિ, કિન્તુ છવની અંદર જ રહે છે.

સ્થિતિ

સ્થિતિનો અર્થ અહીં કાળ છે નમસ્કારનો કાળ કેટલો ? એનો ઉત્તર એ છે કે-ઉપયોગની અપેક્ષાએ નમસ્કારની સ્થિતિ (જઘન્ય યા ઉત્કૃષ્ટ) અન્તર્મુહૂર્ત જ છે લઘિની અપેક્ષાએ જઘન્ય સ્થિતિ અન્તર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૬૬ સાગરો પમથી પણ કાંઈક અધિક છે

વિધાન

વિધાન એટલે પ્રકાર નમસ્કારના પ્રકાર કેટલા છે ? એનો ઉત્તર એ ૭ કે-નમસ્કાર એ અરિહતાદિ પાચ પ્રકારે છે કારણ કે-શ્રી અરિહતાદિ પદાર્થ પાચ છે તે દરેકની આદિમાં 'નમઃ।' એવું પદ

એક જ હોવા છતાં, પાંચ પ્રકારના પદાર્થોમાં તે પદ ઉપયુક્ત થતું હોવાથી, તેના પ્રકાર પણ પાંચ જાની જાય છે. શ્રી અરિહતાદિ પાંચે પદાર્થોનું નિરૂપણ આગળ ઉપર વિસ્તારથી કરવામાં આવશે.

નવ પ્રકારે પ્રરૂપણ

ઉપયુક્ત છ પ્રકાર ઉપરાન્ત આઠ પ્રકારે તથા નવ પ્રકારે પણ નમસ્કારની પ્રરૂપણ થઈ શકે છે તેમાં પ્રથમ ‘સત્પદ-પ્રરૂપણ’ દ્વારા છે ‘સત્’ એટલે વિદ્યમાન નમસ્કાર એ વિદ્યમાન છે, કિન્તુ અવિદ્યમાન નથી. ગતિ-ઈન્દ્રિયાદિ માર્ગણાઓમાં કઈ કઈ માર્ગણાઓમાં કેવી કેવી રીતે વિદ્યમાન છે, એનો વિચાર કરવો એ પ્રથમ સત્પદ-પ્રરૂપણનો વિષય છે. જેમકે-ચારે ગતિમાં નમસ્કારના પૂર્વપ્રતિપક્ષ (પૂર્વે પામિલા) અવશ્ય હોય છે અને પ્રતિપદ્યમાન (વર્તમાનમાં પામતા) ની જાજના હોય છે એ રીતે ઈન્દ્રિયાદિ માર્ગણાઓમાં પણ નમસ્કારની વિદ્યમાનતા-અવિદ્યમાનતાનો વિચાર કરવો તે સત્પદ-પ્રરૂપણ દ્વારા છે.

સખ્યાદિ પ્રરૂપણ-દ્વારે

નમસ્કાર ॥ તેા કેટલી સખ્યામાં છે, એનો વિચાર કરવો એ સખ્યાપ્રરૂપણ દ્વારાનો વિષય ॥ જેમકે-પ્રતિપદ્યમાન (પામતા) જથ્થાથી એક, બે અથવા ત્રણ અને ઉત્કૃષ્ટથી દ્વિત્રપદ્યોપમના અસખ્યેય

ભાગના પ્રદેશ રાશિપ્રમાણ પૂર્વપ્રતિપત્ત (પામેલા)
જન્યથી સૂક્ષ્મ ક્ષેત્ર પદ્યોપમના અમખ્યેય ભાગ
રાશિ પ્રમાણ અને ઉત્કૃષ્ટથી વિશેષાધિક

ક્ષેત્રપ્રરૂપણા દ્વારમા નમસ્કારવાન જીવ જીવે
મનુષ્ય વિમાનમા જતા, લોકના સાત ભાગ પ્રમાણ
ક્ષેત્રમા હોય અને નીચે છઠ્ઠી નરક પૃથ્વીમા જતા
લોકના પાંચ ભાગ પ્રમાણ ક્ષેત્રમા હોય

સ્પર્શનપ્રરૂપણા દ્વારમા ક્ષેત્ર કરતા સ્પર્શના
કાંઈક અધિક સમજી લેવી જેમકે-એક પરમાણુ
ક્ષેત્ર એક આકાશપ્રદેશ અને સ્પર્શના સાત આકાશ
પ્રદેશ, એ રીતે મર્વત્ર ઘટાવી લેવું

કાલપ્રરૂપણા દ્વારમા એક જીવની અપેક્ષાએ
જન્યથી અતર્મુદ્ધૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટથી અપાર્ધપુદ્ગલ
પરાવર્ત નાના (અનેક) જીવોની અપેક્ષાએ સર્વકાળ

અતરપ્રરૂપણા દ્વારમા નાના (અનેક) જીવોની
અપેક્ષાએ અતર નથી એક જીવની અપેક્ષાએ જન્ય
અતર્મુદ્ધૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ અપાર્ધપુદ્ગલપરાવર્ત

ભાવપ્રરૂપણા દ્વારમા દ્વાયોપશમિક, ઔપશમિક
અને દ્વાયિક, એ ત્રણ ભાવે નમસ્કાર હોય છે શેષ
ભાવોએ હોતો નથી

ભાગપ્રરૂપણા દ્વારમા સર્વ જીવોના અનન્તમા

ભાગના છવેા નમસ્કારને પામેલા હોય છે અર્થાત્-
પામેલા કરતા નહિ પામેલા અનન્તગુણ હોય છે

અદ્યપળહુત્વપ્રરૂપણા દ્વારમા નમસ્કારને પામેલા ઉપશમભાવવાળા સૌથી અદ્ય હોય છે ક્ષયોપશમ ભાવવાળા તેથી વિશેષ છે અને ક્ષાયિકભાવવાળા, સિદ્ધોની અપેક્ષાએ, સર્વથી અધિક હોય છે સ સારીની અપેક્ષાએ ક્ષાયિક ભાવવાળા કરતા ક્ષયોપશમ ભાવ વાળા અધિક હોય છે ઇત્યાદિ વિચારણા કરવી તે છેલ્લુ અદ્યપળહુત્વ પ્રરૂપણા દ્વાર છે

અન્ય પણ અનેક રીતીએ પ્રરૂપણા કરવાનો વિધિ છે, જેમકે—

“ સદ્વિતા ચ પદ ચૈવ, પદાર્થ. પદવિગ્રહઃ ।
ચાલના પ્રત્યવસ્થાન, વ્યાખ્યા તન્ત્રસ્ય વદ્વિધા ॥૧૧”

“ સદ્વિતા, પદ, પદાર્થ, પદવિગ્રહ (મમાસ), ચાલના (ચક્ર) અને પ્રત્યવસ્થાન (સમાધાન)— એ છ, સૂત્રની વ્યાખ્યાના અંગો છે ’ અથવા આરોપણા (અવધારણા), ભજના (વિકલ્પના), પૂરૂછના (પ્રશ્ન), કાપના (ઉત્તર) અને નિર્યાપના (નિગમ)— એ પાંચ પ્રકારે પણ પ્રરૂપણા થઈ શકે છે

પ્રકૃતિ, અકાર, નોકાર અને નોકાર-અકાર ઉભય, એમ ચાર પ્રકારે પણ પ્રરૂપણા થઈ શકે છે

જેમકે-‘ નમસ્કારના પરિણામથી પરિણીત સમ્યગ્દષ્ટિ
જીવ ’ એ નમસ્કાર છે, એ પ્રકૃતિ પ્રરૂપણા કહેવાય
એથી વિપરીત, ‘ આત્મા નમસ્કાર નથી ’-એ નિષે
ધવાચક અક્ષરથી પ્રરૂપણા થઈ એ જ રીતે પ્રકૃતિને
નોકાર અને નોઅકાર લગાડીને પણ પ્રરૂપણા થઈ
શકે છે નોકારમાં ‘નો,’નો અર્થ દેશનિષેધ પણ થાય
છે અને સર્વનિષેધ પણ થાય છે સર્વનિષેધ અર્થમાં
વપરાય ત્યારે પ્રથમ દ્વિતીય ત્રીજા તુલ્ય થાય છે અને
દેશનિષેધ અર્થમાં વપરાય ત્યારે ઉભયનો અર્થ
નમસ્કારનો, એક દેશ (અશ) થાય છે

પ્રકરણ આઠમું

નમસ્કારની વસ્તુ.

શ્રી અરિહતાદિ પાત્ર પરમેષ્ઠી, જો નમસ્કારની પાત્ર વસ્તુ છે જો પાત્ર વસ્તુને નમસ્કાર કરવા માટે પાત્ર હેતુઓ છે માર્ગ, અવિપ્રણાશ, આચાર, વિનય અને સહાયતા જો પાત્ર કારણો માટે પાત્રને નમસ્કાર કરવા યોગ્ય છે કહ્યું છે કે—

“ મમ્મો અવિપ્પણાસો, આચારો વિનયયા સહાયત્ત ।
પચવિહનમોક્ષાર, કરેમિ ઇપ્પહિં હેઠ્ઠહિ ॥ ૧ ॥ ”

“ માર્ગ, અવિપ્રણાશ, આચાર, વિનય અને સહાયકતા,—જો પાત્ર કારણોપટે હું પાત્ર પ્રમાણે નમસ્કાર કરું છું ”

પાત્ર હેતુઓમા પ્રથમ માર્ગહેતુ છે ભવઅટવીમા માર્ગદર્શક શ્રી અરિહત પરમાત્માઓ હોવાથી, તેઓના એ માર્ગદર્શક શુષ્કને લઇ તેઓ નમસ્કાર કરવા યોગ્ય છે કહ્યું છે કે—

માર્ગહેતુ

અહવીણ દેસિયત્ત, તહેવ નિજ્જામયા સમુદ્દમિ ।
છકાયરક્ષણઢા, મહગોવા તેણ વુન્નતિ ॥ ૧ ॥ ”

“ ભવાટવીમા માર્ગદેશકપણું હોવાથી, ભવસમુદ્રમા નિર્યામકપણું હોવાથી તથા ભવ-વનમા છકાય છવેની રક્ષાર્થે મહાગોપપણું હોવાથી, શ્રી અરિહતદેવે મહા સાર્થવાહ, મહાનિર્યામક અને મહાગોપ ઠહેવાય છે ” શ્રી અરિહતદેવેનો એ મહાન ઉપકાર છે

સાર્થવાહ

શ્રી અરિહતદેવ રૂપી સાર્થવાહો, ભગ્ય આત્મા રૂપી મુસાફરોને ધર્મકથાઓ ઉદ્દ્યોષણાઠારાએ, સાધુમાર્ગ અને શ્રાવકમાર્ગોંપી સરળ અને વક્રમાર્ગે, ઇચ્છિત પુર શ્રી મુક્તિનગરમા લઇ જાય છે તે સાર્થવાહો ભવાટવીમા રાગદ્રેષરૂપી શ્યાપદોથી રક્ષણ કરે છે, ક્રોધાદિ કપાયોંપી દાવામિ આદિના ભયોથી ભગ્ય આત્માઓને બચાવી લે છે, વિષયો રૂપો વિષક્રોનો આસ્વાદ કરવામા નિમગ્ન થયેલા આત્માઓને તેનાથી છોડાવી પરિણામહિતકર-તપસ્યમરૂપી હિતકર ક્રોનો આસ્વાદ લેતા બનાવે છે, બાવીશ પરીપહોંપી

પિશાચોથી રક્ષણ કરે છે, પાસત્યાદિ અકલ્યાણ મિત્રોરૂપી લૂટારાઓની લૂટમાંથી છોડાવે છે અને નિત્યોદયમરૂપી અપ્રમાદી પ્રયાણવડે જ્ઞાનરૂપી અશ્વો અને ધ્યાનરૂપી હાથીઓથી જોડાયેલા પાત્ર પ્રકારના સ્વાધ્યાયરૂપી રથમાં બેસાડી નિર્વિઘ્ને શ્રીક્ષપુરીની પ્રાપ્તિ કરાવે છે

નિર્યામક

શ્રી અરિહંતદેવો, જો બલોદધિનું ઉદ્ભવન કરાવવા માટે ભાવ-નિર્યામકો છે સમુદ્રમાં જેમ અનુકૂલ-પ્રતિકૂલ અનેક પ્રકારના વાયરાઓ હોય છે તેમ ભવસમુદ્રમાં પણ મિથ્યાત્વરૂપી પ્રતિકૂલ વાયરાઓ અને સમ્યક્ત્વરૂપી અનુકૂળ વાયરાઓ વાઈ રહ્યા છે શ્રી અરિહંતદેવોરૂપી નિપુણ નિર્યામકો મિથ્યાત્વરૂપી પ્રતિકૂળ વાયુથી બચાવી લઈ સમ્યક્ત્વરૂપી અનુકૂળ વાયુના યોગે ભવ્ય-જીવરૂપી પોતો- (નાવડીઓ)ને યથાવસ્થિત જ્ઞાનરૂપ કર્ણુધારવડે ભયકર સસારસાગરનું ઉદ્ભવન કરાવી ઇચ્છિત સ્થાનરૂપ શ્રીક્ષ્ણદરે પહોંચાડી દે છે

મહાગોપ

ગોપાલકો જેમ સર્પ-શાપદાદિથી ગાયોનું રક્ષણ કરે છે અને પ્રચુર લાસ-પાણી આદિવડે પોષણ કરે છે, તેમ પડ્મજનકાયરૂપ ગાયોને શ્રી અરિહંત પરમાત્મારૂપી રક્ષકો વ્યાધિ, જરા, મૃત્યુ આદિ

શિકારી પ્રાણિઓથી રક્ષણ કરી નિર્વિઘ્ને નિર્વાણપથે પહોંચાડે છે

આ રીતે સર્વ શ્રી અરિહતદેવો માર્ગદેશક, નિર્યામક અને મહાગોપ તરીકેનું કાર્ય કરનારા હોવાથી જન્ય-જીવલોકના મહાઉપકારી છે અને એજ કારણે તેઓ લોકોત્તમ મહાપુરુષો પણ કહેવાય છે

ગગ-દ્વેષાદિને નમાવનારા

માર્ગદેશકતાદિ ગુણોવડે શ્રી અરિહતદેવો જેમ જગજીવોના ઉપકારી છે, તેમ રાગ, દ્વેષ, કષાય, ઈન્દ્રિય, પરીણ અને ઉપસર્ગોને નમાવનારા હોવાથી પણ, તેઓ જીવલોકને નમસ્કાર કરવા યોગ્ય છે

તેમા પ્રથમ રાગ, એ નામાદિ ચાર પ્રકારનો છે નામ-રાગ, સ્થાપના-રાગ, દ્રવ્ય-રાગ અને જાવ-રાગ નામ અને સ્થાપના સમજવા સુગમ છે દ્રવ્ય-રાગ બે પ્રકારે છે, એક આગમથી અને બીજો નોઆગમથી આગમથી દ્રવ્ય-રાગ, રાગપદાર્થને જાણનાર અનુપયુક્ત આત્મા નોઆગમથી દ્રવ્ય-રાગના ત્રણ પ્રકાર છે એક શરીર, બીજો જન્ય શરીર અને ત્રીજો તદ્વ્યતિરિક્ત શરીર અને જન્યશરીર સુગમ છે વ્યતિરિક્તના બે પ્રકાર છે એક કર્મદ્રવ્ય-રાગ અને બીજો નોકર્મદ્રવ્ય-રાગ

કર્મદ્રવ્ય-રાગ એટલે રાગવેદનીય કર્મના પુદ્ગલો તેના ચાર પ્રકાર છે ૧-યોગ્ય (બન્ધ પરિણામ બિમુખ), ૨-બન્ધમાનક (બન્ધ પરિણામપ્રાપ્ત), ૩-બદ્ધ (નિવૃત્ત-બન્ધ-પરિણામ અર્થાત્ દુવની સાથે આત્મસાત્ થયેલા), અને ૪-ઉદીરણાવલિકા પ્રાપ્ત (ઉદીરણા કરણવટે ખેચીને ઉદીરણા આવ લિકામા આવેલા)

નોકર્મદ્રવ્ય-રાગ-એટલે રાગવેદનીય કર્મના પુદ્ગલોનો એક દેશ અથવા તદન્ય તદ્દયના બે પ્રકાર છે એક પ્રાયોગિક અને બીજો વૈજ્ઞાનિક કુસુમરાગાદિ એ પ્રાયોગિક છે અને સન્ધ્યાભરાગાદિ એ વૈજ્ઞાનિક છે

ભાવ-રાગ

ભાવ-રાગ પણ બે પ્રકારે છે એક આગમથી અને બીજો નોઆગમથી રાગપદાર્થના ઉપયુક્ત આત્મા આગમથી ભાવ-રાગ છે અને નોઆગમથી ભાવ-રાગ રાગવેદનીયકર્મદ્રવ્ય-પ્રભવ-પરિણામવિશેષ છે તેના બે પ્રકાર છે એક પ્રશસ્ત અને બીજો અપ્રશસ્ત અપ્રશસ્ત પરિણામવિશેષ ત્રણ પ્રકારે છે ૧-હૃદિરાગ (સ્વ-સ્વ-દર્શનાનુરાગ), ૨-શબ્દાદિ વિષય વિષયક રાગ તે કામરાગ, અને ૩-વિષયાદિ નિમિત્ત વિના જ અવિનીત અપત્યાદિ વિષયક રાગ તે રુનેહ-રાગ

પ્રશસ્ત-રાગ તેથી વિપરીત છે શ્રી અરિહંત, શ્રી સિદ્ધ, શ્રી સાધુ, શ્રી પ્રજ્ઞાચારી આદિને વિષે સરાવ આત્માઓને જે રાગ હોય છે, તે પ્રશસ્ત ભાવ-રાગ છે એ ઉભય પ્રકારના પ્રશસ્ત-અપ્રશસ્ત અથવા દ્રવ્ય-ભાવ રાગને નમાવનારા અર્થાત્ દૂર કરનારા શ્રી અરિહંતદેવો છે

દ્વેષને નમાવનારા .

રાગની જેમ દ્વેષ પણ ચાર પ્રકારે છે તેમ નામ-સ્થાપના સુગમ છે નોઆગમથી દ્રવ્યદ્વેષ રાગ્ય અને તદ્વ્યતિરક્તિ, -એમ ત્રણ પ્રકારે છે તદ્વ્યતિરક્તના કર્મદ્રવ્ય-દ્વેષ અને નોકર્મદ્રવ્ય-દ્વેષ એમ બે ભેદ છે કર્મદ્રવ્ય-દ્વેષના ચોખ્ખા, ષષ્ઠ્યમાના પદ્ધ અને ઉદીરણાવલિકાપ્રાપ્ત, -એ ચાર પ્રકાર છે નોકર્મદ્રવ્ય-દ્વેષના દુષ્ટ વણાદિ અનેક પ્રકારો છે ભાવ-દ્વેષ એટલે દ્વેષ મોહનીયકર્મનો વિપાક તે પ્રકારે છે, એક પ્રશસ્ત અને જીજ્ઞે અપ્રશસ્ત અજ્ઞા અવિરતિ, મિથ્યાત્વાદિ વિષયક દ્વેષ તે પ્રશસ્ત અને સમ્યક્ત્વ, વિરતિ, જ્ઞાનાદિ વિષયક દ્વેષ અપ્રશસ્ત છે

કપાયને નમાવનારા

કપાય ચાર પ્રકારના છે ક્રોધ, માન, માર અને લોભ તેમા સગ્રહ નયના મતે ક્રોધ અ

માન, એ અપ્રીતિજાતિ સામાન્યવાળા હોવાથી, દ્વેષમા અન્તર્ભાવ પામે છે અને માયા તથા લોભ, એ પ્રીતિજાતિ સામાન્યવાળા હોવાથી રાગમા અન્તર્ભાવ પામે છે

વ્યવહાર નયના મતે ક્રોધ, માન અને માયા-એ ત્રણે દ્વેષ છે કારણ કે-માયા પણ પરોપધાત માટે પ્રવૃત્ત થતી હોવાથી અપ્રીતિજાતિમા અતર્ભાવ પામે છે અને લોભ એ વ્યવહાર નયના મતે રાગ છે

ઋણુસૂત્ર નયના મતે માત્ર ક્રોધ એ જ અપ્રીતિરૂપ હોવાથી દ્વેષ છે માન, માયા તથા લોભ પ્રીતિ-અપ્રીતિ ઉભય વિષયક હોવાથી રાગ-દ્વેષ ઉભય રૂપ છે જેમકે-માન એ સ્વઅહકાર વિષયક હોય ત્યારે રાગ અને પરશુલુ-દ્વેષવિષયક હોય ત્યારે દ્વેષ એજ રીતે માયા-લોભ માટે પણ સમજી લેવું અર્થાત્-આત્માને વિષે મૂર્ચ્છાની પ્રધાનતા હોય, ત્યારે એ ત્રણે રાગ બને છે અને પરોપધાતની પ્રધાનતા હોય, ત્યારે એ ત્રણે દ્વેષ બને છે

શબ્દાદિ ત્રણ નયોના મતે માન અને માયા સ્વશુલોપકારમૂર્ચ્છાત્મક હોવાથી લોભ અર્થાત્ રાગ સ્વરૂપ જ છે અને સ્વશુલોપકારરહિત એ જ માના દિના અચો અને ક્રોધ પરોપધાતાત્મક હોવાથી દ્વેષ જ છે

ઇન્દ્રિયોને નમાનનારા

‘ઇન્દ્રસ્ય લિङ्ગમ્ ઇન્દ્રિયમ્ ।’ ઇન્દ્ર એટલે જીવ-
તેનું લિંગ એટલે ચિહ્ન અર્થાત્-જીવને ઓળખાવ-
નાર તે ઇન્દ્રિય અથવા ‘ઇન્દ્રેણ દૃષ્ટ સૃષ્ટ ચ ।’ એ
પણ ઇન્દ્રિય શબ્દની વ્યુત્પત્તિ છે આવરણનો અભાવ
થવાથી સર્વ વસ્તુને જાણી શકે છે, તેમજ નાનાવિધ
ભયોમા ભમતા સર્વ વસ્તુનો ઉપલોગ પણ તેને
થાય છે, તેથી જીવ એ પરમૈશ્વર્યવાન કહેવાય છે
એ પરમૈશ્વર્યના યોગથી તથા સર્વોપલબ્ધિના લોગનો
સબંધ હોવાથી, જીવને ઇન્દ્ર કહેવાય છે તેનું લિંગ
અગર ચિહ્ન તે ઇન્દ્રિય છે અથવા બીજા શબ્દોમા
જીવવડે દેખાયેલ તથા સરજાયેલ તે ઇન્દ્રિય છે તેના
પણ ચાર પ્રકાર છે તેમા નામ અને સ્થાપના
મુગમ છે

દ્રવ્યેન્દ્રિય

દ્રવ્યેન્દ્રિયના બે ભેદ છે એક નિર્વૃત્તિ અને
બીજી ઉપકરણ નિર્વૃત્તિના પાછા બે ભેદ છે એક
બાહ્ય અને બીજી અભ્યંતર બાહ્ય નિર્વૃત્તિ અનેક
પ્રકારની હોય છે અભ્યંતર નિર્વૃત્તિ બધાને સરખી
હોય છે અભ્યંતર નિર્વૃત્તિરૂપ શ્રોત્રેન્દ્રિય બધાની
ઠઠબ જાનિના પુષ્પ જેવી હોય છે ચક્ષુરિન્દ્રિય
માસના ગોળા જેવી અથવા મસુરના ધાન્ય જેવી
હોય છે શ્રાવ્યેન્દ્રિય અતિમુઠતક પુષ્પ જેવી હોય

છે રસનેદ્રિય સુરત્ર એટલે અસાની ધાર જેવી હોય છે અને સ્પર્શનેદ્રિય સૌ સૌના શરીરની આકૃતિ પ્રમાણે વિવિધ પ્રકારની હોય છે

આન્તરૂ નિર્વૃત્તિ ઇન્દ્રિયની શક્તિ તે ઉપકરણેન્દ્રિય છે વાતપિત્તાદિ દ્વાષોષઠ તે શક્તિનો ઉપદ્રાવ થાય, તો આન્તરૂ નિર્વૃત્તિ ઇન્દ્રિયની હયાતિમા પણ શબ્દાદિ વિષયોનું અહણ્ય થઈ શકતું નથી ભાવેન્દ્રિય

ભાવેન્દ્રિય બે પ્રકારે છે એક લઙ્ઘિસ્વરૂપ અને બીજી ઉપયોગસ્વરૂપ ઇન્દ્રિયાવરણ કર્મનો ક્ષયોપશમ તે લઙ્ઘિઇન્દ્રિય છે અને શબ્દાદિ વિષયોમા ઇન્દ્રિયોને યતો પરિષ્ઠેહ (જ્ઞાન), તે ઉપયોગઇન્દ્રિય છે લઙ્ઘિઇન્દ્રિય હોય તો જ દ્રવ્યેન્દ્રિયો પ્રાપ્ત થાય છે

ઉપયોગઇન્દ્રિયનો અપેક્ષાએ સર્વ જીવો એકેન્દ્રિય છે કારણ કે-એક કાળે બે ઇન્દ્રિયોનો ઉપયોગ કાઈને હોતો નથી

લઙ્ઘિઇન્દ્રિયની અપેક્ષાએ સર્વ જીવો પચેન્દ્રિય છે કેમકે-બકુલાદિ વનસ્પતિઓને વિષે બીજી ઇન્દ્રિયોનો પણ ઉપલબ્ધ થાય છે

જીવોનો એકેન્દ્રિયાદિ-વ્યવહાર દ્રવ્યેન્દ્રિયોની અપેક્ષાએ થાય છે

બાહ્યેન્દ્રિયરહિત છતાં લઘિર્ધન્દ્રિયવડે સર્વ
છવં પચ્ચેન્દ્રિય હોય છે કારણ કે-બકુલાદિ વનસ્પ-
તિઓમા પાચે ધન્દ્રિયોનો ક્ષયોપશમ પ્રત્યક્ષ થાય છે
તેની વિશેષ મમજા એ છે કે—

બકુલવૃક્ષ—શુગારયુક્તા સુંદર સ્ત્રી મદિરાનો
કેાગળો કરે અગર તેના શરીરવડે સ્પર્શ કરે અગર
ઓષ્ઠવડે ચૂબન કરે તો કુળવાળુ જાને છે એજ
રીતે અન્દનાદિના ગન્ધવડે, સાડુ રૂપ જોવાવડે
અગર મધુર શબ્દોના ઉચ્ચારણવડે પણ તેને ક્ષણ
પલ્લું દેખાય છે

ચપકવૃક્ષ—મુગધી જળના સિચ્ચનવડે પુષ્પો
ફૂગમાદિકને કહે છે

તિલકવૃક્ષ—સ્ત્રીના કટાક્ષવડે અકુરતિ થાય છે

વિહરકવૃક્ષ—પચ્ચમ સ્વરવડે પુષ્પ—અકુરાદિક
નો ઉદ્ગમ કરે છે

ધન્દ્રિયોની પ્રાપ્તિનો ક્રમ

પ્રથમ લઘિર્ધન્દ્રિય પ્રાપ્ત થાય ત્યારબાદ દ્રવ્યે
ન્દ્રિય પ્રાપ્ત થાય દ્રવ્યેન્દ્રિયમા પ્રથમ બાહ્ય તથા
આત્મ નિર્વૃત્તિ ધન્દ્રિય પ્રાપ્ત થાય પછી આત્મ
નિર્વૃત્તિ ધન્દ્રિયની શક્તિરૂપ ઉપકરણેન્દ્રિયની પ્રાપ્તિ
થાય અને અન્તે ધન્દ્રિયાર્થ પરિચ્છેદ (ધન્દ્રિયને
વિષયનો પરિચ્છેદ) અર્થાત્-ઉપયોગ (અવબોધ) થાય છે

પરીષદોને નમાવનારા

માર્ગથી નહિ હાવા અને વિશેષ નિર્જરા કરવા જે સહન કરવા યોગ્ય છે, તે દુધા, તૃષા, શીત, ઉષ્ણાદિ (૨૨) પ્રકારના પરીષદો છે તે સર્વ પરીષદોને શ્રી અરિહતદેવો નમાવે ■

ઉપસર્ગોને નમાવનારા

પીડા પામવી અગર જે વડે પીડા પમાય, તે ઉપસર્ગ ઉપસર્ગ ચાર પ્રકારના છે એક દેવથી થનારા, બીજા મનુષ્યથી થનારા, ત્રીજા તિર્થથી થનારા અને ચોથા આત્મસંવેદનીય

તેમા રાગ નિમિત્તે, દ્વેષ નિમિત્તે, તથા પરીક્ષા નિમિત્તે, અથવા એ ત્રણે નિમિત્તે દેવો તરફથી ઉપસર્ગ થાય છે

મનુષ્યો તરફથી પણ એ ત્રણ નિમિત્તો ઉપરાત કુશીલ પ્રતિસેવન નિમિત્તે પણ ઉપસર્ગો થાય છે

તિર્થો તરફથી ભય નિમિત્તે, દ્વેષ નિમિત્તે, આહાર નિમિત્તે તથા સંસ્પર્શ નિમિત્તે ઉપસર્ગો થાય છે

।

આત્મસંવેદનીય ઉપસર્ગ ચાર પ્રકારના છે
૧-નેત્રમા પડેલા કણાદિ ખૂચવા, ૨-અંગોનું સ્તબ્ધિત થવું, ૩-ખાડા વગેરેમા પડી જવું અને ૪-ખાહું

વગેરે અગોનું પરસ્પર અથડાવું એ સર્વ પ્રકારના ઉપસર્ગોને શ્રી અરિહતદેવો નમાવે છે, વશ કરે છે, થાવત્ સમૂલ નાશ કરે છે કહ્યું છે કે—

“રાગદોષકસાણ, હૃદિયાણિ અ પચ વિ ।

પરિસહે ઉપસર્ગે, નામયતા નમોઽરિહા ॥૧॥”

“રાગ, દ્વેષ, કપાય, પાત્ર ઇન્દ્રિયો, પરીવહો અને ઉપસર્ગોને શ્રી અરિહતદેવો નમાવનારા છે, તેથી નમસ્કારને યોગ્ય છે ” વળી કહ્યું છે કે—

“હૃદિયવિસયકસાણે, પરિસહે વેયણાઉપસર્ગે ।

एए अरिणो हन्ता, अरिहता तेण वुच्चति ॥१॥”

“ઇન્દ્રિય, વિષય, કપાય, પરીવહ, વેદના અને ઉપસર્ગો એ દુઃખનો છે અને હણનારા હોવાથી શ્રી ‘અરિહતો’ કહેવાય છે ”

એજ રીતે સર્વ જીવોને દુઃખનજૂલ આઠે પ્રકારના કર્મોને હણનારા હોવાથી પણ તેઓ અરિહત કહેવાય છે અથવા વન્દન, નમસ્કાર, પૂજા, મત્કાર અને સિદ્ધિગમનને યોગ્ય હોવાથી તેઓ ‘અર્હત’ કહેવાય । અથવા દેવ, અસુર અને મનુષ્યોદ્ધારા ઉત્તમોત્તમ પૂજાને પાત્ર હોવાથી તથા કોધાદિ દુઃખનો તથા બધ્યમાન કર્મરૂપી રજ અને બદ્ધકર્મરૂપી મલને હણનારા હોવાથી ‘અરિહત’ કહેવાય છે

એ ‘ અરિહતો ’ને કરેલો નમસ્કાર જીવને હજારો લવધો છોડાવે છે તથા લાવપૂર્વક કરાતા તે નમસ્કાર જોધિ(શ્રી જિનધર્મ)ની પ્રાપ્તિ માટે થાય છે ‘ અરિહતો ’ને કરેલો નમસ્કાર ધન્યપુરુષોને લવનો ક્ષય કરનારો થાય છે તથા હૃદયમાં રહેલો તે વિગ્રોતમિકા(કુર્ધ્વાન)ને કરનારો થાય છે એ રીતે ‘અરિહત’ને કરેલો નમસ્કાર મહાઅર્થયુક્ત છે, એમ શ્રી જિનામ્મોમાં વર્ણવેલ છે અને મરણના અવસરે અન્ય સર્વ કાર્યોનો ત્યાગ કરીને અનર્થ રત્નની જેમ એક તેને જ ગ્રહણ કરાય છે અથવા કોઈ પણ આપત્તિમાં શ્રી અરિહતનમસ્કાર વારંવાર અને નિરન્તર સ્મરણ કરવામાં આવે છે શ્રી અરિહતોને કરેલો નમસ્કાર, એ સર્વ પાપોનો નાશ કરનાર ■ એટલું જ નહિ, કિંતુ સર્વ મગજોમાં તેજ એક પ્રથમ મગજ છે એજ હકીકતને યાત્રોમાં નીચેના શબ્દોથી ફરમાવેલી છે

“ અરિહતનમ્કારો, જીવ મોયેદ મવસહસ્માજો ।

માવેળ ફીરમાણો, હોદ્દ પુણો ચોદિલામાણ ॥૧॥ ”

આ ગાથામાં નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય અને લાવ, એ ચારે પ્રકારના નમસ્કારનું વર્ણન છે જેમકે—

‘ અરિહત ’ શબ્દવટે ‘ અર્હંતાકારવાળી બુદ્ધિ ’ તે સ્થાપના—નમસ્કાર છે

‘નમુઘાર’ શબ્દવટે નામ-નમસ્કાર છે

‘માત્રેણ’ શબ્દવટે બાવ-નમસ્કાર છે અને

‘કીરમાણો’ શબ્દવટે અજલિથહણાદિ દ્રવ્ય નમસ્કાર છે

એ રીતે એક જ ગાથામા નામ-નમસ્કાર, સ્થાપના-નમસ્કાર, દ્રવ્ય-નમસ્કાર અને બાવ-નમસ્કાર, એ ચારે પ્રકારે કરાતો નમસ્કાર વર્ણવેલો છે એ નમસ્કાર હવેને અનન્ત સસારથી મુકાવે છે અને ત્યાં મુખી મુક્ત ન થાય ત્યાં મુખી ભોધિલાભ-શ્રી જિનધર્મની પ્રાપ્તિ માટે થાય છે ” ૧

“અરિહત્તનમુકારો, ઘમ્માણ મત્તક્કલ્લ કુણત્તાણ ।

હિયય અણુમ્મયતો, વિમુત્તિયાવારજો હોદ્દ ॥૨॥”

“હૃદયમા રહેલો અર્હંતનમસ્કાર જ્ઞાનાદિ ધન-વાલા, પરિત્તસસારી અને પ્રતનુકર્મવાન્ હવેના પુનર્જન્મનો ક્ષય કરનાર તથા ચિત્તનુ વિસ્રોતગમન (અપધ્યાન) નિવારનાર થાય છે ” ૨

“અરિહત્તનમુકારો, એસ સ્વલ્લ વન્નિયો મહત્ત્યોત્તિ ।

જો મરણમિ સ્વર્ગો અમિક્કલ્લં કીરદ્દ વહ્ધુસો ॥૩॥”

“અર્હંતનમસ્કાર, એ મહાઅર્થવાળો છે મૃત્યુ સમીપ આવે છતે નિરન્તર બહુ વાર કરાય છે અને

ગોળી આપતિમા દ્વાદશાગીને છોડી તેનું જ ધ્યાન અને સ્મરણ કરાય છે " ૩

અગ્નિ આદિના બધા વખતે ઘરમા રહેલી શેષ વસ્તુઓને છોડી, જેમ મહામૃત્યવાળા રત્નો અગર રત્ન શ્રદ્ધ કરાય છે અથવા સુદ્રમા, અતિશય આપતિ વખતે જેમ અન્ય શસ્ત્રો છોડી જે નમોદ્ધરોય તેજ શસ્ત્ર શ્રદ્ધ કરાય છે, તેમ અહીં પણ મરણાદિ મહાભયો વખતે દ્વાદશાગ શસ્ત્રો છોડીને દેવળ એક અરિહતનમસ્કાર જ શ્રદ્ધ કરાય છે કારણ કે-તે નમસ્કાર એ દ્વાદશાગાર્થ છે

મદ્યં અરિહતનમસ્કાર એ દ્વાદશાગાર્થ શી રીતે ?

ઉત્તરં દ્વાદશાગી પરિણામવિશુદ્ધિના હેતુભૂત છે અને તેજ કાર્યને નમસ્કાર પણ કરે છે બનેવડે એક જ કાર્ય સિદ્ધ થતું હોવાથી, નમસ્કાર પણ દ્વાદશાગાર્થ છે, એમ કહેવામા કેાઈ પણ ભૂતિની હરકત નથી અથવા તો શ્રી વીતરાગસિદ્ધાન્તમા એક પણ પદ, કે જે સવેગને પેદા કરનાર તથા મોહબળને છેદનાર છે, તે નિશ્ચયથી દ્વાદશાગાર્થ માનેલ છે નમસ્કાર અનેકપદાત્મક હોવા છતાં વ્યવહારથી એક પદ કહેવાય છે અને ઉપર્યુક્ત ન્યાયે તે દ્વાદશાગી, કે જે ગણિપિટક-ગણધરોની પેટી કહેવાય છે, તેના અર્થસ્વરૂપ હોવાથી અતિ

જેના માટે થાય છે માટે તેની મહાર્થતા કહેલી
અને એ જ કારણે અર્હંતમસ્કાર, એ અસીદ્ધ
કેટલે નિરન્તર અને બહુથ એટલે વારવાર કરાય છે

“અરિહન્તનમુક્કારો, સવપાવપ્પણાસણો ।

મગલાણ વ સવેસિં, પદમ હવહ મગલં ॥ ૪ ॥”

“અર્હંતમસ્કાર, એ સર્વ પાપોનો નાશ કર-
નાર છે અને સર્વ મગળોમા પ્રથમ મગળભૂત છે”
અહીં ‘પાપ’ શબ્દની ત્રણ પ્રકારે વ્યુત્પત્તિ થાય
કે જે જીવને મલિન કરે, જે જીવના હિતને ખીચે
અથવા જે જીવને સસારમા રાખે, તે પાપ કહેવાય
છે તત્વથી આઠ કર્મ એ જ પાપ છે અર્હંતમસ્કાર
તે સર્વ પાપનો નાશ કરે છે એટલું જ નહિ, કિન્તુ
નામાદિ સર્વ મગળોમા અર્હંતમસ્કાર પ્રથમ છે
અથવા મોક્ષરૂપ મુખ્ય પુરુષાર્થને સાધનાર હોવાથી
પ્રધાન છે અથવા શ્રી અરિહંતાદિ પાત્ર ભાવ
મગળોમા પ્રથમ ભાવમગળ હોવાથી પ્રથમ છે
અથવા પ્રધાનતર પરોપકારસાધક હોવાથી અર્હંત
મસ્કાર એ પ્રથમ એટલે મુખ્ય મગળ છે

શ્રી સિદ્ધ-પરમાત્મા

‘નમસ્કાર’ની જીજ્ઞ વસ્તુ શ્રી સિદ્ધ પરમાત્મા
છે ‘સિદ્ધ’ આત્માઓ અનેક પ્રકારના હોય છે
કહુ છે કે —

“ કમ્મે સિપ્પે અ વિસ્યા ય, મતે લોમે અ આગમે ।
 અત્ય-જત્તા-અમિપ્પાણ, તવે કમ્મવરવણ હ્ય ॥ ૧ ॥

“ કર્મસિદ્ધ, ચિદ્ધસિદ્ધ, વિદ્યાસિદ્ધ, મત્રસિદ્ધ,
 યોગસિદ્ધ, આગમસિદ્ધ (ચોદ પૂર્વધર), અર્ધસિદ્ધ
 (મરુમણુચેક), યાત્રાસિદ્ધ, અભિપ્રાયસિદ્ધ (અભય
 કુમાર), તપસિદ્ધ (દુર્લભહાત્રી) અને કર્મક્ષયસિદ્ધ
 એમ અનેક પ્રકારના સિદ્ધ ॥ ”

તેમા કર્મસિદ્ધાદિનું અહીં પ્રયોજન નથી.
 કેવળ કર્મક્ષયસિદ્ધનું જ પ્રયોજન છે જ્ઞાનાવરણી
 ધોદિ આઠે કર્મોનું સમૂહ ઉન્મૂલન કરનાર આત્મા
 ‘ કર્મક્ષય-સિદ્ધ ’ કહેવાય છે કહ્યું છે કે —

“દીર્ઘકાલરય જ તુ, કમ્મ સે સિયમઢ્ઢહા ।

સિય ઘત તિ સિદ્ધસ્સ, સિદ્ધત્તમુવજ્ઞાયહ ॥૧॥ ”

“ દીર્ઘકાળના ઉપાર્જન કરેલા આઠ પ્રકારના
 કર્મ જેમણે ભાગી નાખ્યા છે, તે આત્મા સિદ્ધપણાને
 પ્રાપ્ત કરે છે ”

અથવા—

“દ્ધમાત સિત્ત વેન પુરાણકર્મ,

યો વા ગતો નિર્વૃત્તિસૌઘમૂર્ધ્નિ ।

રૂપાતોઽનુશાસ્તા પરિનિષ્ઠિતાર્થો,

યઃ સોઽસ્તુ સિદ્ધ કૃતમગલો મે ॥૧॥”

“ બાધેલ પુરાણકર્મ જેમણે જાણી નાખ્યા છે, અથવા “ જેઓ નિર્વૃત્તિરૂપી પ્રાસાદના શિખર ઉપર આરૂઢ થયા છે, અથવા “ જેઓ અનુશાસક તરીકે પ્રસિદ્ધ થયા છે, અથવા “ જેમના મધના પ્રયોજનો સિદ્ધ થયાં છે—એવા જે સિદ્ધ પરમાત્માઓ છે, તે મને મગલજૂત યાઓ ”

શ્રી સિદ્ધોત્તુ લક્ષણ દર્શાવતા શાસ્ત્રકાર મહર્ષિઓ દરમાવે છે કે—

“ અસરીરા લીલધના, ઉવડત્તા દસણે જ નાણે જ ।
સાગારમળાગાર, લલ્લલ્લમેજ તુ સિદ્ધાણ ॥૧॥
કેવલનાણુવડત્તા, જાણતી સલ્લમાલગુણમાલે ।
પાસતિ સલ્લઓ સલ્લ, કેવલલલ્લલ્લલ્લલ્લલ્લલ્લ ॥૨॥
નાણમિ દસણમિ જ, હલ્લો જગયરમિ ઉવડત્તા ।
સલ્લસલ્લ કેવલિસલ્લ, જુગલ દો નલ્લિ ઉવડોગા ॥૩॥ ”

“ શરીર વિનાના, છપના પ્રદેશોવડે ધન, દર્શન અને જ્ઞાનમા ઉપયુક્ત તથા આકારી અને અનાકારી, એ સિદ્ધોત્તુ લક્ષણ છે ૧ કેવલજ્ઞાનમા ઉપયુક્ત હોવાથી સર્વ બાવોના શુણ્ણપર્યાયને જાણી રહ્યા છે તથા તેને જ અનન્ત એવી કેવળદ્રષ્ટિ વડે જોઈ રહ્યા છે ૨ પ્રતિસમયે જ્ઞાનોપયોગ થા દર્શનોપયોગમા ઉપયુક્ત છે, (કારણ કે—) સર્વ કેવળજ્ઞાની અત્યંત મોટે જોડે મગલો મે હોયોય તેમ જાણી રહ્યા છે ૩

શ્રી સિદ્ધ-પરમાત્માના સ્વરૂપનું વર્ણન કરતા,
પ્રધુમા, શાનિમદ્ધર્ષિઓ કૃ-માવે છે કે-

“ અવ્યાજાધપણને પામેલા સિદ્ધાત્માઓને જે
સુખ હોય છે, તે સુખ નથી હોતું મનુષ્યોને કે નથી
હોતું સર્વ પ્રકારના દેવોને મમસ્ત દેવગણના સુખને
સર્વ કાળના પ્રદેશોવડે અનન્નશુદ્ધ કરવામા આવે
અને તેને અનન્તાનન્ત વર્ગોવડે શુદ્ધવામા આવે, તે
પણ તે મુક્તિસુખની તોલે આવી શકે તેમ નથી
સિદ્ધના જોઈ જવતું સર્વ કાળનું સુખ જોઈત્ર કરવામા
આવે અને તેને અનન્ત ભાગો વડે ભાગવામા આવે,
તો પણ સર્વ આકાશપ્રદેશને વિષે સમાઈ શકે નહિ
એટલે કે-મર્વ આકાશપ્રદેશની મજ્યા કરતા સિદ્ધના
જીવોનું સુખ અનતશુદ્ધ છે ”

જમ કોઈ મામડીઓ બહુ પ્રકારના ભરશુદ્ધોને
બાંધવા છતા, ઉપમાના અભાવે તેને કહી શકતો નથી,
તેમ સિદ્ધોના સુખની કોઈ ઉપમા નહિ હોવાથી, તેને
કહી શકાતું નથી તો પણ કાંઈક સમજમા આવે તે
ખાતર શાસ્ત્રોમા કૃમ્યાન્યુ છે કે-

“ જેમ કોઈ પુરુષ મર્વ ઇન્દ્રિયોને તૃપ્ત કરનાર
અમૃતતુલ્ય લોચનનું બક્ષણ કરી સુખા-તૃપ્તિ
વિમુક્ત બનેલો અત્યંત તૃપ્તિના સુખને અનુભવે છે,
તેમ અતુલ જોવા નિર્વાણસુખને પામેલા સિદ્ધાત્માઓ

પણ સર્વકાલ માટે તૃપ્ત છે તથા શાશ્વત અને અવ્યાખ્યાય સુખને પામેલા હોવાથી મહાકાળ સુખી છે ”

શ્રી સિદ્ધાત્માઓ સર્વ કર્મથી નિર્મુક્ત થયેલા હોવાથી ‘ મિદ્ધ ’ છે અજ્ઞાનનિદ્રાથી પ્રમુદ્ધ જગતને વિષે પારકાના ઉપદેશ વિના છવાઈ તરવેને જાણનારા હોવાથી ‘ બુદ્ધ ’ છે સસારના અથવા સર્વ પ્રયોજન સમૂહના પારને પામેલા હોવાથી ‘ પારગત ’ છે અને અનુક્રમે ચતુર્દશ શુણ્યસ્થાનક ઉપર આરૂઢ થઈને અથવા સમ્યક્દર્શન, સમ્યક્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્રણ કમપૂર્વક આમેવન કરીને મુક્તિસ્થાનને પામેલા હોવાથી ‘ પરમપરગત ’ છે કર્મકવચથી ઉન્મુક્ત છે તથા અજગ, અમર અને અસંગ છે અર્થાત્-શ્રી સિદ્ધના આત્માઓ સર્વ દુષ્ટતા રહિત થયેલા હોય છે, જન્મ-જરા-મરણાદિના બાધનોથી વિમુક્ત બનેલા હોય છે અને સદાકાળ શાશ્વત અને અવ્યાખ્યાય સુખને અનુભવી રહ્યા હોય છે એવા સિદ્ધોને કહેલા નમસ્કારો કળ દર્શાવતા પણ નિર્ચુક્તિકાર ભગવાન શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામિજી દ્વરમાવે છે કે—

“ સિદ્ધાણ નમુકારો, જીવ મોઁદ મવમહસ્તાઓ ।
માવેણ કીરમાણો, હોઈ પુણો ઘોહિલામાણ ॥ ૧ ॥

સિદ્ધાણ નમુકારો, ઘચાણ મવવસ્તવ કુળંતાણ ।
દિઅય અણુમ્મુયતો, નિસોચિયાનારઓ હોઈ ॥ ૨ ॥

સિદ્ધાણ નમુકારો, એમ સ્વહુ વનિઓ મહત્થોત્તિ ।
જો મરણમ્મિ ઉવગ્ગે, અમિવસ્થળ કીરદ વહુસો ॥૩॥

સિદ્ધાણ નમુકારો, મઘપાવપ્પણાસણો ।
મગલાણ ચ સઘેસિ, પદમ હવદ મગલ ॥ ૪ ॥ ”

“ શ્રી સિદ્ધ પરમાત્માએને કરેલો નમસ્કાર
હવને હજારો બવથી મુકાવે છે બાવપૂર્વક કરાતો
તે નમસ્કાર વલી બોધિલાબને માટે થાય છે ૧ શ્રી
સિદ્ધોને કરેલો નમસ્કાર ધન્યપુરુષોના બવનો ક્ષય
કરે છે હૃદયમા તેનુ અનુભવરણ કરવાથી દુધ્યાનનો
નાશ થાય છે ૨ શ્રી સિદ્ધોને કરેલો નમસ્કાર,
જારેખર, મહાઅર્ધવાળો વર્ણવેલો છે, જે મરણ
વખતે નિરન્તર અને વારવાર કરવામા આવે છે ૩
શ્રી સિદ્ધોને કરેલો નમસ્કાર સર્વ પાપનો સર્વથા
નાશ કરનાર છે અને સર્વ મગલોમા પ્રથમ
મગલ છે ૪ ”

શ્રી આચાર્ય-ભગવતો-

આચાર્ય બાર પ્રકારના છે નામ, સ્થાપના,
દ્રવ્ય અને બાવ નામ અને સ્થાપના સુગમ ॥
‘ દ્રવ્યાચાર્ય ’ શિદ્ધપાદિ શાસ્ત્રોને સંબંધનારા છે
અને ‘ બાવાચાર્ય ’ પાત્ર પ્રકારના આચારનુ પાલન
કરનારા, કરાવનારા અને ઉપદેશનારા છે જ્ઞાનાદિ
પાત્ર પ્રકારના બાવાચારોમા ઉપયુક્ત હોવાથી, તેઓ

ભાવાચાર્યો કહેવાય છે એવા ભાવાચાર્યોને કરેલો નમસ્કાર પૂર્વસચિત પાપોનો વિનાશ કરનાર થાય છે ભાવાચાર્ય એ શ્રી જિનશામનનો આધાર છે, ચતુર્વિધ મધને ઉશ્લાસ પમાડનાર છે અને શ્રુતજ્ઞાનના બલે સકલ વસ્તુને પ્રકાશિત કરનારા છે શ્રી જિનેશ્વરદેવો મુક્તિમાર્ગે જતાવીને મુક્તિમા આપ્યા જાય છે, ત્યાર બાદ નિર્ભયપ્રવચનનું ધારણ, પાલન અને પોષણ કરનાર આચાર્ય ભગવતો જ હોય છે ભાવાચાર્યો પાપાણુમા પણ અકુશ ઉત્પન્ન કરવાની જેમ મૂર્ખ શિષ્યોને પણ પડિત બનાવી દે છે સૂત્રોમા ભાવાચાર્યને શ્રી જિનેશ્વર સમાન કહ્યા છે અને તેમની આજ્ઞાનું શ્રી જિનની આજ્ઞાની જેમ પાલન કરવાનું ફરમાન કર્યું છે, ભાવાચાર્યોની આજ્ઞા વિના વિદ્યા કે મત્ર ફળતા નથી પણ તે જ વિદ્યા અને મત્ર તેમની આજ્ઞાથી તત્કાળ ફળે છે ધર્મો પદેશ આપવામા જેઓ નિરતર ઉદ્યત રહે છે તથા સૂરિ, ગણધર, ગણી, ગમ્ભીરધારી, અનૂચાન, પ્રવચન ધર, ભટ્ટારક, ભગવાન, મહામુનિ, સફળુક, શ્રુતધર આદિ દિવ્ય નામોને ધારણ કરે છે તેવા આચાર્યોને કરેલો નમસ્કાર પણ શ્રી અરિહત અને શ્રી સિદ્ધ પરમાત્માને કરેલા નમસ્કારની જેમ અચિન્ત્ય ફળને આપનારો થાય છે

શ્રી આચાર્યનમસ્કારનું વર્ણન કરતા શ્રી નિર્યુક્તિકાર ભગવાન ફરમાવે છે કે—

“ આયરિયનમુક્કારો, જીવ મોયેહ મરસહસ્તાઓ ।
 માયેળ કીરમાળો, હોહ પુળો વોહિલામાણ ॥ ૧ ॥
 આયરિયનમુક્કારો, ઘન્નાળ મવકલય કુળતાળ ।
 દ્વિજય અણુમ્મુયતો, વિસોત્તિયાચારઓ હોહ ॥ ૨ ॥
 આયરિનમુક્કારો, એસ સ્વલુ વન્નિઓ મહત્યોત્તિ ।
 જો મરણમ્મિ ઉવગ્ગે, અમિક્કલ્લળ કીરહ વહુસો ॥ ૩ ॥
 આયરિયનમુક્કારો, સઙ્ગપાવપ્પણાસળો ।
 મગલાળ ચ મઙ્ગલિં, પદમ હવહ મગલ ॥ ૪ ॥ ”

“ ધો આચાર્યભગવ તોને કરેલો નમસ્કાર એવને
 હજારે ભવેથી છોડાવે છે અને ભાવપૂર્વક કરાતો તે
 બોધિતા લાભને માટે થાય છે ૧ આચાર્યનમસ્કાર
 ધન્યપુરુષોને ભવનો ક્ષય કરાવનાર થાય છે તથા
 હૃદયમાં અનુધ્યાન કરાતો તે ચિત્તના વિસોત્તસિકાગ
 મનનો નિવારનાર થાય છે ૨ આચાર્યનમસ્કાર એ
 રીતે મહાઅર્થવાળો માનેલો છે, કે જે મરણાવમર
 પ્રાપ્ત થયે છતે નિરન્તર અને વારવાર કરાય છે ૩
 આચાર્યનમસ્કાર એ સર્વ પાપનો પ્રક્ષાલ્ય કરનાર છે
 અને સર્વ મંગલોનું મૂળ છે ૪ ”

ધો ઉપાધ્યાય-ભગવ તો

ઉપાધ્યાયનું નામ ‘ઉપજ્ઞાય’ અથવા ‘ઉચ્છાય’
 પણ છે જેની સમીપે શિષ્યો દ્વાદશાગ સૂત્રોનું

અધ્યયન કરે, તે ઉપાધ્યાય છે દ્વાદશાગ સ્વાધ્યાયકરણમા ઉપયુક્ત, પાપનું પરિવર્જન કરનાર, ધ્યાનના ઉપયોગમા તદ્દલીન અને કર્મનો વિનાશ કરવામા ઉદ્યોગી 'ઉવજ્ઞાય' કહેવાય છે 'ઉજ્ઞાય' શબ્દ પણ ઉપયોગકરણમા તથા ધ્યાનના નિર્દેશમા વપરાયેલો છે અર્થાત્—શ્રી ઉપાધ્યાયભગવન્તો સદા ઉપયોગી અને નિરન્તર ધ્યાની હોય છે એજ રીતે શ્રી ઉપાધ્યાયભગવન્તો આચાર્યપદને યોગ્ય હોય છે, શુભના સધળા શુભોચ્છે કરીને શોભતા હોય છે અને અગિયાર અગ તથા બાર ઉપાગનું અધ્યયનાદિ તથા ચરણસિત્તરી અને કરણસિત્તરીનું પાલનાદિ કરનારા હોવાથી સદાય પચીસ શુભોચ્છે કરીને યુક્ત હોય છે ઉપાધ્યાય, વાચક, પાઠક, અધ્યાપક, શ્રુતવૃદ્ધ, શિક્ષક, સ્થવિર, અપ્રમાદી, સદા નિર્વિવાદી, અદ્રયાનદી, આદિ ઉત્તમ નામોને ધારણ કરનારા, નિરન્તર શ્રી જિનાશાના પ્રતિપાલક તથા અગણ્ય શુભોચ્છે વિભૂષિત હોય છે એવા પૂજ્ય શ્રી ઉપાધ્યાય-ભગવન્તોને કરેલો નમસ્કાર, હૃદયના દુર્ધ્યાનાદિને દૂર કરી નાખે છે અને સર્વ મનોવાછિત સુખોન મેળવી આપે છે

શ્રી ઉપાધ્યાયનમસ્કાર સળધમા નિર્યુક્તિકાર ભગવાન શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામિજી મહારાજ દ્વરમાવે છે કે—

“ ઉવજ્ઞાયનમુક્કારો, જીવ મોષ્ઠ મયસદ્સ્તાઓ ।
ભાવેણ કીરમાણો, હોઈ પુણો ષોહિલામાઈ ॥ ૧ ॥

ઉવજ્ઞાયનમુક્કારો, ધમાણ મવક્ત્રય કુળતાણ ।
દિગ્ગય અણુમ્મુયતો, વિસોત્તિયારારઓ હોઈ ॥ ૨ ॥

ઉવજ્ઞાયનમુક્કારો, એમ સ્વલુ વઝિઓ મહત્થોત્તિ ।
જો મરણમ્મિ ઉગમે, અમિક્ત્વણ કીરઈ પદુમો ॥ ૩ ॥

ઉવજ્ઞાયનમુક્કારો, સઘપાવપ્પણામણો ।
મગલાણ ચ સઘ્વેસિં, પદમ દ્વવઈ મગલ ॥ ૪ ॥”

“ ઉપાધ્યાય-નમસ્કાર, એ છવને દ્વલરો
ભવથી છોકાવે છે અને ભાવપૂર્વક કરાતો તે બ્રાહ્મિ
લાભને માટે યાચ છે ૧ ઉપાધ્યાયનમસ્કાર ધન્ય
પુરુષોને ભવક્ષયને માટે યાચ છે તથા હૃદયમા અનુ
સ્મરણ કરાતો તે અપધ્યાનને નિવારનારો યાચ છે
૨ આ ઉપાધ્યાયનમસ્કાર મહાર્થવાળો છે, એમ
વર્ણવાયેલ છે તથા જે મરણ નામ થયે છતે નિરન્તર
અને વારવાર કરાય છે ૪ ઉપાધ્યાયનમસ્કાર સર્વ
પાપનો વિનાશ કરનાર છે અને સર્વ મગલોમા
પ્રથમ મગલ છે ૪ ”

શ્રી સાધુ-સગવન્તો

નિર્વાણસાધક યોગને સાધનારા હોવાથી અને
સર્વ પ્રાણીઓને વિષે આત્મ-સમાન જુદિને ધારણ

કરનારા હોવાથી, સાધુભગવન્તો ભાવ-સાધુઓ કહેવાય છે તેઓ વિષયમુખથી નિર્વર્તેલા હોય છે વિશુદ્ધ ચારિત્ર અને નિયમોને ધારણ કરનારા હોય છે તાર્ત્વિક ગુણોને સિદ્ધ કરનારા હોય છે તથા અન્ય મુક્તિસાધક પુરુષોને તેમની સાધનામાં સહાય કરનારા હોય છે લોકસન્માનો ત્યાગ કરનારા, ક્ષમાદિ દશ પ્રકારના ધર્મને ધારણ કરનારા તથા લાભાલાભ, માનાપમાન અને કાચન-લોષને સમાન ગણનારા હોય છે શુક્ર-આશામાં તત્પર, પ્રાયશ્ચિત્તાદિ જલ-વડે પાપમલતું ગાલન કરનાર, નિરંતર શુદ્ધ સ્વાધ્યાય કરણુમાં તદ્દલીન અને જામરપરે ગોચરચર્યામાં ઉદ્યક્ત શ્રી સાધુ-ભગવતો, એ જગમ તીર્થ છે

શ્રી સાધુ-ભગવતો સળધમાં પટ્ટશાસ્ત્રવેતા પરમોપકારી ઉપાધ્યાયજી શ્રી યશોવિજયજી મહારાજ શ્રી પચપરમેષ્ઠિ ગીતામાં દર્શાવે છે કે—

“કલેશનાશિની દેશના, દેત ગણે ન પ્રયાસ,
અસહીન જિમ દ્વીપ, તથા લવિજન આધાસ,
તરણુ તારણુ કરેણુપર, જગમ તીરથ સાર,
ધન ધન સાધુ સુહકર, ગુણુ-મહિમા લગર ૧”

“નિરંતર ધર્મોપદેશ આપવામાં જેઓ પ્રયાસને ગણતા નથી તથા લબ્ય આત્માઓને આધાસન લેવા માટે જેઓ સ્થિર દ્વીપની ગરજ સારે છે, સ્વયં તરે છે અને અન્યને તારવામાં તત્પર છે, એવા

ઠરેણાથી ભરેલા સુખકર સાધુપુરુષો નિરન્તર ઠરેણામાં તત્પર હોવાથી અને શુષ્કો તથા મહિમાના બહાર હોવાથી જગત્તીર્થ તુલ્ય ॥ અને જગતમાં વારવાર ધન્યવાદને પાત્ર છે ”

એ સાધુ-ભગવતોના અનેક પવિત્ર નામો છે તેમાંના કેટલાક અતિ પ્રસિદ્ધ ॥ અને કેટલાક અપ્રસિદ્ધ છે જેમકે-સુનિ, નિલુ, ॥ યાસી, નિર્મલ, શાન્ત, હાન્ત, ક્ષાન્ત, મહાવતધર, અણુગાર, યોગી, તત્પર, વાચસપ, જાધિ, દીક્ષિત, અકિચ્ચન, ધમણુ એ પ્રસિદ્ધ ॥ નામો છે સર્વસદ્, સમતામય, નિષ્પ્રતિ કર્મ શરીર, શુષ્કેન્દ્રિય, આત્મઉપાસી, મુક્ત, માહણ્ય, મહાત્મા, અવધૂત, શુદ્ધલેશી, અસરણ્યશરણુ, અધ્યાત્મધામ, ઊર્ધ્વરેતા, અનુભવી, તારક, મહાશય, ભદ્રત, મોહજથી, ગોપ્તા, પઠિત, વિચક્ષણુ, ઇત્યાદિ અપ્રસિદ્ધ નામો છે એ જાતિના માગલિક નામોને ધારણ કરનારા તથા નિષ્કલ કિત જીવનને જીવનારા શુભ સમુદ્ધ સાધુ-ભગવતોને નમસ્કાર પણ, આચાર્ય ભગવતો તથા ઉપાધ્યાયભગવતોને કરેલા નમસ્કારના સમાન ફલને આપનારો થાય છે

એજ વાતને જણાવતા નિર્યુક્તિકાર ભગવાન શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામિજી મહારાજ ફરમાવે ॥ ૬-

“ સાદૃષ નમુકારો, જીવ મોષદ્ મયસદ્સાજો ।
માવેળ કીરમાણો, હોદ્ પુણો ચોદિલામાજો ॥૧॥

સાહુણ નમુકારો, ઘનાણં મગ્ગસ્વય કુળતાણ ।
 દિઅયં અણુમ્મુપત્તો, વિસોત્તિઆગારઓ હોદ્દ ॥૨॥
 સાહુણ નમુકારો, એમ સ્વલ્લ ધન્નિઓ મહત્થોત્તિ ।
 જો મરણમિ ઉપગ્ગે, અમિક્કસ્વળ કીરદ્દ વહુસો ॥૩॥
 સાહુણ નમુકારો, સવ્વપાપ્પણાસણો ।
 મગ્ગલાણં ચ સન્નેવમિં, પદમ હવદ્દ મગ્ગલ ॥ ૪ ॥ ”

” ભાવસહિત કરાયેલો સાધુનમસ્કાર જીવને હજારો લાભથી મુક્ત કરાવે છે અને બોધિલાલ માટે થાય છે ૧ સાધુ નમસ્કાર ધન્ય આત્માઓના લાભને ક્ષય કરે છે તથા હૃદયમાં રહેલો તે વિસોત્તસિકાર્તું હરણ કરે છે ૨ આ સાધુનમસ્કાર મહાર્થવાળો છે—એમ શાસ્ત્રમાં વર્ણવાયેલ છે અને મરણ વખતે તે નિરન્તર પારવાર કરાય છે ૩ સાધુનમસ્કાર સર્વ પાપનો પ્રજ્વાલ કરનાર છે તથા સર્વ મગ્ગોમાં પ્રથમ મગ્ગ છે ૪ ”

પ્રકરણ નવમું

નમસ્કારનું પ્રયોજન અને ફળ.

કર્મનો ક્ષય અને મગળનું આગમન, એ નમસ્કારનું પ્રયોજન છે નમસ્કારનું ફળ એ પ્રકારનું છે આ લોક સજધી અને પરલોક સજધી આ લોકમાર્થ, કામ, આરોગ્ય અને અભિરતિની પ્રાપ્તિ તથા પરલોકમા સિદ્ધિ, સ્વર્ગ, ઉત્તમ ફળ અને જિન પ્રણિત ધર્મની પ્રાપ્તિ વગેરે ફળો છે નમસ્કાર સજધી સતત ઉપયોગ અને ક્રિયાવડે કર્મક્ષયાદિ ગુણનો લાભ થાય છે, તે ‘અનન્તર-પ્રયોજન’ ॥ અને તેના પરિણામે કાલાન્તરે યા જન્માતરે અર્થકામાદિકની યા સ્વર્ગભીક્ષાદિકની પ્રાપ્તિ, તે ‘પરંપર-પ્રયોજન’ ॥

નમસ્કાર, એ શ્રુત ઐટલે આગમરૂપ છે શ્રુતો પયોગરૂપ આત્મપરિણામ, આત્મહિત પરિણામ અને ભાવસવરાદિ બહુ પ્રકારના લાભવાળો છે, તેથી

શ્રુતાત્મક નમસ્કારના ઉપયોગથી કર્મક્ષય થાય છે એ રીતે નમસ્કારના ઉપયોગથી પ્રતિગમયે કર્મનો ક્ષય થતો હોવાથી, તેને સર્વ કાર્યોમા મગજરૂપ તથા વિઘ્નવિનાશના અપ્રતિમ કારણ તરીકે માનેલ છે

શ કા-કૌપ-પ્રસાદરહિત શ્રી જિન અને શ્રી સિદ્ધ, એ પૂજાનું ફળ આપનારા નથી, કારણકે-જેઓ પૂજાનું ફળ આપનારા છે, તેઓ હ મેશા રાજા વગેરેની જેમ કૌપ-પ્રસાદ સહિત જ દેખાય છે

સમાધાન-શ્રી જિનો અને શ્રી સિદ્ધો પૂજાનું ફળ આપે છે, જોતું અમે કહેતા જ નથી સર્વ જીવોને સ્વર્ગનરકાદિ કે સુખદુઃખાદિક ફળ સ્વકૃત પુણ્ય-પાપના બલે જ થાય છે પુણ્ય-પાપ યાને ધર્મ-અધર્મ, એ અપેક્ષાએ જ્ઞાનાદિકની જેમ આત્માના શુદ્ધો હોવાથી, કાંઈને આપી શકાય કે કાંઈની પાસેથી લઈ શકાય એવા નથી આત્મશુદ્ધો પણ જે આપી કે લઈ શકાતા હોય, તે કૃતનાશ, અકૃતાગમ, સાકર્મ, એકત્વાદિ અનેક દોષો આવીને ઊભા રહે એ કારણે નમસ્કારનું મુખ્ય ફળ અવ્યાખાધ-સુખરૂપ મોક્ષ છે અને સ્વર્ગાદિ ફળ એ આનુષંગિક ફળ છે. તેમા મોક્ષરૂપ મુખ્ય ફળ એ ચૈતન્યાદિ ભાવોની જેમ આત્મપર્યાયરૂપ હોવાથી કાંઈને પણ આપી શકાય કે કાંઈની પાસેથી પણ લઈ શકાય તેમ નથી

શ કા-મુખ્ય ફળરૂપ મોક્ષ બલે આત્મપર્યાય

હોવાથી આપી કે લઈ શકાય નહિ, કિન્તુ સુદર ભક્તપાનાદિ યા મનોહર અર્ચકામાદિ તો બીજાને આપી શકાય કે લઈ શકાય તેવા છે, તો તેને શ્રી જિને! અને શ્રી સિદ્ધો કેવી રીતે આપે છે ?

સમાધાન-અર્ચકામાદિ કે ભક્તપાનાદિ બીજાને આપી શકાય તેવા છે, પણ પૂજાનો પ્રયત્ન ભક્તપાનાદિ માટે હોતો નથી, કિન્તુ મોક્ષ માટે જ હોય છે અથવા ભક્તપાનાદિ પણ જે પ્રાપ્ત થાય છે તે સ્વકૃત કર્મના ઉદયથી જ થાય છે બીજા હાતા તો તેમાં નિમિત્ત માત્ર છે નિશ્ચયથી કોઈને કોઈ હાતા પણ નથી કે અપહર્તા પણ નથી મુખદુખાદિને અતરંગ હેતુ કર્મ જ ॥ શરીર એ બાહ્ય હેતુ છે, શબ્દાદિ વિષયો, એ એથી પણ વધારે બાહ્ય હેતુઓ છે, અને તેને આપનાર-લેનાર હાતા-અપહર્તાદિ તો અતિશય બાહ્યતર હેતુઓ છે માટે નિશ્ચયથી કર્મ સિવાય મુખદુખનો હાતાર અન્ય કોઈ જ નથી શરીર, વિષયો અને તેના આપનાર-લેનાર મુખદુખના નિમિત્તો માનેલા ॥ તે કર્મના લીધે જ માત્ર વ્યવહારથી માનેલા છે, તો પછી રાગદ્વેષરહિત શ્રી સિદ્ધાત્માઓ નમસ્કારના ફળને આપનારા છે, એમ કહી જ કેમ શકાય ?

શ કા-જો સર્વ શુભાશુભ ફળ સ્વકૃત-કર્મજનિત

છે, તો દાન-અપહરણાદિનું કૃણ દાતા-હર્તાને
પુ ન જોઈએ

અમાધ્યાન-કર્મ સ્વકૃત છે, તેથી જ તેનું કૃણ
દાતા-હર્તાને ઘટે છે દાનાદિ સમયે પરાનુમત્ત પરિ
ગ્રામ તથા હરણાદિ વખતે પૈરાધાતાદિ પરિણામ,
મેજ પુણ્ય-પાપના કારણ જાને છે તે પુણ્ય-પાપ
માદ્ય નિમિત્તની અપેક્ષા રાખે છે, કિન્તુ જાદ્ય
નિમિત્ત ॥ અપેક્ષા રાખીને પણ રહે છે આત્મામા
અને કાળાનરે જાદ્ય નિમિત્તની અપેક્ષા રાખીને જ
શુભાશુભ કૃણને આપે છે, તેથી તે કૃણ પરકૃત કહેવાય
છે વસ્તુતઃ સ્વકૃત-કર્મ સિવાય જીજ્ઞાસી તે પ્રાપ્ત
થતું નથી

વળી જો તે કૃણ જીજ્ઞાસી પ્રાપ્ત થવા યોગ્ય છે
એમ માનીએ, તો જેણે ગ્રહણ અથવા હરણ કર્યું—
તે મોક્ષ અથવા કુગતિ પામે, તે વખતે તે કૃણ કૌનાથી
પ્રાપ્ત થાય ? અર્થાત્-કૃતનાથ દોષ આવીને બિલો રહે,
જેને જે આપ્યું હોય તેણે તે આપવું જોઈએ અને
જેનું હરણ કરાયું હોય તેનું તે હરણ કરે, એ
માન્યતા અચુક્ત છે એમ માનવાથી દાનાદિ નહિ
આપનાર સાધુને જન્માન્તરમા ભૂખ્યા રહેવું પડે અને
પોતાને જ જો ભૂખ્યા રહેવું પડે, તો પૂર્વ જન્મમા
આપનાર દાતાને તો કયાથી જ આપી શકે ? એજ
રીતે પૂર્વ જન્મમા કોઈનું ધનાદિ હરણ કરીને

વર્તમાન જન્મમા નિર્ધન થયેલ આત્મા ધનરહિત હોવાથી પૂર્વજવના ધનવાન વડે તેની પાસેથી શી રીતે હરણ કરાશે ?

શ કુ-અન્ય અન્ય જન્મોના દાન-હરણાદિથી બધું થતી જશે

સમાધાન-એમ કહેવું પણ અઘટિત છે એમ માનવાથી અનવસ્થા (અપ્રામાણિક અને ત દાન-હરણાદિની કલ્પના) તથા સ્વર્ગમુક્તિ આદિ કુળોનો અભાવ પ્રાપ્ત થશે

વસ્તુત દાન દેનાર કે હરણ કરનાર આત્મા પોતાના અનુભવ-ઉપધાતરૂપ પરિણામથી જ સ્વયં કુળ પ્રાપ્ત છે, તેમ અહીં પણ શ્રી સિદ્ધો અને શ્રી જિનોની પૂજાનું કુળ પૂજકના પોતાના પરિણામથી જ સ્વયં પ્રાપ્ત થાય છે શ્રી જિન નમસ્કાર અને શ્રી જિન પૂજા-પરિણામની વિશુદ્ધિનો હેતુ હોવાથી, દાનાદિક ધર્મોની પેઠે નિરંતર કરવા યોગ્ય છે અથવા તો શ્રી જિન નમસ્કાર અને પૂજા એ મોક્ષમાર્ગની પ્રભાવક હોવાથી, ધર્મકથનની માફક હમેશા કરવા યોગ્ય છે

કોપ-પ્રસાદરહિત વસ્તુ કુળપ્રદ થતી નથી, એમ કહેવું એ પણ સત્ય નથી નિષ્કાપનાદિ વસ્તુ કોપ-પ્રસાદરહિત હોવા છતાં પણ કુળદાયિ પ્રત્યક્ષપણે જણાય છે અમૃત-વિષ, કનક-પાપાણુ, મણિ-કાચ

આદિ વસ્તુઓ કોપાદિરહિત છે, છતાં અનુચિત અને ઉપધાત માટે થાય છે

શ કા-કોપ વગેરે હરણ-પ્રદાનાદિના નિમિત્ત છે કે નહિ ?

સમાધાન-નિમિત્ત હોવા છતાં તે બાહ્ય કારણ છે અતરંગ કારણ તો સ્વકૃત-કર્મ-પુણ્ય-પાપ સિવાય બીજું કોઈ નથી રાજા આદિનો કોપ અને પ્રસન્નતા, એ સ્વકૃત પુણ્યપાપનું જ ફળ છે કારણ કે-કોપયુક્ત બનેલો કે પ્રસાદવાન બનેલો રાજા પણ સર્વ લોકોને સમાન ફળ આપનારો થતો નથી ; વિષમ ફળ આપનારો થાય છે અગર નિષ્ક્રમ પણ જાય છે એ જ કારણે શ્રી અરિહતાદિનો નમસ્કાર કે અરિહતાદિની પૂજનો આરબ કોઈને પ્રસન્ન કરવા માટે નથી, કિન્તુ પૂજકના જ ચિત્તની પ્રસન્નતા માટે છે બીજા પ્રસન્ન થાય એટલે ધર્મ થાય અને બીજા ક્રુપિત થાય એટલે અધર્મ થાય, એવો નિયમ નથી ધર્માધર્મ જીવના શુભાશુભ પરિણામને અનુસરવા વાળા છે શ્રી અરિહતાદિ આલબનો શુભ પરિણામના જનક છે શુભ પરિણામથી ધર્મ થાય છે અને ધર્મથી ભક્તપાન, અર્થકામ, સ્વર્ગઅપવર્ગાદિ ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે

શ કા-ધર્માધર્મ બીજાની પ્રસન્નતા કે દોષને

અનુમર ૧૧૧ નથી, એ વાત જો સત્ય ન હોય તો લોકમા બી ની પ્રસન્નતાદિ પ્રાપ્ત કરવા માટે પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે, તે કેમ બને ?

સમાધાન-લોકમા સુખી થવા માટે બીજાની પ્રસન્નતાદિ પર આધાર રાખવામાં આવે છે, પરંતુ તે અનેકાન્તિક છે એટલું જ નહિ, કિંતુ સ્વકૃત પુણ્ય-પાપને અનુસારે જ ફળ દેનાર બને છે એમ નહિ માનવા, પરના કૌપ-પ્રસાદાદિ ઉપર જ ધર્માધર્મ માની લેવામાં આવે તો રાગદ્વેષરહિત મુનિની સ્તુતિ આદિ કરવાથી પુણ્યાત્માને ધર્મ નહિ થાય અને આક્રોશાદિ કરવાથી દુષ્ટાત્માને અધર્મ નહિ થાય કારણ કે-રાગ-દ્વેષરહિત મુનિને સ્તુતિ સાંભળવાથી પ્રસન્નતા કે આક્રોશ સાંભળવાથી કૌપ થતો નથી વગી હિંસા, જૂઠું, ચોરી, પરદારાગમનાદિ કાર્યોનું કોઈ ચિત્તમાં જ ચિંતવન કરે, તો તેનું પણ તેને ખરાબ ફળ મળવું જોઈએ નહિ એજ રીતે દયા, ડાન, જ્ઞાનચર્યાદિ ધર્મ કરવાની ઇચ્છા મનમાં થાય, તેને શુભ ફળ પણ મળવું જોઈએ નહિ કારણકે-શુભ અગર અશુભ કાર્યોનું ચિત્તમાં ચિંતવન કરવા માત્રથી જે જે વ્યક્તિ વિષયક શુભ યા અશુભ ચિંતવન થયું હોય છે, તે તે વ્યક્તિને કૌપ યા પ્રસાદ થવાનો પ્રસંગ બનતો નથી પરંતુ હિંસાદિ ચિંતવનારને અધર્મ અને દયાદિ ચિંતવનારને ધર્મ

થાય છે જ, માટે પરપ્રસાદ અને પરકોપથી જ ધર્માધર્મ થાય છે, એમ માનવું એ અઘટિત છે. કિન્તુ સ્વપ્રસાદ અને સ્વકોપથી જ ધર્માધર્મ થાય છે, એમ માનવું એ સુક્ષ્મ છે.

એમ નહિ માનવાથી એક ત્રોળે દોષ આવે છે. પરપ્રસાદ કે પરકોપથી જ નો ધર્માધર્મ થતા હોય, તો દયા, દાન, બ્રહ્મચર્યાદિ ધર્મકૃત્ય કરનાર ઉપર પણ અનાય અને દુર્જન આત્માઓ કોપયુક્ત રહે છે, તથા તેઓનો ધર્મ નિષ્ફળ જવો જોઈએ એ જ રીત હિંસા, જૂઠું, ચોરી આદિ અધર્મ કાર્યોને આચરનારાઓને જોઈને પણ તેવા પ્રકારના આત્માઓ આનન્દ પામે છે. તો તેવાઓના આનન્દથી તેમને અધર્મ નહિ થવો જોઈએ, કિન્તુ ધર્મ થવો જોઈએ. એટલું જ નહિ, પરંતુ પરના કોપથી અધર્મ થતા હોય તો મોક્ષે ગયેલા આત્માઓનું પણ કોઈના કોપથી પતન થવું જોઈએ, અને એમ થાય તો અમૃતાગમ અને કૃતનાશાદિ અમાધારણુ દોષો આવીને ઊભા રહે એ વગેરે કારણોનો વિચાર કરતા, ધર્માર્થિ-આત્માઓ એક સ્વપ્રસાદ માટે જ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ તે સ્વપ્રસાદ શ્રી જિન અને શ્રી સિદ્ધોની પૂજાથી અવશ્ય પ્રાપ્ત થાય છે. સ્વપ્રસાદનું ક્ષણ અપ્રમેય છે, તેથી તે મેળવવા માટે શ્રી અરિહતાદિની પૂજાનો પ્રયત્ન પરમ આવશ્યક છે.

છતા, શ્રી જિનાદિકની પૂજા પ્રત્યક્ષર્યાદિકની જેમ શુભ ક્રિયા અને શુભ પરિણામની વૃદ્ધિનો હેતુ છે, તેથી તે કૃણદાયી છે પર-હૃદયગત મૈત્રી તદ્વિષયક જીવોને શું ઉપકાર કરે છે ? અને દુરસ્થ આત્માને અગે ધ્યેલો હિંસાદિકનો સકલ્પ દૂર રહેના આત્માને શું અપકાર કરે છે ? અર્થાત્-કાંઈ જ નહિ છતા તે ઉપકાર-અપકારરહિત મૈત્રી-હિંસાદિકનો સકલ્પ ધર્માધર્મનું કારણ બને જ છે તેવી જ રીતે પૂજાદિકનો સકલ્પ પણ શ્રી જિનાદિકને ઉપકાર કરનારો નહિ હોવા છતા પણ, ધર્મનું કારણ બને છે

શ કહ-સાધુ આદિને દાન આપવામાં જે રીતે સ્વપર ઉભયને ઉપકાર થાય છે, તે રીતનો ઉપકાર શ્રી જિનપૂજાદિકમાં થતો નથી, માટે શ્રી જિનપૂજા કરતા સાધુ આદિના દાનથી અધિક કૃણની પ્રાપ્તિ કેમ નહિ ?

સમાધાન-સાધુ આદિના દાનમાં પણ દાનકૃત ઉપકાર-અપકારથી કૃણની પ્રાપ્તિ થતી નથી હિન્તુ પરાનુશ્લેષ સકલ્પ માત્રથી જ દાતાને કૃણની નિવૃત્તિ થાય છે અન્યથા, સાધુ આદિકે લોજન કર્યા બાદ અણર્ણાદિ ચવાયો મૃત્યુ આદિ થાય, તેનો દોષ પણ દાતાને લાગવો જોઈએ પૂજ્યવડે પૂજાનું શ્રદ્ધા થાય તો જ ધર્મ થાય એવો નિયમ નથી પણ પૂજ્યની પૂજાથી થતી પરિણામવિશુદ્ધિથી ધર્મ થાય છે પૂજાનું શ્રદ્ધા ન થાય તો પણ તે વિશુદ્ધિ

અવશ્ય થાય છે અથવા શ્રી જિનાદિકની કરેલી પૂજાનું શ્રદ્ધા, પણ તેઓ કરે છે કારણકે સંપ્રદાન ત્રણ પ્રકારે થાય છે, તેથી શ્રદ્ધા પણ ત્રણ પ્રકારે થાય છે જેમકે-પ્રેરક, અનુભોદક અને અનિવેધક, ત્રણે જુદી જુદી અપેક્ષાએ દાનને શ્રદ્ધા કરનારા છે. માટે શ્રી જિનાદિક અનિવેધક હોવાથી, તેમની પૂજાનું અશ્રદ્ધા જ થાય છે, એમ નથી. અથવા શ્રી જિનાદિકની પૂજાથી શ્રદ્ધા, સવેગ અને પરિણામની વિશુદ્ધિ થતી હોય, તો તે પૂજા પરિશ્રદ્ધિત છે કે અપરિશ્રદ્ધિત છે, એ અર્થ જ અનાવશ્યક બની જાય છે.

શ.કા-શ્રી સિદ્ધાદિકની પૂજાનું ફળ હાથે શકે નહિ, કારણકે-તેઓ અમૂર્ત છે-અક્ષુવકે જેમ શકાતા નથી, તો પછી તેઓની પૂજા કેવી રીતે થઈ શકે ?

અમાધાન-શ્રી સિદ્ધપરમાત્માઓ મૂર્તિરહિત અમૂર્ત છે, તેથી તો વિશેષે કરીને પૂજ્ય છે રતનત્રયી અમૂર્ત છે, છતાં મોક્ષમાર્ગ બની શકે છે તેમ શ્રી સિદ્ધપરમાત્માઓનું પૂજન પણ આત્માને પરમ ઉપકારક છે મૂર્તિમાનની મૂર્તિ પૂજાતી નથી, કિન્તુ તેના અમૂર્ત શુદ્ધો જ પૂજ્ય છે શ્રી સિદ્ધભગવતોના શુદ્ધો તો વિશેષે કરીને અમૂર્ત છે, તેથી તેઓ વિશેષે પૂજ્ય છે.

શ.કા-મૂર્તિમાનના શુદ્ધોની પૂજા તદ્દશુષ્ય સબધને લીધે મૂર્તિની પૂજાથી થઈ શકે છે. શ્રી સિદ્ધ પરમાત્માઓના શુદ્ધોને તો તે મૂર્તિ નથી.

સમાધાન-પૂજા, મૂર્તિ કે શુણોને અંગે જે ફળ મળે છે, તેમા સ્વગતપરિણામની વિશુદ્ધિ મિવાય અન્ય કાંઈ હેતુ નથી જાણ્ય અરિકતાહિ આલણનના નિમિત્તથી સ્વહૃદયગત જે શુભ પરિણામ ઉત્પન્ન થાય છે, તે જ સર્વ ફળ આપે છે તે પરિણામને સળધ મૂર્તિ સાથે નથી, પણ સ્વ-આત્મા સાથે છે માટે મૂર્તિમૂર્તની ચિન્તા નિરર્થક છે

શ કા-શ્રી સિદ્ધ પરમાત્માઓ અતિશય દૂર છે, માટે તેમની પૂજા કેવી રીતે ફળદાયી થઈ શકે ?

સમાધાન-જેમ દૂર રહેલા બધુજનને સુખી અગર દુ ખી સાબગીને આનન્દ અને શોકાહિ સ કદપથી દેહપુષ્ટિ અને દેહદોર્ગદ્યાહિ ફળ થાય છે, તેવી રીતે દૂરસ્થ સિદ્ધાત્માઓ પણ વિશુદ્ધ પરિણામથી ધર્મ માટે અને અશુદ્ધ પરિણામથી અધર્મ માટે થાય છે આલણન દૂર હોય કે નજીક હોય, તેથી ફળમા કાંઈ ભેદ પડતો નથી અથવા તદ્દશુભગદુભાનરૂપ શુભ પરિણામ આત્મસ્વભાવરૂપ હોવાથી નજીક જ છે અને તેનાથી અન્ય જે કાંઈ વસ્તુ છે, તે અનાત્મરૂપ હોવાથી દૂર જ છે

શ કા-જો સ્વપરિણામથી જ ધર્મધર્મ થાય છે, તો પછી અરિકતાહિ જાણ આલણનોની શી જરૂર છે ?

આત્માના પરિણામની જેમ શુભ પરિણામ જ નથી
કારણ કે તે વિપર્યાયથી શ્રુત છે

શ.કા—મુનિવેપથી ઢકાયેલા નિરીક્ષ મુનિને
દાન આપનાર દાતા સ્વર્ગાદિ ફળ પામે છે, તેવી
રીત કુલિગીને દાન આપનાર દાતાને મુનિદાનનું
ફળ કેમ ન મળે ?

સમાધાન—મુનિકિંગ, જે શુણ્ણનું મ્થાન છે
તેથી તે શુણ્ણથી રહિત હોય તો પણ શુણ્ણરહિત
જાણવામાં ન આવે ત્યાં મુધી પ્રતિમાની પેઠે પૂજ્ય
છે કુલિંગ તો દોષનું આશ્રયસ્થાન હોવાથી, સ્થાન-
શુદ્ધિથી પણ તે પૂજવા યોગ્ય નથી

શ.કા—કુલિંગમાં પણ કેવળજ્ઞાન થાય છે,
તો તે દોષનું જ આશ્રયસ્થાન કેમ કહેવાય ?

સમાધાન—કેવળજ્ઞાન ભાવલિંગથી થાય છે,
કુલિંગથી થતું નથી મુનિકિંગ તો ભાવલિંગની જેમ
કેવળજ્ઞાનનું અગ્ર થાય છે, માટે પૂજ્ય છે

જે વગેરે કારણોએ પરિણામની વિશુદ્ધિનો
પ્રબળ હેતુ હોવાથી, શુભાલંબનરૂપ શ્રી જિન અને
શ્રી સિદ્ધાદિકની પૂજા અને નમસ્કાર નિરંતર કરવા
યોગ્ય છે અથવા શ્રી જિનાદિકની પૂજા, જે ભવ્યા
તમાઓને ભોધિનીજનું નિમિત્ત થાય છે, જે કારણે
અવશ્ય આદરણીય છે

પ્રકરણ દશમું

શ્રી નવકારના ઉપધાન

નમસ્કાર અને નમસ્કાર્યંતુ સ્વરૂપ

હરેક દર્શનોમા પોતપોતાના દર્શનના પ્રભેતા મહાપુરુષોને નમસ્કાર કરવાનું વિધાન પ્રદર્શિત કરવામા આંચુ છે અને તે માગલિકનો હેતુ મનાચુ છે અનુયાયીઓ તરફથી પણ તેનું શ્રદ્ધાપૂર્વક આચરણ કરવામા આવે છે નમસ્કાર, એ મન-વચન-કાયા ની પ્રશસ્ત અને અનુકૂળ પ્રવૃત્તિ છે અને તેથી ‘નમસ્કાર્યં’ અને ‘નમસ્કાર કરનાર’ વચ્ચે રહેલ અતર કંમલ ઓછું થવા પામે છે પરિણામે નમસ્કાર કરનાર સ્વયં નમસ્કાર્યં સ્વરૂપ બની જાય છે એ કારણે મગલનો હેતુ અને સફલ નમસ્કાર તે જ હોઈ શકે, કે ને શુદ્ધ સ્વરૂપવાળા નમસ્કાર્યંને, તે સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ માટે કરવામા આવતો હોય આથી એ સ્પષ્ટ

થશે કે-આત્માની સંપૂર્ણ શુદ્ધ દશાને પામેલા અને પામવા માટે સતત પ્રયાસ કરનારા મહાપુરુષો જ નમસ્કાર્યન્તુ સ્થાન લે, તો જ તેમને કરેલો નમસ્કાર, તેના કરનારને મગળપ્રદ અને સફળ થાય એ દૃષ્ટિએ વિચારતા, શ્રી જૈનશાસનમા દર્શાવેલ પંચપદે સ્થિત પાત્ર પરમેષ્ઠિઓને છોડીને, જોબ્બ કોઇને પણ કરેલો નમસ્કાર, તેની જેમ ઐકાન્તિક અને આત્યન્તિક મગલ અને કલ્યાણને આપનારો સંભવી શકે નહિ

ભાવથી નમન કોણ કરી શકે ?

એ પાત્ર પદોની વસ્તુઓ પ્રવાહથી શાશ્વત છે, તેથી તેને પ્રકાશિત કરનાર પાત્ર પદો પણ શાશ્વત છે એ પાત્ર પરમેષ્ઠિને નમસ્કાર કરવા ડી યોગ્યતા પણ અતિશય લઘુકર્મી આત્માઓને જ પ્રાપ્ત થાય છે થોડી પણ આત્મશુદ્ધિ જે આત્માઓની થવા પામી નથી, તે આત્માઓ પરમશુદ્ધ આત્મદશાને પામેલા ઓને ભાવથી નમન કરી શકે એ રી રીતે શક્ય છે ?

વન્દનાની મહત્તા

નમસ્કાર, એ નમસ્કાર્ય પ્રત્યે પ્રેમ અને ભક્તિનો સૂચક છે ‘નમોઽત્યુણા’ સૂત્રની વ્યાખ્યા કરતા સુવિહિત ચિરોમણિ આચાર્ય લગવાન શ્રીમદ્ હર્ગિસદ્રસૂરિજી મહારાજ દરમાવે છે કે—

‘ ધર્મ પ્રતિ મૂલભૂતા વન્દના । ’

‘વન્દના એ ધર્મ તરફ આત્માને આગળ વધવાનું મૂળ છે’ અર્થાત્-શુદ્ધ સ્વરૂપવાનને વન્દના કરવાથી, આત્મ-ક્ષેત્રમાં ધર્મબીજનું વપન થાય છે, અનુકૂળ સામગ્રીએ તેમાંથી ધર્મચિન્તાદિ રૂપ અકુરાઓ, ક્રુતાબ્યાસ તથા સહાયચ્છુરૂપી શાખા-પ્રશાખાઓ અને સ્વર્ગાવર્ગ ॥ પ્રાપ્તિરૂપી ફૂલ અને ફળો પ્રગટ થાય છે

સર્વપ્રધાન શ્રી નમસ્કાર

વન્દનાનો બીજો પર્યાય નમસ્કાર છે અને એ પણ આશયશુદ્ધિપૂર્વક કરાતો સુમહત્ ફળને આપનારો થાય છે એ કારણે ‘શ્રી પદ્ય-પરમેષ્ઠિ-નમસ્કાર-મંત્ર’ ને શ્રી જૈન શાસનમાં સર્વપ્રધાન સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે કેટલાકે તેને જૈન જનતાનો ‘ગુરુમંત્ર’ પણ કહે છે અને વાત પણ સાચી છે કારણ કે-‘નમસ્કાર મંત્ર’ થી મોટો મંત્ર સમસ્ત શ્રી જિનપ્રવચનમાં બીજો કોઈ છે નહિ સર્વ શાસ્ત્રોની અભ્યન્તર રહેલો છે, તે કારણે તેને નદી આદિ સૂત્રોમાં પૃથક્ શ્રુતસ્કંધ તરીકે વર્ણવેલો નથી

નિર્યુક્તિ અને વ્યાખ્યામાં પ્રથમ

શ્રુતકેવલી ભગવાન શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામિજી મહારાજે એ જ કારણે સૌથી પ્રથમ નિર્યુક્તિ શ્રી

નમસ્કાર મહામંત્રની રચેલી છે અને તે પૂર્વે કે
ચારપછી કેાઇપણ સૂત્રની વ્યાખ્યા કરવા પહેલા તે
(નમસ્કાર મંત્ર)ની જ વ્યાખ્યા સૌપ્રથમ કરવાની
શેષ પ્રણાલિકા છે

મમોધ અવલગન

નમસ્કાર મંત્રની એક વિશિષ્ટતા એ પણ છે
કે-‘સર્વકાલ અને સર્વ ક્ષેત્રોમા તેનો સૂત્રપાઠ એક
સરખો જ રહે છે’ અર્થાત્-સૂત્રથી પણ તેમા ફેર
ફાર થતો નથી, તેથી જન્માતરમા વૃત્તિસ્મરણાદિ
જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ માટે તેનું અવલગન મમોધ નિવડે છે

જ્ઞાતા-અજ્ઞાતા ઉભયને ઉપકારક

એક અપેક્ષાએ બાર અગ અને ચોઠ પૂર્વ
કરતા પણ શ્રી નમસ્કાર મંત્રનો મહિમા અધિક છે.
કારણ કે-પ્રાણાન્ત આપત્તિ વખતે ચતુર્દશ પૂર્વધરોને
પણ જે વખતે અન્ય શાસ્ત્રો સ્મરણ કરવા અશક્ય
બને છે, તે વખતે આરાધનામા સહાયક થનાર માત્ર
એક શ્રી નમસ્કાર મંત્ર જ છે સમર્થ શ્રુતધરોને
પણ અન્તિમ સમયે માત્ર નવકાર મંત્ર જ સહાયક
થાય છે, તો પછી અન્ય આત્માઓ માટે તો કહેવું જ
શુ? એ રીતે શ્રી નમસ્કાર મંત્ર શાસ્ત્રોના જ્ઞાતા
અને અજ્ઞાતા ઉભયને એક સરખો ઉપકારક છે

“ સે ભયવ સુદુષ્કર પચમગલમહાસુઅરપદસ્સ
 વિળઓવહાણ પન્નત્ત, એસા નિઅત્તણા કહ ચાલેહિં
 કિજ્જહ ? । મોઁ । જેણ કેણહ ન હચ્છેજ્જા એય નિય-
 તણ, અવિળઓવહાણેણ પચમગલસુઅનાણમહિજ્જહ,
 અજ્ઞાવેહ વા, અજ્ઞાવયમાણસ્સ વા અણુત્ત પયાહ,
 સે ણ ન મવેજ્જા પિઅધમ્મે, ન હવેજ્જા દઢધમ્મે,
 ન હવેજ્જા મત્તિજુપ, હીલિજ્જા સુત્ત, હીલિજ્જા
 અત્થ, હીલિજ્જા સુત્તથોમપ, હીલિજ્જા ગુરુ, જેણ
 હીલિજ્જા સુત્ત, જાય હીલિજ્જા ગુરુ, સે ણ આસાણ્જા
 અતીતાણાગયવટ્ટમાણે તિત્થયરે, આસાણ્જા આયરિઅ
 ઉવજ્ઞાયસાહુણો, જેણ આસાણ્જા સુઅનાણમરિહત્ત
 સિદ્ધમાહુ, તસ્સ ણ અણત્તસસારિસાગરમાહિંડેમાણસ્સ
 વાસુ તાસુ સંવુદ્ધવિઅઢાસુ ચુલસીંહલક્ષ્મપરિસકઢાસુ
 સીંઘોસિળમિસ્સજોણિસુ સુદર નિઅત્તણા હિતિ । ”

પ્રશ્ન૦ હે ભગવન્ ! શ્રી પચમગલ-મહાત્મ્યત
 સ્કન્ધનુ વિનયોપધાન (ઉપધાન તપ) અત્યંત દુષ્કર
 હયુ છે બાલ આત્માઓ આ નિયત્રણાને કેવી રીતે
 ઉઠાવો શકે ?

ઉત્તર૦ હે જોતમ ! જે કોઈ આત્મા આ નિય-
 ત્રણાને ન ઇચ્છે, અવિનયોપધાનવટે (ઉપધાન તપ
 કર્યા વિના) શ્રી પચમગલ શ્રુતગ્નાને જણે, જણાવે

કે ભણતાને અનુમોદન આપે, તે પ્રિય ધર્મ નથી, હઠ ધર્મ નથી, ભક્તિયુક્ત નથી, સૂત્રની હીલના કરનારો છે, અર્થની હીલના કરનારો છે સૂત્રઅર્થ-તદ્ભયની હીલના કરનારો છે, ગુરુની હીલના કરનારો છે સૂત્ર, અર્થ યાવત્ ગુરુની હીલના કરનારો આત્મા અતીત, અનાગત અને વર્તમાન લીધે કરેલી આશા-તના કરનારો છે આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુઓની આશાતના કરનારો છે શ્રુતજ્ઞાન, અરિહત, સિદ્ધ અને સાધુનો આશાતના કરનારો છે અનન્ત સસાર-સાગરમાં પરિભ્રમણ કરતા તે આત્માને સવૃત, વિવૃત, પરિસવૃત, શીત, ઉષ્ણ, મિશ્ર ઇત્યાદિ ચોરાસી લાખ ચૌનિઓને વિષે લીધેલાં કાળ સુધી નિયત્રણા સહન કરવી પડે છે ”

ઉપધાનને નહિ માનનાર આજ્ઞા વિશયક

ઉપધાન વહન કર્યા પહેલાં નમસ્કારાદિ સૂત્રોનું જેઓએ અધ્યયન કરી લીધું છે, તેઓએ પણ તેના પ્રકારનો યોગ પ્રાપ્ત કરીને, ઉપધાન વહન કરી લેવા જોઈએ સામ્રત કાળમાં અશક પૂર્વાચાર્યોની આશ્વર-ણાથી, (કે જે શ્રી જિનનો આજ્ઞા સમાત છે) દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાલાદિનો અપેક્ષાએ લાભાલાભનો વિચાર કરીને, ઉપધાન તપ વિના પણ શ્રી નમસ્કારાદિ સૂત્રોનું અધ્યયન કરાવવામાં આવે છે, તો પણ જેઓ ઉપધાન તપનો શ્રદ્ધાને ધારણ કરતા નથી તથા

છતી શક્તિએ પણ યોગ મળે ત્યારે તને આચ-
રવાનો રૂચિ ધરાવતા નથી, તેઓને શ્રી જિનાજ્ઞાના
વિરાધક માનેલા છે

જીવનનો એક અપૂર્વ દૃષ્ટાવો :

ઉપધાન તપ વહન કરવાથી શ્રી જિનાજ્ઞાન
પ્રતિપાલન કરવાનો મહાન લાભ મળે છે, એટલું જ
નહિ પરંતુ બીજા પણ અનેક પ્રકારના લાભો થાય
છે મુક્તિના ધરાદે અથવા શ્રી જિનાજ્ઞાન પાલન
કરવાના વિશુદ્ધ ધરાદે આરાધન કરનારાઓને એ
લાભો અનુભવસિદ્ધ છે ઉપધાનના દિવસોમા સતત
તપવડે ચીકણા પણ ઠમોનું શોષણ થાય છે,
અસારભૂત શરીરમાથી અમૂલ્યમાર ગ્રહણ થાય છે,
શ્રુતની અપૂર્વ ભક્તિ થાય છે, હરરોજ પોસદ્દ કર-
વાનો હોવાથી મુનિપણની તુલના થાય છે, ઇન્દ્રિયોનો
નિરોધ-થાય છે, કપાયોનો સવર થાય છે, મમસ્ત
દિવમ સવરની ક્રિયાઓમા જ પસાર થાય છે, દેવ
વન્દનાદિવડે દેવભક્તિ અને શુરુવન્દનાદિવડે શુરુ
ભક્તિ થાય છે, જીવનમા અભક્ષ્ય ભક્ષણ અને રાત્રિ
લોજનાદિનો ત્યાગ સુકર થાય છે, ઇત્યાદિ અનેકાનેક
લાભો માક્ષાત્ અનુભવાય ॥ ગૃહસ્થ દશાના જીવ-
નમા ઉપધાન તપ એક ઉચ્ચમા ઉચ્ચ પ્રકારની ધર્મ
કરણી ॥ અને તેનું આરાધન કરવું, એ શ્રાવક
જીવનનો એકનો એક અપૂર્વ અને અમૂલ્ય દૃષ્ટાવો છે

શ્રી નમસ્કાર મૂત્રના અધ્યયનની યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરવા માટે ૧૬ દિવસના બાર ઉપવાસ (પાચ ઉપવાસ, આઠ આયનિલ અને ત્રણ ઉપવાસ) જેટલો તપ કરવાનો પ્રાચીન વિધિ હતો, પરંતુ તે તપ અતિશય કઠિન પડી જાય તે ખાતર પૂવાચાર્યોએ વર્તમાનમાં ૧૮ દિવસ સુધી એકાતર ઉપવાસ અને એકાસણ (નાંદી) કરવાનો વિધિ રાખ્યો છે જેનો કુલ તપ ૧૨૧ ઉપવાસ થાય છે શ્રી નમસ્કાર મૂત્રના પઠનની યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરવા માટે જોછામાં જોછા મહાર દિવસ સુધી સાડાબાર ઉપવાસ જેટલો તપ શુરુનિશ્ચયે રાત્રિદિવસ પોષધમાં રહીને કરવો જોઈએ, એ શાસ્ત્રીય મર્યાદા છે એ સળધી પ્રાચીનમાં પ્રાચીન દરવેખ શ્રી મહાનિશ્ચીયસૂત્રમાં મિત્રે મુજબ છે

“સે મયથ ! કયરાપ વિહીપ પચમગહાસ જ વિળજોવહાળ કાયજ્ઞ ? ગોયમા ! રમાપ વિહીપ પચ મગહાસ જ વિળજોવહાળ કાયજ્ઞ્ય । ૩ જહા-સુપસત્યે ચેથ મોહને સિદ્ધિકરણમુદ્ધુત્તનકલત્તજોગહાસસિ થલે વિષ્ણુમુક્ષનાયાહમયાસકેળ સજાયસદ્ધાસવેગમુ- સિઠ્ઠવતરમહતુહસત્તમુદ્ધવસાયાણુગયમત્તિવદ્ધમાણુ ષ્વ નિમ્નિયાણદુધાલમમત્તદ્વિષ્ણ ચેદ્યાલપ જતુવિર- દિબ્જોગાસે મત્તિન્મરોમરોમચિયકુદ્ધવયણુવસંતપ- સત્તસોમયિરવિદ્વીજવળવસવેગસમુચ્છલત્તસજાયવહલ-

पणगिरंतरअचितपरमसुहपरिणामविसेसुहसियसजी-
ववीरियाणुसमयविवद्वतपमोयसुविमुदसुनिम्मलधिरद-
दयरंतररणेण सितिणिहियजाणुसिअउत्तमगकरफमल-
मउलमोहवजलिपुडेण सिरितुसमाडपवग्धरधम्मतिथ-
यरपदिमाधिय णिवेसिय णयणमाणसेगगतगायज्झ
वसाएण ममयन्नविट्ठचारित्ताइगुणसपयोववेअगुरु
सइत्था(सदिट्ठा)णुट्ठाणकरणेकवद्वलकरेण, तथाहि—
गुरुवयणविणिग्गय विणयाइवहुमाणपरिओमाणुक्क
मोवलद्ध अणेगसोगसत्तावुव्वेगमहावाहिवेअणाघोर-
दुक्खदारिदकिलेसगोगसजोगज्जरामरणगन्धनिवासाइ-
दुद्धमावगागाहभीमभवोवदितरसगभूय इणमो मयला-
गममज्झवत्तगरस्स, मिच्छत्तन्नेमोवहयपुद्धिपरिकप्पिय-
कुमणियअपहमाणअसेमहेवदिट्ठतजुत्तिविद्धमणिक्कप-
थलस्म पचमंगलमहासुअकूखधस्स पचज्झयणेगचू-
लापरिक्खित्तस्स, पवरपवयणदेवयाहिट्ठिअस्म, तिपद्-
परिच्छिन्नेगालावगसत्तक्खत्तरपरिमाण अणतगमपज्ज
वत्थपसाहग मव्वमहामतपवरविज्जाण परमवीअभूअ
“ नमो अरिहंताण ” सि पढमज्झयण अहिज्जेयव्व,
तदिअहे अ आयविलेण पारेअव्व, तदेव विइअ-
दिणे अणेगाइसयगुणसंपओववेय अणतरभणिअत्थप-
साहग अणतरुत्तेणेव कमेण दुपयपरिच्छिन्नेगालावग

पचत्वरपरिमाण 'नमो मित्राण' ति वीथ
मञ्जयण अदिग्नेयव्य, तदिग्दे अ आयवित्तेण
पारेयव्य, तदेव तद्वदिने अनेगाहसयगुणसंपओ-
वधेय, अणत्तरमणिअत्थपसाहग अणत्तरत्तेणेव कमेण
तिपदपरिच्छिमेगाहावग सत्तक्करपरिमाण 'नमो
आयरियाण' ति तद्वमञ्जयण आयवित्तेण अदिग्ने-
यव्य, तदेव अणत्तरत्तयपसाहग तिपदपरिच्छिमेगा
हावग सत्तक्करपरिमाण 'नमो उवज्झायाण' ति
चत्तमञ्जयण अदिग्नेयव्य तदिग्दे अ आयवित्तेण
पारेयव्य । एव 'नमो लोए सत्तरसाहण' ति पच
मञ्जयण पचमदिने आयवित्तेण । तदेव तपत्ताणु-
गामिय पत्तारसपयपरिच्छिन्न तिआहावगतिचीसक्
त्तरपरिमाण 'एत्तो पचनमुकारो, सत्तरपावप्पणा
सणो । मगलाण च मन्वेत्ति, पदम इयइ मगल ।'
ति चूलति, उट्टसत्तद्वमदिने तेणेव कमविभागेण
आयवित्तेहि अदिग्नेयव्य । एवमेव पचमगलमहासु-
अकरत्त मरवन्नपयत्तरविदुमत्ताविमुत्त गुरुगुणोव-
धेय गुरुवइद्व कसिणमहिज्झत्ताण तहा कायव्य, जहा
पुब्बाणुपुब्बीए पच्छाणुपुब्बीए अणाणुपुब्बीए जीहाग्गे
तरिज्जा, सत्तो तेणेषाणत्तरमणियतिहिकरणमुहुत्तण
,करत्तजोगत्तममसिबलजतुविरहिओगासे चेइआल

ગાઢક્રમેણ અદ્દમમત્તેણ સમણુજાણાવિકુળ ગોયમા !
મહયા પથધેણ સુપરિપુત્થ નિવળ અસંદિદ્ધ સુત્તત્થ અ-
નેગહા સોઠુણ ધારેયઘ્ય । યયાપ વિદ્ધીપ પથમગલસ્સ
ણ ગોયમા । યિણભોવહાણ કાયવ્વ ઇત્યાદિ શ્રીમહા-
નિશીયપથમાઘ્યયને પદાનુસારિલઘ્ધિમતા શ્રીવજ્ર-
સ્વામિના લિખિતમ્ । ”

પ્રશ્ન—હે ભગવન્ ! શ્રી પથમગલ મહાશ્રુત
સ્કન્ધનુ વિનયપૂર્વક ઉપધાન (તપ) કેવી વિધિવટે
કરવું જોઈએ ?

ઉત્તર—હે ગૌતમ ! શ્રી પથમગલ મહાશ્રુત
સ્કન્ધનુ વિનયપૂર્વક ઉપધાન (તપ) આ નીચે કહેલ
વિધિવટે કરવું જોઈએ

વિધિની રૂપરેખા

અત્યન્ત શ્રેષ્ઠ અને સુદર્શ તિથિ-કરણ-ચુક્રૂત-
નક્ષત્ર-યોગ-લગ્ન અને ચન્દ્રબળ હોય તેવે સમયે,
જાતિ મહાદ્વિ દોષથી રહિત જનીને, શ્રદ્ધા અને સવેગ
વટે અતિ તીવ્રતર મહાન્ ઉલ્લસિત શુભ અધ્યવસાય
યુક્ત થઈને, ભક્તિ બહુમાનપૂર્વક, આ લોક-પર
લોકના પૌરુષલિક સુખોદ્ધૃપ નિયાણા રહિત પાત્ર
ઉપવાસ કરીને, જિનમન્દિરમા જન્તુ રહિત સ્થાને,
ભક્તિના આવેશથી પરિપૂર્ણ અને રોમાચિત શરીર

વાળા બનીને, પ્રસન્નમુખે ચાન્ત, ઉપચાન્ત,
 અને સ્થિર હૃદિવાળા બનીને, નવનવા સવેગ
 ઉછળતા અને ઉત્પન્ન થયેલા ધણા સતત
 વિનાના-અચિન્ત્ય પરમ શુભ પરિણામ વિ
 ઉદ્ભવિત એવ વીર્યવાળા અને તેથી પ્રતિ
 વધતા એવા પ્રમોદવટે સુવિશુદ્ધ, સુનિર્મળ સ્થિ
 અને હૃદયર અત કરણવાળા બનીને ક્ષિતિનિ
 એટલે પૃથ્વી પર સ્થાપન કરેલ છે સારી
 જે જાતુ નેણે તથા મસ્તક પર કરકમલવટે ર
 છે અજતિપુટ નેણે, શ્રી નકપસાદિ પ્રવરવરધ
 તીર્થકરોની પ્રતિમાઓ-જિજોને વિષે નિવેશિત ક
 છે નયન અને મન નેણે તથા એકાગ્રતાથી તદ્દ
 અધ્યવસાયવાળા બનીને તથા ચાત્રોક્ત ચારિત્રા
 શુભસપ્તાઓથી મુક્ત એવા શુરુનિર્દિષ્ટ અનુષ્ઠા
 કરવાને માટે બાધ્યુ છે એક લક્ષ્ય નેણે, જેમકે શુરુત
 મુખમાયો નીકળેલું, વિજય બહુમાન પરિતોષાદિના કેમથી
 મેળવેલું, અનેક શોક, સતાપ, ઉદ્વેગ, મહાબ્યાધિ-વેદના,
 ઘોર દુઃખ, દારિદ્ર્ય, કલેશ, રોગ, સયોગ, જરા-મરણ
 અને ગર્ભાનિવાસાદિરૂપ દુષ્ટ શાપદોષકે અગ્રાધ, એવા
 શીમ ભવોદધિને વિષે તરહટજૂત (નાવા દુલ્લ), સકલ
 આગમની મધ્યે રહેલ, મિથ્યાત્વ દોષથી ઉપહત બુદ્ધિ
 વાળા એવાથી પરિકલ્પિત કુભલિત (કુવચન) અને
 અઘટિત (અયુક્ત) અશેષ હેતુ દષ્ટાત અને યુક્તિઓનો
 વિશ્વસ કરવા માટે અત્યન્ત સમર્થ, પાત્ર અધ્યયન

અને એક ચૂલાપરિમાણ, પ્રવર પ્રવચનદેવતાવડે
અધિષ્ઠિત જે પચમ ગણ મહાશ્વતરક ધ તેનું પહેલું
અધ્યયન 'નમો અરિહતાણ।' કે જે ત્રણ પદ, એક
આલાપક અને સાત અક્ષરથી યુક્ત, અનત ગમ, પર્થવ
અને અર્થનું પ્રસાધક, સર્વ મહામત્રો અને પ્રવર
વિદ્યાઓનું પરમળીજભૂત છે, તેને બાણુ નોંધ્યે
અને તે દિવસે આયનિલથી પારવુ નોંધ્યે તેજ રીતે
બીજે દિવસે અનેક અતિશયો અને શુણ્ણ સ પદાઓથી
યુક્ત, અનતર કહેલ અર્થનું પ્રસાધક, અનતર કહેલ
ક્રમવડે જ છે પદ, એક આલાપક અને પાચ અક્ષરના
પરિમાણવાળું 'નમો સિદ્ધાણ।' એ બીજું અધ્યયન
બાણુ નોંધ્યે, તથા તે દિવસે આયનિલથી પારવુ
નોંધ્યે તેજ રીતે ત્રીજે દિવસે અનેક અતિશય અને
શુણ્ણની સ પદાઓથી યુક્ત, અનતર લલિત અર્થને
સાધનાર, અનતર કહેલ ક્રમવડે જ, ત્રણ પદ, એક
આલાપક અને સાત અક્ષર પરિમાણવાળું 'નમો
માયરિયાણ।' એ ત્રીજું અધ્યયન આયનિલ વડે
બાણુ નોંધ્યે તેજ રીતે અનતર કહેલ અર્થને
સાધનાર ત્રણ પદ, એક આલાપક અને સાત અક્ષરના
પરિમાણવાળું 'નમો ડઘજ્ઞાયાણ।' એ ચોથું અધ્ય-
યન બાણુ નોંધ્યે અને તે દિવસે આયનિલથી પારવુ
નોંધ્યે એ રીતે 'નમો લોપ સદ્વસાહુણ।' એ
પાચમું અધ્યયન પાચમે દિવસે આયનિલ વડે બાણુ
નોંધ્યે તેજ રીતે તે અર્થને અનુસરનારી અગિયાર

૫૬, ત્રણ આલાપક અને તેત્રીસ અક્ષર પરિમાણવાળી
 “વસો પચ નમુકારો, સન્ધ્યાવપ્પણાસણો । મગલા-
 ન ચ સપ્પેસિ, પદમ દવદ મગલ ।” ચૂલિકાને
 છઠ્ઠા, સાતમા અને આઠમા દિવસે, તેજ ક્રમ વિભાગ
 વડે આયબિલથી બધુવી નોંધએ

એ રીતે પચમગલ મહાશ્રુતસ્કધ, સ્વર, વર્ણ,
 પદ, અક્ષર, માત્રા તથા બિંદુવડે વિશુદ્ધ, મીઠા
 શુદ્ધોથી યુક્ત એવા શુરુના ઉપદેશ મુજબ સપૂર્ણપણે
 અધ્યયન કરીને તેવી રીતે કરવું નોંધએ કે નેધી
 પૂર્વાનુપૂર્વી, પશ્ચાન્નુપૂર્વી અને અનાનુપૂર્વીવડે જીભના
 અમ્ભભાગ ઉપર રમી રહે-રટન થઈ જાય

ત્યાર બાદ તેજ અનતર કહેલ તિયિ-કરણ-
 મુહૂર્ત-નક્ષત્ર-યોગ-લક્ષ અને સ્વદ્વજન હોય ત્યારે
 જ તુ વિરહિત રથજે, એત્યાલયાદિના ક્રમ વડે, અદ્વમ
 ભક્ત (ત્રણ ઉપવાસ) કરીને સમ્યક્ પ્રકારે અનુશા
 મેજવીને, મીઠા પ્રબધવડે, સુપરિસ્કુટ, ત્રિપુણ અને
 અસદિગ્ધપણે સૂત્ર તથા અર્થને હે ગૌતમ ! અનેક
 પ્રકારે સાબળીને ધારણ કરવા હે ગૌતમ ! આ
 વિધિથી પચમગલ મહાશ્રુતસ્કધનું વિનયપૂર્વક ઉપ-
 ધાન કરવું નોંધએ ”

(પદાનુસારિલ્લિખિવાલા છેલ્લા દશપૂર્વી શ્રી
 વજ્રસ્વામિજીવડે લખાયેલ ‘શ્રી મહાનિશીથ સૂત્ર’

પ્રથમ અધ્યયન અતર્ગત આલપકનો ગૂજરાતી અનુવાદ)

ઉપદેશક અને ઉત્તરસાધક

સામાન્ય મન્ત્ર-તન્ત્રાદિને સિદ્ધ કરવા માટે પણ તે તે મન્ત્રોના કલ્પો આદિ મુજબ તપ, જપ, ક્રિયા, આસનાદિ કરવા પડે છે એટલું જ નહિ પણ ઘોર ઉપમર્ગાદિકને પણ સહવા પડે છે અને તો જ તે સિદ્ધ થાય છે, તો પછી આ જન્મ અને જન્માન્ત રામા અપૂર્વ લાભને અર્પનાર શ્રી નમસ્કારાદિ સૂત્રો, કે જે મહામત્ર તુલ્ય છે, તેને સિદ્ધ કરવા માટે આકરી તપક્ષર્યાદિકનું વિધાન કરવામા આવે, તે કોઈ પણ રીતિએ અઘટિત નથી મન્ત્રાદિકની સિદ્ધિમા સહાયક થનાર જેમ ઉપદેશક અને ઉત્તરસાધકાદિની જરૂર પડે છે, તેમ અહીં પણ ઉપદેશકાદિકની જગ્યાએ તેવા પ્રકારની યોગ્યતાવાળા શુરુઓ અને ઉત્તરસાધકની જગ્યાએ તે તપની આરાધના કરવા તથા કરાવવા ઉદ્યુક્ત થયેલા સાધર્મિક બંધુઓ છે તેઓની સહાયથી જ ઉપધાન જેવું મહત્ત્વ કાર્ય વિધન રહિતપણે સિદ્ધ થાય છે

ચિત્તની એકાગ્રતા ક્યારે થાય ?

વર્તમાનમા શ્રી 'નવકાર ગણનાર કે નહિ ગણનાર લગભગ સર્વની મુખ્ય ફરિયાદ એ છે કે--"શ્રી. નવ-

કારનો મદિમા ગમે તેટલો મોટો દોષ, પરંતુ જ્યાં સુધી તેમાં ચિત્ત એકાગ્ર ન બને, ત્યાં સુધી તેને ગણવાનું શું હજી ?

એ યાદ રાખવું જોઈએ કે-શ્રી નવકાર અને તે િ અતર્ગત રહેલા પચ્ચ પરમેષ્ઠિઓ આ જગતમાં પરમ મગજરૂપ છે, પરમ લોકોત્તમ છે, પરમ અચર્યરૂપ છે, તેા પણ તેઓ િ મગજમયતા, લોકોત્તમતા કે અચર્ય રૂપતાનું જ્ઞાન સર્વને એક સરખી રીતે યમ્મં શકવું અશકિત નથી. લક્ષ્મીની મહત્તાનું જ્ઞાન યવા માટે નિર્ધનતાના દુખનું જ્ઞાન જેમ અપરચક છે, તેમ શ્રી અરિહતાદિ પચ્ચ પરમેષ્ઠિઓની મહત્તાનું જ્ઞાન યવા માટે, તેમના સિવાયની સર્વ વસ્તુઓની તુચ્છતાનું જ્ઞાન યવાની પ્રથમ જરૂર છે. દરિદ્રતાના દુખને દુખ તરીકે નહિ સમજી શકનારને લક્ષ્મી પ્રત્યે તેવી જાતિનો પ્રેમ ઠીક પછી પ્રગટી શકતો નથી, તેવી જ રીતે સામાનિક પદાર્થોની અમગલિકતા, અલોકોત્તમતા કે અચર્યતાને નહિ પિછાની શકનારા આત્માઓના અતરમાં પણ પરમેષ્ઠિઓ પ્રત્યે પ્રેમ પ્રગટી શકવો અશક્ય છે.

એ એક કારણ છે કે-આજે નવકાર ગણનારને તે ગણતી વખતે પણ ચિત્તની એકાગ્રતા યમ્મં શકતી નથી. જેઓએ આ સંસારની અચર્યતા, તુચ્છતા અને અમગજતાને સારી રીતે જાણિત કરેલી છે, તેઓનું મન તો નવકાર ગણતી વખતે કે નહિ ગણતી

વખતે પચ પરમેષ્ઠિઓમા જ રમણ કરે છે ઉપા
ધ્યાયજી શ્રી યશોવિજયજી મહારાજ યોગ હાથિની
સજાયામા ફરમાવે છે કે—

“મન મહિલાનુ રે વહાલા ઉપરે, ણીજા કામ કરત
તેમ શ્રુત ધર્મ રે એહનુ મન રહે, જ્ઞાનાક્ષેપકવત
ધન ધન શાસન શ્રી જિનવરતાણુ ૧”

“આક્ષેપક જ્ઞાનવાળાનુ મન, અર્થાત્—સ સારની
અસારતાહિ સમજનારા મહાપુરુષોનુ મન હ મેશા
શ્રુત ધર્મ અને ઉપલક્ષણથી ચારિત્ર ધર્મમા આસક્ત
રહે છે જેમ અનેક કાર્યો કરવા છતા સતી સ્ત્રીઓનુ
મન પતિ ઉપર જ રહે છે ”

શ્રી નવકાર પણ મહાશ્રુત છે તેના ઉપર તેનુ જ
ચિત્ત આસક્ત બને છે, કે જેને શ્રી નવકાર સિવાય
અન્ય પદાર્થોની અસ્થિરતા, અદ્વિતકારિતા અને વિનાશ
શીલતાનુ ચધાર્થ જ્ઞાન પ્રગટયુ હોય છે એ જ્ઞાન
જેટલા અશે સતેજ, તેટલા અશે શ્રી નવકારને
વિષે ચિત્તની એકાગ્રતા અધિક એ જ્ઞાન જેટલા અશે
મન, તેટલા અશે શ્રી નવકારને વિષે ચિત્તની એકા
ગ્રતામા પણ મદતા

આથી એ વસ્તુ સ્પષ્ટ થઈ જાય છે કે—શ્રી નવ
કારને ગણનાર જો તેમા એકાગ્ર ન બની શકતા હોય,
તો તેમા હોય તેઓના પ્રમાદનો છે તેઓએ શ્રી નવ

કારની સારભૂતતા અને અન્ય પદાર્થોની અસારભૂતતા અસ્થિમજ્જા બને, એ માટે પ્રયત્ન કરવા કટિબદ્ધ થવું જોઈએ

અને જ્યાં એ પ્રયત્ન કર્તવ્ય બાંસ્યો, ત્યાં નિરંતર શ્રી જિનવચન સ્વણ, નિત્ય નવીન યુતાક્યાસ, સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યગ્ જ્ઞાનિની અતરંગ ભક્તિ આદિ કર્તવ્યો આપોઆપ હવનમા આવી જાયે, સમસ્ત શ્રી જૈન શામન અને તેની સઘળી મર્યાદાઓ મહાન આશિર્વાદરૂપ સમજાયે અને એ મર્યાદાને ભજવનારા, પાળનારા અને ઉપદેશનારા આ જગતમા મહાકલ્યાણ સાધનારા સત્પુરુષો છે, એવો પ્રતિભામયશે

અને એ રીતે અક્યાસ કરતા એક વખત શ્રી નવકાર પ્રત્યે હાર્દિક પ્રેમ જાગી જાય, તો એ અમૃતનો સ્વાદ પછી બૂઝાવાનો નથી 'એક વખત જેણે અમૃતનો સ્વાદ ચાખ્યો છે, તેને પછી અન્ય કોઈનો સહા તુલ્ય લાગ્યા કરે છે' એ ન્યાયે એક વખતે શ્રી નવકારની પરમ માગલિકતા, પરમલોકોત્તમતા અને પરમ શરણભૂતતા સમજાઈ જાય, તો પછી સમસ્ત સંસારમા, તેને છોડીને બીજા કોઈ પણ સ્થાને આત્માને રતિ થવી શક્ય નથી

પ્રકરણ બારમું

નમસ્કારનું ધ્યાન.

ધ્યાન કેને કહેનાય ?

મનુષ્યજીવનમાં યા કોઈ પણ પ્રાણિના જીવનમાં ‘ધ્યાન’ એ મુખ્ય વિષય બનવે છે કોઈપણ પ્રાણી, કોઈ પણ ક્ષણે, કોઈ પણ પ્રકારના ધ્યાન સિવાય રહી શકતો નથી ‘ઉપયોગ’ એ જીવનું લક્ષણ છે અને તે જ્યાં જ્યાં હોય છે, ત્યાં ત્યાં ધ્યાન અવશ્ય હોય છે અસજી(મનવિનાના પ્રાણિઓ)નું એ ધ્યાન અવ્યક્ત હોય છે અને મજી (મનવાળા) પ્રાણિઓનું ધ્યાન વ્યક્ત હોય છે વ્યક્ત ધ્યાનને શાસ્ત્રોમાં બે પ્રકારે વહેચવામાં આવ્યું છે અસ્થિર ચિત્તે યતું ધ્યાન એ ભાવના, અનુપ્રેક્ષા યા ચિન્તવના કહેવાય છે અને સ્થિર ચિત્તે યતું ધ્યાન એ ‘ધ્યાન’ કહેવાય છે એ ધ્યાનના શુભ અને અશુભ બે વિભાગ પડી જાય છે ધર્મધ્યાન અને શુકલધ્યાન, એ શુભ

ધ્યાનના પેટા વિભાગો છે તથા આર્તધ્યાન અને રોદ્ધ્યાન એ અશુભધ્યાનના અવાન્તર વિભાગો છે. ધર્મધ્યાન અને શુભધ્યાનની પ્રાપ્તિ આત્માને કવચિત્ થાય છે, જ્યારે પ્રત્યેક સસારી પ્રાણિનો મોગે કાળ આર્તધ્યાન અને રોદ્ધ્યાનમાં જ નિર્ગમન થાય છે. પ્રાણિઓના સુખદુઃખનો આધાર તેના ચિત્તની પરિણતિ ઉપર છે અને એ ચિત્તપરિણતિનું જ બીજું નામ ધ્યાન છે કહ્યું છે કે—

“ ચિત્તમેવ हि ससारो, रागादिक्लेशवासितम् ॥
तदेव तैर्विनिर्मुक्त, मगन्त इति कथ्यते ॥ ૧ ॥ ”

“ રાગાદિકી સુક્ત ચિત્ત એ જ સસાર છે અને રાગાદિ-વિસુક્ત ચિત્ત એ જ મોક્ષ છે ”

ધ્યાનનો સુખ-દુઃખ સાથે સબંધ

સસાર અને મોક્ષનો સબંધ ધ્યાનની સાથે પરસ્પરાએ છે, પરંતુ સુખ અને દુઃખનો સબંધ તો ધ્યાનની સાથે સાક્ષાત્ છે. આત્મા સુખી છે કે દુઃખી છે, તેનું માપ તેના ધ્યાન ઉપરથી નીકળી શકે છે. બાહ્ય કદના પ્રસંગોએ પણ શુભ ધ્યાનવાળા આત્માએ સુખનો અનુભવ કરતા દેખાય છે અને બાહ્ય સુખોપભોગની સામગ્રીવાળા આત્માએ પણ (અશુભ ધ્યાનથી) ચિન્તાશય અને દુઃખી દશાવાળા અનુભવાય છે.

સુખ-દુઃખનું કારણ બાહ્ય સ્થિતિ નથી કિન્તુ આંતરિક ધ્યાન છે, એ વાત સત્ય હોવા છતાં પણ, આંતરિક ધ્યાનનો મુખ્ય આધાર બાહ્ય સ્થિતિ ઉપર રહેલો હોય છે એ કારણે સારી યા નરમી બાહ્ય સ્થિતિને પણ વ્યવહારમાં સુખી યા દુઃખી સ્થિતિ કહેવાય છે પરંતુ વ્યવહારનું એ વચન એકદેશીય છે એકદેશીય વચનોને સર્વદેશીય વચનો તરીકે સ્વીકારી લેવાથી જ, તત્ત્વના વિષયમાં અનેક પ્રકારની ભ્રાન્તિઓ જાણી થવા પામે છે સુખ-દુઃખના વિષયમાં એ ભ્રાન્તિની ભ્રાન્તિ ઉત્પન્ન થવા ન પામે, એ ખાતર સુખ-દુઃખનું આંતરિક અને સાચું કારણ ધ્યાન સિવાય બીજું એક પણ નથી, એનો નિર્ણય પ્રથમ કરી દેવો જોઈએ.

વિષયોમાં શુભાશુભની કલ્પના

જીવનું લક્ષણ ‘ઉપયોગ’ છે ‘ઉપયોગ’ એ જ્ઞાનાત્મક છે જ્ઞાન એ વિષયાત્મક છે અને વિષય એ શુભ-અશુભ ઉભયાત્મક છે શુભ વિષયનું જ્ઞાન-દ્વારાએ વેદન કરતી વખતે આત્મા સુખને અનુભવે છે અને અશુભ વિષયનું જ્ઞાનદ્વારાએ વેદન કરતી વખતે આત્મા દુઃખને અનુભવે છે વિષયોમાં શુભ-અશુભની કલ્પના જોડતા પ્રમાણમાં તીવ્ર હોય છે, તેટલા પ્રમાણમાં સુખ-દુઃખના વેદનનો રમ પણ તીવ્ર હોય છે જેમ જેમ વિષયોમાં શુભ-અશુભની કલ્પ-

નાઓ વિરામ પામવી જાય છે, તેમ તેમ સુખ-દુ ખનું
 વેદન પણ મદ રસવાળું બનતું જાય છે વિષયોમા
 શુભાશુભની કલ્પનાઓનો સર્વથા વિરામ થાય, તેની
 સાથે રાગદ્રેષાત્મક સુખદુ ખાનુભવનો પણ વિરામ
 થાય છે અને જો વિરામ થયો જોની સાથે જ, શ્રી
 વીતરાગ દયાના સભ્ય સુખનો જોકાતિક, આત્મનિતિક
 અને અધિનિવરપણે સાક્ષાત્કાર થાય છે

આથી જો સિદ્ધ થાય છે કે-સભ્ય સુખની
 પ્રાપ્તિનો ઉપાય વિષયોમા શુભાશુભની કલ્પનાઓનો
 સર્વથા વિરામ છે જ્યાં સુધી જડ વિષયોમા શુભા
 શુભની કલ્પના છે, ત્યાં સુધી શુભ વિષય પ્રત્યેનો
 રાગ અને અશુભ વિષય પ્રત્યેનો દ્રેષ-જો નાશ
 પામનાર નથી રાગ-દ્રેષ જો જ ચિત્તસંકલેશના પરમ
 નિમિત્ત છે અને સકલિષ્ટ ચિત્તવાળા આત્માઓ
 નિરાખાધ સુખનો અનુભવ કરી શકે, જો વાતજ શક્ય
 નથી આથી અવિચ્છિન્ન સુખાનુભવમા બાધા ઉત્પન્ન
 કરનાર ચિત્તનો જે સંકલેશ છે, તેના નાશનો ઉપાય
 શોધવો જોઈએ

વિષયો પ્રત્યેની અનાદિકાલીન શુભાશુભ કલ્પ
 નાઓના વિલય અર્થે શ્રી જિનયાસનમા અનિત્યત્વાદિ
 દ્વાદશ ભાવનાઓ ઉપદેશેલી છે જો ભાવનાઓના
 પરિચીલનદ્વારા (જડ-ચેતન) પદાર્થ જ્યાં મિથ્યા
 કલ્પનાઓ નાશ પામે છે અને પદાર્થ જેવા આકારે

તેવા આકારે સમજાય છે એ સમજથી ચિત્ત સ્થિર થાય છે અને એવા સ્થિર ચિત્તવડે કરેલું ધ્યાન, ધ્યાનના સમયે પણ, અપૂર્વ સુખનો અનુભવ કરાવે છે એટલું જ નહિ પણ એવું સ્થિર ચિત્તે કરેલું ધ્યાન હિતરોત્તર શુભધ્યાનની વૃદ્ધિ કરાવી આત્માની જ્ઞાનચૈતનાનો સંપૂર્ણ વિકાસ કરે છે

ચૈતન્યના ત્રણ વિભાગો

કર્મજાદ આત્માનું ચૈતન્ય ત્રણ વિભાગોમાં વહેંચાયેલું છે જ્ઞાનચૈતન્ય, કર્મચૈતન્ય અને કર્મફલ ચૈતન્ય એ ત્રણ પ્રકારના ચૈતન્યોમાં કોઈ પણ એક પ્રકારના ચૈતન્યનો અનુભવ આત્મા સદાય કર્યા કરે છે આત્માની ભોધપરિણતિ એ જ્ઞાનચૈતન્ય છે, રાગદ્વેષાત્મકપરિણતિ એ કર્મચૈતન્ય છે અને સુખદુઃખાત્મક પરિણતિ એ કર્મફલચૈતન્ય છે આત્માનું પ્રત્યેક જ્ઞાન, તેને રાગદ્વેષાત્મક સુખદુઃખાનુભવ કરાવનારું થતું નથી, પણ ઇષ્ટાનિષ્ટ પદાર્થ વિષયક જ્ઞાન જ સુખ દુઃખનો અનુભવ કરાવનાર થાય છે

આહારાદિ ઇષ્ટ પદાર્થો અને વિષકટકાદિ અનિષ્ટ પદાર્થો કરતા પણ ઇષ્ટ નહિ અને અનિષ્ટ પણ નહિ એવા-સમુદ્રના મધ્ય ભાગનું જળ આદિ પદાર્થોની સખ્યા ઘણી મોટી છે તેનું જ્ઞાન આત્મામાં રાગ યા દ્વેષ બેમાથી કોઈ પણ પ્રકારની લાગણી ઉત્પન્ન કરતું નથી તેથી રાગદ્વેષાત્મક સુખ યા

હું ખનોં પણ અનુભવ યતો નથી, કિન્તુ મધ્યસ્થવૃત્તિ રહે છે અને જો મધ્યસ્થવૃત્તિ જો જ આત્માની સર્વ સુખના પુંજરૂપ જ્ઞાનાખ્ય ચેતના છે, ઇશાનિષ્ઠ ભુદ્ધિ જો કર્માખ્ય ચેતના છે અને ઇષ્ટપ્રાપ્તિ વળતે સુખાનુભવ, અનિદના મયોગ વખતે હું ખાનુભવ જો કર્મફલોપ્ય ચેતના છે જો ત્રણ પ્રકારી ચેતનામા જ્ઞાનાખ્ય ચેતના જો જ જોકે માત્ર ઉપાદેય છે અને તેની પ્રાપ્ત્યર્થે કર્માખ્ય ચેતના અને કર્મફલોપ્ય ચેતના કહી પણ ઉદ્ભવ ન પામે, જોવો ઉપાય કરવાની આવશ્યકતા છે જો ઉપાયનું નામ બાવના અને ધ્યાન છે

સાવળન ધ્યાન પવિત્ર પદોચી

અસ્થિર ચિત્તને સ્થિર કરવાનું કાર્ય શુભ ભાવનાઓ કરે છે અને સ્થિર થયેલા ચિત્તને વધુ સ્થિર કરવા માટેનું કાર્ય શુભધ્યાન દ્વારાજો મિલ્લ થાય છે શુભધ્યાન સાલબન અને નિરાલબન જે પ્રકારે છે તેમા પણ સાલબન ધ્યાનના અભ્યાસ વિના નિરાલબન ધ્યાનની પ્રાપ્તિ યર્ષ શકતી નથી બીજા શબ્દોમા સાલબન ધ્યાનનો પઠિપાક જો જ નિરાલબન ધ્યાન છે, સાવળન ધ્યાન શાસ્ત્રોમા અનેક પ્રકારના દર્શાવ્યા છે તેમા પણ પવિત્ર પદોનું અવલબન લઇને જે ધ્યાન કરાય છે, તેનો મદ્ધિમા યોગમન્થોમા ઘણો વર્ણવેલો ॥ કલિકાલસર્વજ

આચાર્યભગવાન શ્રીમદ્ હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહા
રાજ સ્વરચિત શ્રી ‘યોગશાસ્ત્ર’મા કરમાવે છે કે—

“યત્પદાનિ પવિત્રાણિ, મમાલમ્બ્ય વિધીયતે ।
તત્પદસ્થ સમારયાત, ધ્યાન સિદ્ધાન્તપારગૈઃ ॥૧॥”

“સિદ્ધાન્ત—આગરના પારગત પુરુષોએ પદસ્થ
ધ્યાન તેને ઠહેલુ ને, કે જે ધ્યાન પવિત્ર પદોનું
અવલંબન અગીકાર કરીને કરવામા આવે છે ”

એ પવિત્ર પદોમા શ્રી ‘પદ્ય પરમેષ્ઠિનમસ્કાર
મંત્રના અડસઠ અક્ષરો અતિશય પવિત્ર છે એ
અડસઠ અક્ષરો નવ પદ અને આઠ સ પદોમા વહેવા
યેલા છે તેને પૂર્વાનુપૂર્વી, પશ્ચાનુપૂર્વી અને અનાનુ-
પૂર્વીએ નિરન્તર ગણવાથી યત્ન મહાદેવ શાસ્ત્રોમા
દર્શાવેલું છે

શ્રી નમસ્કાર મંત્રના કદમમા (રચના સવત્
૧૪૯૭) તપગુણનાયક પરમશુર શ્રી સોમમુંદર-
સૂરીશ્વરજી મહાનામના શિષ્યરત્ન શ્રી જિનકીર્તિ
સૂરિજી મહારાજ કરમાવે છે કે—

“હય અણુપુલ્વીપ્પમુદે, મમે મમ્મ વિઆણિડ જો ડ ।
માવેણ ગુણદ નિચ્ચ, સો સિદ્ધિસુદાદ પાવેદ ॥૧॥

જ હમ્માસિયવરિસિઅ—તવેણ તિન્વેણ દ્વિજ્ઞાપ પાવ ।
નમુકારઅણુપુલ્વી—ગુણણેણ તય સ્વણદ્વેણ ॥ ૨ ॥

શ્રી જિનકીર્તિસૂરિજી મહારાજ શ્રી પચ પરમેષ્ઠિ
નમસ્કાર મંત્રના મહાત્મ્યને વર્ણવતા ક્ષરમાવે છે કે—

“ એવ શ્રી પંચપરમેષ્ઠિનમસ્કારમહામન્ત્ર , સકલ-
સમીક્ષિતગ્રાપણકન્દુપમામ્યધિકમહિમા, શાન્તિકપો-
ષ્ટિકાચક્રકમકૃત્, પૈદિકપારલૌકિકસ્વામિમતાર્યસિદ્ધયે
યથાર્થીશુર્વામ્નાય ઘ્યાતઠ્ય । ”

અર્થાત્—“ આ શ્રી પચપરમેષ્ઠિનમસ્કાર મહા-
મંત્ર સર્વ સમીક્ષિત પદાર્થોની પ્રાપ્તિના માટે કદપ
તરૂંથી પણ અધિક મહિમાવાળો છે, શાન્તિક-પોષ્ટિક
આદિ આઠ કાર્યોનો સાધક છે અને આ લોક તથા
પગલોકના વાઙ્મિત અર્થોની મિદ્ધિ કરી આપનાર છે
તેથી શુભઆમ્નાયપૂર્વક તેનું ધ્યાન કરવું જોઈએ ”

કલિકાવસર્વજ્ઞ આચાર્યસગવાન શ્રીમદ્ હેમ
ચદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ પણ શ્રી પચ પરમેષ્ઠિ
નમસ્કાર મંત્રનો મહિમા વર્ણવતા શ્રી યોગગાત્ર
મહાશયમા ક્ષરમાવે છે કે—

“ તથા પુણ્યતમ મન્ત્ર, જગત્ત્રિતયપાવનમ્ ।

યોગી પંચપરમેષ્ઠિનમસ્કાર વિચિન્તયેત્ ॥૧॥

ત્રિશુદ્ધ્યા ચિન્તયસ્તસ્ય, શતમયોત્તર મુનિઃ ।

શુદ્ધાનોઽપિ લમેતૈવ, ચતુર્થતપસઃ ફલમ્ ॥૨॥

એનમેવ મહામન્ત્ર, સમારાણ્યેહ યોગિનઃ ।

ત્રિલોક્યાપિ મહીયન્તેઽધિગતાઃ પરમા શ્રિયમ્ ॥૩॥

કૃત્વા પાપસહસ્રાણિ, હત્વા જન્તુશત્તાનિ ચ ।

અમ્મ મમ્મ સમારાધ્ય, તિર્યચ્છોઽપિ દિવ મતાઃ ॥૪॥”

“ તથા ત્રણ જગતને પવિત્ર કરનાર અતિશય પવિત્ર શ્રી પચ્ચ પરમેશ્વિનમસ્કાર મંત્રનું યોગિપુરુષ ધ્યાન કરે ૧. ત્રિશુદ્ધિવડે શ્રી નમસ્કાર મંત્રનું એક સો આઠ વાર ધ્યાન કરનાર મુનિ ખાવા છતાં ઉપવાસના ફલને પામે છે ૨ યોગિપુરુષો આ જ મંત્રનું સમ્યક્ રીતિએ આરાધન કરીને પરમ લક્ષ્મીને પામી ત્રણ લોકવડે પૂજાય છે ૩ હજારો પાપોને કરનારા તથા સેકડો જન્તુઓને હણનારા તિર્યચો પણ આ મંત્રની સારી રીતિએ આરાધના કરી કિંચિત્કાલિને પામ્યા છે ૪ ”

આ ઉપરાંત શ્રી મહાનિરીય આદિ સૂત્રોમા, શ્રી વિશેષાવશ્યક-મહાભાષ્ય આદિ શ્રયોમા તથા બીજાં પણ અનેક પૂર્વાશાય્યપ્રણીત ગ્રન્થરત્નોમા શ્રી નમસ્કાર મંત્રનો અતિ અદ્ભુત મહિમા વર્ણવેલો છે શ્રી નવકારના એક અક્ષરનું કાવ સહિત કરવામા આવેલું ચિન્તવન, સાત સાગરોપમના સચિત પાપોનો ક્ષય કરે છે એક પદનું ચિન્તવન, પચાસ સાગરોપમના સચિત પાપોનો નાશ કરે છે અને સમગ્ર શ્રી નવકારના નવે પદોનું ચિન્તવન, પાંચ સો સાગરોપમના સચિત પાપોનો ક્ષય કરે છે એ મુખ્ય શ્રી આગમગ્રન્થોમા દર્શાવાયું છે કે—

“ નવકારેકઅક્ષર, પાવ ફેડેઈ સત્તઅયરાણ ।
 પચાસ ચ પણ, સાગર પણસય સમગ્ગેણ ॥ ૧ ॥
 જો ગુણઈ લક્ષ્મીમેગ, પૂણઈ વિહીઈ જિણનમુક્કાર ।
 તિત્થયરનામગોઅ, સો વમ્મઈ નત્થિ સદેહો ॥ ૨ ॥
 અદ્દેવ ચ અદ્દસયા, અદ્દસહસ્સ અદ્દલક્ષ અદ્દકોડીઓ ।
 જોગુણઈ ભત્તિજુત્તો, સો પાવઈ સાસય ઠાણ ॥૩॥”

“ શ્રી નવકાર મંત્રનો એક અક્ષર સાત સાગરો-
 પમનું પાપ નાશ કરે છે શ્રી નવકાર મંત્રના એક
 પદવડે પચાસ સાગરોપમનું પાપ નાશ પામે છે
 અને સમગ્ર નવકારવડે થાય સો સાગરોપમનું પાપ
 ક્ષય થાય છે ૧ જે એક લાખ વાર નવકારને
 વિધિપૂર્વક ગણે છે, તે નિ સદેહ શ્રી તીર્થ કર-નામ
 કર્મનું ઉપાર્જન કરે છે ૨. જે ભક્તિયુક્ત આત્મા
 આઠ, આઠ સો, આઠ હજાર, આઠ લાખ કે આઠ
 કોટ નમસ્કારને ગણે છે, તે શાશ્વત સ્થાનને પ્રાપ્ત
 કરે છે ૩ ”

શ્રી ‘ લોકપ્રકાશ ’ આદિ આકર શ્રદ્ધાના
 રચયિતા મહોપાધ્યાય શ્રી વિનયવિજયજી ગણિવર
 શ્રી નમસ્કાર મહામંત્રનો પ્રભાવ વર્ણવતા મુપ્રસિદ્ધ
 ‘ આરાધનાસ્તવન ’મા દ્રુમાવે છે કે —

દશમે અધિકારે, મહામંત્ર નવકાર,
 મનથી નવિ મૂકો, શિવમુખ ફલ સહકાર

“ઘ્યાયતોઽનાદિસસિદ્ધાન્, વર્ણનેતાન્ યથાવિધિ ।
નષ્ટાદિવિષયે જ્ઞાન, ઘ્યાતુરુત્પદ્યતે ક્ષણાત્ ॥૧૧॥”

“મત્રાક્ષરોના આ અનાદિસસિદ્ધ વર્ણોનુ વિધિ
મુજબ ધ્યાન કરનારા ધ્યાતાને નષ્ટાદિ વિષયક જ્ઞાન
ઉત્પન્ન થાય છે ”

એજ શ્લોકની સ્વોપજી વૃત્તિમા તેઓશ્રી એક
પ્રાચીન શ્લોક ટાકીને અનાદિસસિદ્ધ મત્રાક્ષરોના
જાપથી ધનારા ક્ષાયદાઓનુ જ્ઞાન કરાવે છે તે શ્લોક
નીચે મુજબ છે -

“ જાપાહ્વયેત્ક્ષયમરોચકમગ્નિમાન્ધ,
કુષ્ઠોદરાસ્મ(મ)કસનશ્વસનાદિરોગાન્ ।
પ્રાપ્નોતિ ચાઽપ્રતિમગામ્ મહર્તી મહાવૃમ્ચઃ,
પૂજા પરમ્ન ચ ગતિં પુરુષોત્તમાત્મા ॥૧૧॥”

“અનાદિસસિદ્ધ મત્રાક્ષરોના જાપથી આ
શ્લોકમા શરીરનો ક્ષય, જોરાકની અરૂચિ, જઠરાગ્નિની
મહતા, ઠાઠના રોગ, ઉઠરના રોગ, ઉધરસનો રોગ,
શ્વાસ અને દમના રોગો ઇત્યાદિ ઉપર વિજય સાપ્ત
થાય ॥ અપ્રતિમ વચનની પ્રાપ્તિ થાય ॥ તથા
મોટાજો તરફથી પણ મહાન્ પૂજની પ્રાપ્તિ થાય છે
અને પરશ્લોકમા શ્રી તીર્થ કરગણુધરાદિ મહાપુરુષોએ
પ્રાપ્ત કરેલ પરમ ગતિ (મુક્તિસ્થાન)ની પ્રાપ્તિ
થાય છે ૧ ”

કૃષ્ણ વિષે શકા અયોગ્ય જ છે

શ્રી નવકાર મંત્ર યા-પદ્મ્ય ધ્યાનના આ પ્રભાવને સાબળી કેન્દ્રાકોને એ શકા થવા સંભવ છે કે—

“ શાસ્ત્રે કહેલી આ બધી વાતો પૂર્વ કાળ માટે સાચી પણ હશે, કિન્તુ નત્યારે તો શ્રી નવકાર મંત્ર યા કેાઈ પણ નત્રના બપર્થા કેાઈ પણ પ્રકારની સિદ્ધિ થતી અનુભવાતી નથી ”

શ્રી નવકાર મંત્ર યા પ્રત્યેક ધર્માનુષ્ઠાન સાથે આ જાતિ ધી શકા આવે માય છે, તેથી તેનુ યથા શક્ય સમાધાન કરી લેવુ અનિશય જરૂરી છે ‘ પદ્મ્યાદિ મહાધ્યાનિના પ્રભાવ આ કાળમા નથી ’ એમ કહેવુ એ સદતર ખોટુ છે બાપણે પહંલા જ બોધ આબ્યા છીએ કે— ‘ જગતનો પ્રત્યેક પ્રાણી કેાઈને કેાઈ પ્રકારનુ ધ્યાન તો કર્યા જ કરે છે ’ સદધ્યાનની પ્રાપ્તિ મયા પહેલાનુ પ્રત્યેક પ્રાણિનુ એ ધ્યાન દુર્ધ્યાનની કેાટિમા જાય છે તેવા પ્રકારના દુર્ધ્યાનને ઝોળખાવવા માટે શાસ્ત્રોમા આર્ત અને રોદ શબ્દોનો પ્રયોગ કરવામા આબ્યો છે આર્ત અને રોદ ચિતવ નામા અનાદિ કાળથી દેવાયેલો છુવ પેતાની તે ચિતવનાનો ત્યાગ કરી ધર્મ અને શુકલ જેવા ઉત્તમવલ્લ ધ્યાનોને ધ્યાવાનો પ્રયાસ પણ કરે, તો પણ તેને એકદમ

સફળતા મળી શકતી નથી ધર્મશાસ્ત્રોમા સદ્ધ્યાનનો જે પ્રભાવ વર્ણવ્યો છે, તે સદ્ધ્યાનના પ્રારભમા જ દરેક ધ્યાતાને પ્રાપ્ત થઈ જાય છે, એમ સમજવાનું નથી કિન્તુ સમજવાનું એ છે કે-એ ધ્યાનોના પરિપાક કાળે દુનિયાની એવી કાંઈ પણ પ્રકારની ઝડિ કે સિદ્ધિ નથી, કે જે ધ્યાતાને પ્રાપ્ત ન થાય વળી સદ્ધ્યાનની અભ્યાસક્રિયામા મા તો તેના પ્રારંભકાળમા શાસ્ત્રોમા વર્ણવેલી કાંઈ પણ ઉત્તમ સ્થિતિ પ્રાપ્ત થતી નથી, એ કહેવું પણ સાચું નથી શરૂઆતના અભ્યાસમા આર્ત-રોદ્રની પ્રબળતાથી ધર્મધ્યાનની અસર આત્મા ઉપર ન પણ થાય, તો પણ તેથી શાસ્ત્રે કહેલા કૃણ ઉપર અશ્રદ્ધાળુ જનવાની જરૂર નથી શાસ્ત્રે જે કાંઈ કૃણોનો નિર્દેશ કરેલો છે, તે શાસ્ત્ર નિર્દિષ્ટ વિધિપૂર્વક થતી આરાધનાએ માટે સમજવાનો છે વિપરીત વિધિ કે અવિધિથી થતી આરાધનાનું કૃણ પણ પરિપૂર્ણ વિધિયુક્ત આરાધના જેટલું માગવું, એ કાંઈ પણ રીતિએ સગત નથી એ વાત સાચી છે કે-વિધિના રાગ કે અવિધિના પદ્ધતાપ પૂર્વક થતી, અવિધિ કે વિપરીત વિધિપૂર્વકની આરાધના પણ વિધિના માર્ગે લઈ જનારી હોવાથી શાસ્ત્રે તેનો નિષેધ કરેલો નથી, તો પણ સંપૂર્ણ કૃણની સાથે તો પરિપૂર્ણ વિધિથી યુક્ત આરાધના જ સંબધ ધરાવે ■

‘પરિપૂર્ણ વિધિપૂર્વકની આરાધના થવી, આ કાળમા શક્ય નથી, માટે શાએ કહેલું અનુષ્ઠાન આ કાળમા નિર્રથક છે’-એમ કહેવું એ પણ વિચાર વગરનું છે. શાએ કહેલા અનુષ્ઠાનો એક ભવની અપેક્ષાએ નિર્માણ કરેલા હોતા નથી એ અનુષ્ઠાનો તો જન્મ-જન્માતરોની સાથે સબધ ધરાવે છે. આત્માનું મુક્તિરૂપી કાર્ય એક જ ભવની આરાધનાથી સિદ્ધ થઈ જવું, એ કોઈના માટે શક્ય નથી. શ્રીમતી મરુદેવી માતા આદિના કવચિત્ મળતા હતા તો શાઓમા આશ્ચર્યરૂપ ગણાયા છે. અનાદિ કાલીન અસદ્વ્યાસને ટાળના માટે એક ભવનો અવ્યાસ પૂરતો નથી અનેક ભવોના અવ્યાસને પરિણામે આત્મા તેવી જાતિના મનોભજને પ્રાપ્ત કરી શકે છે, કે જે તેને તે જ ભવમા સિદ્ધિ અપાવે છે. આ વાતને સમજી શકનાર આત્મા-‘આ કાળમા યા કોઈ પણ કાળમા ધર્માનુષ્ઠાન નિર્રથક છે’-એમ કહેવાની હિમત કદાપિ કરી શક્યે નહિ.

આથી એમ પણ સમજવાનું નથી કે-‘ધર્માનુષ્ઠાન એ જન્માતરમા જ ફળનારી ચીજ છે અને આ જન્મમા તેનું કાર્ષ પણ ફળ નથી’ જેઓને આ જન્મના ફળની જ દરકાર છે, તેઓ માટે તો ધર્માનુષ્ઠાન નિર્રથક જ છે, એમ માનવું એ પણ ન્યાય વિરુદ્ધ છે એમ તો પ્રત્યેક ક્રિયા-પછી તે ધર્માનુષ્ઠાન

હો કે અધર્માનુષ્ઠાન હો, -પૂર્ણતયા જન્માતરમા જ
 ફળે છે આ જન્મમા તેનું જે ફળ પ્રાપ્ત થાય છે,
 તે સ્વરૂપ જ છે અનેકના ખૂન કરનારને એક જ
 ફાંસી મળે છે અને એકનું ખૂન કરનારને પણ એક
 જ ફાંસી મળે છે જો આ જન્મમા પ્રાપ્ત થતા ફળથી
 જ અનુષ્ઠાનના ફળની મમાસિ માનવામા આવે, તો
 એવા ઘણા અનુષ્ઠાનો કે જેનું પરિપૂર્ણ ફળ
 ભોગવવા માટે આ ભવમા પૂરતી સામગ્રી જ નથી
 એક જીવને અભયદાન આપનાર યા એક જીવને
 પ્રાણાન્ત આપત્તિમાથી ઉગારનાર આત્માને પણ, જે
 પુણ્ય ંધાય છે તેનો બદલો મેળવી આપવાની
 (એક વખત પ્રાણ આપવાની) સામગ્રી આ દુનિયામા
 નથી, તો પછી જીવનમા અનેક જીવોને અભયદાન
 આપનાર અને અનેક આત્માઓને પ્રાણાન્ત
 આપત્તિઓમાથી ઉગારનાર આત્માઓને ંધાતા
 પુણ્યનો બદલો આ જ જન્મમા કયી રીતિએ પ્રાપ્ત
 થવાનો ? અર્થાત્-ધર્મ્ય અમર અધર્મ્ય કોઈપણ
 અનુષ્ઠાનનું સાચું ફળ જન્માન્તરમા જ પ્રાપ્ત થાય છે
 આ જન્મમા જે ફળ પ્રાપ્ત થાય છે તે અધૂરું, અદપ
 અને ક્ષણિક હોય છે તેથી તેવા અધૂરા, અદપ અને
 ક્ષણિક ફળ ઉપરથી ધર્મક્રિયાના ફળનું માપ કાઢવાનો
 પ્રયત્ન કરવો, એ તૃણના અગ્નિભાગથી સમુદ્રના પાણીનું
 માપ કાઢવાનો પ્રયાસ કરવા ંરોબર છે જેમ તૃણના

અથભાગથી સમુદ્ધનુ પાત્રી માપી શકાતું નથી, તેમ
આ જન્મના ચત્કિચિત્ત બનાવેથી સારી યા નરસ્ત્રી
ક્રિયાઓના ફળ માપી શકાતા નથી સારી યા નરમ્ત્રી
ક્રિયાઓના ફળ પરમ્પરાએ અનન્ત બનવા બધ છે,
તેથી ધર્માનુષ્ઠાનોના અનન્ત ફળોનુ શાશ્વત્ય પ્રતિ
પાદન કૌર્ભપણ રીતિએ અસંભવ ઠરતુ નથી

નમસ્કાર મત્ર ગણવાની વિધિ

નિદાનો ત્યાગ કરીને પરમ મગજને અર્થે
બહુમાનપૂર્વક બ્યજા વર્ણ ન સબળાય તે રીતે
'નવકાર મત્ર'નું સ્મરણ કરવુ ઠણુ ॥ કે- 'શમ્યા
ઉપર બેઠેલા પુરુષે પચ્ચપરમેષિનુ મનમા ચિતન
કરવુ, એમ કરવાથી અપિતમની પ્રવૃત્તિ રોકાય છે '

બીજા આચાર્યો એમ કહે છે કે એવી કોઈ
પણ અવસ્થા નથી કે જેની અદર 'નવકારમત્ર'
ન ગણી શકાય એ જાને મતો પચ્ચાગકળી વૃત્તિમા
ઠણા છે આજ્ઞાદિનિવૃત્તિમા એમ ઠણુ ॥ કે શમ્યાનુ
સ્થાન મૂછીને નીચે ભૂમિ ઉપર બેસવુ અને બાવળધુ
તથા જગતના નામ એવા પચ્ચપરમેષિનો નમસ્કાર
ગણવે। ચત્તિદિનચર્યામાં આ રીતે ઠણુ ॥ કે રાત્રિના
પાછલા મઠરે બાલવૃદ્ધ ઇત્યાદિ સર્વે સાધુઓએ
જાગીને સાત આઠ વાર 'નવકારમત્ર' ઠહેવે।

નિદ્રા કરી બેઠેલો પુરુષ મનમા નવકાર ગણતો।

શય્યા મૂકે પવિત્ર ભૂમિ ઉપર ઊભો રહી અથવા પદ્માસન આદિ આસને બેસી પૂર્વ-ઉત્તર અથવા જ્યા જ્ઞાનપ્રતિમા હોય, તે દિશાએ મુખ કરે અને ચિત્તની એકાગ્રતા વગેરે થવાને માટે કમલ બાધથી અથવા હૃન્મનપથી નવકારમંત્ર ગણે તેમા કમલબાધની વિધિ આ પ્રમાણે છે વહિપત અષ્ટ દળકમળની ઠર્ણિકા ઉપર પ્રથમ પદ સ્થાપન કરવું પૂર્વ-દક્ષિણ-પશ્ચિમ તથા ઉત્તર દિશાના દલ ઉપર અનુક્રમે ળીળુ-ત્રીળુ ચોથુ અને પાચમુ પદ સ્થાપન કરવું અને અગ્નિ-નૈઋત્ય-વાયવ્ય અને ઇશાન એ ચાર ખૂણાની દિશામા બાકી રહેલા ચાર પદ અનુક્રમે સ્થાપન કરવા શ્રી હેમચંદ્રસૂરિજીએ યોગશાસ્ત્રના આઠમા પ્રકાશમા કહ્યું છે કે-આઠ પાખડીના સ્વેત કમળની ઠર્ણિકાને વિષે ચિત્ત સ્થિર રાખીને ત્યા પવિત્ર સાત અક્ષરનો મંત્ર 'નમો અરિહંતાણ ।' નું ચિતવન કરવું પૂર્વઆદિ ચાર દિશાની ચાર પાખડીને વિષે અનુક્રમે 'નમો સિદ્ધાણ ।' આદિ ચાર પદનું અને વિદિશાને વિષે બાકીના ચાર પદનું ચિતવન કરવું મનવચન કાયાની શુદ્ધિથી જો જો રીતે ૧૦૮ વાર મૌન રાખીને નવમ્બરનું ચિતવન કરે, તો ભોજન કરવા છતાં પણ ઉપવાસનું ફળ પામે

હસ્તજપની વિધિ—નવાવર્ત, શખાવર્ત ઇત્યાદિ પ્રકારથી જો હસ્તજપ કરે તે પણ ઇંદ્ર સિદ્ધિ

આદિ ઘણા કૃત્રી પ્રાપ્તિ કરનારો થાય છે કહ્યું છે કે
 “જે બળ્ય હસ્તજપને વિષે નઘાવર્ત બાર સખ્યાએ
 નવ વાર એટલે હાથ ઉપર ફરતા રહેલા બાર વેદાને
 વિષે નવ ફેરા એટલે કુલ ૧૦૮ વાર નવકારમત્ર જપે
 તેને પિશાચ આદિ બ્યતરો ઉપદ્રવ કરે નહીં બધન
 આદિ સહટ હોય તો નઘાવર્તને બદલે તથી અવળા
 શખાવર્તથી અથવા મત્રના અક્ષરોના કિંવા પદોના
 વિપરીત ક્રમથી નવકારમત્રનો લક્ષ (એક લાખ) આદિ
 સખ્યા પ્રમાણુ જપ કરવો, જેથી કલેશનો નાશ
 ઇત્યાદિ શીઘ્ર થાય

કમળજપ અથવા હસ્તજપ કરવાની શક્તિ
 ન હોય, તેણે સૂત્ર-રત્ન-રૂદ્રાક્ષ-ઇત્યાદિકની જપમાલા,
 પોતાના હૃદયની સમગ્રેણિમા, પહેરેલા વસ્ત્ર કે પગને
 સ્પર્શ કરે નહીં, એવી રીતે ધારણ કરવી અને મેરુતું
 ઉલ્લધન ન કરતા વિધિપ્રમાણે જપ કરવો કહ્યું છે કે-
 અશુભીના અગ્ર સાગ્રધી, અગ્રચિત્તથી તથા મેરુના
 ઉલ્લધનથી કરેલો જપ પ્રાય અદ્ય કૃત્રીને આપે
 છે લોકસમૂહમા જપ કરવા કરતા એકાતમા કરવો
 તે, મત્રાક્ષરના ઉચ્ચાર કરીને કરવા કરતા મોનપણે
 કરવો તે અને મોનપણે કરવા કરતા પણ મનની
 અદર કરવો તે શ્રેષ્ઠ છે એ ત્રણે જપમા પહેલા
 કરતા જીજ્ઞે અને જીજ્ઞા કરતા ત્રીજો શ્રેષ્ઠ
 જાણવો જપ કરતા યાત્રી જાય તો ‘ધ્યાન’ કરવું

અને ધ્યાન કરતા થાકી જાય તો ‘જપ’ કરવો, તેમજ બે કરતા થાકી જાય તો ‘સ્તોત્ર’ કહેવું શ્રી પાદલિખસૂરિજીએ પોતે કરેલી પ્રતિષ્ઠાપદ્ધતિમાં કહ્યું છે કે—“માનસ-ઉપાશુ અને બાહ્ય એવા જપના ત્રણ પ્રકાર છે તેમાં કેવળ મનોવૃત્તિથી જ ઉત્પન્ન થયેલો અને માત્ર પોતાથી જ જાણી શકાય તે માનસજપ, મનજાણ નહીં તેવી રીતે અદર બોલવું તે ઉપાશુજપ, તથા બીજાથી મનજાણ તેવી રીતે કરવો તે બાહ્યજપ એમાં પહેલો શાંતિ આદિ ઉત્તમ કાર્યો માટે, બીજો પુષ્ટિ આદિ મધ્યમ કાર્યો માટે તથા ત્રીજો અભિમાર-નરણ-મારણ આદિ અધમ કાર્યો માટે ઉપયોગ કરવામાં આવે છે માનસ-જપ યત્ સાધ્ય છે અને બાહ્યજપ અધમ ક્ષણ આપનારો છે’ માટે સામાન્ય હોવાથી ઉપાશુજપનો જ ઉપયોગ કરવો

નવકારના પાંચ અથવા નવપદ અનાનુપૂર્વીથી અર્ધાત્ વિપરીતક્રમથી પણ ચિત્તની એકાગ્રતાને માટે ગણાય છે નવકારનો એક એક અક્ષર કે એક એક પદનો જપ પણ ઘણા જ ક્ષણે આપનારો થાય છે યોગશાસ્ત્રના આઠમા પ્રકાશમાં કહ્યું છે કે-પચપન્મેષિના નામથી ઉત્પન્ન થયેલી મોળ અક્ષરની વિદ્યા છે, તેના બસે જપ કરે તો ઉપવાસનું ક્ષણ મળે ‘અરિદ્ધત સિદ્ધ આયરિય ઉચ્ચક્ષાય સાદ્ધ’ એ મોળ અક્ષર જાણવા તેમજ અન્યજીવ ત્રણસો વાર

‘મરિદ્ધતસિદ્ધ’ એ છ અક્ષરના મંત્રને, ચારમેા વાર
 ‘મરિદ્ધત’ એ ચાર અક્ષરના મંત્રને અને પાચમેા વાર
 ‘ઘ’ વર્ણના મંત્રને ચિત્તની એકાગ્રતાથી જપે તો
 ઉપવાસનું ફળ પામે

આ ફળ કેવળ હવની પ્રવૃત્તિ કરવાને અર્થે
 જ છે પરમાર્થથી તો નવકારજપનું ફળ સ્વર્ગ અને
 મોક્ષ છે વળી કહ્યું છે કે-નામિકમળે સર્વતોમુખી
 ‘મ’કાર, શિવ કમળે ‘સિ’કાર, મુખકમળે ‘મા’કાર
 હૃદયકમળે ‘હ’કાર અને કંઠકમળને વિષે ‘લા’કાર
 રહેલો છે, એમ ધ્યાન કરવું તથા બીજા પશુ સર્વ
 કં પાશુ કરનારા મનુષીજ ચિતવવા આ લોકના
 ફળની ઇચ્છા કરનારાએ ‘હ્રીં’કાર સહિત પાઠ કરવો
 અને નિર્વાણપદની અભિલાષાવાળાએ ‘ઐ’કાર રહિત
 કરવો એ રીતે ચિત્ત સ્થિર થવાને માટે એ મંત્રના
 વર્ણ અને પદ અનુક્રમે જુદા કરીને પશુ જપ માથ
 છે શાસ્ત્રોમા જપ વગેરેનું ઘણું ફળ કહ્યું છે જેમકે-

“પૂજાકોટિસમ સ્તોત્ર, સ્તોત્રકોટિસમો જપઃ ।

જપકોટિસમ ધ્યાન, ધ્યાનકોટિસમો લયઃ ।૧।”

કોટો જપ સમાન એક સ્તોત્ર છે કોટો સ્તોત્રો
 સમાન એક જપ છે કોટો જપ સમાન એક ધ્યાન
 છે અને કોટો ધ્યાન સમાન એક લય છે લય
 એટલે ચિત્તની લીનતા, એકાગ્રતા, સ્થિરતા કે સ્વરૂપ-
 રમણતા અને એ જ ધ્યાનની સર્વોત્તમ ટોચ છે

પ્રકરણ તરમું

સર્વોત્કૃષ્ટ-ભાવ-મગલ.

‘મર્યતે સાધ્યતે હિતમેનેતિ મગલમ્ ।’
જેનાથી હિત સધાય તે, મગલ હિતધર્મથી જ મધાય
છે, તેથી હિતસાધક ધર્મને આપે તે મગળ,
‘મગ ધર્મ લાતીતિ મગલમ્ ।’ મગ એટલે ધર્મ તેને
આપે તે મગળ, એવો અર્થ પણ મગલનો કરેલો છે.
ધર્મની પ્રાપ્તિ અધર્મના નાશથી છે અને મર્વ અધર્મોનું
મૂલ કારણ સસાર છે, તેથી સસારનો ક્ષય કરે તે
મગલ, એવો ત્રીજો અર્થ પણ મગલનો થાય છે—
‘મામવાત્ સંસારાત્ ગાલયતિ, અપનયતીતિ મગલમ્ ।’
મને મસારથી ગાલે, મને સસારથી દૂર કરે,
તે મગલ

એ રીતે મગલ એટલે હિતનું સાધન, મગલ
એટલે ધર્મનું ઉપાદાન અને મગલ એટલે અધર્મના

મૂલ સંસારનું જ મૂલોત્કેદના સુખસાધક અને દુખ નાશક પદાર્થને મગલરૂપ માનવાની રૂઢિ સંસારમાં પ્રસિદ્ધ છે પરંપરાએ પણ દુષ્ટોત્કેદક અને સુખ પ્રાપ્તક પદાર્થો મગલરૂપ મનાય છે તથા જેમાં કદ નિવારવાનું કે સુખ આપવાનું સદિગ્ધ સામર્થ્ય હોય, તે વસ્તુઓ પણ મગલ રૂપ ગણાય ॥ જેમકે હથિ, દૂર્વા, અક્ષત, શ્રીફળ, પૂર્ણકળશ અને સ્વસ્તિકાદિ પદાર્થો કે જે સુખના નિશ્ચિત સાધનો નથી, છતાં તે લોકમાં મગલરૂપ ગણાય છે એ રીતે સુખના નિશ્ચિત કે સદિગ્ધ સાધનભૂત મર્વે કોઈ વસ્તુઓ નગતમાં મગલરૂપ ગણાય છે અક્ષિસા, મધ્યમ અને તપરૂપ ધર્મો તથા સ્વાધ્યાય, ધ્યાન અને જ્ઞાનાદિ ગુણો એ દુખ, દ્વેષ અને સુખસિદ્ધિના નિશ્ચિત સાધનો છે, તેથી ભાવ મગલ ગણાય છે અને હથિ, દૂર્વા, અક્ષત તથા શ્રીફળ, સ્વસ્તિકા અને પૂર્ણ કલશાદિ સદિગ્ધ સાધનો છે, તેથી દ્રવ્ય મગલ ગણાય છે દ્રવ્ય મગલો જેમ સુખના સદિગ્ધ સાધનો છે, તેમ અપૂર્ણ સુખને આપનારા ॥ ભાવ મગલો એ સુખના નિશ્ચિત સાધનો છે અને તેનું સેવન કરનારને સંપૂર્ણ સુખને આપનારા છે, તેથી દ્રવ્ય મગલ કરતા ભાવ મગલનું મૂલ્ય ઘણું વધી જાય છે

જૈન શાસ્ત્રોમાં સર્વ પ્રકારના ભાવ મગલોમાં સર્વોત્કૃષ્ટ ભાવ મગલ શ્રી ‘પચ પરમેષ્ઠિ નમસ્કાર’ને કહેલ છે, તેના મુખ્ય બે કારણો છે એક તો ‘પચપર

મેષ્ટિનમસ્કાર' એ સ્વયં શુણ્ડસ્વરૂપ છે અને બીજુ તે શુણ્ડાના બહુમાનસ્વરૂપ છે અહિંસા, મયમ અને તપ તથા સ્વાધ્યાય, ધ્યાન અને જ્ઞાન વગેરે સ્વયં શુણ્ડરૂપ છે પણ શુણ્ડાના બહુમાન સ્વરૂપ નથી શ્રી પદ્યપરમેષ્ઠિ નમસ્કાર એ સર્વ સદ્શુણ્ડામા શિરોમણિ 'વિનય' સદ્શુણ્ડના પાલનસ્વરૂપ છે અને મર્વ દુર્ગુણોમા શિરોમણિ 'અહંકાર' દુર્ગુણનો નાશ કરનાર છે મોક્ષનુ મૂળ વિનય છે વિનય વિના જ્ઞાન નથી જ્ઞાન વિના દર્શન નથી દર્શન વિના ચારિત્ર નથી ચારિત્ર વિના મોક્ષ નથી બીજી રીતિએ વિચારતા મોક્ષને માટે ચારિત્રની જરૂર છે ચારિત્ર માટે દર્શન (શ્રદ્ધા)ની જરૂર છે : શ્રદ્ધા માટે જ્ઞાનની જરૂર છે અને જ્ઞાન માટે વિનયની જરૂર છે યોગ્યનો વિનય એ સદ્વિનય છે શ્રીપદ્યપર મેષ્ટિ નમસ્કારમા તાત્ત્વિક શુણ્ડાને ધારણ કરવાવાલી (વિનયને યોગ્ય ત્રિકાલ અને ત્રિવેદવર્તિ) મર્વ વ્યક્તિઓને નમસ્કાર કરવામા આવે છે પદ્યપરમેષ્ઠિ નમસ્કારમા નમસ્કારને યોગ્ય વ્યક્તિઓ મર્વપ્રધાન હોવાથી 'વિષયપ્રધાનત્વાત્' તેમને નમસ્કાર, એ સર્વ વિનયોમા પ્રધાન વિનયસ્વરૂપ બની જાય છે પ્રધાન વિનયશુણ્ડના પાલનથી પ્રધાન જ્ઞાન, પ્રધાન દર્શન (શ્રદ્ધા), પ્રધાન ચારિત્ર અને પ્રધાન મુખની પ્રાપ્તિ થાય છે પરમેષ્ઠિઓને નમસ્કારસ્વરૂપ પ્રધાન વિનયશુણ્ડના પાલન વિનાનું જ્ઞાન, ધ્યાન કે સયમ

સર્વ પ્રધાન મોક્ષમુખને આપવાને સમર્થ થઈ શકેતું નથી

શ્રી પચપરમેષ્ઠિનમસ્કાર એ જેમ પ્રધાન વિનય શુણના પાત્રનસ્વરૂપ છે, તેમ પ્રધાન શુણોના બહુમાન સ્વરૂપ પણ ॥ શુણબહુમાન એ ચિત્તનો અચિન્ત્ય શક્તિયુક્તધર્મ છે શુણ બહુમાનના આશયવાળું ચિત્ત થોડા જ સમયમા સર્વ પ્રકારની અશુદ્ધિ અને દોષોથી રહિત બની જાય છે ઠાળી માટીના ઘડામા ભરેલું પાણી જેમ પ્રતિક્ષણ ઘટનો નાશ કરનાર થાય છે, તેમ ચિત્તરૂપી કુભમા રહેલું શુણબહુમાનરૂપી જલ ચિત્તના દોષો અને મલિનતાને પ્રતિક્ષણ ક્ષય કરનાર થાય છે શુણબહુમાનને ધારણ કરનાર માનસિક બાવ જેમ અચિન્ત્ય પ્રભાવસપત્ર છે, તેમ શુણબહુમાનને વ્યક્ત કરનારી વાચિક અને કાયિક એકાએક પણ અચિન્ત્ય પ્રભાવસપત્ર બની જાય છે શ્રી પચપરમેષ્ઠિ નમસ્કારમા એ ત્રણે વસ્તુઓ રહેલી છે મનથી નમવાનો ભાવ, વચનથી નમવાના શબ્દ અને કાયાથી નમવાની ક્રિયા એ રીતે જ્ઞાન, શબ્દ અને ક્રિયારૂપ ત્રિવિધ ક્રિયાથી યુક્ત શ્રીપચપરમેષ્ઠિ-નમસ્કાર, પાપધ્વસ અને કર્મક્ષયના અનન્ય સાધનરૂપ બની જાય છે, તેથી તે સર્વોત્કૃષ્ટ-ભાવ-મગ્નસ્વરૂપ છે અને તેથી જ શ્રી પચપરમેષ્ઠિ-નમસ્કારની શ્રુતિકામા ફરમાવ્યું છે કે—

“ एष पचनमस्कार, सर्वपापप्रणाशनः ।
मंगलानां च सर्वेषां, प्रथमं भवति मंगलम् ॥१॥”

પાચે પરમેષ્ઠિઓને કરેલો આ નમસ્કાર સર્વ પાપોનો મકર્ષે કરીને નાશ કરનારો છે તથા મર્વ-મંગલોમા પ્રથમ-પ્રધાન-સર્વોત્કૃષ્ટ જગણસ્વરૂપ છે શ્રી નમસ્કાર મત્રમા આઠ પ્રકારની સિદ્ધિઓ

શ્રી નવકાર મત્ર સર્વોત્કૃષ્ટ-ભાવ-મંગલ સ્વરૂપ છે, તેનું બીજું એક કારણ એ પણ ગણાય કે એ નવકારના પદોમા આઠ મહાસિદ્ધિઓ છુપાયેલી છે જેમકે-શ્રી નવકારના પ્રથમ ‘નમો’ પદમા અશ્વિમા સિદ્ધિ રહેલી છે, જેના મુખ્ય કારણો નીચે મુજબ છે

(૧) ‘નમો’ એ પદ સંસ્કૃતના ‘નમસ્’ અવ્યયથી બને છે અને ‘નમસ્’ નામ ‘નમ્’ ધાતુને ‘મસુચ્’ પ્રત્યય લગાડવાથી બને છે ‘નમ્’ ધાતુનો અર્થ નમવું એવો થાય છે અને ‘નમવું’ અથવા ‘નમ્નતા ધારણ કરવી,’ એ મનોવૃત્તિનો ધર્મ છે નમવાની મનોવૃત્તિ સર્વથી સુદૃઢ મનાયેલી છે, તેથી ‘નમો’ પદનું ધ્યાન ‘અશ્વિમા’ સિદ્ધિને પમાડનાર થાય છે

(૨) સંસ્કૃતના ‘નમસ્’ શબ્દના આદિ તથા મધ્ય અક્ષરોનો વ્યત્યય કરવામા આવે તો ‘મનસ્’ શબ્દ થાય છે પ્રાકૃતમા એ રીતે અક્ષરોનો વ્યત્યય પણ થાય છે હવે મનોગતિનું અતિસૂક્ષ્મપણું હોવાથી ‘નમો’ પદના ધ્યાનથી ‘અશ્વિમા’ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે

ભાવના કારણે ‘પશ્ચનમુકારો’ એ પદથી ‘ઇશિત્વ’ સિદ્ધિની પ્રાપ્તિ થાય છે

(૩) “પ્રાશ્ચન્તિ-ગચ્છતિ સિદ્ધિધામ ઇતિ પ્રાશ્ચા સિદ્ધા ।” અહિં ‘પ્રાશ્ચ’ શબ્દથી સિદ્ધ ભગવતો જાણવા તેઓ ફરીથી સસારમા પાછા નહીં આવવા-વાળા હોવાથી મોક્ષનગરીના ઇશ અથવા તેઓના કારણે ભવ્ય છવ ગુણસમૂહના ઇશ બને છે, તેથી તેઓને નમસ્કારવાચક ‘પશ્ચનમુકારો’ એ પદના ધ્યાન અને જાપથી ‘ઇશિત્વ’ સિદ્ધિની પ્રાપ્તિ થાય છે

શ્રી નવકારના ‘મંગલાણ’ એ પદમા વશિત્વ સિદ્ધિ સમાયેલ છે તેના કારણો -

(૧) આ સસારમા ધર્મ ઉત્કૃષ્ટ મગળરૂપ છે એથી ‘મંગલાણ’ એ પદના ધ્યાનથી ધર્મનું ધ્યાન તથા આરાધન થાય છે ધર્મની આરાધનાના પ્રતાપે દેવતાઓ પણ વશીભૂત થઈને તેને પ્રણામ કરે છે, તો પછી અન્ય પ્રાણીઓ વશીભૂત થાય એમા તો નવાઈ જ શી છે? એથી ‘મંગલાણ’ એ પદને જાપ અને ધ્યાન ‘વશિત્વ’ સિદ્ધિને આપે છે

(૨) જેનાથી અણીષ્ટ ફળની પ્રાપ્તિ થાય, તેનું નામ મગળ છે મનુષ્યના અણીષ્ટની સિદ્ધિ ત્યારેજ થઈ શકે છે કે જ્યારે તેના સળધમા આવનારા સર્વ પ્રાણી તેને અનુકૂળ હોય સર્વ પ્રાણીનું અનુ-
૧૭

ફળ હોય, તેનું જ નામ વચિત્વ છે તેથી 'મગલાણ' એ પદના જાપ અને ધ્યાનથી 'વચિત્વ' સિદ્ધિની પ્રાપ્તિ થાય છે

(૩) મગજવાચ્ય પદાર્થોની સંખ્યા આઠ હોવાથી 'મગજ' શબ્દ આઠ સંખ્યાને સૂચવે છે જેમકે જાણોની સંખ્યા પાંચ હોવાથી જાણશબ્દથી પાંચ સંખ્યાનું શ્રદ્ધા થાય છે તથા નેત્રોની સંખ્યા બે હોવાથી નેત્રશબ્દથી બે સંખ્યાનું શ્રદ્ધા થાય છે, તેવી રીતે આઠની સંખ્યા સૂચક મગજ શબ્દથી 'વચિત્વ' નામની આઠમી સિદ્ધિ સૂચવાય છે તેથી તેનું ધ્યાન અને જાપ 'વચિત્વ' નામની આઠમી સિદ્ધિને આપનાર થાય છે

પ્રકરણ અગિયારમું

નવકારનો અધિકારી

શાસ્ત્રોમા પચપરમેષ્ઠિનમસ્કારનો મહિમા ધણો મોટો વર્ણવ્યો છે એને સર્વમત્રરત્નોનુ ઉત્પત્તિ સ્થાન કહ્યું છે એને સર્વ શાસ્ત્રોની આદિમા ઉચ્ચારણ કરવાનું ફરમાન કર્યું છે એના એકેક અક્ષરના ઉચ્ચારણમા અનંત કર્મો અને તેના અનંત રસનો ધાત થાય છે, એમ ફરમાવ્યું છે સર્વ કાળના અને સર્વ ક્ષેત્રના સર્વ પરમર્ષિઓને પ્રણામરૂપ હોવાથી એ મહા મંગલસ્વરૂપ છે, એમ ભારપૂર્વક પ્રતિપાદન કર્યું છે પચપરમેષ્ઠિનમસ્કૃતિને આ લોક અને પરલોકમા અનેક પ્રકારના વાછિતો પૂરા પાડનાર તરીકે વર્ણવેલ છે અર્ધને આપનાર પણ એ જ છે, કામને આપનાર પણ એ જ છે, આરોગ્યને આપનાર પણ એ જ છે, તથા અભિરતિ અને આનંદને આપનાર પણ એને

જ માનેલ છે પરલોકમા સિદ્ધિગમન, અથવા દેવલોક
ગમન, અથવા શુભ કુળમા આગમન, અથવા ભોધિ
લાભનુ કારણ પણ એને જ કહેલ ॥ સર્વ સુખનો
પ્રયોજક અને સર્વ દુખનો ઘાતક શ્રી પદ્યપરમેષ્ઠિ
નમસ્કાર છે, એમ તે તે રચણોએ સ્પષ્ટ શબ્દોમા
શાસ્ત્રકાર મહર્ષિઓએ દર્શમાન્યુ છે ભગવાન હરિશ્ચંદ્ર-
સૂરિજી ‘ યોગબિન્દુ ’ નામના ગ્રન્થરત્નમા દર્શાવે
॥ ૩ —

“ અક્ષરદ્વયમપ્યેતત્, શ્રુયમાણ વિધાનત ।

ગીત પાપક્ષયાયોચ્ચૈ, યોગસિદ્ધર્મદ્વાત્મનિ ॥ ૧ ॥ ”

સિદ્ધયોગી એવા તીર્થંકર ગણધરાદિ મહા
પુરુષોએ ‘ યોગ ’ એવા એ અક્ષર પણ વિધાનપૂર્વક
સાબળનાર આત્માને અત્યંત પાપના ક્ષય માટે
દા્ય છે, એમ દર્શાવેલ છે

એ જ શ્લોકની સ્વોપજ્ઞ ટીકામા તેઓશ્રી
દર્શાવે ॥ ૩ —

અક્ષરદ્વયમપિ કિં પુન પદ્મતમસ્કારાદીન્મને-
કાન્યધરાણીત્યપિ શબ્દાર્થઃ । એતત્ ‘ યોગઃ ’ इति
શબ્દલક્ષણ શ્રુયમાણમાકર્ણ્યમાનમ્ । તથાવિધાર્થોડન-
વયોવેડપિ, ‘વિધાનતો’ વિધાનેન, શ્રદ્ધાસવેગાદિશુદ્ધ-
માવોદ્ધાસકરકુદ્મલયોજનાદિલક્ષણેન, ગીતમુક્ત

પાપક્ષયાય, મિથ્યાત્વમોહાચકુશલકર્મનિર્મૂલનાયોચ્ચૈ-
રત્યર્યમ્ । કેર્ગાત્તમિત્યાહ—‘યોગસિદ્ધેઃ’ યોગ સિદ્ધો
તિષ્પન્નો યેષા તે તથા તૈર્જિનગણધરાધિભિઃ
‘મહાત્મભિ’ પ્રશસ્તમાયૈરિતિ ॥”

અર્થાત્—‘ઐ અક્ષર પણુ’ પચનમસ્કા
રાદિ અનેક અક્ષરો માટે તો કહેવું જ શું? ‘યોગ’
એવા ઐ અક્ષરો સાલળતા તવા પ્રકારના અર્થનું
જ્ઞાન ન હોય તો પણ, વિધાનપૂર્વક ‘શ્રદ્ધા મ વે
ગાદિ ભાવોક્તાસપૂર્વક અને ઐ હાથ આદિ
જોડવાપૂર્વક,’ મિથ્યાત્વમોહનીયાદિ અશુભ કર્મના
અત્યત નિર્મૂલન માટે થાય છે, એમ નિષ્પન્ન યોગી
એવા શ્રી જિન-ગણધરાદિ પ્રશસ્ત સ્વભાવવાળા
મહાત્માપુરુષોએ ફરમાવેલ છે

ભગવાન હરિભદ્રસૂરિ મહારાજનું ઉપદેશીત
નિરૂપણ ફરમાવે ॥ કે શ્રી પચપરમીષ્ઠિનમસ્કારાદિ અનેક
અક્ષરો નહિ કિન્તુ શ્રી જિનવચનાનુસારી ‘યોગ’
એવા ઐ અક્ષરનું શ્રવણ પણુ અત્યત પાપક્ષય માટે
થાય છે ચરત એટલી જ કે તે વિધાનપૂર્વક હોવું
જોઈએ અને વિધાન એટલે શ્રદ્ધા, સવેગાદિ માન
સિક ભાવ અને કરકુડ્મલયોજનાદિ શારીરિક વ્યાપાર
ઉપલક્ષણથી શુદ્ધ ઉચ્ચારણ આદિ વાચિક ક્રિયા
તથાપ્રકારના અવબોધ વિના ઠાયિક, વાચિક અને

માનસિક શુદ્ધ બાવોદ્દાસપૂર્વક શ્રી પદ્યપરમેષ્ઠિનમસ્કાર આદિ અક્ષરોત્તુ શયણ પણ અતિ કિલ પાપોના ક્ષયતુ ઉચ્ચ કારણ માનેલુ છે, તો પણ તથાપ્રકારના અવબોધ મહિત, શુદ્ધ અને રૂપદ શબ્દો અચારપૂર્વક તેતુ ઉચ્ચારણ અથવા મનન, ચિન્તા અને નિદિધ્યાસનાદિ અત્યંત અશુભ કર્મોના ક્ષય પરમ કારણ બને, તેમા પૂછવુ જ શું ?

તથાપ્રકારના ક્ષયોપશમના અભાવે અર્થને અવગમ જોઈએ વધતો હોઈ શકે છે, પરંતુ તે તેટલે બાધક નથી, જેટલો બાધક વિધાનનો અભાવ-શ્રદ્ધા સવેગાદિ બાવોદ્દાસનો અભાવ છે ક્ષયોપશમનો યોગે અર્થાવગમ અધિક પણ હોય, છતાં જો વિધાન પ્રત્યે બેદરકાર હોય, તો તે કૃણપ્રાપ્તિથી બેનશી રહે છે સામાન્ય અર્થબોધવાનું પણ વિધાન પ્રત્યે કાળજીવાળો આત્મા પાપક્ષયાદિ ઉચ્ચ કૃણોનો લોભ બની શકે છે

શ્રદ્ધા, ‘સયેતિ પ્રત્યય ।’ ‘આ તેમ જ છે એવો વિશ્વાસ અથવા ‘આ જ પરમાર્થ છે’ એ બુદ્ધિ અને સવેગ ‘મોક્ષાભિલાષ’ અથવા ‘અ જ આરાધન કરવા યોગ્ય છે, જેવું જ્ઞાન’ બાવોદ્દાસને માટે આ જાતિના શ્રદ્ધા અને સવેગની પર આવશ્યકતા છે જ્યાંસુધી ‘પદ્યપરમેષ્ઠિનમસ્કાર્ય એ જ પરમાર્થ છે’ એવી બુદ્ધિ ન થાય અને દુઃ

અને તેના કારણજૂત પાપથી રહિત બનવા માટે એ જ એક પરમ સાધન છે, એવું આત્મિક જ્ઞાન ન થાય, ત્યામુધી—“અરિહત એ બાર ગુણ સહિત છે અને સિદ્ધ એ આઠ ગુણ સહિત છે. આઠ પ્રાતિહાર્ય અને ચાર મૂલાતિશય મળીને બાર ગુણ ગણાય છે અશોકવૃક્ષ, સુરપુષ્પવૃદ્ધિ, ઇત્યાદિ આઠ પ્રાતિહાર્યોના નામ છે અપાયાપગમાતિશય, જ્ઞાનાતિશય ઇત્યાદિ ચાર મૂલ અતિશયો કહેવાય છે આઠ કર્મના ક્ષયથી સિદ્ધપરમાત્માને આઠ ગુણો ઉત્પન્ન થાય છે આઠ કર્મ ॥ ઉત્તર પ્રકૃતિઓ (૧૫૮), સત્તામા (૧૪૮), બધમા (૧૨૦), ઉદયમા (૧૨૨), ઉદીરણમા (૧૨૨) હોય છે બધ, ઉદય, ઉદીરણ અને સત્તા એ ચારે પ્રકારે કર્મથી રહિત હોય, તે સિદ્ધ કહેવાય છે ”—

અગર એથી પણ (પાથ પરમેષ્ઠિ અને તેમના ગુણ સખધી) સૂક્ષ્માતિસૂક્ષ્મ જ્ઞાન ધરાવનાર આત્મા પણ જો તે પ્રત્યે શ્રદ્ધા અને સવેગથી શૂન્ય છે, તો કળપ્રાપ્તિનો અનધિકારી છે તથાપ્રકારની ક્ષયોપશમાદિ સામગ્રીના અભાવે “અરિહત પરમાત્મા એ મોક્ષ માર્ગના ઉપદેશક છે સિદ્ધપરમાત્મા એ મોક્ષને પ્રાપ્ત થયેલા છે મોક્ષ એ અનંત મુખનું ધામ છે જન્મમરણાદિ કે જૂળતુષાદિ પીડાઓનું ત્યા નામ નિશાન નથી દુખનું સ્થાન ચાર ગતિરૂપ સસાર છે આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિયો તે લરપૂર છે ત્યામુધી એ સસારપરિબ્રમણ મટે નહિ, ત્યામુધી

દુખનો જત આવે નહિ. અરિહત પરમાત્માઓએ કેવળજ્ઞાનથી તેમ જોયું છે પોતે સ્વપુરુષાર્થથી કર્મરહિત બન્યા છે બીજાઓને કર્મરહિત બનવાનો માર્ગ બતાવી ગયા છે. જો માર્ગે ચાલનાર પૂર્વે દુખરહિત બન્યા છે અને આજે પણ દુખરહિત બને છે. અનત સુખના લોહિતા પણ તેઓ જ યથા છે અને યામ છે. જો માર્ગની શ્રદ્ધાના અભાવે જ છવો ચારે ગતિમા દુખ અનુભવી રહ્યા છે. દુખ નાશ અને સુખપ્રાપ્તિનો પારમાર્થિક ઉપાય અરિહતો જાણી શકે છે. બીજાઓ તેમના કહેવાથી જ જાણી શકે છે. અરિહત કે સર્વજ્ઞ બન્યા પહેલા જેઓ સુખપ્રાપ્તિનો માર્ગ બતાવે છે, તેઓ શ્રદ્ધેય નથી તેવા અપૂર્ણ જ્ઞાનિના બતાવેલા માર્ગે ચાલવામા અશ્રેય છે. સપૂર્ણ જ્ઞાનિએ બતાવેલા માર્ગે ચાલવામા જ શ્રેય છે. જ્ઞાનિએ બતાવેલો માર્ગ ઉપલક્ષ્ય દૃષ્ટિએ કદપૂર્ણ લાગે તો પણ આદરણીય છે. અજ્ઞાની અગર અધૂરા જ્ઞાનિઓએ બતાવેલો માર્ગ સુખાળો લાગે તો પણ અનાદરણીય છે. સમસ્ત દુખનો જેમા સદાકાળને માટે અત છે, એવા મોક્ષને મેળવવા માટેનો માર્ગ સુખાળો હોઈ શકે જ નહિ. અધિક કદથી જાણવા માટે અદ્ય કદ, જો કદ ગણાય જ નહિ. સસારના ક્ષણિક સુખો પણ કદ વિના મળી શકતા નથી, તો મોક્ષના અનત સુખો વિના કદે અગર ખાતાપીતા મળી જાય, એમ માનવું

એ ભ્રમ છે," એટલું જોડો જાણે છે, શ્રદ્ધા અને સવેગ બરપૂર વિચારો જેમના અતરમા નિરતર સ્થાન ધરાવે છે, તે આત્માઓ પરમપરમેષ્ઠિનમ સ્કારક્રિયાના મથાર્થે ફળના ઉપભોક્તા બની શકે છે

અર્થજ્ઞાન મળ્યા પછી મવેગની શી જરૂર ? એમ કહેવું જરોજર નથી અર્થજ્ઞાનની સાથે શ્રદ્ધા, મવેગ છંત્યાદિ જ્યામુધો ન મળે, ત્યામુધો તે ક્રિયા ભાવક્રિયા બની શકતી નથી શાસ્ત્રકારોએ 'ભાવ' ને જ સર્વત્ર ફળદાયી માન્યો છે 'ભાવ' ઉપયોગ સ્વરૂપ છે ઉપયોગ વિનાની અર્થજ્ઞાન સહિત અને શુદ્ધ ક્રિયાને પણ શાસ્ત્રકારોએ દ્રવ્ય ક્રિયા કહેલી છે 'અનુપયોગો દ્રવ્યમિતિ ઘચનાત્ ।' 'અનુપયોગ એ જ દ્રવ્ય છે' એમ શાસ્ત્રકારોનું દ્વરમાન છે ઉપયોગવાળાની કથચિત્ત અશુદ્ધ અગર અર્થજ્ઞાનહીન ક્રિયા પણ ભાવક્રિયાનું કારણ બની શકે છે એથી વિપરીત ઉપયોગશૂન્યની શુદ્ધ અને અર્થજ્ઞાનવાળી ક્રિયા પણ ભાવક્રિયા કે તેનું સાક્ષાત્ કારણ બની શકતી નથી

ઉપયોગની આટલી પ્રધાનતા જેમ ધર્મક્રિયામા છે, તેમ પ્રત્યેક સારી નરસી ક્રિયામા છે અનુપયોગે થયેલો અપરાધ સસારમા કે સરકારમા પણ મુખ્ય અપરાધ ગણાતો નથી, તેમ વિના ઉપયોગે થયેલું સારું કાર્ય પણ સસારમા સારું કે પ્રશસનીય

ગણાતુ નથી ઈતર દર્શનકારેએ પણ કહ્યું છે કે —
 ‘મન ઇદમપુષ્પાણા કારણં વધમોક્ષયોઃ ।’ ‘મનુષ્યોનું
 મન એ જ બધ અને મોક્ષનું કારણ છે ’ મન જેમા
 બળાતુ નથી એ ક્રિયા, જેમ મોક્ષનો હેતુ નથી, તેમ
 તેવા પ્રકારના બન્ધનો હેતુ પણ થતી નથી

મનશૂન્યપણે કે ઉપયોગશૂન્યપણે થતી પચપર
 મેષ્ટિનમસ્કારક્રિયા સાથે મનને મેળવવા માટે અર્ધ
 જ્ઞાનની જેટલી જરૂર છે, તેથી કેંઈ શુદ્ધી અધિક
 જરૂર શરૂ અને સવેગની છે શરૂ અને સવેગ-
 વાળા તથા પચપરમેષ્ટિનમસ્કારક્રિયા પ્રત્યે ભક્તિ
 અને આદરવાળા પુણ્યવત્ત જીવો સામક્ષીના અભાવે
 અત્યંત અર્ધજ્ઞાનને ધારણ કરવા છતાં તેનાથી જે
 ફાયદો ઊઠાવી શકે છે, તે ફાયદો શરૂ-સવેગ-
 ભક્તિ અને આદરદિથી શૂન્ય મોટા તત્ત્વવેત્તા અને
 પડિતાશ્રીઓ તરીકે ગણાતાઓ પણ મેળવી શકે નહિ

શ્રી પચપરમેષ્ટિનમસ્કારના સાચા અધિકારી
 શરૂ-સવેગદિ શુદ્ધોથી વિભૂષિત પુરુષરત્નો છે
 પછી તે સાધુ હો, સાધ્વી હો, શાવક હો, શ્રાવિકા
 હો કે ભદ્રક પરિણામી મિથ્યાદ્રષ્ટિ હો શ્રી મહા
 નિરીયાદિ સૂત્રોના ચોગોદ્દહન કરનાર સધમી,
 શુદ્ધ ચારિત્રના ખપો અને શાઓક્ત વિધિ-વિધાન
 પ્રત્યે પરિપૂર્ણ આદર ધરાવનારા નિર્મલ્ય મુનિરાજના

મુખથી, શ્રી ઉપધાનાદિ તપ કરવાપૂર્વક શ્રદ્ધા કરેલો નવકાર, એ વિધિપૂર્વક શ્રદ્ધા કરેલો ગણાય છે

એ રીતે વિધિપૂર્વક અગર વિધિ પ્રત્યે સંપૂર્ણ આદર ધારણ કરી, અવસર મળ્યે એ વિધિને સત્યાપિત કરવાની ધારણા રાખી, નવકારને શ્રદ્ધા કરવાવાળો નવકારદ્વારા યથેષ્ટ ફળ મેળવી શકે છે

શ્રી નવકારમંત્રનો અધિકારી શ્રદ્ધાવાન છે એ શ્રદ્ધા ફળવવા માટે પચ્ચ પરમેષ્ઠિઓના મુખ્ય ઉપકારો શું છે? એનું વારંવાર ચિન્તન-મનન ઘણું ઉપકારક છે શાસ્ત્રોમા એ મુખ્ય ઉપકારોને ચૂટીને પાચ વિભાગમા સમજાવ્યા છે

પચ્ચ પરમેષ્ઠિઓના પાચ ઉપકારો.

અરિહંત, સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુ, એ પાચ પરમેષ્ઠિઓ છે, અર્થાત્ પરમપદે બિરાજ માન પાચ વિભૂતિઓ છે ભતિથી પાચ છે, પણ વ્યક્તિશઃ અનંત છે ત્રણે કાલ અને ત્રણે લોકમા તેઓ પ્રતિષ્ઠિત છે ચાર નિરોપ અને પાચ પદોથી તેઓ આરાધ્ય છે આ વિશ્વને અલકૃત કરનાર પાચ અદ્વિતીય રત્નો છે સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર અને તપ, એ ચાર એ રત્નોની કાતિ, વિશ્વને ઉજ્જવળ બનાવનાર પ્રભા છે પચ્ચ પરમેષ્ઠી અને તેમના શુભો સ્વયં પોતાના તેજથી ત્રિભુવનમા પ્રકાશી રહ્યા છે

જેઓ તેઓના પ્રકાશને જોઈ શકતા નથી, તેઓ માટે એમ કહી શકાય કે તેઓ ઘોર અધકારની છાયા નીચે વસી રહેલા દુર્ભાગ આત્માઓ છે

અરિહ તોનો ઉપકાર-માર્ગદર્શકપણું

અરિહ તો જેમ સ્વયં વીતરાગ, સર્વજ્ઞ અને ત્રિભુવન પૂજનીય છે, તેમ સિદ્ધ બગવતો અને સામાન્ય કેવળજ્ઞાનિઓ પણ વીતરાગ સર્વજ્ઞ અને સર્વપૂજનીય ॥ તેથી અરિહ તોની વિશેષતા તેમના માર્ગદર્શકપણામાં છે. મોક્ષમાર્ગનું પ્રથમ ઉપદેશકપણું અરિહ તોના કાળે જાય છે. જન્મથી જ ત્રણ જ્ઞાન સહિત જન્મનારા અને દીક્ષા સમયે ચતુર્થ જ્ઞાનપ્રાપ્તિ કરનારા અરિહ તો જ કેવળજ્ઞાન પામી મોક્ષમાર્ગને દેખાડે છે, ણીભઓની તે તાકાત નથી. સિદ્ધો દેહ રહિત હોવાથી અને સામાન્ય કેવળજ્ઞાનિઓ અતિશયે વાળા નહિ હોવાથી મોક્ષમાર્ગના આઘ દર્શક બની શકતા નથી.

સિદ્ધોનો ઉપકાર-અવિનાશિપણું

અરિહ તોના અરિહ તપણાનો પણ આયુષ્યના અતે અત આવે છે. સિદ્ધોનું સિદ્ધપણું અવિનાશી છે. કાળની ક્ષણ સિદ્ધો ॥ શુભ કે સુખના એક અંશ ઉપર પણ આક્રમણ કરી શકતી નથી. સિદ્ધોના શુભો અને સુખો અવ્યાભાધ છે. અવ્યાભાધ શુભ કે

અવ્યાબાધ સુખ સિદ્ધો સિવાય બીજા કોઈને પણ નથી અરિહ તો પણ આયુષ્યકર્મના અત સુધી દેહને પરત્ર છે સિદ્ધોની સ્વતંત્રતાની આડે આવવાની તાકાત કોઈપણ વસ્તુમાં છે નહિ એ કારણે જ અરિહ તો પણ સિદ્ધપણા માટે જ ઉદ્વેગ કરે છે અને જગતને પણ એ સિદ્ધપણાના માર્ગે જ લઈ જવાનો પ્રયાસ કરે છે

આચાર્યોના ઉપકાર-આચાર

અરિહ તો દેહધારી છે, છતાં સર્વકાળ અને સર્વક્ષેત્રોમાં તેઓની હાજરી સસારમાં હોતી નથી સિદ્ધો દેહરહિત છે અને સસારના પારને પામી ગયેલા હોય છે, તેથી મુક્તિનો માર્ગ સર્વકાલ અને સર્વ ક્ષેત્રોમાં કોઈપણ પણ આવતો હોય, તો તે આચાર્યોથી જ થાય છે આચાર્યો આચારના પાલનથી જ મોક્ષ માર્ગને ચલાવે છે મોક્ષનો માર્ગ પાંચ પ્રકારના આચારમાં વહેવાયેલા છે આચાર્યો તે પાંચ પ્રકારના આચારને મન વચન કાયાથી એવી રીતે પાળે છે કે યોગ્ય આત્માઓની આગળ તે માર્ગનો પ્રકાશ ફેલાય છે તેમથી અનેક યોગ્ય આત્માઓ મોક્ષમાર્ગની આરાધના પ્રત્યે આપોઆપ આકર્ષાઈ આવે છે

ઉપાધ્યાયોના ઉપકાર-વિનય

આચાર્યો રાજના સ્થાને છે ઉપાધ્યાયો મંત્રીના

સ્થાને ॥ આચાર્યોનો સ્વયં વિનય કરવો અને બીજા પાસે કરાવવો, એ તેઓનું મુખ્ય કર્તવ્ય છે ‘વિનય વિના જેમ વિદ્યા નથી, તેમ વિનય વિના ધર્મ પણ નથી’ આ વાત ઉપાધ્યાયો પોતાના દક્ષાતથી જગત સન્મુખ સર્વદા ટકાવી રાખે છે ‘વિનયના નાશમા જેમ વિદ્યાનો નાશ છે, તેમ વિનયના નાશમા ધર્મનો પણ નાશ છે’ એ પદાર્થપાઠ જગતને આપવાનું કાર્ય ઉપાધ્યાયોથી થાય છે આચાર્યોથી જેમ સદાચારોનું સંરક્ષણ થાય છે, તેમ ઉપાધ્યાયોથી વિનયાદિ સંશુષ્ટોનું સંરક્ષણ થાય છે તેઓ સ્વયં વિનય કરે છે અને બીજાઓ પાસે કરાવે છે વિનયથી જ્ઞાન, જ્ઞાનથી દર્શન (શ્રદ્ધા), દર્શનથી ચારિત્ર અને ચારિત્રથી મોક્ષ તેઓ સ્વયં મેળવે છે અને બીજાઓને મેળવાવે છે

સાધુઓનો ઉપકાર-સહાય

આચાર્યો પાસેથી આચાર અને ઉપાધ્યાયો પાસેથી વિનયને મેળવીને મુક્તિમાર્ગની સાધનામા મત્ર બનેલા સાધુઓ, મુક્તિમાર્ગના અભિલાષુઃ જન્ય આત્માઓને મુક્તિમાર્ગના અનન્ય સહાયક બને છે અર્થકામાદિ અન્ય સર્વક્ષેત્રોમા અન્ય સર્વની સહાય મેળવવી સુલભ છે, પણ મુક્તિમાર્ગમા સાધુઓની સહાય સિવાય બીજાઓની સહાય મેળવવી સુલભ નથી સાધુઓની સાધના જ એવા પ્રકારની રચાયેલી છે, કે એ સાધના દ્વારા જન્ય આત્માઓને મુક્તિમાર્ગને આરાધવા

માટેની જરૂરી સહાય આપોઆપ મળી રહે છે સાધુઓ પાસેથી તે સહાય મેળવનારને એક પાઈતુ પણ ખર્ચ કરવું પડતું નથી સાધુઓ પાસેથી અર્થી આત્માઓને જ્ઞાન પણ મક્ત મળે છે, દર્શન પણ મક્ત મળે છે, ચારિત્ર પણ મક્ત મળે છે, શીલ પણ મક્ત મળે છે, તપ પણ મક્ત મળે છે અને તેના પરિણામે મળતા સ્વર્ગ અને અપવર્ગના સુખો પણ મક્ત જ મળે છે તેના બદલામાં સાધુને કશું જ ખપતું નથી સાધુઓનો એ અનન્ય ઉપકાર છે

આ રીતે માર્ગ, અવિનાશ, આચાર, વિનય અને સહાય એ પાંચ પરમેષ્ઠિઓના અનંત ઉપકારોમાંથી વીણીને ટૂટા પાડેલા અનુક્રમે પાંચ પ્રધાન ઉપકારો છે તેને લક્ષમાં લેવાથી પરમેષ્ઠિઓ ઉપર સાચો આદર ભાવ બળે છે એ આદરભાવ જ જીવને 'નવકાર મત્ર'નો સાચો અધિકારી બનાવે છે

પ્રકરણ બારમું

નમસ્કારના શ્લોકો

‘ નવકારફલપ્રકરણમ્ । ’

પણપાદકમ્મસુદ્ધા અરદતા તદ્દ ય ગમ્યસિદ્ધા ય ।
 શ્વાયરિયાલ્લવજ્ઞાના પથરા તદ્દ સમ્પસાદુ ય ॥ ૧ ॥
 દયાણ નમુદ્ધારો પવણ્દ વિ પવરલક્ષણધરાણ ।
 મધિયાણ હોદ્દ સ્વર્ણ સંસારિ સંસરંતાણ ॥ ૨ ॥

ધનધારી કમથી મુખત અરિહતો સવ સિદ્ધો પ્રવર
 આચાર્યો ઉપાધ્યાયો તથા મવ સાધુઓ-એ સદ્ગુણોને ધારણ
 કરનારા એ પાત્રો પરમેશ્વરોને કરેલો નમસ્કાર સસારમાં
 ભટકતા જાય છે એને પરમ સરસ્વતી છે ૧-૨

સુમહોત્તિરિયમ્મિ ય મિળવકારો પદાણમો નવર ।
 નરસુરસિવસુલ્લાણ કારણ ક્વચિ મુવણમ્મિ ॥ ૩ ॥

શિવ લોક, અધોલોક અને તિર્થંગ લોકમાં શ્રી જિન
 નવકાર પ્રધાન છે તથા સમસ્ત જીવનમાં નરસુખ, સુરસુખ
 અને શિવસુખેનું પરમ કારણ છે ૩

તેણ દમો નિચ ચિય નદિજ્ઞ મુત્તુટ્ટિણ્હિ અણવરય ।
હોઈ થિય દુદ્ધલ્લણા મુદ્ધજણ્ણો મવિયલાયસ્સ ॥ ૪ ॥

તે કારણે સૂતા અને બેસતા આ નવકારને અનવરત
ગણવે બેઠાએ બાજ્ય લોકોને તે નિશ્ચયે દુ ખને દળનારા તથા
મુખને ઉત્પન્ન કરનારો થાય છે ૪

જાણ તિ તો પટિજ્ઞહ જેણ ચ જાયસ્સ હોઈ મહુરિદ્ધિ ।
ઘવસાણ તિ પટિજ્ઞહ જેણ મઝો મુગ્ગહ જાડ ॥ ૫ ॥

જ મની વખતે તે ગણુવામાં આવે તો જ મ પામ્યા ના
બાહુ નહિને આપનારો થાય છે અને અવસાન વખતે તે
ગણુવામાં આવે તો મરણ થયા બાદ સુખતિન આપનારો
થાય છે ૫

આવહ્મિં પિ પટિજ્ઞહ જેણ ચ ભવેહ આવહ્મયાહ ।
રિદ્ધીર્હિં પિ પટિજ્ઞહ જેણ ચ સા જાહ વિત્થાર ॥ ૬ ॥

આપત્તિ વખતે તેને ગણુવામાં આવે તો સેકડો
આપત્તિઓનું ઉદ્ધાધન થાય છે અને નહિની વખતે તેને ગણુ-
વામાં આવે તો તે નહિ વિસ્તારને પામે છે ૬

નવસિરિ હુતિ મુગ્ગણ વિજ્ઞાહરતેય નરવરિંદાણ ।
જેણ દમો નવકારો સામુ વ્વ પહ્મિજ્ઞો વ્વઠે ॥ ૭ ॥

આ નવકારને આસની જેમ ઠઠને નિષે જે સ્થાપન કરે
છે, તે દેવતાઓ હોય તો નનનદમ્મીને પામે છે તથા નવરેન્દ્રો
હોય તો વિદ્યાધરના તેજને પ્રાપ્ત કરે છે ૭

જહ અદિણા દદ્ધાણ ચાહ્મમનો વિમ પ્પણસેહ ।
તહ નવકારો મતો પાવલિસ નાસહ અસેસ ॥ ૮ ॥

સર્પથી કરાધેનાના વિષને જેમ ચારકમંત્ર નાશ કરે છે તેમ નવકાર મહામંત્ર સમગ્ર પાપરૂપી વિષને નાશ કરે છે ૮

કિં એસ મહારચન ? કિં વા ચિતામણિ ચ્ચ નવકારો ?

કિં કમ્પદુમસરિસો ? નહુ મહુ તાણ પિ અહિયયરો ॥ ૯ ॥

ચિતામણિરચનાદ કમ્પસહ દુષ્ક્રમ્મસુદ્ધેહુ ॥

નવકારો પુણ પવરો સમ્મડપવગ્ગાણ દાચારો ॥ ૧૦ ॥

શુ આ નવકાર એ મહારત્ન છે ? અથવા ચિન્તામણિ સમાન છે ? કે કમ્પદુ સમાન છે ? નહિ, નહિ, એ તો તેનાથી પણ અધિકાર છે ચિતામણિરત્ન વિગેરે અને કમ્પતરુ એ તો માત્ર એક જન્મમા સુખના કારણ છે જ્યારે જે એવો નવકાર તો સ્વર્ગાપવગ્ગને આપનારો છે ૯-૧૦

અ વિંચિ પરમતત્ત્વ પરમપ્પચકારણ ચ જ વિંચિ ॥

તત્થ વિ છો નવકારો જ્ઞાદ્વિદ્ પરમજોગીદિ ॥ ૧૧ ॥

જે કાંઈ પરમતત્ત્વ છે અને જે કાંઈ પરમ પદ્મ કારણ છે, તેમા પણ આ નવકાર જ પરમયોગીએ વડે વિચારાય છે ૧૧

જો ગુણદ લક્ષમેગ પૂનેદ વિહીદ ઝિખનમુકારો ॥

રિત્થયરનામશુત્ત સો અથદ મત્થિ સદેહો ॥ ૧૨ ॥

જે એક લાખ નવકારને મળે અને શ્રી જિનેશ્વર દેવને વિધિપૂરક પૂજે, તે શ્રી તીર્થકરનામજોત્રને બાધે એમા સદેહ નથી ૧૨

સદ્વિસય વિજયાળ પવરાળ જત્ય સાસઓ કાલો ।
તત્ય વિ જિણનવકારો હ્ય એમ પઢિજ્ઞ નિચ ॥ ૧૨ ॥

પાત્ર મહાવિદ્વદની પ્રવર ૧૬૦ વિજયો, કે જ્યા શાશ્વતકાળ
છે, ત્યા પશુ આ શ્રી જિન-નવકાર નિર તર ભણાય છે ૧૩

પરાવણ્હિ પચહિ પચહિ મરહેહિ સુ ચિય પઢનિ ।
જિણનવકારો એમો સાસયસિવસુવસદાચારો ॥ ૧૪ ॥

પાત્ર ઐરનત અને પાત્ર ભરતમા પશુ શાશ્વત મુખને
દેનાર આજ નવકાર ગણાય છે ૧૪

જેળ મરતેળ હમો નવકારો પાવિઓ કમત્યેળ ।
તા દવલાહ ગતુ પરમપયસ વિ પાવેહ ॥ ૧૫ ॥

મરતી વખતે જે કૃતાર્થ પુર્ય આ નવકાર પ્રાપ્ત થયો
તે દેવલોકને વિષે જાય છે અને પરમપરને પશુ પામે છે ૧૫

એસો અણાહકાલા અણાહજીવો અણાહજિણધમ્મો ।
સહ્યા વિ તે પઢતા એમુ ચિય જિણનમુકાર ॥ ૧૬ ॥

આ કાળ અનાદિ છે આ જીવ અનાદિ છે અને આ
જિન ધર્મ પશુ અનાદિ છે જ્યારથી એ છે ત્યારથી આ
નવકાર ભવ્ય છવોવડે ભણાય છે ૧૬

જે કેદ ગયા સુસ્થ મચ્છતિ ય નેડવિ કમ્મમલમુક્કા ।
તે સર્વે ચિય જાણસુ જિણનવકારપ્પમાવેળ ॥ ૧૭ ॥

જે કાષ્ઠ મોક્ષે ગયા છે અને જે કાષ્ઠ ધર્મ મલયી રહિત
અનીને મોક્ષે જાય છે, તે સર્વે પશુ શ્રી જિન-નવકારના જ
પ્રભાવે છે, એમ જાણો ૧૭

ન હુ તસ્મિં કિંચિં પદ્મદ્ દાદિતિવેચાલરુચ્ચમારિમય ।
નવકારપમાલેણ નાસતિ સચ્ચન્દુરિયાદ ॥ ૧૮ ॥

નવકારના પ્રભાવથી કાકિની વેતાલ, રાક્ષસ અને
વજેરેનો ભય કાઢી કરી શકેતો નથી તથા સકલ પાપો-
નાશ પામે છે ૧૮

ધાદિત્રલચલનનદરહરિકરિસગામવિસહરમયાદ ।
નામતિ સક્લજેષ પિયનવકારપમાલેણ ॥ ૧૯ ॥

શ્રી જિન-નવકારના પ્રભાવથી વ્યાધિ જન અગ્નિ
મિથ, દાથી, સમાધિ સપ આદિના ભયો તરફથી
પામે છે ૧૯

દય દ્યૌઃ પદ્મકારો મનિઓ મુરસિદ્ધસચરપમુદેદિ ।
જો વન્દ મતિહુતો ચો પાવદ પરમનિશ્વાણ ॥ ૨૦ ॥

આ નવકાર સુર, સિદ્ધ, ખેચર વજેરે પડે બધા
તેને જે કાંઈ બકિત મુક્ત બનીને બાળે છે તે પરમ નિ-
પામે છે ૨૦

અરુવિગિરિત્તમમ્મ મય પળાસેદ્ મુમરિઓ મતો ।
રકરાદ મવિયસવાદ માયા જદ પુત્રમદાદ ॥ ૨૧ ॥

અટલી, ખત કે અરુચના અધ્ધમા સમસ્થ કરાવે
નવકાર બધને નાશ કરે છે અને માતા જેમ પુત્રત્રેદિનો
કરે છે તેમ સેકડે બધોનું રક્ષણ કરે છે ૨૧

ચમેદ્ જત્ત જલ્લન ધિતિવમિત્તોડવિ પવનવકારો ।
અરિમારિચોરરાટ્થોદ-વસમ્મ પળાસેદ્ ॥ ૨૨ ॥

પચે નવકાર ચિતવવા માનથી પણ જલ અને અગ્નિને
યજ્ઞાથી દે છે તથા અરિ મારિ, ચોર અને રાજાઓના ચોર
હિપસ્યોના અત્યંત નાશ કરે ૭ ૨૨

હિયયગુહાદ મવકારકેસરી જાણ સઠિઓ નિષ્ઠા ।

કમ્મદ્વગલિદોષકૃષ્ણ સાળ પરિનદ્ધ ॥ ૨૩ ॥

જેઓના હૃદયરૂપી શુદ્ધિમા નવકારરૂપી કેસરી મિંદ
નિરંતર રહેલો છે તેઓના આઠ કર્મની ગાઠરૂપી હાથીના
અમૂલ્ય અમરત પ્રકારે નાશ પામેના છે ૨૩

તવસજમદાણરહો પવનમુક્કારસારહિનિઠસો ।

જાણદુરગમજુતો નેહ પુલ્લ પરમનિઘ્વાણ ॥ ૨૪ ॥

પચે નમસ્કારરૂપી સારથીથી નિયુક્ત અને ધનરૂપી
ધોડાથી જોડાયેલો તપ સયમ અને દાનરૂપી રથ પ્રગટપણે
પરમ નિર્વાણને વિશે સર્વ જાણ છે ૨૪

જિનમાત્તજસ્ત સારો ચડદસપુલ્લાજ જો સમુદારો ।

જસ્ત મળે નવરારો સસારો તસ્મ કિં કુળદ્ ૧ ॥ ૨૫ ॥

જે શ્રી જિન શાસનનો સાર છે, ચતુર્દશ પૂર્વોનો સમય
હિદાર છે, તે નવકાર જેના મનને વિશે સ્થિર છે, તેને સસાર
શુ કરે ? અર્થાત્ ઠાઠ પણ કરવા સમર્થ નથી ૨૫

॥ इति श्री लघुनमस्कारफल संग्रहार्ये ॥

સત્ વિ હોદ્ મિત્તો તાન્તરહવિષ પિ જાયણ અમિય ।

મોમાડવી ચ વિચરદ્ ચિત્તરદ્ વાસમવણ વ ॥ ૧૦ ॥

વળી જ્યારે સિધિનિહિત સર્વ આરાધનાના પ્રકારવડે કામિતકન સંપાદ કરવા માટે પ્રધાન મત્ર તુલ્ય નવમરનો પ્રભવ થાય છે ત્યારે શત્રુ પશુ મિત્ર બની જાય છે તાનપુત્ર વિષ પશુ અમૃત બની જાય છે અને ભયકર અટવી ચિત્તો આનંદ આપનાર વાસમવન જેવી બની જાય છે ૬-૧૦

ધોરા વિ રવસ્થગત્ત રવિતિ સાણુગદ્દા દ્વવિતિ મદ્દા ।

અવસરખ વિ હુ મુદ્દસરખસાદ્દિપ્તિઞ્ચ જગતિ વલ્લં ॥ ૧૧ ॥

ચોરો પશુ રક્ષકપશુને પામે છે, મડો અનુમદ કરવાવાળા થાય છે અને અપશુકન પશુ શુભ શુકનથી સામ્ય રૂળને આપનાર બની જાય છે ૧૧

ગગનાંબો દ્વ મ તુળતિ હાદ્દનીઓડવિ ચેવમવિ પીઠ ।

મદ્દવતિ મિદ્દદ્દા મત્તતતપનળાચાઉ વિ ॥ ૧૨ ॥

જનનીઓની આશુ કામિષ્ટીઓ પશુ થોડી પશુ પીડાને કરતી નથી, તેમજ મત્ર તત્ર અને વત્રના પ્રકારો પશુ રક્ષાઈ જાય છે અર્થાત્ કાઈ કરી શકતા નથી ૧૨

વદ્દરપુત્તુ ચ્વ મિદ્દો સિદ્ધો મોમાડય ચ્વ વણદસ્થી ।

મિમસાડુ ચ્વ વિદ્દાવદ્ પવનમુજારસામસ્થા ॥ ૧૩ ॥

૫મ નમસ્કારના સ્થામધ્યથી અગ્નિ કમલના પુત્ર જેવો, મિદ્દ શિવાળ જેવો અને વનદસ્તી મૃગના જમ્બ્યા જેવો બની જાય છે ૧૩

દત્તુચિય સુમરિજ્જદ નિસિયણઠઠાણસલ્લપ્પઢેણુ ૧

સુરસેયરપમિદ્દિદ્દિ એનો પરમાણ મત્તીણ ॥ ૧૪ ॥

એ કારણે આ નવકાર સુર, જેયર વગેરે વડે જેસતાં,
ઊંઠતા, રખનના પામતા કે પડતા પરમ ભક્તિપૂર્વક રમરણ્ય
કર્યા છે ૧૪

વિંચ ધજાણ મળોમણે સદ્ધાવહુમાણવટ્ટિનેહિણે ૧

વિચ્છત્તતિમિરહરણો વિચરદ નવકારવરવીરો ॥ ૧૫ ॥

વળી શ્રદ્ધારૂપી દિવેટ અને બહુમાનરૂપી છે તેના જેમાં
તથા મિથ્યાત્વરૂપી તિમિરને હરનારો એવો આ નવકારરૂપી
ત્રેલ દીપક ધન્ય પુરોના મનરૂપી ભવનને વિશે ગાએ છે ૧૫

જાણ મળવળનિગુજ રમદ્દ નમુદારકૈમરિકિસોરો ૧

તાણ અણિદ્ધદોષદ્ધઘટ્ટઘટ્ટણા ન નિયઢેદ્દ ॥ ૧૬ ॥

જેઓના મારૂપી વનનિકુળમાં નવકારરૂપી કેમરીકિગોર
સિ હતુ બચ્ચુ રમે છે, તેઓને અનિદ્ધરૂપી હાથીઓના ટોળાને
સથેમ થતો નથી ૧૬

તા નિવિહનિગઢઘટ્ટણા ગુત્તી તા મજ્જપઞ્ચરનિરોહા ૧

મો જાત્તજ્જવિ જવિઓ પચનમુદ્દારવરમતો ॥ ૧૭ ॥

નિમિડ બેડીઓની ધટના છે જેમાં તેવું કેદખાતું કે
પળપજરનો નિરોધ સામુદ્ધી જ પીડા કરે છે, કે ન્યા સુધી
હે સરનાતમનું ૧ પચ નવકારરૂપી ત્રેલ મન જપવામાં
આવે નથી ૧૭

દપ્પિદ્ધદુદ્ધનિદ્ધુરમુદ્ધદિદ્ધી વિ તાવ દોદ્ધ વરા ૧

મવકારમત્તચિત્તણુવ્વ ન પલોદ્ધમા જાવ ॥ ૧૮ ॥

દષ્ટિ ૬૫ નિષ્કુર અને અલત ૨૫ એવી ૫૫
બોની દષ્ટિ સાસુની જ પીડા કરે છે, ૬ ન્યાસુધી
મત્રના ચિ તનપૂર્વક જોવાયુ નથી ૧૮

મરણરણગણગણસગમે ગમે લામનગમ્માઈન ।

અં મુમરતોળ, તાળ સમ્માળન ચ મરે ॥ ૧૯ ॥

મગ્ધ સમગ્ધ અને મ સોના સમાગમ વખતે
મગરાહિના મમન વખતે નવકારુ રમરજી કરનારાએ
અર્થાત્ સરજીની અને સ માનની પ્રાપ્તિ થાય છે ૧૦

તદા-અજમાનમણિપદ્મપુષ્પારવિરહપણાગણાહિતા ।

વમરતકિરણમરમગમીમનિમિરમ્મિ વાદાલ ॥ ૨૦ ॥

ચિતાગતરવદમાનમાનગણદિદિદિત્વા જ ।

વિલગતિ દાગવા કિર ॥ તુ મુવારકુરિવલ્લો ॥ ૨૧ ॥

તથા જાજવાજમાન મધિપ્રભાવડે પ્રદુષ એવી
દક્ષિપતિની કૃષ્ણના સમૂદયી પ્રસાર પામતા કિરણોન
જાતી રૂપ છે જાપ કરે અષકારે જવાતુ એવા પાતા
વિષે ચિતવતાની સાથે જ પદમાન છે ચિતાહુનાદક
વિષયો જમને એવા ઘનવોનો જે વિસાસ છે, તે
કળનો એક લેણ છે ૨૦-૨૧

જે વિ ચ નિષિદ્ધવયવોવિજ્યાવિજ્ઞાનવિગયનવનિવેળ ।

અમલિયવસર વસરતક્તઅસમરિયમુવળયલ ॥ ૨૨ ॥

અચલડગુરતકલતપુત્તપામુવસસમલમુદિવયળ ।

જાળાવદિચ્છણુચ્છાદિદચ્છગિદિકમ્મકારિજળ ॥ ૨૩ ॥

અગ્નિઉક્ષલચ્છિવિચ્છદનામિમોદ્ભવિયરણવદાળ ।

વાયાવશાદવિસિદ્ધલોચવયદ્વદુમય ચ ॥ ૨૪ ॥

જહંચિતિયફલસપત્તિમુદર દિશદુષ્કૃત્યમર્થ ।

પાવિત્ર્ય મણુયત્ત ત ચ નમુદારફલ્લેમો ॥ ૨૫ ॥

વળી વિશિષ્ટ પત્ની, વિદ્યા, વિજ્ઞાન, વિનય અને ન્યાયથી નિપુણ, અરુપ્પણિત પ્રમરવાળુ, પ્રસાર પામતા મનોહર યશથી ભરાઈ ગયું છે જીવનતન જેમા, અત્યંત અનુરક્ત એવા ક્ષત્ર અને પુત્રાદિ સકલસુખી સ્વજનવાળુ, આઘાતી રાહ જોતા હિરસાહી અને દક્ષ શૂદ્રકર્મ કરનાર પગિજનવાળુ, અવિચ્છિન્ન લક્ષ્મીના વિસ્તારયુક્ત એવું સ્વામિપણુ, ભોગીપણુ અને દાનીપણુ તેનાવડે શ્રેષ્ઠ, રાત્ર અમાત્યાદિ વિશિષ્ટ લોક અને પ્રજાજનવડે બહુમાન કરાયેવું, યથાચિત્તિત્તે દેવપ્રાપ્તિવડે સુખ અને વિરોધી લોકોના ચિત્તને પણ ચમત્કાર કરનારું, એવું મનુષ્યપણુ જે પ્રાપ્ત થાય છે, તે પણ નવકારના દેવો એક ક્ષેત્ર છે ૨૨-૨૩-૨૪-૨૫

જ પિ ય સન્નિવૃત્તિગ્લહચંદ્રસદ્વિમલમવિલયાર્ણ ।

ચત્તીમસદ્વિમલમહાપ્રભાવમાસતસામત ॥ ૨૬ ॥

પરપુરસરિમ્મચ્છન્નવદ્ગામવોદીરુપ્પદુષ્પસર ।

સુરનયરસરિમપુરવરચિમત્તરીસદ્વિમલસત્વાલ ॥ ૨૭ ॥

ધ્રુમલક્ષ્મીસદ્વિમલમટવદોળમુદપમુદ્વદુવસિમ ।

ધીસત્તક્તમુદરસદ્વિમલમદોહદિવ્યવીર્હિ ॥ ૨૮ ॥

પરચક્રચંદ્રાણસત્તિપાદકચક્રમકિન્ન ।

પગલત્તગદમટલ્પયદ્વદોષદ્વદિલ ॥ ૨૯ ॥

મળપવળચંદ્રસરસ્વદ્વદુવસિમલોગિતરલતુરમા(ગા)લ ।

સોલમદ્વસપરિસમ્બજસરસ્વદ્વદુવસિમલ ॥ ૩૦ ॥

પવનિહિતદસરમણ્યમાવપાઠમ્મવેતનયમ્મ ૧

ઉત્તલદમરહલિત્તાદિવત્તર્થ લમ્મણે ॥ ૩૧ ॥

ત વિ હુ તિર સદ્ધાસલિલસેગપરિવહિયસ્ય ઉત્તર ૧

પવનમુક્કારતદ્વચ્ચ કોડ્ધિ પસપિન્નસિમાપિસેત્તો ॥ ૩૨ ॥

વળી સર્વ અંગોએ પ્રધાન શોભાયુક્ત એસડે હળરે
અ તેહીરીવાળુ બગીસ હળરે મોટા પ્રમાણશાળી સામત
રાજાઓના આધિપત્યવાળુ, મોટા નગર સદસ્ય જાનુ કોડ ગામના
વિસ્તારવાળુ, દેવનગર સમાન ગદોતર હળરે એક નગરોવાળુ,
બહુ સખ્ખ બેડ કબ્બડ મડબ કોણુમુખ વગેરે ધણી વસતી
ઓવાળુ દોષપ્રમાણ મનોદર અને સુદર એવા રથોના સમુદાયથી
યુક્ત રાજમાર્ગોવાળુ દુરમનના સમુદાયને ચમદી નાખવાને સમયે
એવા પાપાળની સેનાના સમુદાયવાળુ, અલ્પત મદ કરતા છે
મહરથલ જેના એવા આયુષ્ય હાથોઓવાળુ મન અને પવનથી
પણ ચચગ તથા કઠોર ખુરીઓવડે ખોદી નાખ્યું છે દોષિનય
જેમને એવા તરણ તુરમે ની માળાવાળુ ચોન હળરની સખ્યા
વાળા ધણોના સમુદાયથી સુરક્ષિત, નવનિધિ અને ચૌદ રત્નોના
પ્રભાવથી પ્રાદુર્ભાવ પામતા સકલ અર્થોવાળુ જ ખડ કરતક્ષેત્રનું
અધિપતિપણુ જુવનને વિષે જે પ્રાપ્ત થાય છે તે પણ ખરેખર
બ્રહ્મસનિનના મિત્રનથી પરિરક્ષિત એવા પચ નમસ્કારરૂપી
વૃક્ષના પ્રાઈ એક ફલના વિવાસનો જ વિશેષ છે ૨૬ થી ૩૨

અ વિ ચ મિયદેવમુવસપુવસુરમયણમુદરુચ્છમો ૧

સિરિપિપુટ્તો મુત્તાદલ ષ ડવવચ્ચદ તત્તો ॥ ૩૩ ॥

આગમ્મ રમ્મતણુ આગમ્મ મુદ્દમ્મજુવ્વજાવત્થો ૧

આગમ્મ રોગચરસચ્ચેયવિવન્નિયસરોસે ॥ ૩૪ ॥

आजम्भ ण्हायसट्टिमसरुहिरादतणुमलविमुक्को ।
 आजम्भ भमिलायतमाप्परदेवदूसधरो ॥ ३५ ॥
 चत्तत्तचचचणतरुणदिवायरसरिच्छहसरीरो ।
 पचणहरयणाहरण किरणचञ्चुरियदिसिचको ॥ ३६ ॥
 अरुणदगदमदल्लुत्तकुडलपहापहासिणो ।
 रमणीयरमणभरणरमणीगणमणहरो किंच ॥ ३७ ॥
 गहचकमिक्कहेल पाडेउ भूयल ममाडेउ ।
 समलकुलाचलचर्क चूरेउ तह य सीलाए ॥ ३८ ॥
 माणमपमुहमहासरसरियादहसायराण सलिलाइ ।
 पलयपवणु व्व समकालमेव सत्तो विसोसेउ ॥ ३९ ॥
 तेल्लकपुरणरथ क्षांति त्रिठवियमहत्तवहुहवो ।
 परमाणुमित्तहवोऽवि तह य होउ लहु समरयो ॥ ४० ॥
 तह इक्करगुलिपचगम्भ पत्तेशमम्भभागेमु ।
 मेरुपणगा उ इक्किमिक्ककाल धरणसत्तो ॥ ४१ ॥
 किं बहुणा सत पि हु असतय तह यऽसतमवि सत ।
 धरयू इक्कसणि चिय दरिसेउमल करेउ च ॥ ४२ ॥
 नमिरुविसरसिरमणिमळहरिछोलिविच्चुरियपाओ ।
 भूमगाइद्वपहिद्वसममुट्टितपरिवारो ॥ ४३ ॥
 चिताऽणतरसहसांति सघटताणुक्कलनिसयगणो ।
 अणवरयरइरसाविलविलासकरणिकुदुल्ललिओ ॥ ४४ ॥
 निम्मलओदिज्ञाणानिमेसदिट्ठीए दिट्ठदट्ठवो ।
 समकालोदयसमुवितसयल्लसुहम्मपयइ य ॥ ४५ ॥
 रिदिपचधधुरविमाणमालादिवत्तण सुइर ।
 पालइ अखलियपसर सुरलोए किर सुरिंदोऽवि ॥ ४६ ॥

ત વિ ઇસેમ જાણશુ સમ્મ સમાવકમવિદિયસ્મ ।

પવનમુદારાદણસ લીલાદયસ્યુ સ્તિ ॥ ૪૭ ॥

વળી એવે તિલ્યાશુકથી દકાએલ દેવસખાને વિષે છોપોવીના પડની મધ્યમા રહેન મુખ્તાફની જેમ રુકરે અઠ સહિત જે ઉત્પન્ન થાય છે અને ઉત્પન્ન થયા બાદ જે આજન્મ સૌભાગ્ય અને સુવાનરયા યુક્ત આજન્મ રમ્યતત્તુ આજન્મ રોમ, જરા, રજ અને રવે રહિન શરીર યુક્ત આજ મ રનાયુ-નસ, વસા-ચરમી અતિ તપાવેલુ માસ અને શ્વિરાદિ શરીરના મનથી વિમુક્ત તથા આજ મ અમ્તાન પુષ્પમાયા અને એક દેવદૂધને ધારણ કરનાર તથા ઉત્તમ ગત્ય કાચન અને તરણ નિકરે સમાન છે શરીરની શોભા જેની પાંચ પ્રકારના રત્નમય આભરણોના કિરણોથી ઢગ્ગુરિત છે દ્વિચક્ર જેને સદકતા કુહોલી પ્રકાશી પ્રકાસિત છે સપ્ત મહમદન જેને રમણીય રમણીની દેવરમણીઓના સમુદાયના મનને ઢરણ કરનાર એક હેમાવડે મદચક્રને પાડવા અને જૂનસને જમાડવા સમર્થ, લીનાપૂવક સકલ કુલાચલના સમુદાયને ચૂરવા અને માનસ પ્રમુખ મદા સરોવર, સરિતા, દ્રઢ અને સાગરોના પાણીને પ્રલય કાસના પવનની જેમ એકી સાથે શોષવા સમર્થ મોટા અને ધણા એવા વૈકિય રૂપોવડે એકી સાથે તથા લોકને પૂરવા તથા પરમાણુ માત્ર રૂપને પણ કરવા સમર્થ, એક દાઘની પાંચ આગનીઓ ઉપર પ્રત્યેકના અમ ભાગને વિદે એકી સાથે પાચેલ મેરને ધારણ કરવાને સમર્થ બહુ શુ કરેલુ । એક ક્ષણમા સત્ વસ્તુને અસત્ અને અસત્ વસ્તુને સત્ દેખાડવાને તથા કરવાને નિમ્ને સમર્થ તથા નમતા એવા દેવસમૂહના મસ્તક ઉપર રહેન મણિના કિરણની શ્રેણિવડે વ્યાપ્ત છે ચરણો જેના શ્રૂજનવડે આજેસ કરાએલો અને દર્શિત થયેલો સસજમપલે ઊભો થતો છે પરિવાર જેનો, ચિન્ત

વતાની સાથે તુલ્ય જ સંપ્રદિત થતો છે અનુકૂળ વિષયોના સમુદાય જેને રતિના રસવડે બરપૂર વિલામ કરવાને વિષે નિરતર રક્ત, નિમલ અનધિનાન અને અનિમેષ દૃષ્ટિવડે જોયા છે જોવા લાયક પદાર્થો જેણે, સમકાલે ઉદય પામેલી છે સધળી શુભ કર્મની પ્રકૃતિઓ જેને તથા સદ્દિના પ્રબળથી મનોદર એવા વિમાનોના સમુદાયોનું પ્રાપ્ત થયું છે અધિપતિપણુ જેને, એવો અરુચિત પ્રસરવાળો સુરે દ્ર પશુ લાગ્યા કાળ સુધી જે દેવલોકનું પાલન કરે છે, તે સર્વણ સદ્ભાવમર્ભિત પદ્ય નમસ્કારની થયેલી આરાધનાની લીધાનો જ એક લવ છે, એમ જાણો ૩૩ થી ૪૭

સદ્ગાદોતિરિવતિલોગરમમગ્નમિ અહસયવિસેસો ।

દ્યોતિસ્ત કાલ માવ ચ પદુષ્ય પુલકરો ॥ ૪૮ ॥

દીપ્તિ મુનિજાણે વા જો કોડવિ હુ કહ વિ વસ્ત વિ જગત્સ ।

સર્વોડવિ સો નમુકારસરણમાદ્યપ્તિનિષ્ણો ॥ ૪૯ ॥

જીવન, અધી અને તિષ્ઠા સ્વરૂપ તથા લોકરૂપી રમમકપમા દ્રવ્ય, ક્ષન, કાલ અને ભાવને આશ્રી જે કાંઈને જે કાંઈ આશ્વર્યજનક અતિશય વિશેષ દેખાય છે અથવા સંભળાય છે, તે સર્વ પશુ નમસ્કારના રમત્થુનો જ એક મહિમા જાણવો ૪૮-૪૯

જલદુર્ગ ધલદુર્ગે પન્વયદુર્ગે મસાણદુર્ગે વા ।

અમ્ભત્થ વિ દુર્ગમણે તાળ સરણ નમુકારો ॥ ૫૦ ॥

જલદુર્ગને વિષે, રથનદુર્ગને વિષે, પરંતદુર્ગને વિષે રમશાનદુર્ગને વિષે અથવા અન્યત્ર પશુ દુર્ગ એટલે કષ્ટપદને વિષે એક નવકાર જ જાણુ અને ચરણુ છે ૫૦

વસિ(સી)યરણુચાડળયોમણેસુ મુ(સ)દ્વિસોમયમનાર્દેસુ ।

અમુચિય પશ્ચલઓ તહા પડસો નમુકારો ॥ ૫૧ ॥

વરીશ્વર, ઉચ્ચાટશ્વ યોગશ્વ પ્રસૂતિ ક્ષોભ અને
સ્થાનન આદિ કાર્યોનિ રિતિ વિધિપૂરક પ્રયુક્ત થયેનો નવકાર
જ સમય છે ૫૧

મતતરપારદ્વાદ પાદ વજ્રાદ તાદ મચ્છદ (વસમેદ) ।

તાળ ચિય નિયમુમરણપુચ્ચાદાળ સિદ્ધિરો ॥ ૫૨ ॥

અ પ મત્રોથી પ્રારબેના જે કાર્યો વસ થયા નથી તે
સર્વ પશ્ચ નવકારના સ્મરણપૂરક પ્રારબેના હોય તે શીખ સિદ્ધિ
થાય છે ૫૨

તા મયલાભા સિદ્ધોઓ મગઝદ ન અદિસસતેજ ।

સબ્ધ સયા મમ્મ ચિત્તેયથા નમુકારો ॥ ૫૩ ॥

તે કારણ માટે સમ્મ સિદ્ધિઓ અને મગલોને ઈચ્છતા
આત્માએ સતત સદા સમ્મ પ્રકારે નવકારને ચિન્તાવે
જોઈએ ૫૩

જાગરણસુવણછીયણચિદ્દાણધવમણસલ્લપરહમેશુ ।

એમ કિર પરમમત્તો અણુમરિયમ્મો વસતેજ ॥ ૫૪ ॥

જાગતા, સુતા, છીકતા, બેસતા, ઊઠતા ઊભા રહેતા,
ચાલતા સ્મરતા પામતા, કે નીચે પડતા આ પરમ મત્તને જ
નિચે અનુભવે જોઈએ—નારવાર સ્મરણ કરવે જોઈએ ૫૪

જ્યેમ નમુકારો વત્તો પુણ્ણવધિપુજેજ ।

મારયતિરિયગ્ગ્ગો સસ્યાવસ્સં નિરુદ્ધાઓ ॥ ૫૫ ॥

પુણ્ણાનુગ્રાહી પુણ્ણવાળા જે આત્માએ આ નવકારને
પ્રાપ્ત કર્યો તેની નરક અને તિર્થવ્યતિઓ અવશ્ય શોકાર્થ
ગર્હ ૫૫

૧ પુનરુત્ત પાવહ કયાહ કિર અયમનીયગુણાદ ।

જમ્મતરેડવિ દુલહો તસ્ય ન एसो નમુકારો ॥ ૫૬ ॥

વળી કહ્યું છે કે આ નવકાર જેણે બાવધી પ્રાપ્ત કર્યા છે તેને વારવાર અપયશ અને નીચ ગોત્રાદિની પ્રાપ્તિ થતી નથી તથા જન્મભાતરમા પણ તેને ફરીવાર આ નવકારની પ્રાપ્તિ પણ દુર્લભ થતી નથી ૫૬

જો પુણ સમ્મ શુણિઠ નરો નમુકારલ્લખમક્ષહ ।

પુણ્ણ જિણ સઘ ઘઘહ સિત્થયર નામ સો ॥ ૫૭ ॥

વળી જે મનુષ્ય એક લાખ નવકારને અનકપણે ગણે તથા શ્રી જિનેશ્વરદેવ અને સધની પૂજા કરે, તે તીર્થધરનામકર્મને બાધે છે ૫૭

હુતિ નમુકારપમાવઠો ય જમ્મતરેડવિ કિર તસસ ।

જાહકુલલ્લવારગસપયાઓ પહાણાઓ ॥ ૫૮ ॥

નવકારના પ્રભાવથી જન્મભાતરને વિષે પણ પ્રધાન ભૂતિ, કુલ, રૂપ આદિઓ અને સપત્તઓ પ્રાપ્ત થાય છે ૫૮

તાવ ન જાયહ વિસગ ચિંતિય પરિય ચ ચાયાણ ।

કાણ પારદ્ધ જાવ ન સરિઓ નમુકારો ॥ ૫૯ ॥

ચિત્તથી ચિત્તવેલું, વચનથી પ્રાર્થેલું, અને કાયાથી પ્રાર્થેલું કામ ત્યાં સુધી જ થતું નથી, કે જ્યાં સુધી આ નવકારને સ્મરવામાં આવ્યો નથી ૫૯

ઘઘ ચ દમાઓ ચિય ન હોહ મણુઓ કયાહ સસારે ।

દાસો પેસો દુમગો નીઓ વિગલિદિઓ ચેવ ॥ ૬૦ ॥

વળી આ નવકારથી મનુષ્ય સંસારમાં કદિ પશુ દાસ,
પ્રેમ્ય, દુર્ભાગ નીચ કે વિકલેન્દ્રિય-અપૂર્ણ ઉદ્વિગ્ધવાળો થતો
નથી ૧૦

હૃદયપરનાયમુદયરાં હૃદયપરનાયમુદયદળપચલજો ।

એસ પરમેશ્વરિવિસઓ મત્તિપટતો મમુદારો ॥ ૬૧ ॥

પરમેશ્વરિ વિષયક ભક્તિપ્રયુક્ત આ નવકાર આ લોક અને
પરલોકમાં સુખને કરનારો જ તથા આ લોક અને પરલોકમાં
દુઃખને દળનારો છે ૬૧

કિં ઘનિષ્ઠાન બહુજાં કે ત નરિય જયમ્મિ જ કિર ન સ્વો ।

જાલ એસ ક્રિયાળ મત્તિપટતો મમુદારો ॥ ૬૨ ॥

વળી બહુ વધુ ન કરનારો શુ કે આ જન્મતમા તેવું કાંઈ
જ નથી, કે જે ભક્તિ પ્રયુક્ત આ નવકારવડે જીવેને પ્રાપ્ત
ન થાય ૬૨

જહ તાવ પરમદુઃખ સવાદ્ધ પરમપયમુદ્ધં વિ રમો ।

તા તદનુસંગસજ્જો તદનમુક્તમ્મિ કા ગણના ૧ ॥ ૬૩ ॥

પરમ દુઃખભ એવા પરમ પના સુખોને પશુ જો આ
પ્રમાણે તો તેના અનુસંગથી માર્મ્ય અન્ય સુખોની તો મથુના
જ રીતે ૬૩

વસા વાવિસ્સર્તી વાવસિ ચ પરમપયપુર જે તે ।

વવનમુદારમદારહસ્થ સામત્યઓચેળ ॥ ૬૪ ॥

પરમ-પદ-પુરને જેઓ પામ્યા છે, પામશે અને પામે
છે, તે સર્વે પસ નમસ્કારથી મદારથના સામર્થ્ય-ઓચે
જ છે ૬૪

સુચિર પિ તવો તત્રિય વિન્ન ચરણ મુચ ચ મહુપઠિય ।

જહ તા ન નમુકારે રહ તઓ ત ગય તિહલ ॥ ૬૫ ॥

લાખા કાળ સુધી તપને તથો, ચારિત્રને પાઠ્યુ અને
ધણા શાસ્ત્રને ભણ્યો, પણ જો નવકારને વિશે રતિ ન થઈ, તો
તે મધ્યુ નિમ્ણ ગયુ (જાણુ) ૬૫

ચત્તરમાળ મેળાઈ નાયગો દીવગો પદ્મ હોઈ ।

તહ માયનમુકારો દમનતવનાજચરણાળ ॥ ૬૬ ॥

ચતુરમ મેનાને વિશે જેમ સેનાની દીપક સમાન છે, તેમ
દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર અને તપની આરાધના વિશે ભાવ નમસ્કાર
દીપક સમાન છે ૬૬

માવ નમુકારવિષમિયાઈ જીવેજ અચ્યકજ્ઞાઈ ।

મહિયાણિ ચ મુકાણિ ચ અણતસો દવ્વલિંગાઈ ॥ ૬૭ ॥

તમ્હા નાકળેવ જસેજ મુમ પિ માવણામાર ।

આરાહણાકયમણો મળમ્મિ મુદર । તય ધરમ્મ ॥ ૬૮ ॥

જ્ઞાન નમસ્કાર રહિત જીવે અનતી વાર દ્રવ્ય સિંગને
નિષ્ક્રિયપણે પ્રહણ કર્યા અને મૂક્યા, એમ સમજીને હે મુદર ।
આરાધનાને વિશે એક-મનનાળો મની ભાવપૂર્વક તેને
(જ્ઞાન નમસ્કારને) મનને વિશે ધારણ કર ૬૭-૬૮

હહો દેવાણુપિયા । પુણદસ પતિયજોસિ હત્ય મુમ ।

સસારજલ્હિસેલ સિદ્ધિલિજ્જમ્મ મા નમુકાર ॥ ૬૯ ॥

હે દેવાણુપિય । ફરીફરીને તને પ્રાપ્તના કરીએ છીએ કે-
સસારસાગરમાં સેતુ સમાન નમસ્કાર પ્રત્યે તુ શિયિવ
(આદરવાળો) મનીશ નાદિ ૬૯

અક્ષરોની સધિના પ્રયોજોથી નિષે આ ઝોકાર બનેલો છે, એમ સર્વંત પરમાત્માઓએ કરમાવેલું છે એનું ધ્યાન કરવાથી નિષે પાચેય પરમેશ્વરોને રક્ષણપણે ધ્યાવા છે અથવા જે એ (એમ અક્ષર)નું ધ્યાન કરવાને પણ અસમર્થ છે તે પાસે રહેલા કલ્યાણ મિત્રોના સમુદાય પાસેથી પણ નવકારને સાબળે અને સાબળી વખતે દેવામા આ પ્રમાણે લાવના કરે ૮૩ થી ૮૬

एसो स सारगङ्गी एव स कोवि दु दुलमलभु ति ।

एवो स इहमगो एवं त परमतस्त ति ॥ ९० ॥

આ નવકાર એ સારંગી ગાડી છે આ નવકાર એ કોઈ દુલ્લભ વસ્તુની પ્રાપ્તિ છે આ નવકાર એ મને ઈશ્વરો સમાગમ છે અને આ નવકાર એ એક પરમ તત્વ છે ૯૦

अहं तदस्यो जाधो नृण भवजलहिणो अह अज्ज ।

अहं किं अहं वह न एव एव समाधोगो ॥ ९१ ॥

અહો હો ! આજે હું ભવસમુદ્રના તટને પાચેા છું, અન્યથા ક્યા હું ? ક્યા આ ? અને ક્યા મારો તેની સાથેનો સમાગમ ? ૯૧

धमोऽह जेण मए अणोरपारमि भवसमुद्धमि ।

पवण्ह ममुद्धारो अचित्तिचित्तमणी पत्तो ॥ ९२ ॥

હું ધ મ છું કે જેણે અનાદિઅનંત ભવસમુદ્રમાં અચિન્ત્ય ચિતામણિ એવો પામ પદવાણો નમસ્કાર પ્રાપ્ત કર્યો ૯૨

किं नाम अज्ज अमयत्तणेण सम्पगिय परिणभोऽह ।

किं वा सयलमुद्दमजो कवो अकडेऽपि वेणापि ॥ ९३ ॥

શુ હુ આજે સર્વ અંગોને વિષે અમૃતપણાને પરિ-
ણત થયો છું અથવા અંકાને જ શુ કાઈવડે મક્કલ સુખમય
કરાયો છું ? ૯૩

હય પરમસમરસાપત્તિપુલ્કમાયજિઓ નમુદ્ધારો ।

નિહળદ્ધ કિલિદુઃખમ્મ વિસ વ સિયધારણાજોગો ॥ ૯૪ ॥

એ રીતે પરમ ગમરસાપત્તિપૂર્વક આચરેલો નમસ્કાર,
શીતધારણ(શીતોપચાર)નો પ્રયોગ જેમ વિપત્તિ હશે તેમ
કિલ્લિ કર્મેની હણી નાખે છે ૯૪

જેણેસ નમુદ્ધારો સરિઓ માથેણ અતકાલમ્મ ।

તેણાદ્ધય મુક્કલ દુવક્કલ્લ જલ્લજલી દિસો ॥ ૯૫ ॥

અતકાળે જેણે આ નવકારને જાનપૂરક રમ્યો છે,
તેણે સુખને આમત્તુ છે અને દુખને જલાજલિ આપી
છે ૯૫

એસો જણઓ જણનીય એસ એસો અકારણો વધુ ।

એસો મિત્ત એસો પરમુવચારી નમુદ્ધારો ॥ ૯૬ ॥

આ નવકાર એ પિતા છે, આ નનકાર એ માતા છે,
આ નનકાર એ અકારણુ બધુ છે અને આ નનકાર એ પર-
મોપકારી મિત્ર છે ૯૬

સેયાણ પર સેય મગગ્ગણ વ પરમમગ્ગલ ।

પુજ્ઞાણ પરમપુન્ન ફલ ફલાણ પરમરમ્મ ॥ ૯૭ ॥

ત્રેયોને વિષે પરમ શ્રેય, માગલિકને વિષે પરમ માગલિક,
પુણ્યોને વિષે પરમ પુણ્ય અને ક્ષોને વિષે પરમ રમ્ય ફળ
પણ આ નવકાર જ છે ૯૭

તદ્દ એમ નમુસ્કારો હૃદયોગગિહાઓ જીવપદિયાળે ।

પરલોચપદપદ્યાણ પરમપદ્યયણસારિત્વો(પ્ત્તો) ॥ ૧૮ ॥

તથા આ લોકરૂપી ધરથી નીકળીને પરલોકના માર્ગે
પ્રવતેલા જીવરૂપી પદિયાળે આ નવકાર પરમ પદ્યદન-આથા
પ્રત્ય ॥ ૬૮

અહ જહ તસ્ત વપ્પરસો પરિણમહ મળમ્મિ તદ્દ તદ્દ કમેવ ।

સયમહ કમ્મગઠી નીરનિહિતામણ્ણુ સ્વ ॥ ૧૯ ॥

જેમ જેમ તેના વર્ણોને ત્વ મનને વિષે પરિણામ પામે
ઉ તેમ તેમ ક્રમે કરીને પાણીથી ભરેલા કાયા કુભતી માફક
જીવની કમમ થી ક્ષયને પામે છે ૬૯

તવનિયમસઝમરહો પથનમુક્કારસારહિપડત્તો ।

માણદુરજ્જમણ્ણુ નેદ નર નિ-કુદ્ધનયર ॥ ૧૦૦ ॥

પથ નમસ્કારરૂપી સારથીથી હકાયેલો અને જ્ઞાનરૂપી
ધોડાથી જોડાયેલો તપ, નિયમ અને સયમરૂપી રથ મનુષ્યને
નિરૂતિ નમરીએ લઈ જાય છે ૧૦૦

જલનોડવિ હુચ્ચ સીઓ પદિપદ્ધુત્ત વ હોચ્ચ સુરસરિયા ।

મ વ મામ નિ(સિ)ચ્ચદ્દમો પરમપદ્યુર નમુક્કારો ॥ ૧૦૧ ॥

અગ્નિ કદાચ શીતય ધર્મ જાય અને સુરસરિતા-આકાશ
મના કદાચ સાકશ માગવાળી ધર્મ જાય પરંતુ આ નવકાર
પરમપદ્યુરે ન લઈ જાય, એ બને નહિ ૧૦૧

આરાહણપુરસ્સરમણનદિયઓ વિમુદ્ધસુહલેસો ।

સસાદ્ધચ્છેયકરતા મા સિદ્ધિલભુ નમુક્કારં ॥ ૧૦૨ ॥

અનન્ય હૃદય અને વિશુદ્ધ લેસ્થાવડે આરાધાયેલો આ નવકાર સંસારના ઉચ્છેદને કરનારો છે તે કારણે તેને વિશેશિય ન થાયો—તેના ઉપર મદ આદર ન કરે. ૧૦૨

‘ एसो हि नमुकारो कीरह नियमेण मरणकालम् ।

ज निणवरेहि दिट्ठो ससारुच्छेयणसमत्थो ॥ १०३ ॥

મરણકાળે કરાતો આ નવકાર નહીં સંસારનો ઉચ્છેદ કરવાને અર્થ છે, એમ શ્રી જિનેશ્વરોએ જણાવેલું છે ૧૦૩

अक्षयेवेण कम्मवसुखो य तह मगलगमो नियमा ।

तक्कालिखिय सम्म पचनमुकारकरणफल ॥ १०४ ॥

પર અક્ષયેવેણ કમ્મવસુખો ય તહ મગલગમો નિયમા કર્મનો ક્ષય અને નિયમા—નિશ્ચિત મગનનુ આગમન છે ૧૦૪

कालतरमाविफल तहविहमिहमवियम नमविय च ।

इहमवियमत्यकामा उभयभवसुहावहा सम्म ॥ १०५ ॥

તેનું કાલાતર જાવિ ફળ બે પ્રકારનું છે ૧—આ જીવસંબંધી અને ૨—અથ જાન સંબંધી આ જીવ સંબંધી ફળ ઉભય જીવમા સમ્બંધ સુખને આપનારા અથકામની પ્રાપ્તિ ૧૦૫

इहमवसुहावहा तस्य ताव अकिलसमवणओ ताण ।

आदग्गपुव्वय तह निव्विरघ ताण माणणओ ॥ १०६ ॥

પરમવસુહાવહા પુણ સુત્તવિહીણ સુઠાણવિણિઓગા ।

પચનમુકારફલ અહ મગ્ગહ અન્નમવિય પિ ॥ ૧૦૭ ॥

આ જીવમા સુખને આપનારા એટલે અકલેશ કે અલ્પ

કલેશથી મળનારા, રોગ રહિત અને વિદ્ય રહિતપણે ઉપભોગમાં આવનારા, સ્નેહિત વિધિ મુજબ સુદર સ્થાનમાં-સત્સેત્રોમાં વિનિયોગ પામનારા અને પરમસુખને આપનારા ૧૦૬-૧૦૭

જહ્વિ ન તજ્યમ્ને ચિય સિદ્ધિગમો કહવિ જાયદ તદ્દ વિ ।

વત્તનમુચ્ચારુ દચ્ચસિ વિ કિર તમવિરાહિતા ॥ ૧૦૮ ॥

તત્તમદેવેસુ તદ્દા કુલસુ વિઠલેસુ અતુલમુદ્ધવસિયા ।

હિંદિતા વચ્ચેન સિચ્ચનિ વેવ વિદુચરયા ॥ ૧૦૯ ॥

હવે અન્ય કાવ સખથી પચનમસ્કારનું કૃણ એ છે ૧-
નમસ્કારને પામેના અને તેની વિરાધના નહિ કરનારા આત્મા
ને કાર્ધ કારણસર તે જ કાવને વિરે સિદ્ધિગતિને ન પામે
તો ઉત્તમ દેવોને વિરે ઉત્પન્ન થાય છે અને ત્યાંથી વિપુલ
કુળોને રિપે અતુલ સુખથી પુજા એવું મનુષ્યપણું મેળવે
છે ૫૫^મતે કમ રહિત થઈને સિદ્ધિગતિને પામે છે
૧૦૮-૧૦૯

દદ્દ પુણ વરમપત્થેજ નાણાવરણાદ્યાણ કમ્માણ ।

વદ્ધવણમણતપુમ્મલવિગમમ્મી જાયમાણમ્મિ ॥ ૧૧૦ ॥

વાઠણદ્દ નમુવ્વકારસ્થ વન્મવન્ન નવ્વકારમદ્દ સેસે ।

વન્ને વત્તેય ચિય તદ્દગ્ગતવિમુદ્ધિસમાયે ॥ ૧૧૧ ॥

જ્ઞાનવરણીયાદિ કર્મોના અનત પુદ્ગલોનો પ્રતિક્ષણ
વિગમ થવાથી પરમાયથી નમસ્કારના પ્રથમ અક્ષર ન
કારનો સાજ થાય છે શેષ પ્રત્યેક અક્ષરોનો સાજ પણ કર્મે
કરીને અનત શુભ વિશુદ્ધિ થવાથી થાય છે ૧૧૦-૧૧૧

એવ દ્વલ્લેકે પિ દુ અવ્વકારમચ્ચત્તકમ્મસયલમ ।

અસ્થ સ કદ્દ ન વલ્લિયપ્પદાદ્ હોદ્દ નવ્વકારો ॥ ૧૧૨ ॥

એ રીતે જેનો અંકેક પણ અક્ષર અલપ્ત કમક્ષયથી
મળે છે તે નમસ્કાર કોને નાછિત ક્ષણથી ન થાય ? ૧૧૨

एव च समययोगेऽपि सुखमूल इमं मुनेक्षण ।

आरुहणामिलासी भद्र ! तुम सद सरिज्ज जओ ॥ ૧૧૩ ॥

पचण्ड नमुकारो जीव मोएइ भवसहस्साओ ।

भावेण कीरमाणो होइ पुणो योदिलामाय ॥ ૧૧૪ ॥

એ પ્રમાણે ઉભય લોકને વિષે ‘ સુખતુ મૂળ છે ’
એમ જાણીને, આરાધનાભિલાષી હે ભદ્ર ! તું એને સદા સ્મરણ
કર, કારણ કે પચપરમેષ્ટિને કહેલો નમસ્કાર જીવને હજારો
ભવોથી મુક્તિ આપે છે તથા ભાવપૂર્વક કરાતો તે બોધિલાભ
માટે થાય છે ૧૧૩-૧૧૪

पचण्डनमुकारो धन्नाण भवकमय करिमाण ।

द्वियय अणुमुयतो विमुक्तिमावारओ होइ ॥ ૧૧૫ ॥

પાચ પરમેષ્ટિઓને કરેલો નમસ્કાર ધન્ય પુરુષાને ભવકમ
કરાવે છે અને હૃદયથી તેને નહિ મૂકનારને તે વિશ્રોતસિકા-
ચિત્તના ઉ માર્ગગમનને વારનાર થાય છે ૧૧૫

पचण्ड नमुकारो एव बलं बन्निओ महत्युति ।

जो मरणाम्म उवगाए अभिक्खण कीरए बहुसो ॥ ૧૧૬ ॥

એ રીતે પણ નમસ્કાર મહાન અર્થવાળો છે, એમ શાસ્ત્રોમાં
વર્ણન કરાયેલો છે અને એ કારણે મરણ અવસર આવી લાગે
ત્યારે તેલુ નિરતર અને વારવાર સ્મરણ કરાય છે ૧૧૬

सत्तपणसत्तसत्त य नवक्खरपमाणपयड पचपय ।

अक्खरतित्तिसवरचूल सुमरह नवकारवरमत ॥ ૧૧૭ ॥

સાત પાચ, સાત સાત અને નવ અક્ષર પ્રમાણ
પ્રમટ પાચ પદો જેના અને તેત્રીસ અક્ષર પ્રમાણ છે
ચૂલિકા જેની, એવા છત્તમ શ્રી નવકાર મંત્રનુ તમે નિ
સ્મરણ (ધ્યાન) કરો ૧૧૭

॥ સવિમ્ભસિરોમ્ભિજિજ્ઞેસરાયરિયપાયપદ્યમ્ભસને ।
મળદ્વિજિજ્ઞદ્વસુરિ દૂરીક્યદ્વસિમલં નમુદ્વકારફલં ॥૧

જે રીતે સવિમ્ભસિરોમ્ભિ શ્રી જિજ્ઞેસરસુરિના
કમલને વિષે ભ્રમર સમાન શ્રી જિજ્ઞદ્વસુરિ દૂર કરાયે
પાપમલ જેનાથી એવા નવકારના ફલને કહે છે ૧૧૮

॥ इति धीश्वरपूजनमन्त्रकारफलप्रकरणं सार्धं समाप्तम् ॥

॥ श्रीरत्नमदिरगणिरचित उपदेशतरङ्गिणी ॥

વિમુચ્ચ નિર્ગાં સ્વરમે ત્રિયામા-
 ચામાર્થમાગે ગુચિમાનસેન ।
 દુષ્કર્મરક્ષો દમનૈકદક્ષો,
 ધ્યેયસ્તિષ્ઠા શ્રીપરમેષ્ઠિમન્ત્ર ॥ ૧ ॥

રાત્રિના હેલ્લા પ્રહારના અર્ધ જાગે નિદ્રાને છોડીને,
 હુણ કર્મરૂપી રાક્ષસનુ દમન કરવાને અદ્વિતીય ચતુર એવા
 શ્રી પરમેષ્ઠિમન્ત્રને પવિત્ર મનવાળા થઈને મન-વચન-કાપાથી
 સ્મરવો જોઈએ ૧

કિમન્ત્ર મન્ત્રોપધિમૂલિકામિ,
 કિ મારુઢસ્વર્ગમળીન્દ્રજાલૈ ? ।
 સ્ફુરન્તિ ચિત્તૈ ચદિ મન્ત્રરાજ-
 પદાનિ કલ્યાણપદપ્રદાનિ ॥ ૨ ॥

જો ચિત્તને વિષે કલ્યાણના પદને આપનારા પચ પરમેષ્ઠિ-
 નમસ્કારરૂપી મન્ત્રરાજના પદો સ્ફુરાપમાન થાય છે, તો પછી
 મન્ત્ર અને ઔપધિઓના મૂળોવડે કે મારુઢ, ચિતામણિ કે
 ઈન્દ્રજાલોવડે પણ કામ છે ? અર્થાત તે વડે સર્થ ૨

અક્ષરોને અડઝઠ તીર્થો તરીકે વખાણ્યા છે અને જેની આઠ સપ્તાએને અજ્ઞાન અધિકારનો નાશ કરનારી આઠ અનુપમ સિદ્ધિઓ તરીકે વર્ણવેલી ॥ ૫

મોઝણસમણ સયણે,

વિવોરણે પવેસણે મણ વયણે ।

પચ નમુઘાર સહ

સમરિજ્ઞા સંવસાલપિ ॥ ૫ ॥

ભોજન સમયે, શયન સમયે, જાગવાના સમયે પ્રવેશ સમયે, બપો સમયે, કષ્ટ સમયે અને વળી સારું સમયે, ખરે ખરે ! પચનમસ્કારને સ્મરણ કરવો જોઈએ ૬

યાતા પ્રયાન્તિ યાસ્યન્તિ

પાર સસારવારિધે ।

પરમેષ્ઠિનમસ્કાર

સ્માર સ્માર ઘના જના ॥ ૭ ॥

પરમેષ્ઠિ નમસ્કારને વારંવાર સ્મરણ કરીને ધણી લોકો સમારસાગરના પારને પામ્યા છે, પામે છે અને પામશે ॥

સ્વસ્ત્યૈકચ્છન્તાં વિશ્વે

પાપાનિ વિમૃશન્તુ મા ।

અધમવળમન્ત્રેઽસ્મિન્,

સતિ શ્રીજિનશાસને ॥ ૮ ॥

અક્ષર 'આ' થી આપ્તુજી ઉપાધ્યાય ॥ આઘ અક્ષર 'ઠ' થી ઉજ્જયન્ત (જિન્નારજી) અને સાધુના આઘ અક્ષર 'સ' થી સમ્મેતશિખર, એ રીતે પચતીર્થ સમજવાં

શ્રી જિનશાસનને વિરે પાપનો નાશ કરનાર આ મત્ર
 હોયે છતે પાપો પોતાની એક છત્રતાને વિશ્વને વિરે કદી
 પશ્ય ન વિચારો (ન ધારો ન માનો) ૯

સિંહનેવ મદાપગચકરિણો મિત્રાંગુનેવ સુપા-

ધ્વાતૌષો વિધુનેવ તાપસતય કલ્પદ્રુમેવાડ્ડપય ।

તાર્ક્યેનેવ પળાણ્ણતો ધનરુદ્ધનેવ દાવાગનય

સસ્વાનો પરમેષ્ઠિમત્રમહસા વસ્ત્યન્તિ મોપદવા ॥ ૯ ॥

સિંહથી જેમ મદો મત્ર મધ દિસ્તઓ, સુપથી જેમ
 રાત્રિ સબધી અધકારના સમૂદો ચદધી જેમ તાપસતાપના
 સમુદાયો, કલ્પદ્રુથી જેમ મનની ચિતાઓ મરુથી જેમ
 ક્ષ્યાધારી વિપથો અને મેધસમુદાયથી જેમ અરવવના દાવા
 નવો શાત થાય છે, તેમ શ્રી પચ-પરમેષ્ઠિ-મત્રના તેજથી
 પ્રાણિઓના ઉપદ્રવો નાશ પામે છે ૯

સદ્ધામસાગરકરીન્દ્રધુઅગ્નિહ-

દુર્ગ્ધાધિવહિરિપુવચનસમ્મથાનિ ।

ધૌરમ્પ્રહમનિશાચરશાકિનીનાં

નર્યન્તિ વયપરમેષ્ઠિપદૈર્ભયાનિ ॥ ૧૦ ॥

પચ પરમેષ્ઠિના પદોનડે રજુસમામ, મામર, હાથી, સુપ
 સિંહ, દુષ્ટ વ્યાધિ, અગ્નિ, શત્રુ બધન ચોર, મઠ, જમ
 રાક્ષસ અને શાકિનીથી ચનારા લાયો દૂર બાગી ગળ ૧૦

ધ્વાતોડ્ડપિ પાપસમય પરમેષ્ઠિમત્ર,

વિસ્વાત્તવ પ્રવલિતો વિધિનાડ્ડવિતથ ૧ ।

દુગ્ધ સ્વય દ્વિ મધુરં ક્ષયિન તુ ચુત્યા

સમિધિત ચ સિતયા વસુપાણુષેવ ॥ ૧૧ ॥

પરમેષ્ઠિ મત્ર રમરણ કરવા માત્રથી પાપને સમાવનારો થાય છે, તો પછી તપથી પ્રજ્ઞ કરેલો અને વિધિથી પૂજેલો તે શુ ન કરે? દૂધ પોતાની મેળે જ મધુર છે, પણ યુક્તિથી ઉકાળેલું અને સાકરથી મિશ્રિત કરેલું તો તે પૃથ્વીના અમૃત તુલ્ય બને છે ૧૧

આકૃષ્ટિ સુરસમ્પદા વિદધતી મુક્તિધ્રિયો વચ્ચતા -

મુચ્ચાટ વિપદાં ચતુર્ગતિમુવા વિદ્વેષમાત્મૈનવામ્ ।

સ્તમ્ભ દુગમન પ્રતિ પ્રયતતાં મોહસ્ય સમોહન,

વાયાત્ પચ્ચનમસ્ત્રિયાઽક્ષરમયી સાઽઽરાધનાદેવતા ॥૧૨॥

તે પચ્ચ-પરમેષ્ઠિ-નમરિક્કવારૂપ અક્ષરમયી આરાધના દેવતા (તમારું) રક્ષણ કરે, કે જે સુરસ પદ્મઓનું આકર્ષણ છે, મુક્તિરૂપી લક્ષ્મીની વચ્ચતાને કરે છે, વિપદાઓનું ઉચ્ચાટન કરે છે, સસારની ચાર ગતિમા ઉત્પન્ન થનાર આત્માના દુશ્મનો પ્રત્યે વિદ્વેષ ધારણ કરે છે દુર્ભતિ પ્રતિ ગમન કરવાને પ્રયત્ન કરતા છવોને અટકાવે છે અને જે મોહનું સમોહન છે, અર્થાત્ મોહનો પ્રતિકાર છે ૧૨

યો લક્ષ જિનચદ્વલ્લયમુમના સુવ્યક્તવળદ્વમ્,

ધદ્વાવન્ વિજિતેન્દ્રિયો ભવહર મન્ત્ર જપેન્દ્રાવર ।

પુષ્પે વ્રેતસુગન્ધિમિથ વિધિના લક્ષપ્રમાર્ષર્જિન,

ય સપૂજયતે સ વિશ્વમહિત થીતીર્થરાજા ભવેત્ ॥ ૧૩ ॥

જિનેશ્વર પ્રત્યે બાંધ્યું છે લક્ષ જેણે એના સુદર મન વાળો જે જિતેન્દ્રિય અને શ્રદ્ધાવાન શ્રાવક સુરપટ્ટ વણેઆર પૂવક સસારનો નાશ કરનાર એના પચ્ચ પરમેષ્ઠ નમસ્કારનો એક લાખ વાર જાપ કરે અને શ્વેત સુગન્ધિ લાખ પુષ્પોવડે શ્રી

શ્રી જિનશાસનને વિષે પાપનો નાશ કરનાર આ
હોયે હોતે પાપો પોતાની એક હજતાને વિધને વિષે
પણ ન વિચારો (ન ધારો ન માનો) ૮

સિદ્ધનેશ મદાધગ્ધકરિણો મિત્રાંગુનેશ સ્થળ-

ધ્વાતૌષો વિષુનેશ તાપતતય કલ્પદુળેવાડઢય ૧
તાપવૈળેશ વળામૃતો ધનકદમ્બેનેશ દાવાગનય

સત્વાના પરમેષ્ઠિમન્ત્રમહસા વસ્ત્વતિ નોપદવા ॥ ૯ ॥

સિદ્ધથી જેમ મદોન્મત ગધ દિશતઓ, સુધથી ને
રાત્રિ સળધી અધકારના મમૂહો ચદ્ધથી જેમ તાપસતાપ
સમુદાયો કલ્પદક્ષથી જેમ મનની ચિતાઓ, ગરુડથી ને
કૃષ્ણધારી વિષધરો અને મેઘસમુદાયથી જેમ અરવવના કા
નળો શાત થાય છે, તેમ શ્રી પદ્ય-પરમેષ્ઠિ-મન્ત્રના તેમ
પ્રાણિઓના ઉપદેશો નાશ પામે છે ૮

સદ્ગમસાગરકરીન્દ્રધુજ્જસિદ્ધ-

દુર્વ્યાધિવહિરિપુલ્બનસમ્મવાનિ ૧

ચૌરમદ્ગ્રમનિશાચરગાકિનીનાં

નદ્યતિ પદ્યપરમેષ્ઠિપદેર્શયાનિ ॥ ૧૦ ॥

પદ્ય પરમેષ્ઠિના પદોરડે રણસમામ, સાગર, હાથી સ
સિદ્ધ દુષ્ટ વ્યાધિ, અગ્નિ, સત્તુ, અધન ચોર પ્રહ, બા
રાક્ષસ અને શાકિનીથી ચનારા બધો દૂર બાગી બાપ છે ૧

ધ્વાતૌષિ પાપશમન પરમેષ્ઠિમન્ત્ર

કિંસ્વાત્તપ પ્રવલિતો વિધિનાડર્જિતથ ૧

દુગ્ધ સ્વય દિ મધુર કથિત તુ સુત્તયા

સમિશ્રિત ચ સિતવા વમુખાસુધેવ ॥ ૧૧ ॥

પરમેષ્ઠિ મત્ર રમણ કરા' માત્રથી પાપને સમાવનારો થાય છે, તો પછી તપથી પ્રજ્ઞ કરેલો અને નિધિથી પૂજેલો તે શુ ન કરે? દૂધ પોતાની મેળે જ મધુર છે, પણ યુક્તિથી ઉકાળેનું અને સાકરથી મિશ્રિત કરેલું તો તે પૃથ્વીના અમૃત તુલ્ય બને છે ૧૧

આકૃષ્ટિ સુરસમ્પદા વિદધતી મુક્તિશ્રિયો વશ્યતા -

મુચ્ચાદ વિપદા ચતુર્ગતિમુવા વિદ્વેષમાર્ત્મનધામ્ ।

સ્તમ્ભ દુર્ગમન પ્રતિ પ્રયતતા મોહસ્ય સમોદન,

પાયાત્ પદ્મનમસ્ત્રિયાડક્ષરમયી સાડડરાધનાદેવતા ॥૧૨॥

તે પચ્ચ-પરમેષ્ઠિ-નમરિક્યારૂપ અક્ષરમયી આરાધના દેવતા (તમારું) રક્ષણ કરે. કે જે સુરસપદ્મઓનું આકર્ષણ છે, મુક્તિરૂપી લક્ષ્મીની વશ્યતાને કરે છે, વિપદાઓનું ઉચ્ચાટન કરે છે, સસારની આર ગતિમા ઉત્પન્ન થનાર આત્માના દુશ્મનો પ્રત્યે વિદ્વેષ ધારણ કરે છે. દુર્ગતિ પ્રતિ ગમન કરવાને પ્રયત્ન કરતા છવોને અટકાવે છે અને જે મોહનું સમોદન છે, અર્થાત્ મોહનો પ્રતિકાર છે ૧૨

યો રુક્ષ જિનવદ્દલ્લસ્યમુમના સુવ્યક્તવળગમ્,

શ્રદ્ધાવન્ વિજિતેન્દ્રિયો ભવહર મન્થ્ર જપેચ્છાવરુ ।

પુષ્પે વ્રેતમુગધિમિશ્ર વિધિના લક્ષ્મપ્રમાણીર્જિન,

ય સપૂજયતે સ વિશ્વમદિત ધીતીધરાજો ભવેત્ ॥ ૧૩ ॥

જિનેશ્વર પ્રત્યે બાંધુ છે લક્ષ્ય જેણે એના સુદર મન વાળો જે જિતેન્દ્રિય અને શ્રદ્ધાવાન આવક સુરપદ્મ વર્ણોચ્ચાર પૂરાંક સસારનો નાશ કરનાર એના પચ્ચ પરમેષ્ઠ નમસ્કારનો એક લાખ નાર બાપ કરે અને એના સુગંધિ લાખ પ્રાપ્ત કરે શ્રી

જિનેશ્વરેવની વિધિપૂરાંક સમ્બંધ પ્રકારે પૂજા કરે, તે ત્રિશુવન
પૂજ્ય તીર્થંકર થાય ૧૩

સ્વસ્થાને પૂર્ણસુચ્ચારમ્

માર્ગે ચાર્ધ સમાચરેત્ ।

પાદમાકસ્મિકાગદ્ધે

સ્મૃતિમાત્ર મરણાન્તિકે ॥ ૧૪ ॥

પોતાના સ્થાને હોય ત્યારે પૂર્ણ ઉચ્ચારપૂરક, માર્ગમાં
હોય ત્યારે અર્ધ ઉચ્ચારપૂરક અક્ષરમાત્ર આતક એટલે તીવ્ર
રોગ અથવા વેના ઘટ આવે ત્યારે એથા ભામના ઉચ્ચાર
પૂરક અને મરણાન્તિક વખતે એટલે મરણુ તુલ્ય પીડા સમયે
માનસિક રમણુ મામથી (નવકારને જપવો જોઈએ) ૧૪

શ્રીસુકૃતસાગર અપરનામ પેથડચરિત્ર (પञ्चमस्तरगः)

મન્ત્રપચનમસ્કાર, કલ્પકારસ્કરુષિક ।

અસ્તિ પ્રત્યક્ષરાટ્યમૌ-ત્કુટવિશાસદસક ॥ ૭૬ ॥

૩૬૫૨૬૫થી ૫૬૫ અધિક મહિમાવાળા ૫૨૫૨૭૬૬ નમસ્કાર
રના પ્રત્યેક અક્ષર ઉપર એક દ્વગ્ગર ને આઠ વિદ્યાઓ રહેલી
॥ ૭૬

ચૌરો મિત્રમદિર્માલો વહોર્વારિર્જેલ સ્વલ્પમ્ ।

કાન્તારં મગર સિંહ શુગાલો, ચદ્ પ્રમાવત ॥ ૭૭ ॥

જેના પ્રભાવથી ચોર મિત્ર બને છે, સર્પ માલા થાય છે,
અગ્નિ પ્રમળ જળસ્વરૂપ અને પ્રમળ જળ સ્થગસ્વરૂપ
બને છે તથા અટવી નગર અને સિદ્ધ શિવાળ થઈ
ભાય છે ૭૭

લોકલિષ્ટપ્રિયાવશ્યઘાતકાદે સ્મૃતોઽપિ ચ ।
મૌહનોઘાટનાકૃષ્ટિ-કામનસ્તમ્મતાદિકૃત્ ॥ ૭૮ ॥

લોકલિષ્ટ અને પ્રિયઘાતક વગેરેને પણ જે નમસ્કાર
મનુ માત્ર સ્મરણ પણ, લોકમાં પ્રીતિ ઉત્પન્ન કરે છે,
શત્રુઓને મૂળમાથા દૂર કરે છે, ઇષ્ટને ખેંચી લાવે છે, વશમા
નહિ આનનારને વશમા લાવે છે, તથા મારવા આનનારને પણ
સ્તબ્ધ કરે છે ૭૮

કુરયત્યાપદ મર્વા, પૂરતલ્યન કામના ।
રાગ્યસ્વર્ગોઽવર્ગાસ્તુ, ધ્વાતો ચોઽમુત્ર ચઢ્ઢતિ ॥ ૭૯ ॥

ધ્યાન કરાચેનો મત્ર આ લોકમાત્ર સર્વે આપદાને દૂર
કરે છે તથા સર્વે કામનાઓને પૂર્ણ કરે છે તથા પરલોભા
રાત્યાદિના અને સ્વર્ગાપવર્ગાદિ(સ્વર્ગ અને મોક્ષ વગેરે)ના
સુખોને આપે છે ૭૯

શ્રીપાર્શ્વપ્રતિમાપૂજા, - ધૂપોત્તેપાદિપૂર્વકમ્ ।
તમેકામમના પૂત, - વપુવંછાઽનિશ જપ ॥ ૮૦ ॥

શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાનની પ્રતિમાની પૂજા તથા ધૂપો
ત્તેપાદિપૂર્વક શરીર અને વસ્ત્ર પવિત્ર કરીને તથા મનની એકા-
ગતા કરીને છુ નિરતર તે મત્રનો જાપ કરે ૮૦

પ્રકીર્ણક

પયનમુદ્ધાર સમ જાતે વચન્તિ જસ્ય દસ પાળા ।

સો જદ મ જાદ મુક્ત અવસ્મ વેમાણિઓ હાદ ॥ ૨૨ ॥

અતસમયે જેના દસ પ્રાણો પયનમરકારની સાથે જાય છે તે જો મોક્ષને ન પામે તો અવસ્થ રૈમાનિક થાય છે અર્થાત્ વિમાનાધિપતિ દેવ થાય છે ૨૨

અહો પય નમસ્કાર , કોડ્બુકરો જગત્સુ ચ ।

સમ્પદોડટ્ટો સ્વય ઘટે દત્તેડન-તાસુ તા સતામ્ ॥ ૧ ॥

અહો ! આ જગતમા પય નમસ્કાર કેવી ઉદાર છે કે જે પોતે આઠ (૪) સપદાને ધારણ કરે છે છતાં સત્પુરોને અન ત સપદાઓને આપે છે ૧

પ્રકરણ ચૌદમું.

નમસ્કારના પ્રભાવ ઉપર કથાઓ.

લીલ-લીલડી

પ્રકરણ દ્વીપના ભારતક્ષેત્રમા સિદ્ધાવટ નામનું
સમૃદ્ધ ગામ છે ક્યાયના તાપથી તપેવા લોકોને શાત કરતા
એવા મુદ્રિત નામના આચાર્ય એક વખત ત્યાં પધાર્યા તે
વખતે વરસાદ શરૂ થઈ ગયો, પૃથ્વી પાણીથી ભરાઈ ગઈ
મૃત્તિને અકુરાવાળી તથા ત્રસ જીવેથી બ્યાસ થયેલી જોઈને
આચાર્યે આ પ્રમાણે સાધુઓને કહ્યું કે— ' મુનિવરોને માટે
વિહાર કરવો હવે ઉચિત નથી ' આમ કહીને તેઓએ
પોતાના પરિવાર સાથે ગામમાં પ્રવેશ કર્યો ગામના મુખીને
વસતિદાનનું ફક્ત સમજાવી, વસતિની માયના કરી, ત્યાં રહ્યા
તેમાં કેટલાક મહર્ષિઓ મહિનાના ઉપવાસ કરીને રહ્યા, કેટલાક
એ મહિનાના, કેટલાક ત્રણ મહિનાના તથા કેટલાક ચાર
મહિનાના ઉપવાસ કરીને રહ્યા

તેમથી દુઃખ વ એરા કામનુ પશુ દમન કરનારા. દમસા-
નામના મહામુનિ ગુરની અનુતા મેળવી સમીપની ગુફામા
પધાર્યા રિચર મનનાળા તેઓએ આદાર વિના સ્વાધ્યાય
ધ્યાનમાં તત્પર થઈને મમમ ચતુર્માસી તે ગુફામાં પૂરી કરી
ત્યાં આમળ આમતેમ ભમતા એ- બીન-બીનડીનુ મુગલ
આવી પરાગ્મુ અને નાના દર્શનથી તેમનુ પાપ કાણુવારમા
નાશ પામ્યુ ઉચિત ઉપદેશને આપનારા મુનિએ મુગલને યોગ્ય
જાણી તેમને પરમેષ્ઠિ નમસ્કારનો પાઠ બનાવ્યો. બીન-બીનડી
સંગ્રહમાવે નમસ્કારનુ પઠન કરે છે. પરાપકારપગપશુ સાધુ
કરીયા તેઓને કહે છે કે- આ પચ નમસ્કાર મત્ર એ
પરમ મગળ છે અને સર્વ પાપને દરનાર એરા આ મત્રનુ
તમારે દરિયા ત્રિશક્તિ ધ્યાન ધરવુ. તેઓએ તે પ્રમાણે કયુ
અને વર્ષાકાળ પૂરો થયા બાદ મુનિ અન્યથ વિદ્યાર કરી ગયા
હવે આ મુગલ હમેશા નમસ્કારનો પાઠ કરે છે અને મુનિના
ઉપકારને યાદ કરતા કમે કરીને મૃત્યુ પામ્યા.

રાજસિંહ-જાનનતી

આ જ જુદીપના ભરતસુત્રમા મહિમદિર નામનુ
નમર છે કે જાનો લોક દાન આપવામા બસતી છે અકાર્ય
કરવામા કરપેક છે, શુશ્રુ મદલુ કરવામા અસતોષી છે પારકુ
ધન દરલુ કરવામા પામળો છે, પરબી દયનમા આપળો છે
અને પારકા દેવો કહેનામા મુખો છે. સ્વ રાજમૃગાક નામનો
રાજા છે તેને અતિશય સૌદમ્યવાળી વિજયા નામની રાણી
છે તેણીની કુશિમા બોવનો જીવ અવનાર પામ્યો-જન્મ
પામ્યો ત્યારે તેના પિતાએ તેનો જ મેલ્લવ કપો અને
રાજસિંહ એવુ તેનુ નામ પાડ્યુ. ધણી જ સહેલાઈથી

બુદ્ધિશાળી એવા તેણે, પુરની પાસેથી બહોતેર કળાઓ મહત્વ કરી મનિસાર મત્રોનો સુમતિ નામનો મતિમાન પુત્ર તેનો મિત્ર થયો. અત્યંત રૂપસપ્ત અને લાવણ્યથી ઘરપુર એવો કુમાર ક્રમે કરીને યોવન વયને પામ્યો. માર્ગમા ચાલતા કુમારના ઉપથી બેચાઈને યુવાન સ્ત્રીઓ ધા ? ધારીને તેને જોવા લાગી પરંતુ સાર્યારી કુમાર લેસમાત્ર પથ્ય તે સ્ત્રીઓ પર મન રાખતો નથી.

એક વખતે કુમાર પોતાના મિત્રની સાથે બહાર ગયો અને ઘેઠાઓને બેનાવીને વૃક્ષ નીચે નિશ્ચાતિ લેવા બેઠો. ત્યાં આવેના કાઈ વટેમાર્ગને જોઈને કુમાર પૂઠે છે કે- 'કાઈ તુ ક્યાથી આવે છે ? ક્યા જવું છે ? અને કાઈ રથને તે કાઈ અદ્ભુત ખીના જોઈ છે ખરી ?'

સુસાહર કુમારને નમસ્કાર કરી, પાસે બેસીને કહે છે કે- 'કુમાર સામળો-પદ્મપુર નામના નગરથી હું આવું છું અને પુલકીક ગણધરના નિર્વાણથી પરિત્ર થયેલું તથા જ્યાં અનેક જાતેશ્વરોએ રૂપસના કરેલી છે, જ્યાં અસખ્ય મહાવિંઓ સિદ્ધિ પામ્યા છે તથા જે સર્વ તીર્થોમા આદિ તીર્થ છે, તે શ્રી શાન્તુજય નામના તીર્થને નમસ્કાર કરનાને હું જાઉં છું જે કાઈ આશ્ચર્યકારી ખીના મે જોઈ છે, તે આ પ્રમાણે છે તે સામળો.

પદ્મપુર નગરમા પદ્મ નામનો પ્રતાપશાળી રાજા છે હું સ્ત્રી નામની તેની રાણી છે, તેને રત્નવત્તી નામની સ્ત્રીઓને વિષે રત્ન જેવી પુત્રી છે બુદ્ધિબળથી તે ક્યા સધળીએ કળાઓ સુખપૂર્વક લાણી ગઈ અને ક્રમે કરી યોવન વયને પામી વિવાહને લાયક હોવાથી રાણીએ તેણીને રાજા પામે મોકલી

રાજકન્યા પણ પિતામા ચરણોને નમસ્કાર કરીને પાસે બેઠી અતિથય ઉપસપમ એવી તેણીને જોઈને રાજા મત્રીને કહે છે કે- 'આ કેવાના રૂપને યોગ્ય એવો કોઈ વર હશે કે નહીં એની મને શકા પડે છે ' મત્રી કહે છે કે- 'એના પુણ્યથી યોગ્ય વર પણ હોવો જોઈએ અને એનું પુણ્ય જ તેની યોજના કરી આપશે ' એટલામાં કોઈ એક નદ આવી રાજાની સમક્ષ સંગીત કરવા લાગ્યો બીનના વેળમા મૂલ્ય કરતા એવા આ નદને જોઈને રાજપુત્રી સંભુવારમાં મૂઝાં પામી પિતાએ સ્વસ્થ કરી ત્યારે તે કન્યા કહે છે કે- 'આજે મને જાતિરમરણ જ્ઞાન થયું છે પૂર્વે હું બીમડી હતી અને પ્રાણથી પણ મિથ એવો બીન મારો પતિ હતો અત્યારે પણ જો એ જ પતિ મળે તો હું પરણું સિવાય મારે અન્યને પરણવું નથી '

આ વાત સાંભળતા કુમાર રાજસિંહ કંઈક મૂઝાં પામ્યો, જાતિરમરણ પામ્યો અને શીતળ વાયુથી સ્વસ્થ થયો પૂર્વે જ મની પોતાની જી પ્રત્યે પરમ પ્રીતિ થઈ અને મુસાફરને પૂછે છે કે- 'પછી શું થયું ?'

મુસાફર કહે છે કે- 'પોતાની પુત્રીની પ્રતિષ્ઠા સાંભળીને પદ્મ રાજા ચિતામાં પડી મર્યો કે- 'આ કેવાનો પૂર્વ જન્મનો પતિ શી રીતિએ જાણ્યો ?' આ જ્ઞાત સાંભળીને અનેક રાજપુત્રો દુરદ્વેષથી આવીને કહી ગયા કે- 'અમે પૂર્વે બીન હતા ' પરંતુ રાજપુત્રી પૂછે છે કે- 'જો તમે પૂર્વે જ મમા બીવ હતા તો એવું કેયું પુણ્ય કર્યું કે જેથી અહિં આ આટલી સમૃદ્ધિ પામ્યા ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર નહીં આપી શકવાથી રાજ પુત્રીને ખાત્રી થઈ કે- 'આ જ્યાં જુદું જોવાનું છે, સ્વાર્થો

છે ' અને તેથી તેણી પુરુષ માત્ર પ્રત્યે દેખવાનનાળી બની છે હવે તે કન્યા કોઈ પણ પુરુષનો સમાગમ કરતી નથી, ફક્ત સ્ત્રીઓના પરિવારમાં જ રહે છે વિધાતાએ તમને પુત્રવત્તન બનાવેલ છે અને તેણીને સ્ત્રીરત્ન બનાવેલ છે જે તમારા બંનેનો સયોગ થાય તો વિધાતાનો પરિશ્રમ સફળ થાય '

મુસાફરની આ અદ્ભુત વાત સાંભળી સતોષ પામેના કુમારે પોતાના અંગ પર રહેના આબૂઓ તેને બેઠ આપી નિદાપ કર્યો

હવે કુમાર રાજપુત્રી રત્નવતીને જોવા માટે ચિતામાં પડ્યો છે બીજી બાજુથી નગરના લોકો ખાનગીમાં રાજ પાસે એ ફરિયાદ લઈ ગયા કે- ' આ કુમાર નગરમાં જ્યાં જ્યાં ફરે છે ત્યાં ત્યાં એના રૂપથી મોહિત થઈને નગરની સ્ત્રીઓ મોટા કામોને પણ પડતા મૂકી બચ્ચાઓને પણ રડતા મૂકીને, એની પુઠે દોડે છે માટે હું રાજનું ગમે તે રીતિએ એને નગરમાં ફરતો અટકાવો ' આ ફરિયાદ સાંભળીને પ્રભવત્સલ રાજાએ દ્વારપાળ દ્વારાએ કુમારને કહેવરાવ્યું કે- કલાનો અજ્ઞાસ થાણુ હોય ત્યાં સુધી તમારે આવાસમાં જ રહેવું કારણ કે બાહ્ય પરિભ્રમણ કરનારની સંધ્યાએ કલાઓ નિબંધ બાંધે છે ' આ સાંભળતાં જ કુમાર ચિતામાં પડી ગયો કે- ' પિતાજીએ આવો આદેશ કેમ કર્યો ? ' ત્યારે તેનો મિત્ર મુમત્તિ આવીને બંધી હકીકત જણાવે છે કુમાર તેને કહે છે કે પિતાજીની આશાનુ પાલન મારે માટે દુષ્કર છે, કારણ કે પદ્મ રાજની પુત્રીને જોવાની મને ધણી જ ઇત્ક છે બીજી વાત એ છે કે દેશાન્તર વિના પુરુષની પરીક્ષા, ગુણોની પ્રાપ્તિ, ભાષામાં કુશળતા, આ બંધી વસ્તુઓ પ્રાપ્ત થઈ શકતી નથી

માટે હે મિત્ર ! મારે તો દેશાટન કરવું છે ' સુમતિ કહે ॥
૩- ' જો એવું જ છે તો આપ ખુશીથી પર્વટન કરો, હું
આપને આ કામમાં બનતી સદાય આપીશ '

આ પ્રમાણે મત્રણા કરી રાજપુત્ર અને મત્રીપુત્ર બંને
જય સમગ્ર થઈ રાત્રિના સમયે નમર બદાર નીકળી પથા
કેદતેક દૂર ગયા બાદ અત્વપમા રાઈ એક પુરુષનો કરણ સ્વર
સાક્ષાવામાં આવ્યો. તે સંભળના જ હાથમાં તપસાર લઈને
કુમાર તે તરફ ગયો. ત્યાં તો કાખમાં રાઈ પુરુષને દગાવીને
સામે આવતો સાક્ષાત્ એક રાક્ષસ જોયો. કુમાર એને સમ
જાવે છે કે- જાઈ રે ! આ ખીયારા માણસને છોડી દે એણે
તારું શું બગાડ્યું છે, તે કહે તો ખરો ' રાક્ષસ પણ કહે
છે- આ માણસ મને વસ કરવા ઈચ્છે છે. હવે તો પર તુ માત
દિવસ થયા હું જૂખની પીઠા બોમવી રહ્યો છું મેં એની પાસે
માસ માગ્યું પણ તે આપી શક્યો નહીં માટે મેં એને પકડી
લાધો છે તો બોલ કે હવે હું મારું જીવન શી રીતે જીવું
કરું ? રાજસિંહ કહે છે કે- તુ આ પુરુષને છોડી દે અને
બાદમાં તારી મરજી મુજબ હું તને માસ આપીશ ' રાક્ષસે
માણસને છોડી દીધો અને કુમાર પાસે માસ માગે છે સત્વચાલી
કુમાર પોતના જ જમમાંથી માસ કાપીને આપવા જાય છે,
ત્યાં તો બાનદમાં આવીને રાક્ષસ કહે છે કે- ' જસ કુમાર !
તારા સત્વથી હું સંતુષ્ટ થયો છું હવે તારી ઈચ્છા મુજબ
વર માગ ' કુમારને તો માણસને બચાવવા સિવાય ખીણ
પ્રયોજન હતું નહીં, એટલે કશું જ માગ્યું નહીં તો પણ
દેવનું દયન નિષ્ફળ ન હોય, એ વિચારથી તેને ચિતામણી
આપીને રાક્ષસ અતર્પાન થઈ ગયો. કુમાર પાછો રૂપો અને

પોતાના મિત્રની પાસે આવીને રાત્રિનો તમામ વૃત્તાત કહી બતાવ્યો. પછી બે જો જણ આગળ ચાલ્યા કેટલેક કાળે રતનપુર પહોંચ્યા. ત્યાં તેઓએ એક સુવર્ણમય જિનાલય જોયું. તેમાં રતનની બનાવેલી જિનપ્રતિમા હતી ભક્તિથી જેના રોમાચ ખાત્રી થઈ ગયા છે, એના કુમારે તે પ્રતિમાને નમસ્કાર કરી રતનના કરી પછી ચેલને નિદાળતા ચમત્કાર પામેલો. કુમારે સાંના કોઈ એક પૂજારી પૂછે છે કે—'આ મંદિર કોણે બનાવ્યું ?' પૂજારી કહે છે કે—'સાબળો—

શિવકુમાર

અહિયા યશોભદ્ર નામનો એક યજ્ઞ ગયો. તે ઉત્તમ શ્રાવક હતો. શિવ નામનો તેને એક પુત્ર હતો, પરંતુ જુગાર વિગેરે વ્યસનોમાં લપટ હતો. તેનો પિતા તેને ખૂબ ખૂબ શિખામણ આપે છે, તો પણ તે ધર્મ નથી કરતો. એક વાર તેના પિતાએ હિતશિક્ષા આપતા કહ્યું કે—'ખીજી તો કાઈ નહીં પણ જ્યારે તારા ઉપર કોઈ લયકર આક્રમણ આવી ચડે, ત્યારે તું પચપરમેષ્ઠીનો નમસ્કાર માફ કરજે, તો તારી આક્રમણ ઉતરી જશે.' પિતાના આમ્રહથી તેણે આ વાત સ્વીકારી તેણે પિતા પછી આરાધનાપૂર્વક મરીન દેવ થયો.

હવે દાર્ડીઆઓ, જુગારીઆ વિગેરે દુષ્ટ પુરુષો !! સસર્ગથી શિવ પોતાની તમામ સપત્તિ ગુમાવી બેઠો. ધન પિતા તે કોઈ સ્થાને આદરસત્કાર પણ પામ્યો નહીં કોઈ તેના સામું પણ જોતું નથી.

નિસ્તેજ એવા શિવને જોઈને કોઈ એક ત્રિદી જાણે ધ્યાથી ઉભરાતો હોય, તેમ તેના દુઃખ કારણ પૂછવા લાગ્યો. ત્યારે શિવે પોતાની નિર્ધનતાનું દુઃખ રજુ કર્યું. પરિનામક

(ત્રિદી) કહે છે કે- ' જો તું મારું કશું માને તો ધરની દાસીની માફક લાડગી તને વસ થઇ જાય ' શિવ કહે છે કે- ' ચોક્કસ હું આપનું કશું કરીશ અને આપની કૃપાથી મારી નિર્ધનતા નાશ પામે '

પછી પરિવાજકના આદેશથી શિવ ડાહ્ય એક રથાનેથી અક્ષત રાત્ર લાવ્યો. કાળી ચૌદશની રાત્રિએ શિવ પાસેથી રાત્ર અને પુષ્પાદિક અન્ય સામગ્રી મંગાવીને ત્રિદી સ્વયમ્ એક બપોળે રમરાત્ર જૂમિ પર ગયો. ત્યાં એક દેહાધ્યમાન માણસ બનાવ્યું. રાત્રના દાયમા એક તીવ્રથી ધારવાળી તતવાર મૂકી પછી રાત્ર-મહાના પગને તળીએ તેન ધમવાનો શિવને આદેશ કરી દુષ્ટ પ્રુદિવાળો ત્રિદી નિશ્ચય ચિત્તે મત્રનું રમરણ કરવા લાગ્યો.

આ બધા કારસ્તાન ઉપરથી શિવ પણ સમજી ગયો કે પોતે આક્ષતમા છે તે વિચાર કરે છે કે- જમકર રમરાત્ર જૂમિ, કાળી અધારી રાત્રિ, કૂર ત્રિદી અને ઉધાડી તતવારે જીભ રાખેતું આ રાત્ર-આ બધું જોતા લાગે છે કે મને મારી નાખવાનો ત્રિ દીને. આ સમારજ છે બીજી વાત એ છે કે હવે અહીંથી ૧૧સી છૂટવું પણ સક્ય નથી ડાહ્ય સદાય આપે એમ પણ નથી હવે શું કરવું ? ' આ ચિંતાથી તે બચબીત થયેલો છે તે જ વખતે પોતાના પિતાની દિનચિક્ષા તેને યાદ આવી એકાગ્ર મને તે પચપરમેષ્ઠિ નમસ્કાર યાદ કરવા લાગ્યો. બીજી જાગૃતી ત્રિદીના ત્રીન મત્રથી રાત્ર જીભ થઇને ચાલવા લાગ્યું પણ તુરત જ નીચે પડ્યું ફરી સ્થિર ચિત્તે ત્રિદી મત્ર જણવા લાગ્યો. ફરીથી રાત્ર જીભ થયું અને ફરીથી નીચે પડ્યું સકાશીત જનેલો ત્રિદી શિવને પૂડે છે

છે કે- 'ભાઈ, હું કાંઈ મત્ર-તત્ર જાણું છું કે શું ?' શિવને ખતર નથી કે પોતાના નમસ્કારના પાઠથી ત્રિંડીનો મન અને પરિશ્રમ નિષ્ફળ જાય છે, એટલે એ તો બોળાભાવથી કહે છે કે- 'હું કાંઈ જ જાણતો નથી' પુનઃ મને જણ્ય પોતપોતાના મત્રો યાદ કરવા લાગ્યા ત્રિંડીએ મત્રના જળથી શયને વેતાલથી અધિષ્ઠિત કરેલ પથ્થુ નમસ્કારના પ્રભાવથી શિવને કંઈ જ નુકસાન થયું નહીં, બલકે જે દેવાધિષ્ઠિત શયથી ત્રિંડીએ શિવને મારી નાખવાની યોજના ધડી હતી, તેનાથી તે પોતે જ મરાયો. શયના હાથમા રહેતી તનવારથી તેનું જ મસ્તક કપાયું અને તેમાંથી સુવર્ણ પુષ્પ ઉત્પન્ન થયો તેના દરેક અંગે સુવર્ણના હોય છે અને સુવર્ણ પુષ્પ મત્રાધિષ્ઠિત હોવાથી તેના અંગોપાંગમાંથી જેટલું સુવર્ણ કાઢવામાં આવે તેટલું જ સુવર્ણ ફરીથી બીજે દિવસે બરાબ જાય પુષ્પશાળી શિવને સુવર્ણ પુષ્પની પ્રાપ્તિ થઈ એટલે એને ભૂમિમા ગુપ્ત રીતિએ રાખી, તેમાંથી પોતાની ઇચ્છાનુસાર સુવર્ણ મેળવી અથ્થ કાળમાં તે મોટો શ્રીમત્ થઈ ગયો તેને હવે ખાલી થઈ મધ કે આ જાદુથી ધમનું ફળ છે લક્ષ્મી તો વિનાશશાળી છે આમ સમજી ખૂબ ખૂબ દાન દેવા લાગ્યો અને તેણે જ ચૈત્ર બધાંયુ છે ' આ વૃત્તાત સાજાગીને રાજસિ હંકુમાર પોતાના મિત્રને કહે છે કે- ભાઈ જો તો ખરો-નમસ્કારનો કેવો પ્રભાવ છે કે એનાથી આ જાવમાં પથ્થુ તમામ આપત્તિ નાશ પામે છે '

શ્રીમતી

ત્યાથી આગળ આવતા રાજપુત્ર પોતનપુર નામના નગરે પહોંચ્યો ત્યાં કાંઈ શ્રીમતને ઘેર મહોદો મહોત્સવ

ચાલી રહ્યો હતો તે જોઈને કુમાર કોઈ પુરુષો ઉત્તરવતુ
કારણ પૂછે છે તે કહે છે કે- સાંજનો આ વૃત્તાત ધણો જ
અગ્નિયમી બરેલો છે આ નગરમાં સુચિત નામનો આવક
વસે છે તે આવકાચારમાં ધણો જ નિપુણ છે તેને શ્રીમતી
નામની પુત્રી છે ધર્મસાચના અગ્નિસથી તત્તના મમને
પામેતી તે કયા શુદ્ધ આચારને આચરનારી ચર્મ તેના રૂપથી
મોહિત થયેના કોઈ મિથ્યાદૃષ્ટિ ત્રેખિપુત્રે તેની માગણી કરી
અને તેના પિતાને સમજાવી મોટી ધામધૂમપૂર્વક તેણીને
પરણ્યો અને પોતાને ઘેર લાગ્યો ત્યાં રહી યજ્ઞ શ્રીમતી
ધરના સધળાએ કાર્યો સુધઝતાપૂર્વક કરે છે, પરંતુ પરમ આવિકા
દેવાથી પોતાના ધર્મને જરા પણ ચૂકતી નથી તેણીની નણદ
વગેરે સધળાએ લોક ધર્મના દેવથી કમલે ને પમલે તેણીના
ઉપર ગુરસો કરે છે, તો પણ પોતાના જ કર્મના વૈચિત્યને
ચિતવતી શ્રીમતી ધર્મથી જરા પણ ચનચિત થતી નથી
દૃષ્ટિરાગને લઈને તેણીના પતિ પણ ધીમે ધીમે તેના ઉપર
વિરાગી થયો અન્ય સ્ત્રીને પરણવાની અભિલાષથી આને
મારી નાખવાની યોજના પણ થઈ ધરના અદરના ભાગમાં
એક અધારી ઝોરડીમાં ધડામાં સપ રાખીને ધડો ઢાકી
દીધો પછી શ્રીમતીને આદેશ કર્યો કે- 'ઝોરડામાં ઢાકેના
ધડામાંથી મને પુષ્પો લાવી આપ' પતિનો આદેશ પામતા
જ શ્રીમતી નવકાર મણતી મણતી ધરના અદરના ભાગમાં
મર્મ હૃદયમાં નવકારને રચાવવાથી ગાળ અધકારમાં પણ તેણીને
ભય ન લાગ્યો ઢાકણ આધુ કરીને ધડામાં દાઢ નાખ્યો
નમસ્કારના પ્રમાવથી તુટ થયેની શાસનદેવીએ સાપને ખસેડી
ધડામાં સુમધી પુષ્પો જોઈથી દીધા હતા તે પુષ્પો લઈને તેણીએ
પોતાના પતિને સોંપ્યા ચક્રિત થયેલા તેણે લા જઈને જોયું

તો સાપ તો હતો જ નહીં પણ ધડામાથી લિવ્ય સુગંધ ફેનાતી હતી હર્ષ પામેલા તેણે સહુને બોલાવી આ હકીકત જણાવી અને શ્રીમતીના પગમા પડી વારવાર પોતાના અપરાધની માફી માગી શ્રીમતી સમજાવે છે કે- ખીજું તો નહીં પરંતુ હું એટલું ઈચ્છું છું કે હજી પણ આપ મારા કહેનાથી આત્મહિતને સાધો ' પછી ઉપસા ત થયેના તેને શ્રીમતીએ અરિહત પ્રભુનો ધર્મ સંભળાવે, કર્મની લઘુતાથી તે પણ બોધ પામ્યો. અદ્વધર્મની પ્રાપ્તિથી કુટુંબ પણ સતોષ પામ્યું અને તેના દ્વયથી હે રાજપુત્ર ! આ મહોત્સવ શરૂ કરનામા આવ્યો કે સુત્રાનિઘાનુ આ અદ્વધન ચરિત્ર માલગી અલ્પ ત હર્ષ પામેલો રાજપુત્ર પોતાના મિત્ર મુમતિને કહે છે કે- મિત્ર ! આ લોકમા પણ નમસ્કારનું ફળ કેટલું મોટું છે ? ધન, યશ, સુખ વગેરે તમામ સુદર સામગ્રી એના પ્રલાવથી મળી શકે છે

જનકાસ

રાજસિંહ અને તેના મિત્ર પોતાનપુર નગરથી આગળ ચાલતા ધીમે ધીમે ક્ષિતિર્પ્રાપ્તિ નગર પહોંચ્યા આખા નગરને આનંદકલ્પોત્સવ કરતું જોઈને નિરમય પામેના રાજકુમારે કાઈ એક નાગરિકને નગરના હર્ષનું કારણ પૂછ્યું નાગરિક કહે છે કે- આ નગરમા બહુ નામનો બળવાન ગામ છે એક વાર અલ્પ ત વૃષ્ટિ થવાથી નદીમા મોટું પૂર આવ્યું લોકો તે જોવા આવ્યા એમા એક દુશિયાર કાટવાળ પૂરમા તણાતા મોટા ખીજોરાને જોઈને નદીમા પડ્યો અને ખીજોરુ લઈને રાજાને સોંપ્યું એનો વર્ણ, એની ગંધ, તથા એનો સ્વાદ જોઈને રાજા ખુશ થઈ ગયો અને કાટવાળનો સત્કાર કરીને તેને પૂજ્ય કે- ' તે આ ક્યાથી મેળ પુ ? ' ૨૧

તેણે કહ્યું કે- નદીના પૂરમાંથી ' ત્યારે રાજ્યએ પણ એવું
 મૂળ શોધી કાઢવાનો આદેશ કર્યો તેની શોધ માટે નદીના
 કિનારે કિનારે ચાલતાં તે વન સુધી પહોંચી ગયો. વનમાં જવા
 તૈયાર થાય છે, ત્યાં પાસે રહેતા ગોવાળીયાઓ કહે છે કે- બાઈ,
 જે કોઈ અહીંથી ફળ લઈ જાય છે, તે અવશ્ય મૃત્યુ પામે છે,
 માટે ફળની સાતત્ય રાખીશ નહીં તેણે તો ખાસી હાથે પાછા
 ફરીને રાજ્યને હજીકત જણાવી ફળની સાવસાને આધીન
 થયેનો રાજ્ય પણ મર્યાદા મૂકીને કહે છે કે- ' તારે વારાફરતી
 એકેક માણસને મોકલીને હમેશને માટે મારા વારતે એક
 ખીન્નેનું મમાવવું નમરના તમામ સોડોના નામની પત્રિકા
 લખીને ફાટવાળે ધડામાં નખાવી અને હમેશા કુમારી કન્યા
 મારફત ચિટી કઢાવે છે જેના નામની ચિટ્ટી નીકળે તેને વનમાં
 મોકલી તેના દ્વારાએ માતૃસિંગ મમાવે છે પછી તે જનારો તો
 બિચારો મરણ જ પામે છે આમ રાજ્ય એક એક માણસને
 મરવું પડે છે એટલે સોક તો ખીચારો ત્રાસી ગયો એવામાં
 એક વાર જિનદાસ નામના આવકનો વારો આવ્યો. હવે મર
 વાનું જ છે તો અતિમ આરાધના કરી લેવી જોઈએ, એમ
 વિચારી ધર્માત્મા એવો તે ગૃહચૈત્યમાં પૂજા કરી સકુને ખમાવી
 આગાર સહિત પચ્ચકખાણું કરીને મનની સમાધિને જાળવીને
 માતૃસિંગ લેવાને વનમાં ગયો. ઉચ્ચ સ્વરે નમસ્કારને ગણતો
 જિનદાસ વનમાં પેઠો. મતની વિરાધનાથી વ્યતરમાં ઉત્પન્ન
 થયેલો એક સુદ દેવતા ત્યાંથી અધિજાયક હતો નવકારના
 શ્રવણથી તેને પોતાના પૂર્વ જ મનુ જ્ઞાન થયું, એટલે આજ
 કની પાસે આવી હાથ જોડીને લક્ષ્મીપૂજક કહે છે કે- ' આપે
 મને ધર્મ પમાડો, માટે આજથી માંડીને આપ મારા ગુરુ છે.
 મારા માટે પૂજ્ય છે. આપ આપના રથાને રહેજો હું આપને

હમેશાં ફળ આપી જઈશ ' જિનદાસ કૃતદૃસ થઈ પાછો
 ફર્યો અને રાગને વાત, કરી રાગ અલત ખુશ થઈ ગયો
 અને જિન ધર્મની સ્તુતિ કરના લાગ્યો જિનદાસનો પશુ
 તેને ઘણો સત્કાર કર્યો આખા નગરમાં દર્શ દેલ્યો અને આ
 કારણે હે રાજપુત્ર ! હાલમાં અહિંના રાજાએ આ ઉત્તમ
 કરાવ્યો છે ઉત્સવનું કારણ સાંજીને રાજકુમાર સુભાષિતને
 કહે છે કે- પરમેષ્ઠિ નમસ્કારકુ આ કેવું ફલ છે કે આ
 લાભ ! જ તે સુખને આપનારો થાય છે '

હવે નમસ્કારના પારલોકિક ફળ સંબંધી અહિં ગણતર
 દષ્ટાંત કહીશુ

અહિં ગણતર ચોર

આમળ ચાલતા રાજપુત્ર અને તેનો મિત્ર વસંતપુત્ર
 નગરે પહોંચ્યા ત્યાં મહુ કાંઈને નનકાર ગણતા જોઈ નિરમય
 પામેલો કુમાર મિત્રને પૂછે છે કે- ' અહિંનો સમસ્ત લોક
 ઉનટબેર નવકારનો પાઠ કરે છે તેનું કારણ શું છે ? તેની
 જરા તપાસ કરી જુઓ ' કાંઈની પાસેથી જાતમી મેળવીને
 કુમાર પાસે આવીને સુભાષિત કહે છે કે- ' આ નગરમાં જિતરાત્રુ
 રાગ હતો તેને ભદ્રા નામની ગુણસપત્નિ રાણી હતી
 અહિં ગણતર નામનો ચોર ક્યાકથી આવીને હમેશાં નગરને
 સતાવતો હતો એક વાર તો રાજના ભડારને કોડીને તેમથી
 સુદર દાર ચોરી ગયો અને જઈને તે જ નગરીમાં કલાવતી
 નામની કાંઈક કલાસપત્નિ ગણિતને તે દાર આપ્યો તથા
 તેણીની સાથે જોગસખ જોગવવા લાગ્યો એવામાં અનગ
 ત્રયોદશી આવી તે મહોત્સવના પ્રસંગે સધળીએ વેશ્યાઓ
 અનકારો પહેરી શણગાર સજીને વનમાં ફેંડા કરના આવી

પહોંચી કલ્પાવતી પણ ચોર પાસેથી મેળવેલો દાર પહેરીને સૌની સાથે આવી તે વખતે મહારાણીની દસીઓ પણ ઉત્સવ જોવા આવેલી આ મનોહર દાર જોઈને તેણીએ ઓળખી લીધો અને જઈને ગણીને વાત કહી રાણીએ રાજાને વાત કરી અને રાજાએ મંત્રીને કહ્યું કે- 'હાલમાં આ કલ્પાવતી કોની સાથે સંગ કરે છે તે તપાસજો ' મંત્રીએ તપાસ કરીને 'અ હપિગલ્લ સાથે રહે છે' તેમ જણાવ્યું રાજાએ કલ્પાવતીના ધરને ધેરી લીધું, અ હપિગલ્લને પકડી લીધો અને યજ્ઞાએ ચડા યો કલ્પાવતી વેસ્યા હોવા છતાં અ પાસે આનિકાનો આચાર પાળનારી હતી તેને એમ થયું કે- 'અહો ! ખેંદની વાત છે કે મારા પ્રમાદથી આ બીચારો આવી દશાને પામ્યો મારે પણ આજમી માડીને બીજા પુરુષોથી સયુ' હવે તો હું આને જ નવકાર આપુ આમ વિચારી યજ્ઞા પાસે જઈને નવકાર આપ્યો અને 'આ નમસ્કારના પ્રભાવથી હું મરીને આજ રાજાનો પુત્ર થાઉ' આવું નિવાલું એની પાસે કરાવ્યું ચોર મરીને જરાબર રાજાનોજ પુત્ર થયો કારણ કે હલપ્રદાનમાં નમસ્કાર કામધેનુ દ્વાર છે રાજાએ જ મોત્સવ કર્યો અને પુર દર એવું એવું નામ પાડ્યું તેના મરણથી મર્જાનો કાળ જાણીને કલ્પાવતી સમજી ગઈ કે- આ રાજપુત્ર જ મારો પ્રાણપ્રિય છે ' રાજપુત્રને તેણી વારવાર રમાડવા લાગી અને રૂદન કરતો હોય તો કહે કે- 'રડીશ નહીં !' અ હપિગલ્લને વારવાર પોતાનું પૂર્વજુ જ્ઞાત સામગ્રીને અને કલ્પાવતીની મુખમુદ્રા જોઈને પૂરબર માદ આળ્યો જિતરાટના અવસાન બાદ તે પુર દર રાજા થયો અને કલ્પાવતીએ અન્ય કોઈ પુરુષનો સંગ કર્યો નથી, એવું જાણવાથી તેણીનો સ્વીકાર કર્યો આ સવજુ નવકારનું ફળ છે એમ જાણી જિનધર્મમાં રહ્યા થયેલો રાજા

હમેશા નવકારનું પઠન કરે છે ત્યારથી લોકે પણ નવકાર ગણવા લાગ્યો છે આ કહેણી ખોટી નથી કે- 'યથા રાજા તથા પ્રજા' સુમતિના મુખથી આ કથાનક સાંભળી સતોપ પામેલો રાજપુત કહે છે કે- 'ભુઓ ! આ ચોરને પગલોકમાં આ મંત્ર કેવી સુસ્વ રીતિએ ક્યો !'

હુડિક વક્ષ

હવે પરલોકના ફળને દર્શાવતું હુડિક વક્ષનું દષ્ટાંત પણ વીએ છીએ

આમળ ચાલતા રાજસિંહ અને સુમતિ મથુરા નગરીએ પહોંચ્યા ત્યાં પૂરું દિશામાં વક્ષનું મંદિર જોયું તેની આમળના બાગમાં 'શ્રીએ ચડાવેન ચોર અને તેને અપાતો નમસ્કાર આપુ દશ્ય જોવામાં આવ્યું ' આ અદ્ભૂત ઘટના જોઈને રાજપુત ત્યાંના પૂજારીને પૂછે છે કે- 'ભાઈ, આ શું બીના છે, તે જણાવ તો ખરો ' પૂજારી કહે છે કે- 'અહીં શત્રુમર્દિન રાજા છે તથા આ નગરમાં જિનદત્ત નામનો શ્રેષ્ઠ છે તે જ્ઞાનક છે, દયાળુ છે તથા સત્વચાક્ષી છે એકવાર અહીંના હુડિક નામનો કલાબાજ ચોર ચોરી કરના આવ્યો અને કાંઈ શેઠના ઘરમાં ખાતર પાડી ચોરી કરવા ગયો, ત્યાં પકડાયો રાજપુતાએ પકડીને ગાળને સોંપ્યો રાજાએ પણ કુકમ કાઢ્યો કે- 'વિડબના પમાડીને એને ફારીએ સટકાવો ' રાજપુતાએ ચોરે અને ચોટે જાહરાત કરીને નાચરિકાને જણાવ્યું કે- 'આ હુડિક ચોરે ચોરી કરેલી હોવાથી એને વધનાં રથાને પહોંચાડવામાં આવે છે બીજો પણ જે કાંઈ આવે શુ હો કરશે તો તેને પણ તેવી જ શિક્ષા કરવામાં આવશે કારણ કે આપણો ન્યાયનિષ્ઠ રાજા પોતાનો અપરાધ

પથ સદન કરે તેવો નથી ' ગ્રંથેડા ઉપર બેસાડી, આખા નમરમા ડેરથી અનેક વિટળણાઓ પમાડીને તેને ફાસીના સ્થાને લાઇ ગયા અને ફાસીએ લટકાવ્યો એ જ વખતે કાણુ કાણુ, એને કંઈ કંઈ સહાય આપે છે, તે જાણવા માટે ચર પુરપોને મૂકી દીધા અતિ તાપની પીડાથી તેને જિયારાને તૃણ ખૂબ લાગી હતી, એટલે જે કોઇ પાસે જાય તેની પાસે પાણી માગવા લાગ્યો, પરંતુ રાજાના જમથી કોઇ એને પાણી સુદા આપતું નથી હવે એજ માર્ગે યજ્ઞને જિનદ્રસ એવી આવ્યો એની પાસે પાણી માગ્યું તારે હમાણું ગ્રંથેડાએ કહ્યું કે- હું તને પાણી પા'શ પણ તું એકામ્ર મને નમરકાર મત્રને યાદ કર કે જેથી તારી સદ્ગતિ થાય હિસા કરનારો, જૂઠું બોલનારો ચોરી કરનાર પરભીમગન કરનાર અને બીજા પણ નિદનીય મહાપાપેમા રક્ત તથા આવા પાપેને પરવશ થઇને જે કુર્મતિમા જવાને જ સરભયેત છે એવો મનુષ્ય ' પણ જે આ મહામત્રને એક છેવટની ઘડીએ પણ સાચા દિનથી સભારી લે છે તો તે મનુષ્ય સ્વર્ગમ મળે થાય છે ' આવકના વચ્ચથી તે ચોર સર્' કુ ખને કરનાર તે મહામત્રને વારવાર યાદ કરવા લાગ્યો હવે આવક થેર જઈ પાણી લઇને પાછો ફરે છે ત્યાં તો ચોર પ્રાણમુક્ત થયો અને મહર્ષિ'ક યજ્ઞોમા દેવ તરીકે ઉત્પન્ન થયો લોકમા પણ કહેવાય ॥ ૩- ' અતે જેવી મતિ તેવી ગતિ ' આ પછી ચતુરુપોએ જઇને રાજાને જિનદ્રસનો રૂપાત જણાવ્યો એના માટે પણ રાજાએ ફાસીના કુકમ કાઢ્યો રાજપુરુષોએ ગ્રંથેડા પર બેસાડી એની વિકનના કરાની તૈયારી કરી, ત્યાં તો યજ્ઞ દેવતાએ પેતાના ગુસ્સી આ દશા જોઈ નગરના લોકોને શિક્ષા કરવા માટે એક પત્થરની મોટી શિવા બનાવી અને રાજા વગેરે

લોકોને ઉદ્દેશીને કહ્યું કે- ' રે ! અધમ પુરોહિત ! આ તમે શું માણ્યું છે ? કસ્થાના સાગર અને મારા સ્વામી શ્રી જિનદત્તાની વિડબના કરી તો મમજી લેજો કે તમને મદૂને આ ચિતાથી ચૂરી નાખીશ ' આ સાબળતા જ રાજ્ય વગેરે તમામ લોકો એના બપળીત થઈ ગયા કે જેની વિડબના કરવા ધારી હતી તેની જ પુષ્પાદિકથી પૂજા કરવા લાગી ગયા મરણનો બપ ઝાને ન હોય ? નમસ્કાર કરીને વિનતી કરે છે કે- ' સ્વામિન્યા ! અજ્ઞાનથી અમે જે અપરાધ કર્યો, તેની ક્ષમા કરો ' વક્ષ કહે છે કે- ' આ આવકનું તમે બધા સરણુ મ્હીકારો અને પૂરું દિશામા મારું મદિર કરાવો ' પછી રાજ્યએ મધદસ્તી ઉપર ત્રેહિને બેસાડીને નગરમા પ્રવેશ કરાવ્યો અને વારવાર પોતાની જૂનની મારી માગી તથા આવકની પ્રતિમા સહિત હુડિક વક્ષનું મદિર બધાબધુ આ સાબળી હાથ પામેવો રાજ-પુત્ર પોતાના મિત્રને કહે છે કે- ' નમસ્કારના સ્મરણથી આ ચોર પણ મદધિક વક્ષ થયો, તેમ હું પણ પૂર્વે બીન હતો અને પરમેશ્વિમત્રના પ્રતાપે આજ રાજકુલના સુખ ભોગવું છું ' રાજપુત્રની આ વાત સાબળીને સુખતિ પૂછે છે કે- ' આપણી બીન શી રીતે હતા ? કુમાર પોતાનો પૂર્વ જવ કહી મબજાવે છે, ત્યારે આશ્ચર્ય પામેલો સુખતિ કહે છે કે- ' ખરે ! મને તો લાગે છે કે આપ આપના પૂર્વજ મની પત્ની રત્નનતીને પરણવા જ નીકળ્યા હો, પરંતુ તેણી તો પુરપ માત્રની દેવિણી છે, એટલે એને જોવી પણ અશક્ય છે, તો પછી વાતચીતનો પ્રસંગ તો મળે જ શાનો ? '

કુમાર કહે છે કે- મિત્ર ! આવી ચિતા શા માટે કરવી ? કેમકે જેની ચિતનના પણ ન કરી હોય તેવા કાર્યો પણ વિધિ

પાર પાડી આપે છે અને પુરો ગમે તેનું ધાણું હોય પણ વિધિ વિપરીત તો એક પણ કામ પાર પડતું નથી '.

કુમાર પોતાના મિત્ર સહિત તે નગરથી આગળ ચાલ્યો. ઠેકઠીક વારે રાઈ એક સરોવર પહોંચ્યા ત્યાં પશૂન પડતો હતો. ઉપરાંત નરતાનો યાક પણ લાગેલો એટલે કુમારને ઘણી જ તૃષ્ણા આગી હતી સરોવરના કિનારે સ્નાનાદિ કરીને રાજપુત્ર વિશ્રાંતિ લેવા માટે કાચુદારને માટે એક વૃક્ષ નીચે સૂઈ ગયો. સુમતિ બાલુઓની સ્નાઓમા પુરુષો એકઠા કરવા ગયો, તેમ્ણામાં તેણે આકાશમાગે આવતા રાઈ નિશાધરને જોયો. દેવકુમાર જેવા કુમારને જોઈને તેને ચિતા થઈ કે 'મારી પાછળ આવતી મારી સ્ત્રી આને જોઈને જરૂર રાગી થશે ' આ ચિતાથી તેણે સત્તામાથી અમુક ઔષધી મેલણ કરીને ધસીને કુમારના ઉપર છટી છુરતજ કુમાર સ્ત્રીરૂપ ઘડ ગયો. નિશાધરના ગયા બાદ છુરતજ એની સ્ત્રી એ માર્ગે આવી પહોંચી સ્ત્રીના સ્વરૂપમાં કુમારને જોઈને તેણીને ચિતા થઈ કે 'આ સ્ત્રીને જોઈને મારો પતિ આનામા આસક્ત થશે આ વિચારથી તેણીએ ખીછ ઔષધી છટીને કુમારને પુરુષ સ્વરૂપમાં ફરી દીધો. સુમતિ સત્તાઓની મધ્યે રહ્યો થકો બા જધુ જોઈ રહ્યો હતો. કુમાર જાગ્યો એટલે એન જ ને ઔષધીઓ જાગવી અને તેની શુ અમર નીપજે છે વહેર જાત ત કલો.

૫૪) આમજી ચાતત તેઓ પદ્મપુર નગરે પહોંચ્યા ત્યાંના મુરજીમવ ચિનાલવમા જન્મે જણ સેનુ રૂપ લઈને ગયા રત્નવતી પશુ સ્ત્રીઓના પરિવારની સાથે તે જ સમયે સ્ત્રી આવી પહોંચી પુરુષ ચરનાદિથી પ્રજુજી કરીને પાછા ફરતા સજપુત્રીએ દેવાંગના જેવી કુમારસ્ત્રીને જોઈ અને જોતાં જ

હાં પામીને પૂજ્ય કે- ' તું યાચી આવી છે ? ' મિત્ર સ્ત્રીએ કહ્યું કે- ' મારી સખી અન્ય સ્થાનેથી અહીં આવી છે ' ફરી રત્નવતી કહે છે કે- તારી સખીને જોતા જ મને અપૂર્વ આનંદ થાય છે ઉદાસ થાય છે તો તમે જ ને મારે ઘેર પધારો ' જ ને કૃત્રિમ સ્ત્રીઓ ત્યાં ગઈ અને ઘણો વખત ત્યાં રહી પ્રસંગ પામીને એક વાર કુમારસ્ત્રીએ રાજપુત્રીને કહ્યું કે- ' હજી તારા પૂરજનના પતિ બીનના પત્નો લાગી શક્યો નથી અને અનુપમ પતિ વિના ગમે તેવી રૂપસપત્ન અને મનોહર કન્યા પણ શોભા પામતી નથી, તો હવે તો કાંઈ યોગ્ય ગજકુમારને પસંદ કરીને જ લગ્ન કરી લે તો ફીક થાય '

રત્નવતીએ કહ્યું કે- ' મારા પૂરજનના પતિ સિવાય, કોઈ દ્રને પણ હું વરવાની નથી '

કુમારસ્ત્રી કહે છે કે- ' જો એમ છે તો અરણ્યમાં રહેના માલતી પુષ્પની માફક જોગવિનાનું તાર ધોનન નિષ્ફળ છે '

રાજપુત્રી કહે છે કે- ' પતિ કરનાનો છે તે ચિત્તની શાંતિ માટે કરવાનો છે અને તે શાંતિ મને તારાથી જ મળી રહે છે, તો મારે હવે બીજા કાંઈનું કામ નથી '

કુમારસ્ત્રી પૂછે છે કે- ' તારા પૂરજનને એળખવા હી રીતે ? તે તો કહે '

રાજપુત્રી કહે છે કે- ' મારી પૂરજનમની કરણી જે જાણુતો હોય, તે જ મારો સ્વામી છે

કુમારસ્ત્રી જોલી કે- ' હમસાર મહાવિએ જતાવેના નમ રકારતુ નિરતર રમરણુ કરતા મરીને જ રાજપુત્રી યઈ છે. '

આ સાજળતા જ રાજપુત્રી એની સખીને પૂછે છે કે- 'આ તારી સખી સ્વયં આ વાત જાણે છે કે કાઠની પાસેથી જાણીને મને કહે છે ? '

સખી જણાવે છે કે- આ સ્વયં જાણીને કહે છે, અને આજ તારો પુત્ર જન્મનો પતિ છે માટે તો તારું મન આને વિષે દુરે છે બીજી એની એટલા વગેરે પણ પુરુષને અનુરૂપ હોય એવું લાગે છે વળી પતિસમાગમથી સ્ત્રીઓમાં જે રિકાર દેખાય તેવા વિકારો તારામાં આના મમાગમથી થતા દેખાય છે માટે મારું તો માનવું છે કે- ચોક્કસ આ જ તારો પુત્રનો પતિ છે અને કૃત્રિમ સ્ત્રીનું રૂપ લાગી અહીં આવેલ હોય એમ મને લાગે છે '

પછી રત્નવતીના આગ્રહથી જ ને કૃત્રિમ સ્ત્રીઓએ બીજી સ્ત્રીઓનો ઉપયોગ કરી પોતાનું પુરુષનું સ્વરૂપ પ્રગટ કર્યું

કુમારનું રૂપ જોઈ અત્યંત હૃદયમાં આવેલી રાજક યાએ કહ્યું કે- નાથ ! જેમ આપે આપનું રૂપ પ્રગટ કર્યું, તેમ રૂપા કરીને આપનું કુલ પણ અમને કહી સંજાણવો. '

કુમારની આજ્ઞાથી સુમતિએ સંજાણવે પ્રગટ કરી સંજાણવે રાજાએ જ્ઞાત જાણ્યો અને અત્યંત હૃદયથી પોતાના પુત્રી રાજકુમારને આપી તથા કસ્તીથી હાથી ધોડા વગેરે પણ આપ્યું રાજસિંહ બાગ્યથી પ્રાપ્ત થયેલા ઉત્તમ કાઠિના જોગસુ મ જોગવવા લાગ્યો

એના પિતાને આ વાતની ખબર પડતા દૂતદ્વારા લેખ મોકલીને જણાવ્યું કે- શ્રી મહિષ દિર નગરથી રાજા રાજ મૃગાક કુમાર રાજસિંહને સ્નેહપૂર્વક-હિતકામપૂર્વક જણાવે છે

‘હે-’ અમે દેવકુશળ છીએ પરંતુ તારો વિરહ અમેને સાલે છે, તારા દર્શનને માટે અમે ઝળીએ છીએ બીજી વાત-અમારી પ્રદાનરથા છે અને ધન લેવાની અમારી મન કામના છે, તો તું જલદી આવીને રાજ્યનો સ્વીકાર કર ’

કુમારને પણ પિતાને મળવાની ઉત્કંઠા યદ્યપિ પદ્મરાજા પાસે નિદાપગિરિ માગી, ચતુરંગી સેના લઇને પોતાના નગર બહી આવ્યો. રત્નવતીની સાથે હાથી પર બેસીને નગરમાં પ્રવેશ કર્યો. બક્તિથી માતાપિતાના ચરણોમાં નમસ્કાર કર્યો પિતાએ આશીર્વાદ આપ્યો અને વિચાર કર્યો ‘હે-’ પુત્રને ગજગાદીએ બેઠાડીને હું હવે ધર્મનો આશ્રય કર ’

એટલામાં ઉદ્યાનપાલ આવી નમસ્કાર કરીને વિનંતિ કરે છે ‘હે- રાજા! ઉદ્યાનમાં આવ્યાં શુભસાગર પધાર્યા છે ’

રાજા આનંદ પામે છે ‘હે-’ મારું કેટલું અહોભાગ્ય કે બરાબર અવસરે ગુરુમહારાજ પણ પધાર્યા ’

પછી રાજસિંહને ગાદીએ બેસાડ્યો વાચકોને જ્ઞાન આપી, જિનમદિરામાં પૂર્ણ કરી, હાથી પર બેસીને રાજ્ય સિંહની સાથે ગુરુ સમીપે ગયા ગુરુને નમસ્કાર કરીને વિનંતી કરી ‘હે-’ ભગવન્ ! કૃપા કરી મને દીક્ષાશ્રી ભેટા આપો અને આ બપોરે જ બસમુદ્રથી તારો ’

ગુરુએ નિધિપૂર્વક નતો આપ્યાં રાજર્ષિ પણ તપ તપીને સદ્ગતિ પામ્યો. રાજર્ષિસિંહ અને રત્નવતી રાણીએ સમ્યક્ દત્તપૂર્વક ગૃહસ્થ ધર્મ અંગીકાર કર્યો પછી ગુરુને નમસ્કાર કરી રાજા પોતાને રથાને ગયો અને આવ્યાં મહારાજ પોતાના પરિવાર સાથે અન્યત્ર નિહાર કરી ગયા

રાજસિંહે ચિરકાળ સુધી રાજ્યનું પાલન કર્યું ને રોકારના પ્રભાવથી બળવાન દુશ્મન રાજ્યએ પણ વશ થઈ ગયો. પોતાના સમસ્ત રાજ્યની ભૂમિને ચેત્યેથી વિભૂષિત કરી

હવે એક વારે રાજ્ય માટે પછો ભારે પોતાની અતિ આરાધના માટે રાજ્યએ પ્રતાપસિંહ નામના પોતાના પુત્ર માદીએ બેસાળ્યો અને ધર્મોચારને બોલાવ્યા તેમના ચરણોમાં નમસ્કાર કરી હાથ જોડીને કહ્યું કે- 'ભગવન્ ! હવે અનુસરોચિત કંઈક આદેશ કરો '

ગુરુ કહે છે કે- ' મહાનુભાવ ! સધળી આશસા ઉપર સમ્પદપ્રકારે આરાધના કરે. જ્ઞાનાદિ આચારો ત્રિને લાગે. અતિચારોનું કથન કરે અને પુનઃ મનોવ્યાસથ કરે પૃથ્વી પાણી અગ્નિ વાયુ વનસ્પતિ બેધદ્રેવ તેષ્ઠદ્રિય, ચક્રરિદ્રિય નારખી, તિર્થંચ અનુભ્ય અને દેવ એમ તમામ જીવોની સાંદ્રમાપના કરી લે કોઈની પણ સાથે વૈરભાવ રાખીશ નહિ. દ્વિસા જૂઠું, ચોરી વગેરે અદારે પાપોનો ભાગ કરે જૂતકાગમ પણ જે કોઈ પાપકાર્યો કર્યા હોય તેની આત્મસાક્ષીએ નિર્ધાર કરે વિધિપૂર્વક દાનદીર્ઘા જે સુકૃતો કર્યા હોય તેની મનઃપચતન-કાવાથી અનુમોદના કરે અસ્થિત, સિદ્ધ સાધુ અજિતપ્રશ્નીન ધર્મ એ ચાર શરણ કરના લાયક છે તેનું શરણ લેવા સ્વીકારે ચારે પ્રકારના આદારનો ભાગ કરે અને વારંવાર નમસ્કાર સ્મરણ કરે

‘ હું કોઈનો નથી અને મારું કોઈ નથી ’ એ પ્રમાણેની લાવનાવડે દેહમા પણ નિર્મમ બની જિન ચરણોનો સેવાની જ એક આશસા રાખ

આ પ્રમાણે સમાધિપૂર્વકની આરાધનાથી રાજસિંહ હે મરીને
અન્નદેવલોકમાં દેવ સાગરોપમના આયુષ્યવાળો દેવેન્દ્ર થયો.

રત્નનતી પણ આરાધનાપૂર્વક મરીને તે જ દેવલોકમાં
ઉત્પત્ત થઈ સાથી આત્મે જ ને આત્મા મોક્ષપતિને પામરો.

આ પ્રમાણે નમસ્કારના રમરણથી બીન-બીનડીને મળેના
તેવ-મનુષ્યના સુખ અને પરપરાએ મુક્તિનું સુખ તથા બીજા
દૃષ્ટાંતોમાં પણ જે ક્વ જતા હુ, તે સમજીને હે અવ્ય જીવો !
પરમપરમેષ્ઠિ ! મરકાર મરને તમે નિરતર યાદ કરો કે જેથી
તમારો પણ જીવનો અવ નાશ પામે.

પ્રકરણ પંદરમું

વચ્છલ ડારીકૃત

શ્રી નવકાર ગીત

નવકાર તણા ફલ સામલી, હૃદય કમલ ધરી ધ્યાન,
અનત ચઉવીસી આગે માનિઉ, પચપરમેષ્ઠિ પ્રધાન ૧
હવસમરિ (૨) નવકાર, જિનચાસન ઠહિઉ સાર હવઁ
આચલીઁ

વનમાહિ એક પુલિ હઉ પુલિહી, મુનિ તમુ દિઉ નવકાર,
અ તકાલિ મિહૂ મત્ર વિશેષઈ, રાયમદિર અવતાર હૃ ૨
પડીય ભૂમિ સમલી પેવ(ખ)વિ, મુનિ તમુ દિઈ નવકાર,
સીધલરાય તણઈ ઘરિ કુવરી, બરુયછિ ઠરિઉ વિહાર હૃ ૩
નગર પોતનપુરિ જોઉ મિત્યાતણિ વહૂરનઈ દિઈ આલ,
મહામત્ર સમરઈ મનિબ્યતરિ સરપ શ્રીટી ફૂલમાલ હૃ ૪
એ નવકાર તણઈ મુપસાઈ, પુરિસાસિદિ જિજિ પામી,
કનકમઈ જિણુ ભૂયણુ કરાવિઉ, યાખ્યા ત્રિભુવનસામિ હૃ ૫

બણધ વજ્રહારી નિસિદ્ધિન, મહામત્ર સમરીજધ,
એ નવકાર તણધ સુપસાધ, કેવલિ લલિ લહતિ જી ૧
ઈતિ નવકાર ગીત

નોકારવાલી ગીત.

બાર જપુ અરિહતના બગવતનારે ગુણ સૂરિ છત્રીસ,
સિદ્ધ આઠ ગુણ જાણીધ વરવાણીધરે ગુણહુ નિસદ્ધિસ નો ૧
નોકારવાલી વહીધ ચિર નદીધરે ઉઠી ગુણીધ સવેર,
સૂત્રતણા ગુણ ગુથીયા મણીયા મોહન મેર નો ૨
પચવીસ ગુણ ઉવજાયાના સત્તાવીસરે ગુણશ્રી અણગાર,
એકસો આઠ ગુણેકરી ધમ ગુણ્યોરે બવીયણ નવકાર નો ૩
મોક્ષ જાપ અગુઠડે વૈરી રૂઠડેરે તર્જનાશુક્તી હોય,
જહુ સુખદાયક મધ્યમા અનામિકારે વચ્ચારથ હોય નો ૪
આકર્ષણચટી આશુક્તી વલી મુણ્યોરે ગુણવાની રીતિ,
મેરૂ ઉલ ધન મત કરો મમ કરો રે નખ અગ્રે પ્રીતિ નો ૫
નિશ્ચલ ચિત્તે જે ગુણે વલી સખ્યાદિકથી એકત,
તેહનું ફલ હોવે ઘણું ધમ બોલે રે જિણવર સિદ્ધત નો ૬
સખ પ્રવાલા રૂઢિક મણિ પતાણવ રતાજણી સાર,
રુખ સોવન રચણ તણી અદનાડગર નૈ ધનસાર નો ૭
સુદર ફલ રુદ્રાણની જપમાલીકારે રેસમની અપાર,
પચવર્ણ સમસૂત્રની વલી વિશેષે સૂત્રતણી ઉદાર નો ૮
ગોયમ પૂછ્યાથી કહ્યો મહાવીરજીરે એ સયલ વિચાર,
લગ્નિ કહે બવીયણ તુમે ધમ ગુણ્યોરે નિત્ય શ્રી નવકાર નો ૯
ઈતિ નોકારવાલી ગીત સમાપ્ત

નવકાર ફેલ સંજ્ઞા

(ત્રિઆરે ગુણુ પ્રમ તથા, એ રામ)

સમરો બવિઅણુ બાવરુ, મહામત્ર નવકારો રે,
સમરતા સુખ પામીઈ, બવોબવ એ આધારો રે સમરો ૧
પૂરવ વ્યકિતણુ ઠહુ, સાર એ શ્રી જિનરાયો રે,
એક મના આરાધતા, પાતક દૂરિ પલાયો રે સમરો ૨
અહસઠ અક્ષર એહના, સપદા આહને સારો રે,
આપઈ અતતી સપદા, બવિજનનઈ હિતકારો રે સં ૩
ઉજ્જલ ધ્યાન ધરી કરી, લાખ એક જપઈ જેહો રે,
તીરથ કર પદ તે લહઈ, એહમા નહોં સદેહો રે સમરો ૪
સુખ મતતિ અરથઈ કરી, પૂજી શ્રી જિનરાયો રે,
ઘટતોએક લખ(શ્રખ)સમરતા, મનવહિત સુખ ધાયો રે સં ૫
કમલબધ કરી જે જપઈ, એકમના નવકારો રે,
દિન પ્રતિ તે છમતો, ફલ લહઈ ધોયનુ સારો રે સમરો ૬
નદા(દા)વર્ત કરઈ કરી, શખાવર્ત કરેઈ રે,
ધ્યાન ધરઈ નવકારનુ, વહિન સુખ લહેઈ રે સમરો ૭
બધન કદઈ જે જપઈ, વિપરીતઈ એક લાખો રે,
સકટ કણ તેહનુ ટલઈ, એહવી જિનવર બાખો રે સમં ૮
અનુપૂરવી કે પાટલી, અહનિચિ જેહ ગણુ તો રે,
વરસા વરસી તપતણુ, ફલ સહી તેહ લહતો રે સમરો ૯
વયરી રુઠે તરજની, અશુકઈ મોખ્ય જાપો રે,
વરી કરવા ટચી અશુવી, અનામિકા યથ વ્યાપો રે સં ૧૦
શિવકુમાર સકટમાહિ, ચિત્ત ધર્યો નવકારો રે,
સોનાનો પુરિસો યથો, ત્રિદ કીઓ તેલી વારો રે સં ૧૧

સમલી વ્યાધઈ અપહંગી, મુનિ દીધો નવકારો રે,
 તતળિણુ રાજસુતા થઈ, પાત્રી સફળિ સારો રે સં ૧૨
 ચોર થયો વલી દેવતા, નવપદ મહિમા તેહો રે,
 ભીલ-ભીલડી મુર થયા, પાપી હૂતા જેહો ર સમરો ૧૩
 ધ્યાન ધરતી અહનિશિ, શ્રીમતો અનિ મુકુમાલા રે,
 સહટ તસ દૂરિ થયુ, ભુજગ ધર્મ કૂલમાલા રે સમરો ૧૪
 મન વચ કાયા વશિ કરી, નવપદનું કરે ધ્યાનો રે,
 હૃદયવિજય કહ્યું હરખર્યું, તસ ધર નવય નિધાનો રે સં ૧૫

ઇતિ શ્રી નવકાર દ્વલ સજ્જાય

શ્રી જ્ઞાનવિમલસૂરિ કૃત

શ્રી નવકાર લાસ

(લાસ નરદનની એ દેશી)

પ્રથમ પદ વર્ણન લામ

વારી જાઉં હું અરિહંતની, જેહના ગુણુ છે બાર, મોહન
 પ્રાતિહારિજ આઠ છે, મૂલ અતિશય ચ્યાર મો ૦ વા ૦ ૧
 વૃક્ષ અશોક ૧ સુરકુસુમની, વૃષ્ટિ ૨ દિવ્ય ધ્વનિ વાણુ, ૩ મો ૦
 આમર ૪ સિંહાસન ૫ હુકુલિ, ૬ ભામડલ ૭ છત્ર વળાણુ ૮
 મો ૦ ૨ વા ૦

પૂજા અતિશય છે લલો, ત્રિભુવન જનને માન્ય, ૧ મો ૦
 વચનાતિશય ચોજનમાનિ, સમજે ભવિ અસમાન ૨
 મો ૦ ૩ વા ૦

જ્ઞાનાતિશય અનુત્તર સુરતણા, સશય છેદનહાર, ૩ મોં
 લોકાલોક પ્રકાશતા, કેવલજ્ઞાન લહાર ૪ મોં ૪ વાં
 રાગાદિક અતરરિપુ, તેહના કીધા અત, મોં
 જિહા વિચરે જનહીસરુ, તિહા સાતે ઇતિ શમત
 મોં ૫ વાં

એહ અપાયાપમમનો, અતિશય અતિ આહૂત; મોં
 અહનિશિ સેવા વારતા, ઠેહીમમે પુરુહૂત મોં ૬ વાં
 મારગ શ્રી અરિહતનો, આદરીઈ શુષ્કગેહ, મોં
 ચાર નિસેપઈ વહીઈ, જ્ઞાનવિમલ શુષ્કગેહ મોં ૭ વાં

ઇતિ પ્રથમ ૫૬ વર્ણન ભાસ

દ્વિતીય ૫૬ વર્ણન

(હાલ-અનમેવાની દેશી)

નમો સિદ્ધાણુ બીજે પદે રે લાલ, જેહમા શુષ્ક છે આઠરે,
 હું વારી લાલ
 શુકલ ધ્યાન અનલે કરી રે લાલ, બાબ્યા કર્મકુકાઠ રે
 હું વારી ૧ નમો આકળીં
 જ્ઞાનાવરણુ ક્ષયે લહો રે લાલ, કેવલજ્ઞાન અનત રે,
 હું વારી
 દર્શનાવરણુ ક્ષયથી યયો રે લાલ, કેવલ દર્શન કતરે
 હું ૨ નમો
 અખય અનત મુખ સહજથી રે લાલ, વેદની કર્મનો નારારે,
 હું વારી

- મોહની ક્ષયે નિરમલુ રે લાલ, ક્ષાયિક સમક્રિત વાસરે
હું ૦ ૩ નમો ૦
- અખયયિતિ ગુણ ઉપનો રે લાલ, આયુકર્મ અભાવિ રે,
હું વારી ૦
- નામકર્મ ક્ષયે નીપનોરે લાલ, રૂપાદિક ગત ભાવ રે
હું ૦ ૪ નમો ૦
- અશુભલધુગુણ ઉપનોરે લાલ, ન રહ્યો કોઈ વિભાવરે,
હું વારી ૦
- ગોત્રકર્મક્ષયે નીપનો રે લાલ, નિજપર્યાય સ્વભાવરે
હું ૦ ૫ નમો ૦
- અનતવીર્ય આતમતણું રે લાલ, પ્રગલ્બો અતરાય નાસરે,
હું વારી ૦
- આઠ કર્મ નાશે થયો રે લાલ, અનત અખય સુખવાસરે
હું ૦ ૬ નમો ૦
- લેહ પક્ષર ઉપચારથી રે લાલ, અનત પરપર લેહ રે,
હું વારી ૦
- નિશ્ચયથી પીતરાગનારે લાલ, ત્રિકરણ કર્મ ઉઝડે રે
હું ૦ ૭ નમો ૦
- જ્ઞાનવિમલની જ્યોતિમા રે લાલ, બાસિત લોકાલોકરે,
હું વારી ૦
- તેહના ધ્યાનચક્રી હુઆ રે લાલ, મુખીયા સઘલા લોકરે
હું ૦ ૮ નમો ૦
- ઈતિ નવકાર પદાધિકારે દ્વિતીય ભાગ

અથ તૃતીય પદ વર્ણન બાસ ૩

દાસ.—પ્રથમ ગોવાલાતલે ભવઈછ જે દેશી

આચારી આચાર્યનુંછ, ત્રીજે પદે ધરે ધ્યાન,
શુદ્ધ ઉપદેશ પ્રત્યક્ષતાછ, કદાચ અરિહ ત સમાન સૂરી૦ ૧
નમતા શિવમુખ ચાય, ભવ ભવ પાતિક ભય, સૂં આં
પચાચાર પજાવતાછ, આપણે પાલત,
છત્રીસ છત્રીસી શુભે છ, અલકૃત તનુ વિલસત સૂરી૦ ૨
દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રનાછ, જોકેક આઠ આચાર,
બારહ તપ-આચારનાછ, ઇમ છત્રીસ ઉદાર સૂરી૦ ૩
પરિકરારિક અઉદ છેછ, વહી દસવિધ યતિધર્મ,
બારહ ભાવન ભાવતાછ, જે છત્રીસી મર્મ સૂરી૦ ૪
પચેદ્રિય દમે વિવચથીછ, ધારે નવવિધ બ્રહ્મ,
પચ મહાવન પોષનાછ, પચાચારે સમર્મ સૂરી૦ ૫
શુપતિ ત્રણિ સૂધી ધરેછ, ટાલે ચ્યાર કપાય,
જે છત્રીસી આકરેછ, ધન ઇત તેહની માય સૂરી૦ ૬
અમ્રમત્તે અર્ધ ભાળતાછ, ગણિ સપદ જે આઠ,
બત્રીસ અઉ વિનયાદિકેછ, ઇમ છત્રીસી પાઠ સૂરી૦ ૭
ગણુધર ઓપમ દીલઈછ, સુગમધાન કહિવાય,
ભાવ ચારિત્રજ નેહવાછ, તિહા જિનમારમ કવાય સૂરી૦ ૮
જ્ઞાનવિમલ શુભ રાજતાછ, ગાજે શાસનમાહિ,
તે વદી નિરમલ કરેછ, બોધિબીજ ઉછાદિ સૂરી૦ ૯
ધૃતિ નવકાર પદાધિકારે તૃતીય બાસ. ૩

અથ ચતુર્થ પદ વર્ણન બામ

પાચે પાંકન ગદતા—એ દેહી

થોથે પદે ઉત્તરજામનું, ગુણવતનું ધરે ધ્યાનરે
 શુભરામ મમ તે કદ્યા, પદિસૂરીને સૂરી સમાનરે ત્રુટક
 જે સુરિ મમાન વ્યાખ્યાન, કરિપણિ નવિધરે અભિમાનરે,
 વલી સૂત્રાર્થનો પાઠ દિધ, બલી જીવને સાવધાન રે ૧
 અગ ઇન્દ્રધાર ચોદ પૂર્વ જે, વલી વાણિ બણાવે જેહરે,
 શુભ પણવીસ અલકર્યા, હરિવાદ અરથ જેહરે ત્રુટક
 ગદુ નેહે અભ્યાસ સદા, મનિ ધારતા ધર્મધ્યાનરે,
 હરે ગદ્યની ચિત પ્રવર્તક, દિધ ચિવિરને ગદુમાનરે ૨
 અથવા અગ ઇન્દ્રધાર જે વલી, તેહના ગાર ઉપાગરે,
 ચરણકરણની સિતરી, જે ધારે આપણઈ અગરે ત્રુટક
 વલી ધારે આપણે અગે, પચાગી સમ તે સૂધી વાણિરે,
 નવગમ બગ પ્રમાણ, વિચારને દાખતા જિનઆણરે ૩
 સધ મકલ હિતકારિયા, રતનાધિક મુનિ હિતકાર રે,
 પણ વ્યવહાર પ્રરૂપતા, હલ સામાચારી આચારરે ત્રુટક
 હહે દસ સમાચારી આચાર, વિચારને વારના ગુણજેહરે,
 શ્રી જિનશાસન ધર્મધુરા, નિરવાહતા શુચિ દેહરે ૪
 પચવીસ પચવીશી ગુણતણી, જે ભાખી પ્રવચનમાહિરે,
 મુક્તાદલ માલા પરિ, દીપે જસ અગિ ઉછાહીરે ત્રુટક
 જસદીપે અતિ ઉછાહિ, અથાહગુણે જ્ઞાનવિમલથી એકતાનરે,
 એહવા વાયકનુ ઉપમાન કદુ, કિમજેહથી શુભધ્યાનરે ૫
 ઇતિ શ્રી નવકાર પદાધિકારે ચતુર્થ ઉપાધ્યાય ભાસ ૪

અથ પચમ પદ વર્ણન ભાસ

તે મુનીને ભાગડે જમ્મ એ દેથી

તે મુનિને કરે વદન ભાવઈ, જે પદ મત પદ કાય રાખે રે ૧૨

ઇન્દ્રિય પશ્ચિ હમે વિષય પશ્ચાથી ૧૭ વલી ખતિ સુધારસ

આખે રે ૧૮ ૧ તે

લોભતણા નિમ્મહને કરતા ૧૬, વલી પડિલેલણાદિક કિરિયારે,

નિરાસ સ જતનાઈ બહુ પદિ ૨૦, વલી કરણ શુદ્ધિ શુષ્ક

હરિયારે ૨૧ ૨ તે

અહનિસ સયમ યોગમર્ત્યુ યુગતા ૨૨, હુદ્દર પરિસહ

સહતારે ૨૩,

મનવચકાય કુસલતા યોગઈ, વરતાવે શુષ્ક અનુસરતા

રે ૨૬ ૩ તે

છડિ નિજતર્તુ ધર્મનઈ કાળે, ઉત્તમગાદિક આવે રે,

સત્તાવીસ શુષ્કઈ કરી સોહે, સત્રાચાર નઈ ભાવે રે ૪ તે

જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રતણા જે, ત્રિકરણ યોગે આચાર રે,

અગઈ ધરે નિ સ્પૃહતા સૂધી, જે સત્તાવીસ શુષ્ક સારે ૫ તે

અરિહત બક્તિ સદા ઉત્તેજે, વાયગસૂરિના સહાઈ રે,

મુનિ વિષ્ણુ સર્વ ક્રિયા નવ સુએ, તીર્થ સકલ મુખદાઈ

રે ૬ તે

પદ પચમ એણી પરિધ્યાવતા, પચમગતિને સાધે રે,

મુખકર યાસનના એ કાયક, જ્ઞાનવિમલ શુષ્ક વાધે રે ૭ તે

મતિ નવકાર નવપદાધિકારે પચમ રાધુ પદ શુષ્ક વર્ણન

સમાપ્તમ્

શ્રી નવકાર મંત્રની સમજાવ.

સમરે છવ ઝોડ નવકાર નિજ હેજશુ,
અવર કાઈ આળ-પ પાળ દાખે,
વણી અડસઠ નવકારના નવપદ,
સ પદા આઠ અરિહત લાખે સમર૦ ૧

આદિ અક્ષર નવકારના સ્મરણથી,
સાત સાગર ટળી જાય દ્વરા,
એક પદ ઉચ્ચરે દુરિત દુ ખડા હરે
સાગર આયુ પ આસ પૂરા સમર૦ ૨

સર્વ પદ ઉચ્ચરતા પાવસે માગર,
સહસ ચોપન નવકારવાલી,
એકે મન સવગી હર્ષભર હેજ ધરી,
લાખ નવ જાપથી કુગતિ ટાલી સમર૦ ૩

લાખ એક જાપ જન પુન્યે પૂરા જપે,
પદવી પામે અરિહતકેરી,
અશોક વૃક્ષ તલે જાર પર્ષદ મલે
ગડગડે દુદુભિ નાદ લેરી સમર૦ ૪

અષ્ટ વલી અષ્ટ સય અષ્ટ સહસાવલી,
અષ્ટ લાખા જપે અષ્ટ કોડી,
દીર્ઘિવિમલ કહે મુક્તિ લીલા લહે,
આગણા કર્મ આઠે વિહોડી સમર૦ ૫

॥ નવકાર સ્તવન ॥

સિયસિદ્ધ નરિંદ્ર નમસિયાણ, નિદ્દહ ધાય(દ)કમ્માણ ।
 નિજિય રિંડ નિપદાણ, નમો નમો જિનયરિંદાણ ॥ ૧ ॥
 તિહુવણ સિદ્ધરમિ પય(દ)દ્વિયાણ, નિદ્દયિય મલ-કલકાણ ।
 નાસય સુદ્ધ નિલયાણ, નમો નમો સધ્ય સિદ્ધાણ ॥ ૨ ॥
 પચત્રિહાચાર-સમુદ્ધ-પારપસાણ શુભમયકાણ ।
 આચરિયાણ ચ સદા, નમો નમો નાગસૂરીણ ॥ ૩ ॥
 સયલ-સુમોચહિ પાર-ગયાણ ઉચ્ચસ-દાણ દુષ્ણાણ ।
 નિષ્ણમુધગ્ધાયાણ, નમો નમો ચચિય મોદાણ ॥ ૪ ॥
 અરુદ્ધરાદ પચ વિ, ધારતિ મહમ્મયાદ જે મુણિણો ।
 જિયલોચકચાણ, નમો નમો સઘસાહ્ણ ॥ ૫ ॥
 રય પચ મહાપરમિદ્ધિ-સધય જે કુણતિ આયેણ ।
 પાવતિ તે અપાયા અજિયસુદ્ધ નિધુદ અદરા ॥ ૬ ॥

પ્રકરણ સોળમું

આચાર્યશ્રી સિદ્ધસેનસુરિવિરચિત
શ્રી નમસ્કાર માહાત્મ્ય [ભાવાનુવાદ]

પ્રકાશ પહેલો.

જગતમા કૃત્પતક સમાન શ્રી ઋષ્યભસ્વામીને
નમસ્કાર હો. તપ અને જ્ઞાનરૂપી ધનના સ્વામી
તથા મન્દોદી પણ પૂજિત શ્રી ગાન્ધિનાથસ્વામીને
નમસ્કાર હો. શ્રી મુચ્ચતસ્વામીને, શ્રી અનંતનાથને
શ્રી અરિષ્ટનેમિને, શ્રી પાર્શ્વનાથસ્વામીને, શ્રી વીઃ
ભગવાનને તથા સર્વ અરિહંતોને નમસ્કાર થાઓ.

અશ્વત્થા, અગ્નિકા, પ્રાણી, પદ્માવતી
તથા અગિરાદિ માતા તુલ્ય દેવીઓ મને પુરુ
ષાર્ચની શક્તિ આપો.

પુણ્યને ઉત્પન્ન કરનાર, પાલન તથા શોધન કરનાર તથા હવને વિધાતિ આપનાર પચ પરમેષ્ઠીનો નમસ્કાર સદા જ્યવત વર્તે આ કહ્યો સમાર પણ માન્ય છે કારણ કે-આ સંસારમા જન્મ પામીને મને શ્રી જિનાસાનો આશ્રય મળ્યો છે

શ્રી જિનશાસનરૂપી મનુષ્ય મેત્રમા પાચ મેરુ સમાન શ્રી અરિહંત, સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સર્વ સાધુઓને નમસ્કાર હો જે ભવ્ય હવે આ પાચ પદોનુ ભાવયો રમરણ કરે છે તેમને ભવમા જમણુ ઠવાયો હોય ? તીર્થ કરની વાણીના અતિશય સમાન પાચ પદના પાત્રીશ અક્ષરો તમારે કહ્યાણુ કરે. શ્રી સિદ્ધસેનની વાણી પચ પરમેષ્ઠીના સ્તોત્રો-સ્તુતિદ્વારા પોતાના આત્માની શુદ્ધિ કરે છે જેઓ અરિહંતનુ ચરણ સ્પીકારે છે, તેમને રાજાઓ વશ થાય છે, દેવતાઓ નમસ્કાર કરે છે તથા નામકુમારાદિ ભવનપતિ દેવાનો તેમને ભય નથી હોતો જે અરિહંતની પૂજા કરે છે, તેના ઉપર મોહનુ ચલણુ નથી, તે નિરતર આનંદ પામે છે, અદ્વ સમયમા તે મોક્ષને પામશે જે અરિહંતોને દેવળીઓ પ્રદક્ષિણા આપી આપીને પૂજે છે, તેમનુ માદાત્મ્ય ઠાણુ ભણી શકે ? રાગ દેવાદિ યત્રુઓ કે જેમણે જ્ઞાના, વિષય, મદેશાદિ દેવાની પણ પૂજા વિડળના કરી છે, તે યત્રુઓને એક જિનેશ્વરે

જ દ્રવ્યા હિ જીવ અને કર્મ, ક્ષીર અને નીરની માફક, મળેલા છે તેમજુ હસની માફક વિવેચન (શુદ્ધાપર્ણ) કરનાર ભગવાન જિનેશ્વર જ છે જીવ તથા કર્મનો સયોગ પદ્માત્મા પુરુષોને પણ મુશ્કેલીયો ફેળાય છે, તે કર્મપાશથી બચાવનારા શ્રી જિનેશ્વરજી અમે પ્રણિધાન કરીએ છીએ પ્રથમ પદના સાત અક્ષરો 'તમો અરિહતાર્ણ।' જિનમૂર્તિ, જિનાગમાદિ સાત ક્ષેત્રની માફક મફળ છે અને ભગત, ઔરવતાદિ સાત ક્ષેત્રની માફક શાશ્વત છે તે સાત અક્ષરો મારા સાત બચને દૂર કરા

મકારા બીજો.

જ્યા સિદ્ધ ભગવતો પ્રતિષ્ઠા પામ્યા છે, ત્યા જન્મ નથી, મરણ નથી, લય નથી, પરાભવ નથી, લેશમાત્ર પણ કલેશ નથી કેળના સ્વભાવેયો આ અસાર સસાર કયા અને આગમ તથા શુદ્ધિદારા નિશ્ચિત થયો હિ વૈભવ જેમા એવી સિદ્ધશિક્ષા કયા? ઉજ્જવળ ધર્મવાળા, શુકલ ધ્યાનવાળા, શુકલ લેશ્યાવાળા અને નિર્મળ કીર્તિવાળા શ્રી સિદ્ધ ભગવતો અમને સિદ્ધિ આપેા જ્ઞાન અને ક્રિયાનો યોગ થવાથી ત્રિદ્વિપની પ્રાપ્તિ થાય છે પક્ષીને જે પાખો ઇષ્ટ સ્થાને પહોચાડે છે તેમ તપ અને શમરૂપી પાખો પ્રાણીને ઇચ્છિત સ્થાને પહોચાડે હિ નિશ્ચય અને વ્યવહાર બન્ને સૂર્ય અને ચંદ્રની જેમ નિરતર

પ્રકાશ આપે છે મનશુદ્ધિ એ અવ્યતર તત્ત્વ છે અને સયમ એ બાહ્ય તત્ત્વ છે, જન્મેના સયોગથી મોક્ષની પ્રાપ્તિ છે એક પાળથી પળી જીડે નહિ, એક ચક્રથી રથ ચાલે નહિ, તેમ એકાત માર્ગથી નિર્વાણ પમાય નહિ જેમ દશાની અદર નવ સુધીની સંખ્યાઓ સમાઈ જાય છે, તેમ અનેકાત સમુદ્રમાં એકાતરૂપી નદીઓ સમાઈ જાય છે જેમ હરિદ્રના ઘરમા ચક્રવર્તીની સમૃદ્ધિ સમાય નહી, તેમ તુરંત એકાતમા અનેકાતની સપ્તાઓ સમાય નહીં સર્વા સર્વ, નિધાનિધિ, ધર્માધર્મ વિગેરે જગ્યે શુદ્ધો મળીને વસ્તુની સિદ્ધિ દર્શાવનારા છે, માટે બુદ્ધિના આઠ શુદ્ધોનુ અવલગન લઈ, એકાતનો આશ્રદ મૂકી દઈ, વસ્તુતત્ત્વને માટે પ્રયત્ન કરે ત્રણ રેખાવાળો અને માથે અનુસ્વારવાળો 'જ' કાર એવું દેખાડે છે કે જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રરૂપ ત્રણ રત્નવાળો આત્મા મોક્ષને પામે છે ઓદારિકાકિ પાચ શરીરનો નાશ કરનાર અને પચમી સિદ્ધિ ગતિને આપનાર, આ પાચ અક્ષરો 'જમો સિદ્ધાણ।' તમોને જન્મ, જરા, મરણાદિક સ્વભાવવાળા સંસારથી રક્ષણ કરે.

પ્રકાશ ત્રીજો.

જેઓએ આચાર્યોના ચરણોનું શરણું સ્વીકાર્યું છે, તેઓને અજ્ઞાનરૂપી અધકાર નડનો નથી, કર્મ

જલનો લેપ તથા મન, વચન અને કાયાના કષ્ટો પશુ હોતા નથી મોહના ત્રાસથી જકડાયેલા પ્રાણી એને પણ આચાર્ય કેશીગણુધરની માફક દુ ખથી મૂકાયે છે, તે ઘણું જ આશ્ચર્ય છે આચાર્ય તેમને કહેવાય છે કે જેમના આચારો મનોહર હોય તથા જેમનું જ્ઞાન શિવ સંગમ કરાવનાર હોય તે યતીન્દ્રો મારે શરણ હો, કે જેઓ યથાસ્થિત પદાર્થના ઉપદેશક છે, અહિંસાદિ યમોનુ પાલન કરે છે તથા પોતાના આત્માનું પૂજન કરે છે સયમી મુનિઓના સ્વામી તે આચાર્યો શત્રુ, મિત્ર, મુખ, દુ ખ, ઇષ્ટ, અનિષ્ટ, મોક્ષ, ભવ આદિ તમામ પદાર્થો પર સમાન વૃત્તિવાળા હોય છે બ્રમર જેમ કમળ પર જઈ પહોચે છે, તેમ અમૂલ્ય સિદ્ધિઓ તથા ઉજ્જવલ લબ્ધિઓ સ્વયમેવ આચાર્યો પાસે જઈ પહોચે છે આ ત્રીજા પદના સાત અક્ષરો 'નમો આચરિયાણ ।' સાત નરક પૃથ્વી-રૂપ દુર્ગતિનો નાશ કરે।

પ્રકાશ ચોયો.

ઉપાધ્યાયનો આશ્રય કરનાર સુર મનુષ્ય તત્ત્વથી ચલિત થતો નથી વાદમા કેાઈ તેને જીતી શકતું નથી ઉપાધ્યાય મૂર્તિમાન ઉદય છે સમ્યગ્દષ્ટિ જીવોને મારે ઉત્સવ સમાન છે તથા ઉત્તમ પુરુષોને ઉત્સાહરૂપ છે વચનથી અને વચથી વૃદ્ધ,

દોષોનો એટલો જોષો ઉદ્ભવ છે કે એકાકીપણે શ્રેય કુશલતા રહેલી નથી એકાકીને સુકૃતનો ઉદ્ધાર રહેતો નથી, કોઈ પ્રયોજનની સિદ્ધિ થતી નથી, તો મોક્ષનો પ્રાપ્તિ તો હોય જ ક્યાથી ? શ્લેષ્મ વાળાને સાકર તથા નવરવાળાને સ્નિગ્ધ લોજન જેમ ઉચિત ગણાતું નથી, તેમ થતિમા એકાકીપણું ઉચિત ગણાતું નથી એકલો માણસ ચાર જેવો લાગે છે, બે હોય તો ધૂર્ત જેવા લાગે છે, ત્રણ હોય તો વિશ્વાસનુ સ્થાન જાને છે અને અનેકનો સમૂહ હોય તો રાજા જેવો થોભે છે જિન પ્રત્યેકબુદ્ધાદિના દષ્ટાંતથી એકાકી થવું નહિ કેમકે અર્મચક્ષુવાળાઓએ જ્ઞાનચક્ષુવાળાઓની સાથે સ્પર્દા કરવી યોગ્ય નથી

અથવા તો આતુર્ગતિક સસારમા પરિબ્રમણ કરતા પ્રાણીઓને પુણ્ય પાપનો સાથ હોવાથી તેમ નામા એકાકીપણું ઘટતું જ નથી આહારાદિ સજ્જાઓ, દુષ્ટ લેશ્યાઓ અને વિકારાઓ જેમના અત કરણને નિરતર અપલ્લ જનાવે છે, તેમને એકાકીપણું કંઈ રીતિએ ઘટી શકે ? હાકણુ જેવી અવિરતિનો જેને સદાનો પ્રેમ છે, તેને એકાકીપણું કેમ હોય ? જેની પાંચે ઇન્દ્રિયો અગ્નિની માફક દેહને નિરતર બાળે છે, તે એકાકી કેમ હોય ? દૂધ દૂધની સાથે, પાણી પાણીની સાથે, દીવો દીવાનો સાથે અને અમૃત અમૃતનો સાથે જેમ મગી બાય છે, તેમ મુનિ મુનિની

સાથે બળી જઈ એકપણાને પામે છે કપાયો જેને ક્ષણવાર મૂકતા નથી, મન, વચન, કાયાના દુષ્ટ વ્યાપારો ન્યા બ્રહ્મ કરવાને તૈયાર રહે છે, ત્યા એકાકીપણું સુખ શી રીતિએ આપે ? જેના પ્રમાદ, મિથ્યાત્વ તથા રાગાદિ દોષો ખરાબ પાટોશીની માફક છલને જ જોયા કરે છે, તેને એકાકીપણામા સુખ કયાથી હોય ? આ દોષોથી મુક્ત પુરુષ, મમૂહમા વસે તો પણ, નગરમા વસનારા પરદેશીની માફક એકાકી જ છે આ દોષોથી સહિત યોગી ફેગટ એકાકીપણું અગીકાર કરે છે, કારણ કે એવી રીતે તો વઠ, ચઠ, ચાર, જાર વગેરે પુરુષો પણ એકલા જ ભમતા હોય છે પુણ્ય પાપના ક્ષયથી પરમાત્મપણાને પામેલા આત્માઓમા જ કેવળ એકાકીપણું છે

અથવા તો જિનવચનમા સર્વથા વિધિ-નિષેધ છે જ નહિ તેથી મુનિસત્તમા લાભ-હાનિનો નિચાર કરીને જ પ્રવર્તે છે સાધુઓ હોમ કરતા નથી, દાન દેતા નથી, તપ તપતા નથી, જપ જપતા નથી, ક્રિયા કરતા નથી, છતાં આશ્ચર્યની વાત છે કે તેઓ પરમ પદની સાધના કરે ॥ મનોહર ગીત, મનોહર રસ, મનોહર ગદ્ય, દિવ્ય તલાઈઓના સ્પર્શ તથા દેવાગનાઓના રૂપ વગેરેથી પણ જે મુનિઓ આકર્ષાતા નથી, તે મુનિઓ નિર-

તેઓ સખ્યાતા છે અને સઘળાય વિદેહો ભરત અને
 ઐરાવતના ભૂતકાળમા અનતા થયા - અને કવિધ્ય
 કાળમા અનતા થશે તેઓ કેવળજ્ઞાનના પ્રકાશથી
 હૃદીધ્યમાન છે અહાર દોષોથી રહિત છે અસખ્યાતા
 ઇન્દ્રો તેમના ચરણોની સેવા કરે છે સુહર પ્રાતિદ્યુષ્ઠ
 અને અતિથયોથી તેઓ યુક્ત છે પાત્રોશ શુષુના
 શય્યાગારવાળી દેશનાથી ત્રણ જગતના છવેને તેઓ
 યોધિતુ દાન આપે છે અનુત્તર વિમાનવાસી દેવો
 નિરતર તેમનું સ્મરણ કરે છે બીજા કોઈ ન આપી
 શકે તેવા મોક્ષમાર્ગનું તેઓ દાન આપે છે

આવા જિનેશ્વરોનું સમ્યક્ રીતિએ દર્શન કર
 વાથી જ પાપ પલાયન કરી જાય છે, આધિ વ્યાધિ
 નાશ પામી જાય છે અને હરિદ્રવા દ્વર ભાગી જાય છે

જે જિહ્વા કણે કણે જિનેન્દ્રોના માહાત્મ્યનું
 સ્તવન નથી કરતી, તે ખાસના ખડકપ જિહ્વા
 નિધ છે, તે વડે સર્ચું

‘ અરિહતોના ચરિત્રના અમૃત જેવા મધુર સ્વાદ
 થી ’ કણું અનભિજ્ઞ છે, તે કણું અને છિદ્રમા કાંઈ જ
 અતર નથી જે નેત્રો સર્વ અતિથયસપત્ત શ્રી
 જિનજિમ્બના દર્શન કરતા નથી, તે નેત્રો નથી, પણ
 સુખડપી ઘરના બળીયા છે અનાર્થ દેશમા વસતા
 શ્રી આર્દ્રકુમાર અર્હતપ્રતિમાના દર્શનથી સસા

રના પારને પામ્યા. શાશ્વત્ત્વ બટ જિનજિન્મના દર્શનથી ક્ષણમા તત્ત્વના જાણ થયા અને મુગુરુના ચરણોને સેવીને ઉત્તમાર્થ સાધી ગયા. અહો ! સાત્તિક ! શિરોમણિ શ્રી વજ્રકર્ણુ રાજા સર્વનાશના પ્રસંગમા પણ જિન વિના અ યને ન નમ્યા દેવતત્ત્વ, શુર તત્ત્વ અને ધર્મતત્ત્વમા ધિર ચિત્તવાળા વાનરેન્દ્ર શ્રી વાલી રાજાનુ તેજ પૂજનિક છે મહાસતી મુક્તમાની હઠતાથી જગદ્ગુરુ શ્રી વીરપરમાત્મા પણ કદ્યાણુ વાર્તામા તેણીની ખૂબ સભાવના કરે છે શ્રી વીરને ભાવથી વદન કરવા જનારો દુર્હર દેહકો રસ્તામા જ મરીને મોધર્મ કદપમા મહાદિક દેવ થયો.

હાસા પ્રહામાનો પતિ કે જે દેવલોકમા આભિયોગ્યના પીય કર્મથી ખેદ પામ્યો હતો, તેણે પોતાના આત્માની મુક્તિને માટે દેવાધિદેવની પ્રતિમા પૃથ્વીતલ પર પ્રગટ કરી ત્રણ લોકમા પ્રતાપશાળી શ્રી ચેટકરાજા જિનચરણોની મેવાથી પાપનો તાપ શમાવી સુરેન્દ્રોના ચિત્તમા પણ વાસ પામ્યો. દેવેન્દ્રો પણ મસારનો પરાભવ કરવા માટે નદીશ્વર તીર્થના અલકાર મગાન શાશ્વતા જિનમહિરોમા અષ્ટાદિકા મહોત્સવ ઉજવે છે શાઓમા કહ્યું છે કે સ્વયંભૂ રમણમા જિનજિન્મોની આકૃતિ જેવા મત્સ્યોના દર્શનથી અન્ય મત્સ્યોને બાતિસ્મરણુ જ્ઞાન થાય છે

અને તે મત્સ્યો નમસ્કારમા તત્પર બની દેવગતિમા
 જાય છે મનુષ્ય, સુર અને અસુરોનું સામ્રાજ્ય જે
 નિશ્કપલ્લે લોભવાય છે, તે શ્રી જિનચરણોની કૃપાની
 લીલાને લેશજ છે મનુષ્ય લોકમા ચક્રવર્તિઓ, દેવ
 લોકમા શકેન્દ્રો વગેરે અને પાતાલ લોકમા ધરણેન્દ્ર
 વગેરે વિજયવત વર્તે છે, તે જિનમક્ષિતો
 પ્રતાપ ■ શ્રી જિનાગને સુકુટની માફક મસ્તકે
 ચઢાવીને અગ્યાર રૂદ્રોમાધી કેટલાક સસારસાગર
 તરી ગયા અને બાકીના તરી જશે પાણીમા જેમ
 અગ્નિની જ્વાલા શમાઈ જાય, અમૃતમા જેમ વિષની
 ઊર્મિઓ શમાઈ જાય, તેમ શકરાદિ દેવોની
 કથાઓનો વિસ્તાર શ્રી જિનેશ્વરની સમતામા વિલીન
 થઈ જાય છે શ્રી જિનેન્દ્રના ચરિત્રોને સમ્યક્
 સમારતા મત્પુરુષોને અહીં જ આનંદમા બેટલી
 મગ્નતા રહે છે કે તેમને મોક્ષની સ્પૃહા પણ નથી
 રહેતી, તે સુકૃત જ છે જેમ પાણીથી તૃષા શમે છે,
 અજ્ઞથી ક્રુધા શમે છે, તેમ એક જિનદર્શન માત્રથી
 ભવની ખીડા શમે છે

સમતાને ધારણ કરનારા પુરુષો ઝરૌડો વર્ષો
 સુધી ભલે સમાધિ પાળે, તો પણ અરિહતની આજ્ઞા
 વિના તેઓ શિવપદને પામશે જ નહિ

જિનધર્મના સ્વીકાર વિના કેાઈ નિયાળા
 વિનાનું ઢાન આપે, સુઠર રીતે શિયલનું પાલન

કરે અને પ્રશસા પામી શકાય તેવી તપશ્ચર્યાઓ કરે, તોપણ તેઓને પરમપદની પ્રાપ્તિ નથી

સૂર્યથી જેમ દિવસ છે, ચંદ્રથી જેમ પૂર્ણિમાની રાત્રિ છે, મેઘથી જેમ સુકાળ છે, તેમ જિનેશ્વરોથી અવ્યય પદ છે જેમ દ્યુત પાસાને આધીન છે, ખેતી વૃદ્ધિને આધીન છે, તેમ શિવપુરનો વાસ જિન ધ્યાનને આધીન છે

ત્રણ જગતની લક્ષ્મીઓ મુલક છે, અષ્ટ સિદ્ધિઓ મુલક છે, પરંતુ જિનેશ્વરોના ચરણોના રજની કળિકાઓ અતિ દુર્લભ છે અહો ! ખેડની વાત છે કે સૂર્યને પામીને પણ ધુવડ તો અધ જ રહે છે, તેમ જિનને પામીને પણ કેટલાક ગાઢ મિથ્યાત્વથી અધજ રહે છે જિન ઝોજ મહાદેવ છે, અવ્યયજૂ છે, પુરુષોત્તમ છે, પરમાત્મા છે, મુગત છે, અલક્ષ્ય છે, સ્વર્ગ, મૃત્યુ અને પાતાલના સ્વામી છે યુદ્ધ, મહાદેવ વગેરેને સર્વ, રજસ અને તમસ એ ત્રણ ગુણના વિષયવાળું જ જ્ઞાન છે, પરંતુ લોકોત્તર સર્વથી ઉત્પન્ન થનારું જ્ઞાન શ્રી જિનેશ્વરોનેજ હોય છે મેઘનું પાણી તળાવમાં પડ્યા પછી લોકો એમ બોલે છે કે ‘આ પાણી તળાવનું છે’ તેમ અરિહતના વચનો હરિહરાદિને વિષે પડે છે, તેને અજ્ઞાની લોકો પોતપોતાના દેવના માને છે લોકોત્તર સર્વને કહેનારા જેટલા નામો તે ખરી રીતે અરિ

હતના જ છે તે સિવાય સત્ત્વ, રજ અને તમે
 શુદ્ધના આભાસથી ઉત્પન્ન થયેલા નામે તે મારી
 જેવાને પણ આ સંસારમા ઠરોઠો વાર મામ થાય છે
 મૂઢ માણસ પોતાના દેવના હૃદય નામ સાંભળી
 હર્ષિત થાય છે, ઠારણ કે શિયાળને બોર મળવાથી
 પણ મોટો મહોત્સવ થાય છે અને શુદ્ધ સિદ્ધ
 થયેલા હોવાથી જિનના નામ અને ॥ અથવા તે
 નિર્ગુણ (સત્ત્વાદિ શુદ્ધી રહિત) હોવાથી તેમને
 નામ જ નથી, તે નામની સખ્યા કોણ કરે ? સત્ત્વ,
 રજ અને તમે શુદ્ધી રહિત પરમેષ્ઠિના પ્રભાવથી
 જ આ વિશ્વ અજ્ઞાનના કાદવમા ખૂંચી જતુ નથી
 હુ જોમ માતુ હુ કે લોકના અગ્રભાગે જતા
 લોકનાથ શ્રી અરિહંતદેવ જગતના જીવોને પાપથી
 બચાવવા માટે પુણ્યને અહીં જ મૂકી ગયા સમિતિ
 મા અપ્રમત્ત જોવા પ્રભુ પાસેથી પાપ બવારણમા
 નાશી ગયુ, તેના ધ્વજ માટે પુણ્ય પણ પૂઠે ગયુ
 જો રીતે પુણ્ય પાપ બનેથી વિર્નિમુક્ત બગવાન
 જિન, લોકાગ્ર પર આરૂઢ થઈ, મુક્તિઠાતાની સાથે
 વિલાસ કરે છે જિન દાતા છે, જિન લોકતા છે,
 સર્વ જગત્ જિન છે, જિન સર્વત્ર જયવતા છે
 જિન છે, તે આ (આત્મા) જ છે આમ ધ્યાન રસના
 આવેશથી તન્મયપણાને પામેલા જીવે, આ લોક અને
 પરલોકમા, નિર્વિઘ્ને સદૃશ લક્ષ્મીને વરે છે

પ્રકાશ આઠમો.

આઠ કર્મથી મુક્ત અને પદ્મ લેહથી પ્રસિદ્ધ શ્રી સિદ્ધ ભગવતો જે અનિહતોને પણ માન્ય છે, તેમનું કયેા સત્પુરુષ સ્મરણ ન કરે ?

નિરજન, ચિદાનંદ, ઉપરહિત, સ્વભાવથી લોકા-
શ્રને પામેલા, અનંત ચતુષ્પદને ધારણ કરનારા, સાદિ
અનંત સ્થિતિને બજનારા, એકત્રીશ શુણ્ણથી મુક્ત,
પરમેશ્વર, પરમાત્મા શ્રી સિદ્ધ ભગવતો મને સદાકાળ
શરણુભૂત હો. છત્રીશ શુણ્ણથી વિભૂષિત શ્રી ગણધરો
મને શરણુ આપો. સર્વ સૂત્રના ઉપદેશ શ્રી ઉપાધ્યાયો
મને શરણુ આપો. દશ પ્રકાશના ધર્મમા લીન, સદા
સામાયિકમા સ્થિર, રત્નત્રયને ધરનારા શ્રી સાધુઓનું
મને શરણુ હો. ચરાચર જગતનો આધારભૂત ઠેવલી
પ્રણીત ધર્મ મારું પરમ શરણુ હો. ધર્મરૂપી હિમાલય
જ્ઞાન, ર્થજ્ઞાન, ચારિત્રરૂપી નદીઓથી ત્રણ લુપનને
પવિત્ર કરનાર છે વિવિધ હ્રદાય, હેતુ, મુક્તિ આદિથી
મનોહર એવા સ્વાસ્થાદ તત્ત્વમા હું લીન થયો છું
નવ તત્ત્વરૂપી અમૃતના કુંડથી ભરેલો સર્વજ્ઞ સિદ્ધાત
ગભીર હોવાથી પાતાલ જેવો લાગે છે શ્રી જિનાગમ
સર્વ જ્યોતિષીઓને માન્ય છે, મધ્યસ્થપણાનો આશ્રય
કરનાર છે અને વિચારશીલ પુરુષોનું સ્થાન છે શ્રી
જિનેશ્વરની વાણી ધર્મરાજની રાજધાની છે, દુષ્ટ
કર્મને ગાળી નાખનારી છે, સદેહને કાપનારી છે,

તથા કલ્યાણની વૃદ્ધિ કરનારી છે આ પ્રમાણે નમસ્કારના ધ્યાનમાં મન્ન આત્માઓની કર્મગ્રન્થો વિલય પામે છે શ્રી, સૂરી, ધૃતિ, કીર્તિ, જુદ્ધિ અને લક્ષ્મીનો હીલાને પ્રકાશ કરનાર તથા દેવોના સામાન્યને અને શિવપદને આપનાર આ પાસ નમસ્કાર જયવત હો

સરસ્વતી નદીને કિનારે શ્રી સિદ્ધપુર નગરમાં શ્રી સિદ્ધસેનસૂરિએ આ શ્રી સિદ્ધચક્રનું આદ્યાત્મ્ય રચ્યું છે

પ્રકરણ સત્તરમું

નમસ્કારનું નિશ્ચય સ્વરૂપ

[ઉપસંહાર]

મત્રાધિરાજ શ્રી પથપરમેષ્ઠી નમસ્કાર મત્રનો જૈનશાસનમા ખૂબ ખૂબ મહિમા ગવાય છે જૈન શાસનના તમામ શાસ્ત્રોમા એનો મહિમા વર્ણવાયો છે અને તેથી જૈનકુલનું નાનું બાળક પણ નવકારને જાણતું જ હોય છે નવકારને ચોદ પૂર્વનો સાર કહેવાય છે, અર્થાત્ ચોદ પૂર્વ સમસ્ત જૈનશાસનનો સાર છે અને તેનો પણ સાર આ નવકાર મહામત્ર ॥ આ શ્રાવ્યમા પણ નવકારનો મહિમા અનેક રીતે બતાવવા પ્રયાસ કર્યો છે નવકારના મહિમાને સૂચવ

“ જ જ્ઞા યા જ્ઞાયતો અરિહત,
 રૂઘ-સુપય-પિંડત્ય ।
 અરિહતપયમય ચેવ,
 અપ્ય પિક્ષેદ્ પદ્મકસ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ — પિંડસ્થ, પદસ્થ અને રૂપસ્થ સ્વરૂપે
 વડે જે ધ્યાતા અરિહતને ધ્યાવે છે, તે પોતા
 આત્માને પ્રત્યક્ષ અરિહતમય જુએ છે ।

તેનેજ અનુસરીને રચાયેલ શ્રી પાશુપત
 માં પણ કહ્યું છે કે—

“અરિહત પદ ધ્યાતો થકો, દૃગ્વહુ શુભ પન્થાય
 ભેદ છે કરી આત્મા, અરિહત રૂપી ધ્યાય કે
 વીર જિનેસર ઉપદિશ

અર્થ.—દૃગ્વ્યશુષ્કપર્યાયથી જે આત્મા અરિ
 પદનું ધ્યાન કરે છે, તે આત્મા અરિહત અને પોત
 વચ્ચે રહેલા ભેદનો ભેદ કરીને સ્વયં અરિહતમ
 ધ્યાય છે, એમ શ્રી વીર પરમાત્મા ઉપદેશે છે

શ્રી પ્રવચનસારમાં પણ કહ્યું છે કે—

“ જો જાણદિ અરિહત,
 દન્વત્ત-શુણત્ત-પઞ્ચત્તેહિ ।
 સો જાણદિ અપ્પાણ,
 મોહો સહુ જાદિ તસ્સ લયમ્ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ.—જે અરિહંતને દ્રવ્ય, ગુણ અને પર્યાય વડે જાણે છે, તે પોતાના આત્માને જાણે છે અને તેથી ખરેખર તેનો મોહ નાશ પામે છે ૧

આ એકજ ગાથામા તમામ શાસ્ત્રોનું સ્વરૂપ સમાઈ જતું હોય, તેમ જણાઈ આવે છે જે આત્માને મોહનો ક્ષય કરી, અરિહંતસ્વરૂપી થઈ, અનંત સુખના ભોક્તા થવું છે, તેને માટે આજ એક ઉપાયનું અવલોકન જરૂરી છે અરિહંતના ધ્યાનથી પોતાના શુદ્ધ આત્માનું સ્વરૂપ સમજાય છે અને શુદ્ધઆત્મસ્વરૂપની યથાર્થ સમજણ થવાથી પુણ્યલક્ષ્મી આત્મપણાની મિથ્યા ભ્રાંતિ રૂપ અનાદિનો મિથ્યા મોહ આપો આપ નાશ પામે ૨ સ્વ-આત્મ-સ્વભાવની યથાર્થ જ્ઞાતિ એજ સમ્યગ્ દર્શનનું મૂળ છે અરિહંતના આત્માનું દ્રવ્ય, ગુણ અને પર્યાયવડે ધ્યાન કરવાથી પોતાનો આત્મા પણ તે સ્વરૂપજ છે, તેનો ખ્યાલ આવે છે અને જે ખ્યાલ હદ થતાજ પરથી ભિન્ન પોતાના આત્મસ્વભાવની યથાર્થ જ્ઞાતિ હદ થાય છે આત્મ સ્વભાવની યથાર્થ અને શુદ્ધ જ્ઞાતિ મોહ નાશ પામે છે

અનાદિ કાળથી જીવ સ્વને જૂલી પર તરફ દૃષ્ટિ કરતો આવ્યો છે અને તે કારણે તેના રાગ દ્વેષ કેમે કરીને ટળતા નથી એક વાર પણ જીવને એટલું શ્રદ્ધાન થઈ જાય કે નિઃશયથી ‘હું’ સર્વ પર પડા થઈ જાય ભિન્ન છે અને અનંત જ્ઞાનદર્શનાદિ શુણેનો

પોંડ છુ, ' ' પરપદાર્થથી મને અણુ માત્ર લાભ કે નુકશાન છે જ નહિ', પછી પરપદાર્થો પ્રત્યે રાગ દ્વેષ થવાનું તેને કાંઈ કારણ રહેતું નથી વસ્તુ માત્ર અનાદિ કાળથી છે, છે અને છે જ વસ્તુ છે, તો તે હરેક વસ્તુનો સ્વભાવ પણ છે હરેક વસ્તુ પોતાના સ્વભાવથી જ ત્રિકાળ 'ટકી રહી છે વસ્તુસ્વભાવ સ્વતત્ર છે, પણ પરતત્ર નથી વસ્તુ સ્વભાવ જો પરા ધીન હોય તો વસ્તુનો જ નાશ થઈ જાય વસ્તુ સ્વભાવ સ્વતત્ર હોવાથી, એની અવસ્થાઓ પણ પોતાના સ્વભાવ અનુસાર જ સ્વતત્રપણે પ્રગટ થાય છે જીવ, પુદ્ગલ, કાલ, આકાશાદિ છએ દ્રવ્યો પર સ્પર્શ અપ્રવેશી છે એક ક્ષેત્રાવગાહ રહેવા છતાં એક દ્રવ્યનો અન્ય દ્રવ્યમાં પ્રવેશ નથી, જો એક મોટો ચમત્કાર છે પૂજ્યપાદ શ્રીમદ્ યશોવિજયજી મહા રાજ જ્ઞાનસારે મન્યના ચોદમાં 'વિદ્યાદેહ'માં ફર માવે છે કે—

“મિથોયુક્તપદાર્થાનામ, —સક્રમચમત્ક્રિયા ।

ચિન્માત્રપરિણામેન, વિદુષૈવાઙ્મુખ્યતે ॥૧॥”

અર્થ —પરસ્પર મળેલા જીવ-પુદ્ગલાદિ-દ્રવ્ય પર્યાયરૂપ પદાર્થના અસક્રમ એટલે એક બીજા રૂપ ન થવારૂપ અસકરણ અર્થાત્ ભિન્નતાનો ચમત્કાર, જ્ઞાન-માત્ર-પરિણામવત વિદ્વાન પુરુષથી જ અનુભવાય છે ૧

હવે જો એક દ્રવ્યનો અન્ય દ્રવ્યમા પ્રવેશ જ નથી, તો તે અન્યને શું ગુણ-દોષ કે લાભ-હાનિ કરે? ન જ કરે આત્મતત્ત્વને પણ આ જ નિયમ લાગુ પડે છે આત્માને પરથી લેશ માત્ર લાભહાનિ થઈ શકતી નથી છતાં આ જીવ અનાદિ મિથ્યા મોહને વશ થઈ, પરથી પોતાને લાભ-હાનિ માની, રાગ-દ્વેષની આકુળતાથી એક ક્ષણવાર પણ વિરામ પામતો નથી અજ્ઞાનવશ આત્મા પોતે જ, પોતાના સ્વભાવને નહિ જોળખવાથી, પરંતુ પ્રત્યે રાગ-દ્વેષમા જોડાય છે અને પર પદાર્થો સાથે એકત્વનો અર્થાત્ એકપણાનો અધ્યાસ કરે છે એ એકત્વનો-એક પણાનો અધ્યાસ છોડાવવા માટે તથા આત્માને પોતાના જ સ્વભાવમા નિમગ્ન બનાવવા માટે શાસ્ત્રકાર મહર્ષિ જોએ નિશ્ચયનમનું અવલગન લેવા ફરમાવ્યું છે

સ્ત્રીમદ્ધર સ્વામીને વિનંતિરૂપ ૩૫૦ ગાથાના સ્તવનની ૧૬ મી ઢાળમા પૂજ્ય ઉપાધ્યાય શ્રી ચરોતિવિજયજી મહારાજ ફરમાવે છે કે—

‘શુદ્ધતા ધ્યાન એમ નિશ્ચયે આપનું,
તુલ સમાપત્તિ આપનું સકલ પાપનું,
દ્રવ્ય અનુયોગ સમતિ પ્રમુખથી લહી,
બાકી વૈરાગ્ય ને જ્ઞાન ધરિયે સહી’ ૧

અર્થ—શુદ્ધ સ્વરૂપનું ધ્યાન એ નિશ્ચયથી પોતાના સ્વરૂપનું જ ધ્યાન છે શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપનું

જો ધ્યાન સર્વ પાપના નાશનું ઔષધ છે—સર્વ દોષો—
નો નાશ કરવાનું રમાયન છે વૃદ્ધવ્યગ્રી વિચારણા
સ્વરૂપ સરમતિતર્ક આદિ દ્રવ્યાનુયોજના મહા
બ્રહ્મોદયકી તે વાત બાણીને અનુક્રમે લક્ષિત, વૈરાગ્ય
અને જ્ઞાનદશાને અમે ધારણ કરીએ છીએ અહીં અતુર્ય
શુદ્ધસ્થાનકે ભક્તિ અવસ્થા મુખ્ય છે, પાત્રમા-છટ્ટા
શુદ્ધસ્થાનકે વૈરાગ્ય દશા મુખ્ય છે તથા અપ્રમત્ત સ્વયં
તથા ક્ષીણમોહાદિ શુદ્ધસ્થાન પર્યંત જ્ઞાનદશા મુખ્ય
છે તથા ઔણપણે જ્ઞાનદશા અતુર્યાદિ શુદ્ધસ્થાનકે
પણ હોય છે જેથી મુખ્યણે જ્યાં ભક્તિ આદિની
આરાધના હોય, ત્યાં પણ શક્તિ અનુસાર જ્ઞાન-વૈરાગ્ય
દશાનું અવલંબન પણ હોય જ છે ૧

શુદ્ધ નયના ધ્યાનનો મહિમા જતાવતા વગી
આગળ કહે છે કે—

‘જેહુ અહુકાર મમકારનું બંધન,
શુદ્ધ નય તે હું હું જિમ હુંધન,
શુદ્ધ નય દીપકા મુક્તિ મારગ બાણી,
શુદ્ધ નય આધિ છે સાધુને આપણી. ૨

અર્થ—અગિત જેમ લોકકાને બાણી નાખે, તેમ
શુદ્ધ નયનું ધ્યાન એટલે આત્મતત્ત્વ ચિન્તનરૂપ ધ્યાન,
અહુકાર અને મમકારના મૂળ બંધન—મૂળ કારણરૂપ
રાગ-દ્વેષને બાણીને બચ્ચ કરે છે શુદ્ધ નય—નિશ્ચય નય
તે મોક્ષમાર્ગનો દીવો છે, કારણ કે—મોક્ષમાર્ગે જતા

તે અજવાળું કરે છે તથા તે શુદ્ધ નય માધુને પોતાની આધિ એટલે સ પત્તિ છે—મૂળ પુણ છે કહ્યું છે કે—

“દીપિકા સ્વત્ત્વનિર્વાણા, નિર્વાણપથદર્શિની ।

શુદ્ધાત્મચેતના યા ચ, માધુનામક્ષયો નિધિઃ ॥૧॥”

અર્થ —જે શુદ્ધ-આત્મ-ચેતનાનું ધ્યાન છે, તે ખરેખર નિર્વાણપથને જતાવનારી કદી પણ નાશ ન પામે તેવી દીપિકા છે તથા માધુજ્યોના કદી પણ ક્ષય ન પામે તેવો નિધિ છે ।

વળી જોજ શુદ્ધ નમના ધ્યાનનો પ્રભાવ વર્ણવે છે

‘સકલ ગણિપિટકતુ સાર જેણે લઈ,
તેહને પણ પરમ સાર એહ જ કહ્યું,
આધનિયુક્તિમા એહ વિષ નાન મિટે,
હુ ખ સનિ વચન એ પ્રથમ અંગે ઘટે ૩’

અર્થ —આચાર્યના સમક્ષ શુણ્ડપ રત્નોની પેટી જે દ્વાદશાંગગણિપિટક તેનો સાર એટલે પ્રાધાન્યપર્ણ જેણે જાણ્યું છે, એવા સમસ્ત દ્વાદશાંગીના જાણને પણ પરમસાર એટલે પ્રધાન રહસ્ય તે જોજ શુદ્ધનયપરિણમનરૂપ કહ્યું છે, તો જીજ્ઞાસી શી વાત ? શ્રીમતી આધનિયુક્તિમા કહ્યું છે કે—

“પરમહસ્મમિસીળ, સમત્તગણિપિટગણરિયમારાણ ।
પરિણામિય પમાણ, નિચ્છયમવલબમાણાણ ॥૧॥”

અર્થ — મમન્ત ગણિપિન્કના સારને જાણનારા તથા પરમાર્થનું અવગમન લેનારા કૃષિઓનું પરમ રહસ્ય એ છે કે—મોક્ષમાર્ગમાં ‘ પરિણામ ’ એ જ પ્રમાણ છે ૧

તેથી એ નિશ્ચયના અવલબન વિના હું જા ન જાઉં. પ્રથમ અંગ શ્રીઆચારાગ સુત્રમાં પણ કહ્યું છે કે—

“ જે એક જાણદ સે સઘ જાણદ ।

જે મઘ જાણદ સે એક જાણદ ॥ ”

‘ જે એકને જાણે છે, તે સર્વને જાણે છે જે સર્વને જાણે છે, તે એકને જાણે છે (અહીં આત્મ જ્ઞપણું મુખ્ય છે સર્વજ્ઞપણું ઉપચરિત છે, એમ નવ વિભાગ જાણવો તેથી એક આત્મજ્ઞાન, એજ ઉપાદેય છે) ૩

વળી જ્ઞાનસાર અથવા બીજા ‘ મહાદેવ ’ માં કહ્યું છે કે—

“ સ્વમાયસુખમગ્રસ્ય, જગત્ત્વચ્ચાલોકિન ।

કર્તૃત્વ નાઽન્યમાવાના, માશ્વિત્વમવશિષ્યતે ॥૧૥॥ ”

અર્થ — સ્વભાવના મુજબ મન થએલ અને સ્વાદવાદ ન્યાયથી પરીક્ષણ કરીને જગતના તત્ત્વનું એટલે શુદ્ધ સ્વરૂપનું અવલોકન કરનાર આત્માને અન્ય ભાવોનું એટલે પોતાના આત્માથી ભિન્ન બીજા પદાર્થોનું કર્તાપણું નથી, કેવળ સાક્ષિપણું બાકી રહે છે ૧

તાર્પર્ય કે-સ્વભાવ સુખમા મગ્ન આત્મા જગ-
તના તમામ પદાર્થોને જુએ છે અને જાણે છે, પણ
તે આત્મા જોકે પણ પર પદાર્થની અવસ્થાનો પોતે
કર્તા થતો નથી ક્રિષ્ણ અન્ય પદાર્થો જેમ પરિણમે
તેમ તે પદાર્થ અને તેના ગુણપર્યાયનો સાક્ષી જોટલે
કે જાતા રહે છે

આ જ વાતને વધુ સ્પષ્ટ કરવા માટે સ્વોપશ્ચ સ્તબ
કમા પૂજ્ય શ્રી યશોવિજયજી મહારાજ ક્રમાવે છે કે-

‘ માટી વગેરે બાવો ઘટાદિરૂપે પરિણમે છે,
તેમા કુબાર વગેરે સાક્ષીમાત્ર છે, તો તે કેમ અભિ-
માન રાજે કે અમે ઘટાદિ પદાર્થના કર્તા છીએ ? ’

તરવ જો છે કે માટી સ્વયં પોતાની યોગ્યતાથીજ
ઘટરૂપે પરિણમે છે, તેજ સમયે હક, અક વગેરે
પોતાની યોગ્યતાથી પોતપોતાના વ્યાપારરૂપે પરિ-
ણમે છે તથા કુબારના શરીરના પરમાણુઓ પણ
પોતપોતાની યોગ્યતાથી તે તે અવસ્થાને ધારણ
કરે છે, છતાં કુબાર અજ્ઞાન હોય તો જો બધી
વસ્તુસિયતિ જોઈને એમ માને છે કે ‘ હું ઘટો
જનાવું છું ’ ખરી વસ્તુ જો હતી કે કુબારના
આત્માએ તો ક્રિષ્ણ ઈચ્છા કરી હતી કે ‘ હું ઘટો
જનાવું, ’ પણ શરીરનો વ્યાપાર જો ઠાઠ કુબારની
ઈચ્છાને આધીન નહોતો મૂર્ત શરીર અને અમૂર્ત
આત્મા, જો જન્મે વચ્ચે પરમાર્થથી સંબંધ હોય શકે

નહિ એવું જાને કે આત્મા ઇચ્છા કરે અને તેજ વખતે શરીરનો વ્યાપાર તે સ્વરૂપે પોતાની યોગ્યતાથી પરિણમે અને આવું અનેક વાર દેખવાથી અજ્ઞાન આત્માઓને જ્ઞાન્તિ થઇ જાય છે કે ‘ શરીરની ક્રિયા જામે કરીએ છીએ ’ પણ એક દ્રવ્યનો અન્ય દ્રવ્યમાં પ્રવેશજ નથી, તો પછી (આત્મા અને શરીર એ બે જુદા દ્રવ્યો હોવાથી) આત્મા શરીરને કેવી રીતે પરિણામી થકે ? આત્મા તો શરીરની ક્રિયાનો દ્રક્તા સાક્ષી (જ્ઞાતા) બની થકે આ નિઃસ્વયનયનો મત ॥ પરમાર્થને સૂચવનારો છે તેને સૂક્ષ્મ બુદ્ધિથી સમજવો જોઈએ

એજ વાતને બીજા દૃષ્ટાંતથી તેઓ સ્પષ્ટ કરે ॥

“ તવી રીતે બાવાવર્ગણા દ્રવ્ય વર્ણપણે, વર્ણ પદપણે, પદ વાક્યપણે, વાક્ય મહાવાક્યપણે અને મહાવાક્ય અન્યપણે પરિણમે છે તેમાં અન્યકાર સાક્ષી માત્ર છે, તો તે કેમ અભિમાન રાખે કે ‘ હું અન્ય કર્તા છું ’ સર્વ દ્રવ્યો સ્વસ્વ પરિણામના કર્તા છે, પરપરિણામનો કોઈ કર્તા નથી એ બાવનાએ અન્ય બાવોત્તુ કર્તાપણ નથી પણ સાક્ષીપણ છે ”

અધ્યાત્મસારના ‘ આત્મનિઃસ્વયાધિકાર ’ માં પણ કહ્યું છે કે—

“ પરાધિતાનાં માવાના, કર્તૃત્વાદ્યભિમાનતઃ ।

કર્મણા ચક્ર્યતેઽજ્ઞાની, જ્ઞાનર્વાસ્તુ ન લિપ્યતે ॥૧૥”

અર્થ —પર-પુદ્ગલાશ્રિત પર્યાયોના કર્તાપણા
ના અભિમાનથી અજ્ઞાની કર્મથી બધાય છે,
જ્ઞાની બધાતો નથી ૧

તાત્પર્ય એ છે કે વાસ્તવિક રીતે આત્મા પરભા
કર્તા નથી, પણ કર્તાપણાના અભિમાનથી અજ્ઞાની
આત્મા કર્મવડે બધાય છે જ્ઞાનીને કર્તાપણાનું અભિ-
માન નહિ હોવાથી, તે બધાનો નથી

ઋણસૂત્ર નયના મતે આત્મા શુભાશુભ કર્મનો
કર્તા નથી, પણ ઇષ્ટ અનિષ્ટ વસ્તુ નિમિત્તે યતા
ગદ્ગેષરૂપ આશયનો કર્તા છે

નૈગમ અને વ્યવહાર નય કર્મ વગેરેનું કર્તાપણું
કે છે, કારણ કે કર્તાનો વ્યાપાર ફલના અવ મુધી
પાય છે આ મા ભાવ કર્મનો કર્તા છે અને તેનું
ફળ ફળ્ય કર્મનો બન્ધ છે અને ફળ પર્યન્ત કર્તાનો
વ્યાપાર હોવાથી આત્માને ફળ્ય-કર્મનો કર્તા માની
વ્યવહારથી કહેવાય છે

એજ વાતને પૂજ્ય ઉપાધ્યાયજી મહારાજે
સીમધરસ્વામિની વિનંતિ રૂપ ૧૨૫ ગાથાના સ્તવ
મમા નીચે મુજબ સ્પષ્ટ કરી છે

હાલ ત્રીજી-ગાથા ૧૩-૧૪-૧૫

‘હું કર્તા પરભાવનો, એમ જેમ જેમ બાલું,
તેમ તેમ અજ્ઞાની પડે, નિજ કર્મને ઘાલું.’
આત્મ તત્ત્વ વિચારીએ ૧

અર્થ —હું પગ-પુગલ દ્રવ્યની અવસ્થાનો કર્તા છું, એમ જે કર્તાપણાનું અભિમાન રાજે છે, તે અજ્ઞાની ઈ અને કર્મથી બધાય ઈ ૧

તે અજ્ઞાન નય વિભાગવડે જ દળે, તેથી તેને જ દેખાડે ઈ

‘પુગલ કર્મદિક તણે, કરતા વ્યવહારે,
કરતા ચેતન કર્મનો, નિશ્ચય મુવિચારે’

આતમં ૨

અર્થ—વ્યવહાર નયની અપેક્ષાએ જ્ઞાનાવરણીયાદિક પુગલ કર્મદિક બાવનો કર્તા ચેતન છે (‘ત્યા અનુપચરિત અસદ્ભૂત’ વ્યવહારે કર્મનો કર્તા અને ‘ઉપચરિત અસદ્ભૂત’ વ્યવહારે ગૃહાદિકનો કર્તા, એ વિશેષ ‘સ્વભતિ ઉપચરિત અસદ્ભૂત’ વ્યવહારે પુત્રાદિકનો કર્તા, ‘વિભતિ ઉપચરિત અસદ્ભૂત’ વ્યવહારે ધનાદિકનો કર્તા તથા ‘સ્વભતિ-વિભતિ ઉપચરિત-અસદ્ભૂત’ વ્યવહારે નગર પ્રકારાદિકનો કર્તા, ઇત્યાદિક લેહ બાણવે) નિશ્ચય નયને મુવિચારે ચેતન કર્મ જે રાગદેષ તેનો કર્તા છે અશુદ્ધ નિશ્ચયનય અશુદ્ધ સ્વભાવનો કર્તા માને છે તે નયે દ્રવ્ય કર્મ અનુષંગે આવે ઈ જેમ તેલ અણયને જોટલે તેલ ઘોપડવાળી કર્તા પુરૂષને પણ તેને અનુષંગે જોટલે તેલના સબધથી આવે છે ૨

તાત્પર્ય એ છે કે—આત્મા રાગદ્વેષાદિ ભાવ કર્મનો કર્તા છે, તેજ વખતે કાર્મણુ વર્ગણના પુફ્ફલ પરમાણુઓ સ્વયમેવ પોતાના સ્વભાવથીજ કર્મરૂપે પરિણમી છે અહીં આત્મા અને કર્મનું સ્વતંત્ર પરિણમન પોતપોતાના સ્વભાવથીજ થાય છે, તોપણ બનેલું એક સાથે પરિણમન યત્ન હોવાથી વ્યવહારથી એમ કહેવાય છે કે આત્માએ કર્મને બાધ્યા પણ વસ્તુસ્થિતિ તેમ નથી, કારણ કે અમૂર્ત આત્મા મૂર્ત કર્મને કેવી રીતે બાધે ?

‘ કર્તા શુદ્ધ સ્વભાવનો, નય શુદ્ધે કહ્યોયે,
કર્તા પર પરિણામનો, બેઉ કિરિયા મહીએ ’

આત્મમં ૩

અર્થ.—શુદ્ધ નિશ્ચય નયે શુદ્ધ સ્વભાવનોજ આત્મા કર્તા છે આત્માને પર-પરિણામનો કર્તા માનતા બે ક્રિયા આવી જાય એક આત્માને એક જીવ ક્રિયા અને બીજી અજીવ ક્રિયા, એ બે ક્રિયા માનતા અપસિદ્ધાંત થાય—સિદ્ધાંતવિરોધ આવે તે માટે આત્માને શુદ્ધ સ્વભાવનોજ કર્તા માનીએ ૩

શુદ્ધ નિશ્ચય નય પરમાર્થને બતાવનારો છે તે નયે આત્મા શુદ્ધ સ્વભાવનોજ કર્તા છે પુફ્ફલ પરિણામનો કર્તા આત્માને મા ળીએ તો એકજ દ્રવ્યમા સ્વપરિણમન અને અન્યત્ર પરિણમન, એ બે ક્રિયા

માનવાની આપત્તિ આવે કે જે વસ્તુ અનંત જ્ઞાની
ઓને અસંભવ ॥

આપણે પ્રસ્તુત વિષય જો ॥ કે, અરિહંતના
આત્માને જોળખવાથી આપણા આત્માનીજ જોળખાણ
થાય ॥ અને આત્માની જોળખાણથીજ સમ્યક્
દર્શનાદિ શુભસ્થાનોની પ્રાપ્તિ થાય છે પ્રસ્તુત ઢાળની
પહેલી ગાથામાં કહ્યું છે કે—

‘ જિહ્વા લગે આત્મ દ્રવ્યનુ, લક્ષણ નવિ જાણ્યુ,
તિહ્વા લગે શુભઝાણુ બહુ, કેમ આવે તાણુયુ ’

આત્મમં ૧

અર્થ — આત્મદ્રવ્યનુ લક્ષણ અથવા સ્વરૂપ જ્ઞાન
સુધી જાણ્યું નથી, ત્યાં સુધી વધતા જોવા શુભ-
સ્થાનકોની પરિણતિ તાણી—જેથીને કેવી રીતે આવે ?
માટે આત્મતત્ત્વને જાણવું જોઈએ, વિચારવું જોઈએ
અને વિચારીને જોળખવું જોઈએ મોહનો ત્યાગ
કરી આત્મા જ્યારે આત્માને આત્માવડે આત્મામાં
જાણે છે, ત્યારે તે આત્માજ સ્વયં દર્શન, જ્ઞાન અને
ચારિત્રસ્વરૂપ બને છે જ્યાં સુધી આત્મા અજ્ઞાનથી
પુણ્યલભા આત્મપણાનો જન્મ ધારણ કરે છે, ત્યાંસુધી
તને સંસારજાળનું દુખ ટળતું નથી કહ્યું છે કે—

‘ મિચ્છત્તેણ સદિણ્ણેણ અદ્દ કમ્મ પયહીઓ વધતિ । ’

અર્થાત્ જ્યાં સુધી જીવને ‘પુદ્ગલમા આત્મપણાની પ્રાતિરૂપ’ મિથ્યાત્વ પરિણામ ઉદયમા છે, ત્યાં સુધી તેને આઠ પ્રકારના કર્મની પ્રકૃતિઓ બધાયા જ કરે છે. આત્મજ્ઞાન રહિત કેવળ તપ જપ કરવાથી ભવજનમણુનું દુઃખ ટળતું નથી. જેમ શીત વિકારની વેદના અગ્નિના તાપે ટળે, તેમ ભવજનમણુ અને તેના કારણરૂપે આઠ કર્મની પ્રકૃતિઓનો બધા આત્મજ્ઞાનથી જ ટળે છે. દેહાદિમા આત્મપણાની બુદ્ધિ એ અજ્ઞાન છે, મોહ છે, મિથ્યાત્વ છે. આત્મામા આત્મપણાની બુદ્ધિ એજ જ્ઞાન છે, વિવેક છે, યથાર્થ શ્રદ્ધાશુભ્રૂ રૂપ સમ્યગ્દર્શન છે. ૧

અરિહતની ઝોળખાણથી આત્મ દ્રવ્યની ઝોળખાણ થાય છે અને આત્મદ્રવ્યની ઝોળખાણથી મોહનો નાશ થાય છે. તેથી મોહનો જેને નાશ કરવો છે, તેને દ્રવ્યશુભ્રૂપર્યાયથી અરિહતની ઝોળખાણ કરવી, એજ એક ઉપાય છે. જો કે શાસ્ત્રોમા અરિહતની ઝોળખાણ આપતા યોગીશ અતિશયો, આઠ પ્રાતિકાર્યો, સમવસરણુની ઋદ્ધિ, દેવેન્દ્રોનુ આગમન, વાણીના પાત્રીશ અતિશયો. ઇત્યાદિ વર્ણન કર્યું છે, પરંતુ તે બધું પુદ્ગલમિત છે જે જીવોને આત્મદ્રવ્યની સમજણ નથી, પણ પુદ્ગલનો જ મહિમા વસેલો છે, તે જીવોની- દષ્ટિ પણ અરિહત તરફ ખેંચાય, એ માટે બ્યવહારથી અરિહતનો (પુદ્ગલ

મિત્ર) મદિમા વર્ણવ્યા છે પરંતુ નિઝાયથી અમા અરિદ્ધતનો મદિમા આવનો નથી નિઝાયથી અરિદ્ધતનો મદિમા સમજવા માટે તો અરિદ્ધતાની પીતરામતા, તેમનો કેવળજ્ઞાન સ્વભાવ, તેમનું અનતુ પીર્ય, અનતુ ગુણ, ઇત્યાદિ ગુણોને સમજવા ॥ જરૂર છે તે ગુણોના ચિન્તનથી જ આત્માના પૂર્ણ ન્વ ભાવ ॥ દૃષ્ટિ જામત થાય છે અને સ્વભાવ ॥ દૃષ્ટિ કે જોગખાણ થતા ॥ ત્યારે જ રામદેવ દર્શવા હોય છે અને ક્રમે ક્રમે વિશુદ્ધિ થતા પૂર્ણતા પ્રાપ્ત થાય છે

તેવી રીતિએ અરિદ્ધતના ધ્યાનથી આત્મા અરિદ્ધતસ્વરૂપ થાય છે, તેવી રીતિએ સિદ્ધ જન પતાના ધ્યાનથી આત્મા સિદ્ધસ્વરૂપ થાય છે આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને આધુપદના ધ્યાનથી તે તે સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ થાય છે આથી સિદ્ધ થયું કે નમસ્કારના ધ્યાનથી જેમ એક જાણું ઉત્તમોત્તમ આત્માઓનું બહુમાન થાય છે, તેમ બીજી જાણું સ્વઆત્મા ॥ જ વિશુદ્ધ અવસ્થાઓનો આદર થાય છે અને એજ મોક્ષનો પરમાર્થ માર્ગ હોવાથી નમસ્કાર એ શ્રી જ્ઞેન શાસનનો સાર મનાય છે

નિશ્ચય રત્નત્રય,

સ્વ-આત્માની વિશુદ્ધ અવસ્થાઓનો આદર, જોગખાણ અને આચરણ એજ નિશ્ચય રત્નત્રય છે

અરિહતાદિ પરમેષ્ઠિઓના શુદ્ધ સ્વરૂપનું ધ્યાન એ નિશ્ચયથી આત્માનું જ ધ્યાન હોવાથી ‘ નમસ્કાર મહામત્ર’નું અવલગન છોડીને નિશ્ચય રત્નત્રયના પથે ચઢાવનાર છે શુદ્ધ આત્મદ્રવ્યનું ધ્યાન, એ જેમ મોહનો નાશ કરે છે, તેમ નિશ્ચય નમસ્કાર મહામત્રનું ધ્યાન પણ મોહનો નાશ કરનાર જ થાય છે

શુદ્ધ આત્મદ્રવ્યનું ધ્યાન કેવી રીતે કરવું તેને માટે પૂજ્ય ઉપાધ્યાયજી મહારાજ શ્રી જ્ઞાનગાર ધન્યના ‘ મોહાષ્ટક ’ મા ફરમાવે છે કે—

“ શુદ્ધાત્મદ્રવ્યમેવાઽહ, શુદ્ધજ્ઞાન ગુણો મમ ।
નાઽન્યોઽહ ન મમાઽન્યે ચેત્યદો મોહાશ્ચમુલ્બળમ્ ॥”

અર્થ — શુદ્ધ આત્મદ્રવ્ય એજ હું છું, વિવાદે કરીને અશુદ્ધ હું નથી તથા હું બીજા ધર્માન્તિકાયાદિ પાત્ર દ્રવ્યો સ્વરૂપ પણ નથી શુદ્ધ જ્ઞાન-કેવળ જ્ઞાન, એજ મારો શુભ છે, તેથી હું બુદ્ધો નથી તથા પુણ્યલના ઉપરસાદિ શુભો મારા નથી એ રીતિનું ધ્યાન મોહને હણવાનું આકર્ષક શસ્ત્ર છે ૧

એજ વસ્તુને બીજી રીતે વર્ણવતા ‘ જ્ઞાના ષ્ટક ’ મા ફરમાયું છે કે—

“ સ્વદ્રવ્યગુણપર્યાયચર્યા વર્યા પરાઽન્યથા ।
હતિ દત્તાત્મસંતુષ્ટિર્મુષ્ટિજ્ઞાનસ્થિતિર્મુને. ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ — પોતાના શુદ્ધ આત્મ-દ્રવ્યમા, પોતાના શુદ્ધ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રાદિ ગુણોમા તથા પોતાના શુદ્ધ અર્થ અને વ્યજનાદિ પર્યાયોમા અર્થ અથવા પરિણતિ એજ એક છે પર દ્રવ્ય, તેના ગુણ અને પર્યાયમા પરિણુમનસ્વરૂપ અર્થો શ્રેષ્ઠ નથી એ પ્રમાણે સહોપથી રહસ્યજ્ઞાનની ગ્થિતિ એટલે મર્યાદા મુનિને હોય છે મુનિને દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્ર આત્મા જ છે આત્માના કેવલજ્ઞાનાદિ ત્રિકાળરૂપશો પર્યાયને શુદ્ધવ્યજન પર્યાય અને તત્કાળરૂપશો કેવલ જ્ઞાનોપયોગ વગેરે પર્યાયને શુદ્ધ અર્થપર્યાય કહે છે

એ રીતે દ્રવ્ય, ગુણ, પર્યાયથી શુદ્ધ આત્માનુ ધ્યાન એજ અરિહતાદિ પરમેષ્ઠિઓનુ ધ્યાન છે અને અરિહતાદિ પરમેષ્ઠિઓનુ ધ્યાન એજ શુદ્ધ આત્માનુ ધ્યાન છે નિશ્ચયથી એ બે વચ્ચે કોઈ અતર નથી, એમ સમજી જે કોઈ નવકારના ધ્યાનમા દીન થાય છે, તે પોતાના શુદ્ધાત્માને પામી મોક્ષસ્વરૂપ બને છે

